

*Pienkaupungin koulusta maakuntakeskuksen
koulukokonaisuudeksi*

**LAPPEENRANNAN KANSAKOULUTOIMI
OPPVELVOLLISUUSLAISTA PERUSKOULUUN (1921-1975)**

Vesa Kärkkäinen

Suomen historian Pro gradu-tutkielma

Jyväskylän yliopiston Suomen historian laitos

15.6.2000

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta
Humanistinen

Laitos
Historian laitos

Tekijä
Kärkkäinen, Vesa Petri

Työn nimi
Lappeenrannan kansakoulutoimi oppivelvollisuuslaista peruskouluun (1921-1975)

Oppiaine
Suomen historia

Työn laji
Pro gradu

Aika
15.6.2000

Sivumäärä
135 (+liitteet)

Tiivistelmä - Abstract

Lappeenrannan kansakoulutoimen historiaa esittelevässä työssä on tehtävänä löytää, käsitellä ja analysoida niitä keskeisiä muutos-/murroskohtia sekä kehityskulkuja, joiden kautta kaupungin koulutoimi laajeni yhdestä noin 300 oppilaan kansakoulusta lähes 5000 oppilaan ja yli 30 yksittäisen koulun muodostamaksi kokonaisuudeksi.

Kansakoulutoimen ylläpitämisen ja muuttumisen ollessa keskeisesti sidottu valtakunnalliseen koululainsäädäntöön, paikallisiin ohjesääntöihin, oppilasmäärän kehittymiseen sekä Lappeenrannan vaiheisiin, muodostavat mainitut tekijät myös tutkielman erään keskeisen viitekehyksen. Toinen olennainen tarkastelunäkökulma avautuu kaupungin kansakouluviranomaisten (kansakoulujen johtokunta, kansakouluntarkastaja) ja poliittisten päättäjien (kaupunginhallitus ja -valtuusto) välisestä, koulutoimen edistämistä käsittelevästä, dialogista. Jokainen edellä mainittu koulutoimeen ylläpitämiseen vaikuttanut tekijä aiheutti yksilöllisine intresseineen kansakoulun muuttumiselle ja kehittymiselle erisuuntaisia jännitteitä, joiden muodostamaa kokonaisuutta pyritään työssä selvittämään.

Koska tutkielmassa käsiteltävä ajanjakso on yhteensä 55 vuotta ja koska kansakoulutoimi koostui useista osa-alueista ja lukuisista yksittäisistä kouluista, ei työssä ole mahdollista erityisen syvällisesti uppoutua jokaisen koulutoimen osa-alueen eikä jokaisen yksittäisen koulun vaiheisiin ja muutoskohtiin. Työssä keskitytäänkin yksityiskohtaisemmin käsittelemään yksittäisen koulujen muodostamaa kokonaisuutta sekä koulutoimen kokonaisuuden kannalta merkittäviä tapahtumia. Keskeisiksi tapahtumiksi nousevat koulujen perustamis- ja lakkauttamishankkeet, oppilashuollon ja erityisopetuksen kehityskulut sekä koulutoimen taloudessa ja kouluhuoneistoissa toteutetun opetustoiminnan sisällöissä tapahtuneet muutokset.

Lappeenrannan kansakoulutoimi muuttui yleisen oppivelvollisuuden ja valtakunnallisen peruskoulujärjestelmään siirtymisen välisenä aikana useilta osin lähes täydellisesti. Koulutoimen vaiheisiin vaikuttivat 1920- ja 1970-lukujen välisenä aikana useat laajuudeltaan, kestoltaan ja vaikutuksiltaan erilaiset tapahtumat, joista näkyvimmit muodostuivat oppivelvollisuuslainsäädännön synty 1920-luvun alkuvuosina, 1930-luvun alkupuolen talouslama, vuoden 1932 esikaupunkiliitos, toisen maailmansodan aika, Lappeenrannan kaupungin aseman ja painoarvon voimistuminen toisen maailmansodan päätyttyä, kansakoululainsäädännön uudistusvaihe 1950-luvun lopulla, vuoden 1967 alueliitos sekä peruskoulujärjestelmään siirtyminen. Kaikkien edellä mainittujen tapahtumien vaikutukset eivät luonnollisestikaan ulottuneet yhtä voimakkaasti ja tasaisesti jokaiselle kansakoulutoimen osa-alueelle, mutta jokainen edellä kerrottu tapahtuma vaikutti kaupungin koulutoimeen kuitenkin siinä määrin merkittävästi, että kyseiset tapahtumat nousivat koulutoimen vaiheisiin keskeisesti vaikuttaneiksi muutos-/murroskohdiksi. Kyseisten muutoskohtien tarkastelun lisäksi ulotetaan työssä käsittelyn alaiseksi myös jokaisen muutoskohdan mahdolliset pidempiaikaiset vaikutukset kunkin kansakoulutoimen osan vaiheisiin.

Asiasanat

Lappeenranta, kaupunki, historia, 1900-luku, kansakoulu, koulu, koulutus, opetus

Säilytyspaikka
Historian laitos

Muita tietoja
-

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimustehtävä ja -lähteet	1
1.2. Kansakoulun vaiheita ennen oppivelvollisuutta	4
2. KOULUTOIMI OPPIVELVOLLISUUSLAISTA ESIKAUPUNKILIITOKSEEN	7
2.1. Oppivelvollisuudella ei vaikutusta kaupungin varsinaiseen kansakouluun	7
2.2. Jatko-opetus käynnistetään	8
2.3. Oppilashuolto koululainsäädännön uudistuksen jälkeen	12
3. OPPIVELVOLLISUUSKOULU MUUTTUU 1930-LUVULLA	16
3.1. Esikaupunkiliitos (1932) laajentaa kansakoulutointa	16
3.2. Jatko-opetuksen asema vahvistuu	16
3.3. Kansakoulun uudelleenjärjestelyt vuosikymmenen jälkipuoliskolla	19
3.4. Koulurakennushankkeet viivästyvät	22
3.5. Esikaupunkiliitos ja lama-aika muokkaavat oppilashuoltoa	24
3.6. Erityisopetuksen voimakas tarve kanavoituu apukouluun	30
4. KOULUT SOTA-AJAN POIKKEUSOLOISSA	32
4.1. Toimitilavaje vaikeuttaa koulunkäyntiä	32
4.2. Pula ja voimavarojen puute koettelee oppilashuoltoa	37
5. KOULUTYÖ OPPILASTULVAN PURISTUKSESSA	41
5.1. Lappeenrannan muuttunut asema	41
5.2. Uusi kouluhuoneisto Kesämäkeen	42
5.3. Oppilaspaine ja tilojen puute jatkokoulun vaivana	45
5.4. Koulutilavajeen syitä	47
5.5. Monipuolistuva oppilashuolto kasvavan oppilasjoukon paineessa	50
5.6. Erityisopetus jää 1950-luvulla yleisopetuksen jalkoihin	59
6. KANSAKOULUT LAINSÄÄDÄNTÖUUDISTUKSEN JÄLKEEN 1960- JA 1970-LUVULLA	61
6.1. Varsinaisen kansakoulun tilavaje helpottaa	61
6.2. Toimitilojen puute jatkuu kansalaiskouluksi muuttuneessa jatkokoulussa	65
6.3. Kouluhankkeiden taustat	67
6.4. Alueliitos (1967) mullistaa kansakoulutoimen	70
6.5. Haja-asutusalueen pienkouluja lakkautetaan	74
6.6. Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen uudet koulut	76
6.7. Oppilashuolto täydentyy 1960-luvulla	83
6.8. Erityisopetuksen esiinmarssi kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina	89
7. KOULUTOIMEN TALOUS (1921-1975)	95
7.1. Huomautuksia	95
7.2. Menotalous	97
7.3. Menojen rahoitus	100
7.4. Koulutoimi osana kaupungin kokonaistaloutta	103
7.5. Koulumenot kaupungin johdon huolena	105
8. KANSAKOULUN OPETUSSUUNNITELMAT	109
8.1. Varsinainen kansakoulu	109
8.2. Jatko-opetus	112
9. LAPPEENRANNAN KANSAKOULUTOIMEN VIISI VUOSIKYMMENTÄ	117
9.1. Siirtyminen kansakoulusta yhtenäiskoulujärjestelmään	117
9.2. Kansanopetuksen vaiheet oppivelvollisuuslaista peruskouluun	120

LÄHTEET

LIITTEET

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä ja -lähteet

Pro gradu-työn aiheena on Lappeenrannan kansakoulutoimen historia oppivelvollisuuslain voimaan astumisesta¹ peruskoulujärjestelmään siirtymiseen (1921-1975). Työssä on tehtävänä löytää, käsitellä ja analysoida niitä keskeisiä muutos-/murroskohtia sekä kehityskulkuja, joiden seurauksena Lappeenrannan kansakoulutoimi laajeni yhdestä noin 300 oppilaan kansakoulusta lähes 5000 oppilaan ja yli 30 yksittäisen koulun muodostamaksi kokonaisuudeksi (liite 1, taulukko 4 ja liite 5).

Kansakoulutoimen ylläpitämisen ja täten myös tutkimuksen erään keskeisen viitekehyksen muodostavat valtakunnallinen kansakoululainsäädäntö ja kaupungin kansakouluohjesäännöt, koulutoimen oppilasmäärän kehittyminen sekä Lappeenrannan kaupungin vaiheet. Lainsäädännön kautta luotiin raamit kuntien kansakoulutoimen järjestämiselle ja koulutoimessa ylläpidettävälle toiminnolle. Kansakoululakien pohjalta paikallisesti laaditut kansakouluohjesäännöt täydensivät lainsäädäntöä ja vastasivat yksityiskohtaisemmin kunnallisia erikoisolosuhteita.² Ohjesäännön sisältöjen kautta kunnan oli siten omatoimisesti mahdollista vaikuttaa koulutoimensa toimintoihin ja laajuuteen. Oppilasmäärissä tapahtuneet muutokset vaikuttivat puolestaan hyvinkin konkreettisesti ja välittömästi useisiin koulutoimen tekijöihin, kuten opettajien, koulutyössä tarvittavien opiskelutarvikkeiden, välineiden ja kalustojen määriin, oppilashuollon toimintamuotojen laajuuteen, uusien koulutilojen tarpeeseen sekä välillisesti myös erityisopetuksen laajuuteen.³ Oppilasmäärällä olikin suora yhteys sekä koulutoimen menoihin (palkkaus, oppilashuolto ja tarvike) että tuloihin (valtionavustus) sekä koulutilojen rakennuttamisen osalta myös kaupungin pääomamenoihin eli käytännössä kaupungin koko taloudenhoitoon. Kunnan perustamana ja ylläpitämänä⁴ kansakoulutoimi oli käytännössä läheisesti sidottu myös Lappeenrannan poliittisiin ja taloudellisiin suhdanteisiin, joten kansakoulun vaiheita tutkittaessa tulee käsitellä myös kaupungin muuttumiseen ja kehittymiseen keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä (asukasmäärä, taloudenhoito, harjoitettu kunnallispolitiikka) sekä

¹ Vuosi 1921 on valittu tutkimuksen aloitusvuodeksi sen johdosta, ettei Lappeenrannan kansakoulutoimen oppivelvollisuuslainsäädännön jälkeistä historiaa ole kattavasti tutkittu. Kaupungin kansakoulutoimen oppivelvollisuuslain saakka ulottuvista vaiheista on sen sijaan laadittu kattavat työt [Castrén (1957), Murto (1924), Sallinen (1988)].

² Ohjesäännöt olivat merkittäviä kunnan kansakoulutointa ohjaavia asiakirjoja, sillä ohjesäännöistä muodostui osa kunnallista (kansakoulu)lainsäädäntöä (Halila, 1950, 370-373. Hoikka, 1969, 111. Somerkivi, 1979, 71-72).

³ Erityisopetuksen toiminnan laajuus poikkesi varsinaisen kansakoulun kehityskuluista. Nimittäin oppivelvollisuuslain ja lain myöhempien muutosten mukaan jokainen suomalainen lapsi tuli oppivelvolliseksi seitsemän vuotta täytettyään. Niinpä varsinaisen kansakoulun kohdalla kansakoulun oppilasmäärän kehityssuunnan määräsi ensisijaisesti alueen muuttoliike ja syntyvyys. Erityisopetuksen kohdalla vastaavia sitovia säännöksiä ei ollut, sillä oppivelvollisuuslaista lähtien erityisopetukseen siirrettävistä oppilaista päätettiin paikallisesti, mikä mahdollisti erityisopetuksen oppilasmäärän ja tätä kautta erityisopetuksen toiminnan laajuuden ohjaamisen ja suhteuttamisen kansakoulutoimen kulloinkin käytettävissä olevien resurssien mukaisesti. (SA 101/1921, § 3-4. SA 32/1952, § 2. SA 247/1957, § 41. SA 321/1958, § 28, 34. Jauhiainen, 1993, 185. Kivinen, 1988, 154-155. Kivirauma, 1989, 90-93, 112-114, 122-126. Matilainen & Vehmas, 1994, 42-43. Somerkivi, 1962, 340) Kivirauman (1989, 324-325) mukaan oppivelvollisuuden voimakkaasta lakisääteisydestä ja erityisopetuksen puolestaan erittäin ohuesta lakisääteisydestä johtuen erityisopetusjärjestelmässä paikallinen autonomia saattoikin oppivelvollisuuskoulujärjestelmästä poiketen olla hyvinkin suurta.

⁴ SA 102/1921, § 1. SA 137/1923, § 1. SA 247/1957, § 15.

kaupungin vaiheisiin olennaisesti vaikuttaneita tapahtumia (esikaupunkiliitokset, lama- ja sota-aika).

Kansakoulutoimen kehittämisestä ja kaikinpuolisesta edistämisestä vastasivat lainsäädännön ja kaupungin kansakoulun ohjesäännön⁵ mukaan kansakoulujen johtokunta⁶ ja kansakouluntarkastaja⁷. Kansakoulutoimen edistämisessä ilmeni vuosittain lukuisia laajuudeltaan ja vahvuudeltaan erilaisia tarpeita, joista ainakin merkittävimpien tyydyttämiseksi kaupungin kansakouluviranomaiset tekivät esityksiä kaupungin poliittiselle johdolle eli kaupunginhallitukselle ja -valtuustolle. Kaupungin päättäjien tärkeimpänä tehtävänä oli puolestaan huolehtia koko kaupungin kehittämisestä ja päättää kaupungin käytettävissä olevien taloudellisten resurssien kohdentamisesta kaikkien kunnallisten toimijoiden kesken. Kansakoulutoimi oli tarpeineen kaupungin päättäjien toimintaympäristössä vain yksi toimija useiden muiden huomioitavien toimijoiden joukossa, jolloin koulutoimi joutui kaupungin taloudellisten resurssien jakamisen yhteydessä 'kilpailemaan' resurssien kohdentumisen ensisijaisuudesta useiden muiden kunnallisten toimijoiden kanssa. Kansakoulutoimen ylläpitämisen ja kehittämisen edellyttäessä taloudellisia pääomia syntyikin koulutoimen edistämiseen ensisijassa sitoutuneiden kansakouluviranomaisten sekä taloudellisten voimavarojen jakamisesta viime kädessä päättäneen kaupungin poliittisen johdon välille aika ajoin intressijännitteitä.⁸ Kansakouluviranomaisten ja kaupungin poliittisten päättäjien ratkaisevan aseman johdosta pyritään kansakoulutoimen vaiheita, kehittymistä ja muuttumista

⁵ LKA: Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat (=KV) 20.4.1922, § 3. 26.1.1928, § 16. SA 137/1923, § 7, 8, 11, 12. SA 138/1924, 10-11. SA 190/1931, 18, 36. SA 247/1957, § 21, 88. SA 321/1958, § 60, 188.

⁶ Luottamustoimiperiaatteella toiminut kansakoulun johtokunta perustettiin vuonna 1865 kansakoulun ohjesäännön laatimisen yhteydessä. Aluksi kymmenjäseninen johtokunta muutettiin vuoden 1888 ohjesääntöuudistuksen yhteydessä kuusijäseniseksi. Oppivelvollisuuslainsäädännön syntyvaiheessa johtokunta muutettiin seitsenjäseniseksi. Johtokunnan jäsenet edustivat hyvin laajalti yhteiskunnan sosiaalisia kerrostumia ja työelämän osa-alueita, sillä vuosina 1921-1975 johtokuntaan kuuluivat vakituisen opettajaedustajan lisäksi esimerkiksi pankinjohtaja, työmies, kauppias, kirkkoherra, tehtailija, räätäli, rouva, apteekkari, eversti, toimittaja, vankilanopettaja, sähköasentaja, tuomari, viilaaja, majuri, postimies, työnjohtaja, putkiasentaja, panimomestari, pastori, puuseppä, asemapäällikkö, rovasti, rakennusmestari, talonmies, lehtori, ulosottoapulainen, maanviljelijä, kampaaja, autonkuljettaja, raudoittaja, vahtimestari ja pääluottamusmies. (LKA: KV 20.4.1922, § 3. 26.1.1928, § 16. Kansakoulujen johtokunta (=Johtokunta), kansakoulujen toimintakertomukset (=toimintakertomukset) 1921-1975. SA 137/1923, § 7. SA 138/1924, § 10-11. SA 190/1931, § 15-16. SA 247/1957, § 21-22. SA 321/1958, § 59. Halila, 1950, 331-332. Sallinen, 1988, 25-26.) / Joissakin loppuyön alaviitteissä esiintyy samassa viitteessä viittauksia sekä arkistolähteeseen että tutkimuskirjallisuuteen. 'Yhdistettyjen' viitteiden kohdalla noudatetaan menettelyä, jonka mukaan pääteksissä Lappeenrannan kaupungin vaiheita, Lappeenrannan kansakoulutoimen oppivelvollisuuslainsäädäntöä edeltäviä vaiheita tai Suomen kansakoulutoimen historiallisia vaiheita käsittelevä tekstisisältö on lainattu ja muokattu tutkimuskirjallisuudesta ja erityisesti Lappeenrannan kansakoulutointa tutkimusjakson välisenä aikana (1921-1975) käsittelevä tekstisisältö puolestaan arkistolähteistä. Lähteiden yhdistämistä samaan viitteeseen perustellaan alaviitteiden lukumäärän liiallisen paisumisen ehkäisemisellä.

⁷ Kansakouluntarkastaja aloitti Lappeenrannan kansakouluhallinnossa vuoden 1888 ohjesääntöuudistuksen yhteydessä. Ennen oppivelvollisuutta tarkastajina toimivat pastori G. Grönberg, pastori J. A. Collan, maisteri J. K. Tyrmä, pastori R. Ylönen ja kirkkoherra H. A. Kalaja. Oppivelvollisuuslainsäädännön syntyvaiheessa tarkastajaksi valittiin vuonna 1922 T. G. Murto, joka toimi virassa aina vuoteen 1946 saakka. Vuonna 1946 aikaisemmin sivutoimisena hoidettu tarkastajan virka muutettiin päätoimiseksi ja samassa yhteydessä kaupunkiin valittiin uudeksi tarkastajaksi Väinö Knuutinen, joka toimi tarkastajan virassa aina vuoteen 1970 saakka. Vuonna 1970 tarkastajan virka muutettiin koulutoimenjohtajan viraksi, jonka viranhaltijaksi valittiin aluksi Väinö Knuutinen ja vuodesta 1971 lähtien Rauno Penttinen. (LKA: KV 21.9.1922, § 4. 26.11.1943, § 5. 25.6.1946, § 5. 22.7.1946, § 15. 23.2.1970, § 82. 29.3.1971, § 128. Johtokunta, toimintakertomukset 1921-1975. Castrén, 1957, 571. Sallinen, 1988, 24-25.)

⁸ Kansakoulutoimen muuttuminen ja kehittyminen tapahtui erisuuntaisten jännitteiden muodostamassa ristiaallokossa. Kansakouluviranomaisten ja kaupungin johdon intressierojen lisäksi erilaisia jännitteitä aiheuttivat kansakoululainsäädännössä ja kaupungin kansakoulun ohjesäännöissä koulutoimen ylläpitämislle asetetut velvoitteet, kaupungin käytettävissä olleet taloudelliset resurssit sekä erilaiset paikalliset, valtakunnalliset ja osittain jopa kansainväliset tapahtumat (esimerkiksi alueliitokset, lama- ja sota-aika).

käsittämään toisaalta koulutoimen edistämiseen erikoistuneiden kouluviranomaisten sekä toisaalta kaupungin johdon näkökulmasta.

Koska pro gradu-työssä käsiteltävä ajanjakso on yhteensä 55 vuotta ja koska kaupungin kansakoulutoimi koostui useista osa-alueista ja useista yksittäisistä kouluista, ei erityisen syvällinen uppoutuminen jokaisen kansakoulutoimen osa-alueen eikä jokaisen yksittäisen koulun vaiheisiin ja muutoskohtiin ole mahdollista. Niinpä työssä keskitytäänkin yksityiskohtaisemmin käsittämään yksittäisten koulujen muodostamaa kokonaisuutta sekä kansakoulutoimen kokonaisuuden kannalta merkittäviä tapahtumia, kuten koulujen perustamis- ja lakkauttamishankkeiden, oppilashuollon⁹ ja erityisopetuksen¹⁰ kehityskulkuja sekä kansakoulutoimen taloudessa ja kouluhuoneistoissa toteutetun opetustoiminnan sisällöissä tapahtuneita muutoksia.

Työssä käytetyistä arkistolähteistä keskeisimmät ovat kansakoulutilastot, kansakoulujen toimintakertomukset sekä kansakoulujen johtokunnan, kaupunginhallituksen ja -valtuuston pöytäkirjat. Kansakouluntarkastajan vuosittain laatimat kansakoulutilastot sisältävät pääasiassa numeerisia tietoja koulutoimen oppilaiden, opettajien, vuosiluokkien ja koulutilojen määristä. Toinen tärkeä lähde on lukuvuosittain ilmestynyt kansakoulujen toimintakertomus, jossa käsitellään kansakoulujen johtokunnan ja kansakouluntarkastajan mukaan keskeisimpiä kyseisen lukuvuoden aikana kansakoulutoimen kehittämiseksi tehtyjä aloitteita ja päätöksiä. Kansakoulutilastojen tapaan myös kansakoulujen toimintakertomukset sisältävät numeerisia tietoja koulutoimen tilasta kyseisen lukuvuoden aikana. Kansakoulujen johtokunnan pöytäkirjoista löytyy tietoja johtokunnan ja tarkastajan käsittelemistä kouluasioista sekä kouluviranomaisten tekemistä esityksistä kansakoulutoimen edistämiseksi. Kansakoulujen johtokunnan pöytäkirjat muodostavat sikäli varsin keskeisen lähteen, että johtokunnan pöytäkirja-aineisto laajentaa ja syventää kansakoulujen toimintakertomusten kautta välittyvää kuvaa kaupungin kansakoulutoimesta. Kaupunginhallituksen ja -valtuuston pöytäkirjojen kautta puolestaan saadaan selville kansakouluviranomaisten laatimien esitysten edistyminen tai vastaavasti estyminen. Kansakoulutoimen ja kaupungin talousosiossa ensisijaisena tietolähteenä ovat kalenterivuositain laaditut kaupungin tilienpäätökset. Tutkimuksen opetussuunnitelmaosiossa ensisijaisen lähteen puolestaan muodostavat kansakoulujen

⁹ Oppilashuollolla tarkoitetaan erilaisia oppilaan koulunkäynnin edellytyksiä edistäviä huolto- ja tukimuotoja. Tutkimuksessa oppilashuollon toiminnot jaetaan Jauhiaisen (1993, 65-69) jäsenystä mukaillen kansakoululaisten koulunkäynnin edistämisen kannalta keskeisiin terveydenhuollon, kesäsiirtolan, vaatetusavustuksen, kouluruokailun, oppilaskasvitarhan ja päiväkodin osa-alueisiin. Lisäksi 1920- ja 1930-lukujen osalta käsitellään oppilashuollon alaisuudessa oppikirjojen ja koulutarvikkeiden jakamiseen liittyneitä vaiheita.

¹⁰ Erityisopetukseen siirrettiin yleisopetuksessa syystä tai toisesta sopeutumattomia oppilaita. Lappeenrannan kansakoulutoimessa järjestetyn erityisopetuksen muotoja olivat ”henkisessä kehityksessä viivästyneille tai lievän kehitysvamman omaaville oppilaille” annettu apukouluopetus, ”emotionaalisesti häiriintyneille ja sosiaalisesti sopeutumattomille” järjestetty tarkkailuopetus, eriasteisia kuulovaurioita omaaville oppilaille annettu erityisopetus sekä puhe-, lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksien johdosta annettu erityisopetus (puhe- ja luki-opetus). Erityisopetus jaettiin luokkamuotoiseen ja osa-aikaiseen erityisopetukseen. Luokkamuotoisessa erityisopetuksessa (apu, tarkkailu, kuulo) oppilaat työskentelivät kokopäiväisesti omana opetusryhmänään, kun taas osa-aikaisessa erityisopetuksessa (puhe, luki) oppilas työskenteli valtaosan kouluajastaan yleisopetuksessa tavallisessa kansakoululuokassa osallistuen oppilas kuitenkin säännöllisin väliajoin (esimerkiksi 1-3 kertaa viikossa á 10-45 minuuttia) erityisopetusryhmän toimintaan. (Johtokunta, toimintakertomukset 1934-1975)

johtokunnan arkistossa sijaitseva kaupungin kansakoulujen opetussuunnitelmakokoelma, joka sisältää koulutoimen viralliset opetussuunnitelmat. Kansakoulujen toimintakertomusten lisäksi lisävalaistusta oppilashuolto-osion yhteydessä käsiteltyyn kouluterveydenhuoltoon saadaan terveydenhoitolautakunnan ja koululääkärin toimintakertomuksista.

Arkistolähteiden lisäksi työssä käytetään Lappeenrannan historiateoksia sekä Suomen kansakoululaitoksen historiasta tehtyjä tutkimuksia. Lappeenrannan kaupungin vaiheiden osalta keskeisimmän lähteen muodostaa kaksiosainen ja yhteensä 13 historiantutkijan toimesta vuosina 1988 ja 1989 valmistunut *Lappeenrannan kaupungin historia* (1917-1966). Lappeenrannan kaupungin ja myös kansakoulun vaiheista ennen itsenäisyyden aikaa löytyy kattavimmin tietoja *Liisa Castrénin* vuonna 1957 laatimasta Lappeenrannan kaupungin historiasta (1812-1918). Kaupungin kansakoulun oppivelvollisuuslainsäädännön syntyä edeltävistä vaiheista kertoo myös *Aimo Sallisen* laatima Lönnrotin kansakoulun satavuotishistoria (1988) sekä kaupungin kansakouluntarkastajana vuosina 1922-1946 toimineen *T. G. Murron* kirjoittama teos kaupungin kansakoulun vaiheista ennen yleistä oppivelvollisuutta (1924). Suomen kansakoulujärjestelmän historiaa käsittelevistä tutkimuksista ja teoksista nousee tämän tutkimuksen näkökulmasta merkittävään asemaan ensinnäkin oppilashuollon osalta *Arto Jauhiaisen* (1993) tutkimus Suomen kansa- ja peruskoulun oppilashuollon kehittymisestä sekä *Aimo Halilan* (1950) laatiman Suomen kansakoululaitoksen historian viimeinen eli neljäs osa. Erityisopetusta käsittelevistä tutkimuksista keskeisimmät ovat *Matilaisen & Vehmaan* (1994) tutkimus Suomen apukoulun historiallisista vaiheista. Lisäksi laajemmin koko suomalaisen kansakoulujärjestelmän erityisopetuksen vaiheita käsitellään varsin kattavasti *Kivirauman* (1989), *Tuunaisen & Nevalan* (1986, 1989) ja *Ihatsun* (1995) tutkimuksissa. Opetussuunnitelmaosion kannalta keskeisimmiksi kirjallisiksi lähteiksi nousevat *Lappalaisen* (1985) ja *Rinteen* (1984) tutkimukset, joissa käsitellään Suomen kansakoulujärjestelmän opetussuunnitelmien kehitystä. Suomalaisen kansakoulujärjestelmän kokonaiskehitystä ja merkittävimpiä vaiheita käsitellään lisäksi useissa tutkimuksissa ja historiateoksissa, joista tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmiksi nousevat *Halilan* (1950, 1984), *Aution* (1986, 1990, 1993), *Heporaudan* (1945), *Iisalton* (1989), *Isosaaren* (1973), *Iisalton & Lahdeksen & Viitaniemen* (1983), *Karttusen* (1966), *Kivisen* (1988), *Nurmen* (1989), *Salmelan* (1966) sekä *Somerkiiven* (1962, 1979) kansakoulujärjestelmää käsittelevät työt. Tutkimuskirjallisuuden lisäksi työssä käytetään lähteinä suomalaisen kansakoulujärjestelmän kehittymiseen huomattavasti vaikuttaneita lakeja ja asetuksia.

1.2. Kansakoulun vaiheita ennen oppivelvollisuutta

Lappeenrannassa kansakoulutoiminta alkoi 1800-luvun puolivälissä. Varsinaisen kansakoulun edeltäjän muodostivat Lappeenrannan Naisyhdistyksen aloitteen pohjalta syksyllä

1854 perustettu naisten koulu kaupungin köyhiä tyttöjä varten ja vuonna 1861 kehuhuoneensaarnaaja A. M. Tolpon aloitteesta kaupungin 7-13-vuotiaille varattomille pojille tarkoitettu koulu. Varsinainen kansakoulu Lappeenrantaan perustettiin yhdistämällä poika- ja tyttökoulut vuonna 1864 kaupunginlääkäri Edvard Winterin ja kaupungin Rouvasväenyhdistyksen aloitteesta. Kansakoulu käsitti 5-10-vuotiaille pojille ja tytöille tarkoitetun pientenlastenkoulun ja 10 vuotta täyttäneille tytöille tarkoitetun varsinaisen kansakoulun. Kaupungin poikia koskevaksi varsinainen kansakoulu laajennettiin vuonna 1874. Oppilasmäärän lisääntymisen johdosta kaupungin kansakoulun käyttöön vuonna 1874 osoitettu kouluhuoneisto kävi seuraavalla vuosikymmenellä kuitenkin liian ahtaaksi ja niinpä kansakoululle valtuuston päätöksellä rakennettiin syyslukukauden 1888 alkuun mennessä viisi luokkahuonetta, voimistelu-juhlasalin, kirjasto- ja lukusalin, käsityöhuoneen sekä vahtimestarin ja koulun johtaja-opettajan asunnon käsittävä koulutalo (liite 4, kuva 1)¹¹.

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kaupungin kansakoulun suosio kääntyi kuitenkin selvään kasvuun. Kansakoululaisten määrän huomattava lisääntyminen vuosina 1890-1905 sadasta 250 oppilaaseen aiheuttikin koulussa vakavan tilanahtauden. Tilavajeen helpottamiseksi pystytettiin koululle kansakoulun johtokunnan ehdotuksen ja valtuuston hyväksynnän turvin vuodeksi 1908 uusi lisärakennus (liite 4, kuva 2). Samanaikaisen oppilasmäärän erittäin voimakkaan lisääntymisen¹² johdosta uuden lisärakennuksen valmistumiseenkaan ei tuonut ratkaisua kansakoulun toimitilojen puutteeseen ja niinpä vuonna 1909 kouluhallituksen suorittaman tarkastuksen perusteella kaupungin kansakoulu todettiin liian ahtaaksi ja kaupunkia kehoitettiin rakennuttamaan kansakoululle lisätiloja. Seuraavan reilun viiden vuoden ajan kansakoulun johtokunta ja kansakouluntarkastaja yrittivätkin yhdessä valtuuston kanssa etsiä kuumeisesti ratkaisua kansakoulun vaikeaan tilaongelmaan. Lisätiloja ajoittain myös varsinaisen kansakouluhuoneiston ulkopuolisissa tilapäistiloissakin työskennelleelle kansakouluväelle ei kuitenkaan kyetty järjestämään ja niinpä valtuusto päätti lopulta vuonna 1915, että omia luokkahuonetiloja vailla koulun eteisessä, keittiössä ja vuoroluvussa opiskelleille oppilaille rakennettaisiin tarvittavat luokkahuoneet koulun keittiötiloista sekä johtaja-opettajan asunnosta.¹³

Varsinaisen kansakouluopetuksen ohella ryhdyttiin kansakoulun johtokunnan ja kansakouluopettajien aloitteesta kaupunkiin aivan 1800-luvun lopussa järjestämään myös kansakoulun päättäneiden nuorten opetusta johtokunnan anoessa vuosina 1890, 1894 ja 1895 valtuustolta määrärahaa jatko-opetuksen käynnistämiseen. Opetuksen käynnistämisehdotukset eivät kuitenkaan vielä tuolloin saaneet kaupungin päättäjien tukea ja niinpä kysymys jatko-opetuksesta hautautui reiluksi vuosikymmeneksi. Asiaan palattiin uudelleen 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla, kun kansakoulun uuden lisärakennuksen ja valtion jatko-opetukselle antaman avustuksen jälkeen olosuhteet jatko-opetuksen käynnistämiseksi muuttuivat

¹¹ Castrén, 1957, 215-223, 563-569. Murto, 1924, 17-28, 31-37, 49-53, 64, 79-84. Sallinen, 1988, 9-19, 56.

¹² Vuosina 1905-1910 kansakoululaisten määrä kasvoi mainitusta 250:stä 340 oppilaaseen (Castrén, 1957, 565).

¹³ Castrén, 1957, 215-223, 563-569. Murto, 1924, 17-28, 31-37, 49-53, 64, 79-84. Sallinen, 1988, 9-19, 56.

myönteisiksi. Näin ollen loppusyksystä 1908 aloitettiin keitto- ja talouskoulussa opetus kansakoulun päättäneille tytöille. Jatkokoulua pidettiin vuosittain noin neljä kuukautta marraskuusta toukokuuhun viitenä päivänä viikossa. Jatko-opetus jäi Lappeenrannassa kuitenkin vain muutaman vuoden mittaiseksi kokeiluksi, sillä jo vuonna 1911 opetus lopetettiin valtionavustuksen vähenemisen ja kansakoulun tilaontauden johdosta. Hankkeet jatko-opetuksen uudelleenkäynnistämiseksi jouduttiin lopullisesti hautaamaan vuonna 1916, kun valtuuston päätöksen nojalla kansakoulun keittiöluokka purettiin ja muutettiin luokkahuoneeksi.¹⁴

Lappeenrannan kansakoulussa käynnistettiin ennen yleisen oppivelvollisuuden syntymistä melko laajalla rintamalla myös kaupunkilaislasten koulunkäynnin edellytysten kohentamiseen keskittynyt oppilashuolto. Lappeenrannassa oppilaiden koulunkäyntimahdollisuuksia pyrittiin vahvistamaan ensinnäkin vaatetusavustuksen muodossa, kun kaupungin vähävaraisimmille koululaisille jaettiin paikallisen hyväntekeväisyysjärjestön, kansallisompeluseuran, talkoilloissa valmistettuja vaatekappaleita sekä jalkineita. Kansallisompeluseuran toimittaman avun lisäksi jakoi kansakoulun johtokunta 1910-luvulta lähtien kaupungin avustuksella kenkiä oppilaille, jotka opettaja oli ilmoittanut olleen vailla jalkineita. Usean varattoman perheen jälkeläisen koulunkäynnin mahdollistaneen vaatetusavustuksen lisäksi aloitettiin kaupungissa ennen oppivelvollisuuslakia myös kesäsiirtolatoiminta, kun kansakoulun johtokunnassa vuonna 1906 tehdyn aloitteen 'ruumiillisesti heikkojen ja varattomien koululasten toimittamisesta kesän ajaksi maaseudulle virkistymään' pohjalta lähetettiin ensimmäinen kansakoululaisten ryhmä jo saman vuoden kesällä maaseudun rauhaan saamaan vahvistusta tulevaa kouluvuotta varten. Tarpeelliseksi osoittautuneeseen siirtolaan lähetettiin yhtäjaksoisesti aina oppivelvollisuuslain säätämiseen saakka vuosittain 20-25 terveydeltään heikoksi ja vähävaraiseksi havaittua lasta. Kouluterveydenhuollon perusrakenteet puolestaan pystytettiin 1910-luvun puolivälissä, kun kansakouluntarkastajan ja kansakoulun johtokunnan esitysten pohjalta valtuusto teki vuonna 1916 kaupunginlääkäri Elis Kuitusen kanssa sopimuksen sivutoimisen koululääkäritoiminnan aloittamisesta kansakoulussa.¹⁵

Kesävirikistyksen, vaatetusavustuksen ja terveydenhuollon lisäksi lukeutui oppilaiden koulunkäynnin edellytyksiä kohentavaksi toiminnaksi myös maksuttomien koulukirjojen ja -tarvikkeiden jakaminen varattomille koululaisille. Kansakoulun johtokunta oli koko kansakoulun toiminta-ajan huolehtinut köyhimpien oppilaiden ilmaisista koulukirjoista ja -tarvikkeista antamalla kirjat ja tarvikkeet oppilaille ensin vain lainaksi, mutta vuodesta 1909 lähtien omaksi. Sen sijaan varakkaampien oppilaiden kohdalla jäi kirjojen ja tarvikkeiden hankkiminen kotien tehtäväksi. Oppilaiden koulunkäyntiä tukevana toimenpiteenä voidaan pitää myös valtuuston jo vuonna 1878 tekemää päätöstä poistaa jokaiselta kansakoululaiselta

¹⁴ Castrén, 1957, 569. Murto, 1924, 68, 85, 99. Sallinen, 1988, 22-23.

¹⁵ Halila, 1950, 124-125. Jauhainen, 1993, 81-85, 88-102, 112-113, 239-243. Murto, 1924, 86, 90. Sallinen, 1988, 42-45, 49.

vanhempien tuloihin sidottu lukukausimaksu. Ennen oppivelvollisuutta yritettiin Lappeenrannassa aloittaa myös kouluruokailutoimintaa. Rouvasväenyhdistys esitti vuonna 1909 aloitteen lappeenrantalaisoppilaiden kouluruokailun järjestämistä, mutta hanke kaatui rahoituksen järjestämisessä ilmenneisiin vaikeuksiin. Niinpä oppilaiden päivittäisen ruokailun järjestäminen jäi oppilaiden kotien harteille. Taloudellisesti vaikeina aikoina, kuten vuosina 1917-1919 kaupunki kuitenkin perusti kunnalliskeittiön, josta köyhien perheiden lapsille jaettiin ilmaista keittoa. Lappeenrannan kansakoulun oppilashuollon toiminnot noudattivat pääosin Suomen kansakoulujärjestelmässä omaksuttuja oppilashuollollisia toimintamuotoja, sillä 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana käynnistettiin useissa Suomen kaupungeissa oppilashuolto juuri kesäsiirtolan, terveydenhoidon ja vaatetusavustuksen voimin. Eräissä kaupungeissa aloitettua kouluruokailu- ja oppilaspuutarhatoimintaa ei Lappeenrannassa kuitenkaan vielä ennen oppivelvollisuutta kyetty käynnistämään.¹⁶

2. KOULUTOIMI OPPIVELVOLLISUUSLAISTA ESIKAUPUNKILIITOKSEEN

2.1. Oppivelvollisuudella ei vaikutusta kaupungin varsinaiseen kansakouluun

Suomen kansakoululaitoksen perustasta säädettiin vuoden 1919 Hallitusmuodossa, jossa määrättiin oppivelvollisuudesta, valtion ja kunnan velvollisuudesta kansakoulujen ylläpitämiseen sekä kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista säädettävän lailla. Hallitusmuodon säännös toteutettiin myöhemmin oppivelvollisuuslain (1921), kansakoululaitoksen kustannuslain (1921) ja kansakoulun järjestysmuotolain (1923) nojalla. Yleinen oppivelvollisuus säädettiin siis oppivelvollisuuslain kautta ja laki astui voimaan elokuun alusta 1921. Lain mukaan Suomen kansalaisten 7-13-vuotiaat lapset olivat oppivelvollisia. Laissa oppivelvollisuudella tarkoitettiin kansakoulussa annettavan tietomäärän saavuttamista. Oppivelvollisuuslaissa säädettiin myös kansakoulun perusrakenteesta. Täydellinen oppivelvollisuuskoulu oli kaksivuotiseen alakansakouluun ja nelivuotiseen yläkansakouluun jakautunut kuusivuotinen varsinainen kansakoulu. Kaupungin tuli toteuttaa oppivelvollisuuslain säännökset viiden vuoden kuluessa lain voimaan astumisesta.¹⁷

Oppivelvollisuuden voimaanastumisella syksyllä 1921 ei ollut sanottavaa käytännön vaikutusta Lappeenrannan varsinaiseen kansakouluun. Kaupungin varsinainen kansakoulu oli ollut oppivelvollisuuslain mukainen 'täydellinen kansakoulu' jo vuoden 1888 ohjesääntömuutoksesta lähtien, jolloin valmistavat luokat ja varsinainen kansakoulu yhdistettiin kuusivuotiseksi kansakouluksi. Kaupungin kansakoulunkäynnin laajenemisen aika oli muutoinkin ollut jo vuosina 1890-1910, jona aikana kansakoululaisten määrä lisääntyi yli 200:lla

¹⁶ Halila, 1950, 124-125. Jauhiainen, 1993, 81-85, 88-102, 112-113, 239-243. Murto, 1924, 86, 90. Sallinen, 1988, 42-45, 49.

¹⁷ SA 101/1921, 3, 7, 27. SA 102/1921. SA 137/1923. Aho, 1974, 185. Autio, 1986, 45. Halila, 1950, 18. Heporauta, 1945, 258-259. Iisalo, 1989, 180-181. Jauhiainen, 1993, 105-106. Kivinen, 1988, 153-155. Somerkivi, 1979, 71.

yli 300 oppilaaseen. Kansakoulun oppilasmäärä pysyi käytännössä samalla yli 300 oppilaan tasolla myös 1910- ja 1920-lukujen ajan aina 1930-luvun alkuun saakka (liite 1, taulukko 1), joten kaupunki oli pystynyt tarjoamaan kaikille lapsilleen kansakouluopetusta jo ennen oppivelvollisuuden säätämistä, eikä oppilasryntäystä varsinaiseen kansakouluun oppivelvollisuuden voimaan astumisen jälkeen 1920-luvun alussa koettu. Lappeenrannan tilanne oppivelvollisuuden toteutumisesta varsinaisen kansakoulun osalta jo ennen lain voimaan astumista oli yleinen myös Suomen muissa kaupungeissa, joissa kansakoulunkäynti oli kattavuudeltaan ollut lähes täydellistä jo 1900-luvun alusta alkaen.¹⁸

Kansakoululaisten määrän pysyessä koko 1920-luvun tasaisesti yli 300 oppilaassa ei Suomen muiden kaupunkikuntien tapaan myöskään Lappeenrannassa ollut pakottavaa tarvetta uusille kansakouluhuoneistoihin suunnatuille investoinneille. Kansakoulun käytössä olleissa 9-10 luokkahuoneessa työskenteli vuosittain 10-11 kansakoululuokkaa, joten lähes jokaisella luokalla oli mahdollisuus opiskella omassa luokkahuoneessa. Kansakoululaisille varatusta riittävästä tilasta oli osoituksena, että luokkakohtainen oppilasmäärä saatettiin pitää 1920-luvulla noin 30 oppilaassa. Määrä olisi voinut tarvittaessa olla selvästi suurempikin, sillä vuoden 1922 kaupungin kansakoulun ohjesäännössä luokkakohtaiseksi enimmäisoppilasmääräksi säädettiin oppivelvollisuuslain vastaavaa säännöstä tiukemmin alakoulun kohdalla 40 ja yläkoulun kohdalla 45 koululaista. Vuoden 1928 ohjesääntöön vastaavia enimmäismääriä vielä alennettiin 36 ja 42 oppilaaseen. Riittävästä koulutilasta johtuen 1920-luvulla ei koettu edellisen vuosikymmenen kaltaista tilannetta, jossa kansakoululuokkia oli vuosien ajan sijoitettuna vuorolukuun ja varsinaisen kansakoulun ulkopuolisiin tilapäiskohteisiin. Kansakoululaiset joutuivat tosin 1920-luvulla jakamaan koulutiloja kaupungin jatkokoululaisten kanssa. Kansakouluun nimittäin sijoitettiin vuodesta 1923 lähtien poikajatkokoulun teoreettisten aineiden opetus ja vuodesta 1925 lähtien tyttöjatkokoulu. Lisäksi lukuvuonna 1929-1930 kansakoulun johtokunta otti kaupungin kansakouluun 25-40 Lappeen kunnan kansakoululaista.¹⁹

2.2. Jatko-opetus käynnistetään

Jatko-opetuksen valtakunnallinen asema virallistettiin oppivelvollisuuslainsäädännön myötä 1920-luvun alussa. Jatko-opetuksesta säädettiin oppivelvollisuuslaissa ja lakia täydentävässä asetuksessa. Oppivelvollisuuslaissa jatko-opetusta ei kuitenkaan määritelty osaksi oppivelvollisuutta ja näin automaattisesti suoritettavaksi. Kaksivuotinen jatko-opetus säädettiin pakolliseksi vain niille lapsille, jotka eivät kansakoulun oppimäärän suorittuaan muulla tavoin

¹⁸ LKA: Kansakouluntarkastaja (=Tarkastaja), tilastojen toisteet (=tilastot) 1920-1929. Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1929. Castrén, 1957, 563, 565, 687. Sallinen, 1988, 16-17, 46, 56. Halila, 1950, 22. Isosaari, 1973, 67-68. Jauhiainen, 1993, 105-106. Kivinen, 1988, 107, 110-111, 192. Kivirauma, 1989, 15, 35-36.

¹⁹ LKA: KV 20.4.1922, § 3. 26.1.1928, § 16. Kansakoulujen johtokunta, johtokunnan pöytäkirjat (=JK), 30.8.1929, § 8. Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1929. Tarkastaja, tilastot 1920-1929. Halila, 1950, 106-111. / Oppivelvollisuuslain mukaan enimmäisoppilasmäärä luokkaa kohden oli alakoulussa 40 ja yläkoulussa 50 (SA 101/1921, § 12).

jatkaneet opintojaan. Lain ja asetuksen mukaan jatko-opetusta tuli kaupungeissa antaa päiväkouluiksi järjestetyissä jatkoluokissa. 'Käytännölliseen elämään valmistavana' jatko-opetuksen tuli olla lähellä ammatillista opetusta. Lain mukainen jatko-opetus oli kaupunkikunnissa toteutettava viimeistään viiden vuoden kuluttua lain voimaantumisesta.²⁰

Lappeenrannassa ei heti oppivelvollisuuslain säätämisen jälkeen järjestetty kansakoulun päättäneille nuorille laissa vaadittua kaksivuotista päiväjatko-opetusta, vaan kaupungin kansakoulun ohjesäännön (1922) mukaisesti vuosina 1922-1925 jatko-opetus annettiin iltakoulussa. Iltakoulu toimi vuosittain lokakuusta huhtikuuhun yhteensä 25 viikon ajan. Opetusta oli kaksi tuntia kahtena päivänä viikossa, joten iltakoulun vuotuinen oppimäärä oli 100 tuntia²¹. Iltajatkokoulu osoittautui alussa suosituksi ja ensimmäisenä vuonna koulussa oli peräti 29 oppilasta. Huomattavan oppilasmäärän johdosta kouluun perustettiin kaksi luokkaa ja palkattiin kaksi opettajaa. Koulun suosio oli kuitenkin lyhytaikainen ja heti seuraavaksi lukuvuodeksi oppilasmäärä osittain poikien jatkokoulun aloittamisen johdosta romahti neljään. Koulun viimeisenä lukuvuonna oppilaita oli seitsemän.²²

Lappeenrannan ei kuitenkaan useiden vuosien ajan ollut mahdollista järjestää jatko-opetusta taloudellisesti edullisen iltakoulun muodossa, sillä oppivelvollisuuslaki velvoitti kaupunkikuntia perustamaan kansakoulun päättäneille nuorille päiväjatko-opetusta viimeistään syyslukukauden 1926 alkuun mennessä. Kaupungin kansakoulun ohjesäännön mukaan kaupungissa tuli olla päiväjatkokoulu syyslukukaudella 1925. Lappeenrantalaispoikien ammatillisen koulutuksen heikon tilan²³ johdosta ajankohtaistui päiväkouluuotoisen jatko-opetuksen käynnistäminen poikien osalta kuitenkin jo ennen oppivelvollisuuslakiin ja kansakoulun ohjesääntöön kirjattua määräaika. Kaupungin poikien ammatillisen opetuksen rappiotilan kohentamiseksi ja oppivelvollisuuslain säännösten toteuttamiseksi kaupunginvaltuusto kesällä 1923 hyväksyikin kansakoulun johtokunnan kannattaman ehdotuksen yhdessä Lappeen kunnan kanssa syyslukukauden 1923 alusta perustettavasta poikien jatkokoulusta. Puu- ja metallialan linjoista koostuva koulu järjestettiin oppivelvollisuuslain mukaan kaksiluokkaiseksi ja lukuvuoden pituus täydellisen kansakoulun tapaan 36-viikkoiseksi. Koulu perustettiin Lappeen kunnan hallintaan kunnan suuremman oppilasmääräosuuden (2/3) ja valtionavustuksen johdosta. Koulu jakautui fyysisesti kahteen toimipisteeseen siten, että koulun tietopuolinen yleisopetus järjestettiin Lappeenrannan kansakoululla ja käytännönläheinen ammattiopetus Lappeen kunnan

²⁰ SA 101/1921, § 3, 7, 8, 19. SA 183/1921, § 17. Heperauta 1945, 283. Isosaari, 1973, 67-68. Karttunen, 1966, 53. Kivinen 1988, 153-154, 161. Nurmi 1989, 16.

²¹ Iltajatkokoulussa opiskeltavat aineet vaihtelivat hieman vuosittain, mutta jokaisena vuonna koulun oppimäärään kuului yhteensä 50 tuntia lukemista ja matematiikkaa. Loput 50 tuntia koostuivat yhteiskuntaopista, terveysopista, kirjoituksesta, kotitaloudesta ja käsityöstä, kirjapidosta sekä kansantaloudesta.

²² LKA: KV 20.4.1922, § 3. Johtokunta, toimintakertomukset 1922-1925.

²³ Kaupungin poikien ammattiopetuksesta vastanneen poikien käsityöläiskoulun toiminta oli oppilaskadon ja opettajien palkkauskiistojen johdosta lamautunut täysin 1920-luvun alussa. Koululle etsittiin vuodesta 1919 lähtien seuraajaa. (Herranen, 1988, 283-284. Herranen, 1989, 272.)

puolella. Koulun vuotuisista menoista kunnat vastasivat kuntien oppilasmääräosuuksien mukaisesti.²⁴

Poikien päiväjatko-opetuksen käynnistyminen asetti lappeenrantalaispojat ja –tytöt eriarvoiseen asemaan ja niinpä kansakoulun johtokunta ehdotti syksyllä 1923 päiväjatko-opetuksen ulottamista myös kaupungin tyttöjä koskevaksi. Kaupungin taloudenhoidosta päättänyt rahatoimikamari asettui kuitenkin vastustamaan johtokunnan ehdotusta tyttöjätkokoulun aloittamisesta ja koululle pystytettävästä rakennuksesta esittäen ehdotuksen hylkäämistä. Valtuusto asettui lopulta keskustelun jälkeen kuitenkin johtokunnan esityksen kannalle ja lähetti asian takaisin rahatoimikamariin, jonka tuli yhdessä johtokunnan kanssa pohtia tyttöjen jatko-opetuksen käynnistämisen vaikeimmaksi asiaksi noussutta tilakysymystä. Valtuuston antaman tehtävän tuloksena johtokunta ja rahatoimikamari ehdottivat yhteisenä kompromissina loppuvuodesta 1923, että tyttöjen jatkokouluhuoneisto olisi johtokunnan ehdottaman uuden lisärakennuksen sijaan mahdollista sijoittaa kaupungin kansakouluun siten, että koulun yhdestä luokkahuoneesta, opettajainhuoneesta, eteisestä ja ulkoverannasta muodostettaisiin tyttöjätkokoulun tarvitsema keittiö- ja luokkatila. Valtuuston suostumuksella rakennettiin tyttöjen jatko-opetukselle kaupungin kansakouluun kesällä 1924 toimitilat. Lukuvuonna 1924-1925 tyttöjen jatko-opetus hoidettiin edellisten vuosien tapaan vielä iltajatkokursseina. Valtuuston vuoden 1925 talousarvioon myöntämän määrärahan turvin saattoi tyttöjen päiväjatkoluokka kaupungin kansakoulun ohjesäännön (1922) velvoitusten mukaisesti viimein lukuvuoden 1925-1926 alusta aloittaa koulutyönsä kahdeksan oppilaan ja yhden opettajan voimin.²⁵

Oppivelvollisuuslain säännösten mukainen päiväjatko-opetus aloitettiin Lappeenrannassa ennen laissa asetettua takarajaa, poikien kohdalla syksyllä 1923 ja tyttöjen kohdalla kaksi vuotta myöhemmin. Jatko-opetus käynnistettiin kaupungissa ensisijaisesti kuitenkin lainsäädäntöön kirjattujen velvoitteiden johdosta, minkä toivat esille sekä poikien jatko-opetusta suunnitellut valtuuston valitsema toimikunta, että myös tyttöjen jatko-opetuksen järjestämisen yhteydessä rahatoimikamari.²⁶ Jatko-opetuksen kehittämistä ei vielä 1920-luvun alkuvuosina nähtykään kaupungin merkittävimpien investointien arvoiseksi. Kaupungin kansakoulutoimen näkökulmasta lappeenrantalaisten jatko-opetus toteutettiin toiminnallisesti ja hallinnollisesti hajanaisella tavalla. Kaupungin jatkokoululaiset opiskelivat tilapäisesti järjestetyissä tiloissa, tytöt kaupungin kansakoululla ja pojat tietopuolisen aineopetuksen osalta kansakoululla ja käytännöllispainotteisen ammattiopetuksen osalta Lappeen kunnan puolella. Lisäksi kaupungin jatko-opetuksen hallinto oli järjestetty epäyhtenäisesti, sillä tyttöjen jatko-opetuksesta päätettiin Lappeenrannassa, kun taas poikien jatko-opetuksen johtaminen tapahtui Lappeen kunnan

²⁴ LKA: KV 20.4.1922, § 3. 24.5.1923, § 9. 27.6.1923, § 8. JK 28.5.1923, § 1. 11.6.1923, § 1.

²⁵ LKA: KV 27.9.1923, § 4. 10.12.1923, § 3. JK 7.9.1923, § 8, 10. 9.11.1923, § 1. 4.1.1924, § 5. 18.9.1924, § 2. 22.1.1925, § 1. 9.7.1925, § 1. Johtokunta, toimintakertomukset 1925-1926.

²⁶ KV 27.6.1923, § 8. 27.9.1923, § 4. 10.12.1923, § 3.

edustajien tahdon mukaisesti²⁷. Lappeenrannan kouluoloja tutkineen Timo Herrasen mukaan ammatillisen opetuksen, mihin myös jatko-opetus liittyi, järjestämistä tärkeämmäksi kaupungin päättäjien piirissä koettiin 1920-luvulla kaupungin oppikoulun toiminnan kehittäminen.²⁸

Kaupungin jatko-opetusta koskeneisiin ratkaisuihin vaikuttivat kaupungin johdon koulutuspoliittisten näkemysten lisäksi myös kaupungin väestön ja tätä kautta myös kansakoululaisten määrä sekä kansakoulun jälkeinen koulutustarjonta. Jatko-opetukseen osallistuvien oppilaiden vähäistä määrää Lappeenrannan kohdalla ennakoiti se, että Lappeenranta oli vielä 1920-luvulla sekä asukas- että oppilasmäärältään valtakunnallisesti varsin pieni kaupunki²⁹ sekä lisäksi se, että kaupungissa toimi oppikoulu ja naisten käsityökoulu, joihin kansakoulunsa päättäneet nuoret saattoivat jatkokoulun lisäksi hakeutua. Jatko-opetuksen suosiosta esittivätkin koulujen perustamista suunnitelleet melko varovaisia arvioita. Poikien jatkokoulun perustamista suunnitellut toimikunta arvioi jatkokoulussa opiskelleiden lappeenrantalaispoikien määräksi 25-35. Kansakoulun johtokunta puolestaan arvioi koulun oppilasmäärän sijaan tyttöjatkokoulun tilantarpeeksi yhden luokkahuoneen ja keittiön. Arviot kaupungin muutamasta kymmenestä jatkokouluoppilaasta osoittautuivat käytännössä liian suuriksi, sillä poikien jatkokoulussa opiskeli 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa vuosittain noin 9-16 kaupunkilaisoppilasta ja tyttöjatkokoulussa vieläkin vähemmän, 5-14 oppilasta (liite 1, taulukko 2).³⁰ Jatko-opetuksen houkuttelevuus oli siten vielä 1920-luvulla melko vaatimatonta ja jatkokoulun sijaan kansakoulun päättäneet hakeutuivatkin kaupungin kahteen muuhun kansakoulun jälkeiseen oppilaitokseen.³¹

Kaupungin tekemiin jatko-opetusratkaisuihin vaikuttivat merkittävästi myös taloudelliset näkökohdat. Koska jatko-opetukseen osallistuneiden lappeenrantalaisten tyttöjen ja poikien yhteismäärä arvioitiin muutamaksi kymmeneksi oppilaaksi, ei jatkokouluhuoneiston rakennuttamiselle näyttänyt olevan riittäviä perusteita. Uuden kouluhuoneiston rakentamista hillitsi myös Lappeenrannan omaksuma Kaupunkiliiton periaatekanta, jonka mukaan kunnan tuli talouspolitiikassaan pyrkiä pääomien muodostamiseen, mikä katsottiin parhaiten toteutettavaksi säästämisen korostamisen ja lainanoton välttämisen avulla.³² Rakennuttamisen sijaan kaupungin

²⁷ LKA: KV 24.5.1923, § 9. 27.6.1923, § 8.

²⁸ Herranen, 1988, 284-285. Herranen, 1989, 265-267.

²⁹ 1920-luvun alkupuolella Lappeenrannan asukasluku oli 3300-3500 ja kansakoulun oppilasmäärä noin 300 (liite 1, taulukko 1). Lappeenranta oli 1920-luvulla asukasluvultaan 23. suurin Suomen yhteensä 38 kaupungin joukosta. Edelleen Lappeenrannan kansakoululaisten yhteismäärä oli 1920-luvun alkupuolella 28. suurin Suomen yhteensä 38 kaupungin joukosta. (LKA: Tarkastaja, tilastot 1920-1925. Antikainen, 1988, 219. Suomen kaupunkiliitto, 1985, 16, 267.)

³⁰ Taulukkoon on laskettu yhteen poika- ja tyttöjatkoo-petuksen oppilasmäärät. Lappeen - Lappeenrannan poikien päiväjatkokoulun toimintakertomuksissa esiintyneen tilastointitavan johdosta on taulukkoon jouduttu vuosina 1923-1931 merkitsemään koko poikapäiväjatkokoulun yhteisoppilasmäärä, jolloin oppilasmäärä sisältää lappeenrantalaispoikien lisäksi myös Lappeen kunnan poikajatkoo-ppilaat. Lukuvuonna 1923-1924 poikien jatkokoulussa oli 17 oppilasta ja vuosina 1924-1931 27-49 oppilasta, josta määrästä poikien jatkokoulun perustamista keväällä 1923 suunnitelleen toimikunnan esittämän näkemyksen mukaan arviolta noin kolmannes, eli 9-16 oppilasta oli lappeenrantalaispoikia. (LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1922-1931, Tarkastaja, tilastot 1922-1931. Linnoituksen kansalaiskoulu (jatkokoulu), vuosikertomukset 1923-1932)

³¹ LKA: KV 24.5.1923, § 9. 27.6.1923, § 8. 27.9.1923, § 4. Tarkastaja, tilastot 1925-1931. / 1920-luvun alkupuolella yhteiskoulun oppilasmäärä lisääntyi 280:sta 420 oppilaaseen ja naisten käsityökoulun 50:stä 80 oppilaaseen. Yhteiskoulun oppilasmäärän lisääntymiseen tosin vaikutti myös Lappeenrannan naapurikuntien oppilaiden siirtyminen opiskelemaan kaupungin oppikouluun. (Herranen, 1988, 266, 272. Herranen, 1989, 272-274.)

³² Hoffinan, 1988, 403-404.

olisi ollut mahdollista pyrkiä vuokraamaan jatko-kouluikäisten poikien ja tyttöjen käyttöön yhteinen kouluhuoneisto, mutta tätäkään vaihtoehtoa ei käytännössä toteutettu. Yhteisen kouluhuoneiston sijaan kaupunki päätti järjestää tyttöjen ja poikien jatko-opetuksen toisistaan erilleen ja turvautua poikien jatko-opetuksen kohdalla yhteistyöhön naapurikunnan kanssa. Yhteistyö poikien jatkokoulun kohdalla oli siinä mielessä kannattavaa, että Lappeenranta sai näin jaettua jatkokoulun perustamis- ja ylläpitokustannuksia. Poikajatkokoulun perustamista suunnitellut toimikunta totesikin jatko-opetuksen järjestyvän pienten kuntien, kuten Lappee ja Lappeenranta, kohdalla parhaiten yhteistyönä, jolloin koulun perustaminen ja ylläpitäminen olisi helpompaa.³³ Poikajatkokoulun ohella kaupunki päätyi myös tyttöjen jatkoluokan kohdalla taloudellisesti edulliseen ratkaisuun, sillä luokalle pystyttiin pienimuotoisten muutostöiden jälkeen järjestämään tilat jo valmiiksi rakennetusta kouluhuoneistosta. Näin kaupunki välttyi tyttöjatkokoulun kohdalla sekä uuden kouluhuoneiston rakennuttamisesta että lainahuoneiston vuokraamisesta aiheutuneilta kustannuksilta. Lappeenrannan jatko-opetuksen vaimea suosio ja opetuksen järjestäminen tilapäisratkaisujen varaan olivat osaltaan osoitus niistä nuoren ja vailla historiallista perinnettä toimineen koulun alkuvaikeuksista, joita myös muualla Suomessa varsinkin monissa maalaiskunnissa ja pienissä kaupungeissa 1920- ja vielä 1930-luvullakin varsin yleisesti tunnettiin.³⁴

2.3. Oppilashuolto koululainsäädännön uudistuksen jälkeen

Lappeenrannan kansakoulun oppilashuollossa tapahtui oppivelvollisuuslainsäädännön voimaanastumisen jälkeen kahtalaista kehitystä. Osa oppilashuollon toiminnoista jatkui itsenäisyyttä edeltäneenä aikana omaksuttujen käytäntöjen mukaan, mutta osaan oppilashuoltoa kohdistui muutospainetta osin lainsäädännöllisten velvoitteiden³⁵ ja osin myös muiden tekijöiden vaikutuksesta. Oppilashuollon toiminnoista jatkoi entiseen tapaan ensinnäkin kansakoululaisten kesävirkestys, joka järjestettiin koko 1920-luvun ajan kauppias J. Kaarnan huvilassa Taipalsaaren Kopinsalmella. Kesäsiirtolassa oli yhdessä vuorossa 6-8 viikkoa kerrallaan yhden tai kahden opettajan johdolla vuosittain 20-28 terveydeltään heikoksi ja vähävaraiseksi todettua oppilasta. Siirtolatoiminnan järjestäminen ei ollut kuitenkaan itsestäänselvyys. Oppivelvollisuuslainsäädännön syntyvaiheessa ei uusiin lakeihin nimittäin sisällytetty säännöksiä kesäsiirtolan

³³ LKA: KV 24.5.1923, § 9. 27.6.1923, § 8.

³⁴ Halila, 1950, 237-240. Karttunen, 1966, 54-56.

³⁵ Yleisen oppivelvollisuuden toteutumisen myötä vahvistettiin oppilashuollon virallista asemaa kirjaamalla lainsäädäntöön kunnille eräitä oppilashuollollisia velvoitteita. Koska oppivelvollisuuden toteuttamiseksi tuli lapset ja nuoret valtakunnan kaikista osista saattaa kykeneviksi koulunkäyntiin, säädettiin kunnan järjestämän oppilashuollon muodoiksi vähävaraisten oppilaiden ravinto- ja vaatetusavustus sekä pitkämatkalaisten oppilaiden majoitus- ja kyyditysavustus. Lisäksi maksuttoman koulunkäynnin periaatteen nojalla säädettiin oppilaiden avustamiseen liittyvänä toimena kunnan puolesta kaikille kansakoululaisille jaetut ilmaiset oppikirjat ja kouluhallituksen koulutyössä tarpeellisiksi katsomat koulutarvikkeet. Oppilashuollollisten velvoitteiden täyttämistä aiheutuneiden taloudellisten rasitusten keventämiseksi kirjattiin lainsäädäntöön oppilashuoltomenoista ensisijaisesti vastanneelle kunnalle kuitenkin neljänneksen valtionavustus ravinto- ja vaatetusavusta sekä oppikirjoista ja koulutarvikkeista muodostuneista kustannuksista. (SA 102/1921, § 1, 17-20. SA 180/1926, § 1, 17-20)

järjestämisestä, jolloin oppilaiden kesävirikistyksen toteuttaminen jäi kunnan itsensä harkittavaksi. Siirtolatoimintaa käsittelevien säännösten puuttumisesta huolimatta oli kesäsiirtolan asema Suomen muiden kaupunkien tapaan myös Lappeenrannan kansakoulun oppilashuollossa kuitenkin osoittautunut jo siinä määrin tarpeelliseksi, että vuonna 1906 aloitettu siirtolatoiminta jatkui katkeamatta myös oppivelvollisuuden säätämisen jälkeenkin. Kesävirikistyksen tarpeellisuuden lisäksi siirtolan järjestämistä helpotti huomattavasti tukeva valtionavustus, sillä valtio kattoi 1920-luvulla peräti puolet siirtolan ylläpidosta aiheutuneista kustannuksista.³⁶

Kesäsiirtolan tapaan jatkui koko 1920-luvun myös vähävaraisten kansakoululaisten vaatetusavustustoiminta jo edellisellä vuosikymmenellä vakiintuneen käytännön mukaisesti paikallisen hyväntekeväisyysyhdistyksen, kansallisompeluseuran, jakaessa varattomille oppilaille valmistamia vaatekappaleita, kuten takkeja, pukuja, housuja ja sukkiä sekä koulun lahjoittamassa kansakoulun johtokunnan toimesta köyhille oppilaille jalkineita. Tosin vaatetusavustustoiminnan järjestämisessä kunnan itsenäisyys oli siirtolatoiminnan ylläpitämiseen verrattuna huomattavasti rajatumpaa, sillä oppivelvollisuuslainsäädännön mukaan kunnan tuli antaa vähävaraisille kansakoululaisille vaatetusavustusta siinä määrin, että oppilaiden koulunkäynti tuli mahdolliseksi. Vaatetusavustuksen yksityiskohdissa jätettiin kunnalle kuitenkin jonkin verran liikkumavaraa, mutta kunnan tuli kuitenkin ilmoittaa avustustoimintansa järjestämisestä paikallisessa kansakoulun ohjesäännössä. Lappeenrannassa päätettiin avustustoiminta toteuttaa lainsäädännössä esitetyn vähimmäisperiaatteen mukaisesti ja kaupungin kansakoulun ohjesääntöihin (1922, 1928) kirjattiinkin lähes sanatakkasti kansakoululaitoksen kustannuslain säännöstekstin sisältö. Kaupunki tuki kansakoulun johtokunnan välityksellä vaatetusavustusvelvollisena ja velvollisuuden ylläpidosta aiheutuneista kustannuksista valtionapua saaneena määrärahan turvin kansallisompeluseuran auttamistyötä.³⁷

Kesävirikistyksen ja vaatetusavustuksen jatkaessa 1920-luvullakin edellisen vuosikymmenen viitoitusten mukaisesti koettiin sitä vastoin oppilaiden koulutyössä tarvitsemien 'työvälineiden' myöntämismenettelyssä muutoksia. Yleisen oppivelvollisuuden myötä kirjattiin lainsäädäntöön periaate jokaiselle oppilalle maksuttomasta koulunkäynnistä, jolloin kunnan avustukselliseksi velvoitteeksi tuli jakaa kaikille kansakoululaisille ilmaiseksi koulutyössä tarvittavat kirjat ja tarvikkeet. Niinpä oppivelvollisuuslain säätämisen jälkeen ryhdyttiin Lappeenrannassa jakamaan maksuttomat oppikirjat ja koulutarvikkeet vähävaraisten oppilaiden lisäksi nyt myös varakkaammille oppilaille. Koulunkäynti ei oppivelvollisuuden voimaantumisen jälkeenkään kuitenkaan ollut vielä aivan kaikille oppilaille maksutonta, sillä kustannuslain säännöksen ilmai-

³⁶ LKA: JK 13.6.1921, § 2. 27.5.1922, § 3. 28.5.1923, § 13. 26.5.1923, § 4. Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1931 ja kesäsiirtolan toimintakertomus 1927. Tarkastaja, tilastot 1920-1931. Jauhiainen, 1993, 89-90. Halila, 1950, 124. Somerkivi, 1962, 342.

³⁷ LKA: KV 20.4.1922, § 3. 26.1.1928, § 16. JK 15.10.1921, § 9, 10. 29.10.1921, § 2. 28.9.1923, § 5. 5.11.1924, § 3. 16.12.1925, § 2. 15.1.1927, § 9. 16.2.1929, § 6. 18.1.1930, § 4. Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1931. SA 102/1921, § 3, 20. SA 180/1926, § 3, 20.

sista oppitarvikkeista käsittäessä vain kirjat, vihkot, paperit, pyyhekumit ja kynät säädettiin kaupungin kansakoulun ohjesäännössä (1922) koulutyössä tarvittavat käsityötarvikkeet poikaoppilasta ja varattomista tyttöoppilasta poiketen maksukykyisten perheiden tyttöoppilaille maksulliseksi.³⁸

Oppikirjojen ja koulutarvikkeiden jakamisessa esiintyneiden muutosten lisäksi tapahtui 1920-luvun puolivälissä myös kaupungin kouluterveydenhuollossa merkittävä uudistus, kun oppilaiden terveydellisiä oloja ryhtyi kansakoulun piirissä täysin uuden ammattiryhmän edustajana edistämään kouluterveydenhoitaja. Aloite 'kouluhoitajattaren' toimen perustamisesta syntyi Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton (KML) Lappeenrannan osastossa, joka kansakoulun johtokunnan puoltamana loppuvuodesta 1924 esitti valtuustolle kouluterveydenhoitajan palkkaamista kaupungin kansakouluun. Kouluterveydenhoitajan palkkauksesta aiheutuneista kustannuksista saadun neljänneksen valtionavustuksen sekä KML:n taloudellisen myöntyväisyyden johdosta suostui valtuusto KML:n paikallisosaston ehdotukseen ja solmi osaston kanssa alkuvuodesta 1925 asiasta sopimuksen, jossa kaupunki sitoutui maksamaan hoitajan vuotuisen rahapalkan KML:n puolestaan sitoutuessa maksamaan muut kouluhoitajan toimesta aiheutuvat kustannukset (asunto, työvälaineet, -tarvikkeet ja -asut). Kaupungin ensimmäiseksi kouluterveydenhoitajaksi valittiin terveysisäri Aili Paavilainen.³⁹ Kouluterveydenhoitajan toimen perustaminen Lappeenrantaan ei valtakunnallisessa mittakaavassa suinkaan ollut poikkeuksellinen tapahtuma, vaan kiinteä osa Suomen kansakoulujärjestelmässä 1920-luvulla tapahtunutta kehityskulkua.⁴⁰ Kouluterveydenhoitajan toimen perustamisen lisäksi ei kouluterveydenhuollossa tapahtunut 1920-luvulla muita muutoksia. Kaupungin kansakoululaisten terveydenhuollosta vastasi edellisen vuosikymmenen tapaan sivutoimisena koululääkärinä toiminut kaupunginlääkäri Elis Kuitunen.

Kouluterveydenhoitajan toimen lisäksi käynnistettiin vuosikymmenen alussa Lappeenrannan kansakoulun oppilashuollon piirissä aivan uutena toimintamuotona oppilas-kasvitarha, kun keväällä 1921 päätti valtuusto kansakoulujen johtokunnan esityksestä antaa kansakoulun käyttöön aivan varuskuntasairaalan ja kaupungin kansakoulun vierestä kaksi tonttia kansakoulun oppilaspuutarhaa varten. Kaupunki sitoutui valtuuston päätöksellä myös aitaamaan, lannoittamaan ja muokkaamaan viljelypalstat käyttökuntoon sekä tarjoamaan työ-

³⁸ LKA: KV 20.4.1922, § 3. Johtokunta, toimintakertomukset 1930-1932. Lappeenrannan kunnalliskertomus 1926-1928, kansakoulun toimintakertomukset 1926-1928. SA 101/1921, § 10. SA 102/1921, § 17-18. SA 184/1921, § 14-15. SA 180/1926, § 17-18. / Ilmaisten käsityötarvikkeiden myöntämisenmenettelyssä esiintynyt jaottelu poistettiin vasta vuonna 1958 kansakoululainsäädäntöön kirjatun säännöksen myötä (LKA: JK 18.4.1958, § 54. 5.9.1958, § 108. SA 247/1957, § 26.).

³⁹ LKA: KV 16.10.1924, § 6. 3.12.1924, § 2. 25.2.1925, § 3. Kaupungin asiakirjat 1925. JK 20.4.1924, § 4. 15.1.1925, § 5. SA 102/1921, § 1, 17. SA 180/1926, § 1, 17.

⁴⁰ Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitto ryhtyi 1920-luvun alussa organisoimaan kouluterveydenhuoltoa kouluterveydenhoitajien ammattikunnan perustamisen kautta. Pietarsaarella ja Tampereella kahden hoitajan voimin aivan 1920-luvun alussa aloitettu terveydenhoitajatoiminta laajeni aluksi vuosikymmenen puoliväliin mennessä 60 hoitajaan ja joka kymmeneen kuntaan, josta vuoteen 1928 mennessä 122 hoitajaan ja joka kuudenteen kuntaan. 1920-luvun lopussa alkoivat kouluterveydenhoitajat jo jokseenkin kattavasti tavoittaa kaupungit, sillä vuonna 1928 oli hoitajatoiminnan piirissä neljä viidestä (85 %) kaupunkien kansakouluista ja kansakoululaisista. (Halila, 1950, 126, 128. Jauhiainen, 1993, 107-114, 293.)

voimaa ja tarvittavan viljelyvälineistön koulupuutarhaa varten. Puutarhatoiminnan taloudellinen puoli järjestettiin valtuuston myöntämän määrärahan turvin. Oppilaskasvitarhan viljelytoimintaa johti 1920-luvulla joku koulun opettajista pientä rahallista korvausta vastaan. Osoituksena kasvitarhatoiminnan merkityksellisyydestä oli, että kesästä 1921 lähtien puutarhatoiminta sidottiin osaksi oppivelvollisuuden suorittamista ja oppilas sai puutarhapalstansa hoidosta numeron päästötodistukseen. 30-luvun alussa kohennettiin kansakoulun kasvitarhan toimintamahdollisuuksia, kun kansakoulujen johtokunnan anomuksesta kaupunginhallitus myönsi syksyllä 1931 kansakoulun läheisyydestä kasvitarhalle lisämaata.⁴¹

1920-luvun alussa uusittuun kansakoululainsäädäntöön kirjattujen oppilashuollollisten velvollisuuksien toteuttaminen ei Lappeenrannan kansakoulutoimessa tuottanut juurikaan vaikeuksia. Vuosikymmenen alussa lakisääteistetyt oppilashuoltovelvoitteet oli Lappeenrannassa osin kyetty jo ennen oppivelvollisuuslainsäädännön voimaan astumista toteuttamaan sekä kesävirikistyksen, kouluterveydenhuollon ja oppilaskasvitarhan toimintamuotojen osalta jopa ylittämään. Vaikka kaupungissa toisaalta huolehdittiinkin jo melko kattavasti kansakoululaisten hyvinvoinnista, ilmeni kansakoulun oppilashuollossa kuitenkin myös kehittämisen varaa. Kansakoululainsäädännön uudelleenjärjestelyn yhteydessä ei lakeihin nimittäin sisällytetty säännöksiä varsinaisesta kouluruokailusta ja kouluruokailun käynnistämisen jäädessä näin kunnan omaan päätäntävaltaan päätettiin Lappeenrannassa kansakoululaisten ruokahuolto 1920-luvulla jättää edellisillä vuosikymmenillä vakiintuneen käytännön mukaisesti oppilaiden kotien vastuulle. Kouluruokailun käynnistäminen olisi nimittäin edellyttänyt varsinaisten ruokailutilojen ja keittiön perustamista, minkä hankkeen toteuttamiseen kaupunki ei kuitenkaan ollut valmis sitoutumaan. Kansakoulun puolesta järjestetyn ruokahuollon jäädessä 1920-luvulla tuloksiltaan olemattomaksi nousi kunnallisen kouluruokailun puute näin Lappeenrannan kansakoulun oppilashuollon näkyvimmäksi puutteeksi. Kansakoululaisten ruokahuollon heikosta tilasta oli lisäksi osoituksena, ettei koulussa järjestetty edes lainsäädäntöön kirjattua vähävaraisten oppilaiden ravintoavustusta, vaikka viimeistään 1930-luvun vaihteen talouslaman aikana oppilaiden ravitsemustilanteessa esiintyi huomattavia puutteita ja vaikka ravintoavustusmenoihin myönnettiin neljänneksen valtionavustus.⁴²

⁴¹ LKA: KV 28.4.1921, § 13. KH 16.10.1931, § 2. JK 2.5.1921, § 1. 26.5.1921, § 1. 13.6.1921, § 3. 27.5.1922, § 4. 28.5.1923, § 6. 9.5.1924, § 2. 26.5.1924, § 5. 3.9.1931, § 10. 22.10.1931, § 1. Sallinen, 1988, 48-49.

⁴² LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1931. Kaupungin kunnalliskertomukset 1926-1931, kansakoulujen toimintakertomukset 1926-1928 ja Terveystieteiden lautakunnan kertomukset 1928-1931. SA 102/1921, § 20. SA 180/1926, § 17, 20. Heporauta, 1945, 291. Murto, 1924, 86. Sallinen, 1988, 43, 55. Somerkivi, 1962, 341.

3. OPPIVELVOLLISUUSKOULU MUUTTUU 1930-LUVULLA

3.1. Esikaupunkiliitos (1932) laajentaa kansakoulutointa

1930-luvun alussa Lappeenranta muuttui muutaman tuhannen asukkaan pikkukaupungista kerralla keskisuureksi suomalaiseksi kaupungiksi, kun vuoden 1932 alusta tapahtuneessa esikaupunkiliitoksessa Lappeenrantaan liitettiin kaupungin hallinnollisten rajojen välittömään läheisyyteen, mutta Lappeen kunnan hallinnolliselle alueelle edellisten vuosikymmenien aikana vähitellen muotoutunut esikaupunkialue (21 km²). Alueliitoksen seurauksena kaupungin väkiluku lähes kolminkertaistui edellisen vuoden 4 100:sta 11 500 asukkaaseen. Esikaupunkiliitoksen seurauksena myös Lappeenrannan kansakoulutoimi laajeni merkittävästi, sillä valtioneuvoston vuonna 1931 tekemän päätöksen mukaisesti Lappeenrannan kansakouluhallinnon alaisuuteen liitettiin kaupungin ainoan kansakoulun jatkoksi vuoden 1932 alusta lukien Armilan (160 oppilasta), Juvakan (110), Peltolan (470) ja Taikinamäen (160) kansakoulut (liite 3, karta 1 ja liite 4, kuvat 4, 5, 8, 9, 11) sekä poikien jatkokoulu. Esikaupunkiliitoksen myötä kaupungin varsinaisen kansakoulun oppilaiden, opettajien ja luokkien määrät kolminkertaistuivat siten, että oppilaiden määrä lisääntyi 350:stä 1260:een, opettajien määrä 11:stä 34:ään ja luokkien määrä 10:stä 33:een.⁴³

3.2. Jatko-opetuksen asema vahvistuu

1930-luvun ensimmäisinä vuosina näytti kaupungin edellisellä vuosikymmenellä alkaneen jatko-opetuksen tulevaisuus huomattavan epävakaa. Heti vuosikymmenen alussa nimittäin kariutui yhteistyö Lappeen kunnan kanssa vuonna 1923 perustetun poikien jatkokoulun ylläpitämisestä kansainvälisen ja kansallisen talouslaman riepotehtavaksi joutuneen valtion supistettua kansakoulutoimen resurssejaan. Lama-ajan puristukseen ajautunut valtiovalta joutui nimittäin taloutensa tasapainottamiseksi etsimään säästökohteita ja niinpä vuonna 1931 säädettiin laki, jonka perusteella valtionapu maalaiskuntien jatko-opetukselle lopetettiin kahden seuraavan vuoden ajaksi ja maalaiskunnat vapautettiin vuosiksi 1932-1934 jatko-opetuksen järjestämisvelvollisuudesta.⁴⁴ Jatko-opetuksen valtionavustuksen supistamistoimenpiteiden johdosta päätti Lappeen kunta lopettaa jatko-opetuksen järjestämisen ja irtisanoutua vuoden 1932 alusta lukien kuntien välisen jatkokoulusopimuksen. Lappeen kunnan yksipuolisesta vetäytymisestä huolimatta Lappeenranta jatkoi omin voimin poikajatkokoulun toimintaa

⁴³ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1931-1932. Tarkastaja, tilastot 1931-1932. Antikainen, 1988, 219. Castrén, 1957, 298-299. 687. Perälä, 1984, 58. Toivanen, 1988, 121-139. Suomen kaupunkiliitto, 1985, 16.

⁴⁴ Autio, 1986, 295-300. Halila, 1950, 242, 388-391. Heporauta, 1945, 274, 286.

kuitenkin kevätlukukaudella 1932. Koulun tietopuolinen opetus annettiin edelleen Lönnrotin kansakoululla ja koulun kaksi työpajahuonetta sijoitettiin yksityiseltä kauppiaalta vuokrattuun - huoneistoon. Koulun ylläpitämiseen tarvittavan kaluston ja välineistön Lappeenranta sai esikaupunkiliitoksen seurauksena Lappeenrannan hallintaan siirtyneestä Lappeen - Lappeenrannan poikien jatkokoulun omaisuudesta.⁴⁵

Aikaisemmin kahden kunnan yhteistyönä toteutettu jatkokoulun ylläpitäminen oli kaupungin omin voimin kuitenkin raskasta ja niinpä kaupunki kansakoulujen johtokunnan ehdotuksesta ryhtyi jo helmikuussa 1932 neuvottelemaan saman vuoden alussa perustetun Lauritsalan kauppalan kanssa yhteisen jatkokoulun järjestämisestä. Neuvottelujen tuloksena Lappeenrannan ja Lauritsalan yhteisen poikajatkokoulun perustamista käsitellyt toimikunta sai toukokuussa valmiiksi sopimusehdotuksen, jonka valtuusto myös hyväksyi. Sopimuksen mukaan Lappeenrannan kaupunki ja Lauritsalan kauppa perustivat lukuvuosiksi 1932-1934 yhteisen puu- ja metallitöiden linjoista koostuvan poikien jatkokoulun. Kokonaisuudessaan Lappeenrannassa sijainnut koulu tuli myös hallinnollisesti ja taloudellisesti Lappeenrannan kaupungin ja kansakoulujen johtokunnan alaisuuteen. Koulun vuotuisista kustannuksista huolehti Lappeenranta kahden kolmanneksen ja Lauritsala jäljelle jäävän kolmanneksen osuudella. Jatkokoulu aloitti syyslukukauden 1932 alusta 64 oppilaan voimin ja koulun tilapäisestä luonteesta johtuen jatkui koulun toiminta väliaikaisissa tiloissa.⁴⁶

Tyttöjen jatko-opetuksen näkymät olivat 1930-luvun alkuvuosina poikien väliaikaista päiväjatko-opetustakin huomattavasti synkemmät, sillä tyttöjen päiväjatko-opetus lopetettiin keväällä 1931 ja saman vuoden syyslukukaudesta alkaen saattoivat kaupungin työt suorittaa jatko-opintojaan ainoastaan iltakoulussa.⁴⁷ Tyttöjen jatkokoulun lakkauttamiseen oli syynä ensinnäkin valtiovallan päätös, jonka mukaan kaupunkien jatko-opetus sallittiin järjestettäväksi lukuvuosina 1931-1934 päiväkouluun sijaan myös taloudellisesti edullisena iltakouluna. Valtiovallan tarjoama mahdollisuus koulumenojen karsintaan päätettiin lama-ajan taloudellisessa ahdingossa eläneessä ja alueliitokseen valmistautuvassa Lappeenrannassa myös toteuttaa. Tyttöjen jatko-opetuksen lakkauttaminen johtui myös oppilasmäärän vähäisyydestä. Vuosina 1925-1931 tyttöjen jatkoluokalla opiskeli vuosittain vain 5-14 oppilasta, joten koulun

⁴⁵ LKA: KV 27.6.1923, § 8. Kaupunginhallituksen pöytäkirjat (=KH) 3.7.1931, § 4. 23.10.1931, § 13. 29.12.1931, § 13. Johtokunta, toimintakertomukset 1931-1932. Tarkastaja, tilastot 1931-1932.

⁴⁶ LKA: KV 9.6.1932, § 13. KH 19.2.1932, § 9. 23.3.1932, § 16. 20.5.1932, § 16. 16.6. 1932, § 4. JK 8.2.1932, § 8. Johtokunta, toimintakertomukset 1932-1934. Tarkastaja, tilastot 1932-1934.

⁴⁷ Iltajatko-opetus käynnistyi siis syksyllä 1931. Vuosina 1932-1934 iltajatkoluokat opiskelivat Armilassa, Lönnrotissa ja Peltolassa, mutta lukuvuodesta 1934-1935 lähtien kaikki kaupungin iltajatkoluokat keskitettiin Peltolaan. Iltajatkokurssien opetuksen hoitivat varsinaisen päivittäisen opetustyönsä jälkeen ylitunteina yläkansakoulun ja jatkokoulun opettajat. Opetusta oli 10 viikkotuntia. Iltajatkokoulussa oli mahdollisuus opiskella yleisellä linjalla ja kaupallisten aineiden linjalla. Molemmat linjat olivat kaksivuotisia. Iltajatkokoulun oppilasmäärällä mitattu suosio oli kaksijakoinen ja heijasti kaupungin päiväjatko-opetuksessa tapahtuneita muutoksia (liite 1, taulukko 2). Syyslukukaudella 1931 yksiluokkaisessa koulussa oli 22 opiskelijaa, mutta esikaupunkiliitoksen ja tyttöjen päiväjatko-opetuksen lakkauttamisen yhteisvaikutuksesta kasvoi iltakurssilaisten määrä kolmen lukuvuoden aikana siten, että lukuvuonna 1934-1935 viisiluokkaiseksi laajentuneessa koulussa opiskeli peräti 185 oppilasta. Päiväjatkokoulun aloittamisen myötä alkoi iltajatkokoulun oppilasmäärä kuitenkin nopeasti vähentyä ja lukuvuodeksi 1937-1938 oli iltakoulun kävijöiden määrä romahtanut 40 oppilaaseen. Lukuvuoden 1937-1938 jälkeen iltajatkokoulun kävijöiden määrä pysähtyi paikoilleen ja aina koulun lakkauttamiseen, lukuvuoteen 1943-1944, saakka opiskeli koulussa vuosittain 40-50 oppilasta. (LKA: JK 29.8.1932, § 2. 7.9.1932, § 4. 27.9.1932, § 5. 3.11.1944, § 10. Johtokunta, toimintakertomukset 1931-1944. Tarkastaja, tilastot 1931-1944)

oppilaskohtaiset ylläpitokustannukset, kuten opettajan palkkamenot koituivat raskaiksi. Tyttöjen päiväjätkokoulun lakkauttamispäätöksen syntymistä helpotti myös osaltaan, että kaupungissa toimi jätkokoulun lisäksi toinenkin tytöille ammatillista opetusta tarjoava oppilaitos, naisten käsityökoulu.⁴⁸

Tyttöjen päiväjätkokoulusta poiketen poikien vastaavan koulun toimintaa päätettiin kuitenkin jatkaa, vaikka myös poikien päiväjätkokoulu olisi valtion päiväjätko-opetusta käsitelleen päätöksen nojalla ollut mahdollista lakkauttaa vuosiksi 1931-1934 ja näin ollen siirtyä kaupungin jatko-opetuksessa täysin iltakoulun varaan. Poikien jätkokoulun toimintaa jatkettiin kuitenkin ennen kaikkea siksi, että jätkokoulun lisäksi kaupungissa ei ollut muuta lappeenrantalaispojille ammatillista opetusta tarjoavaa oppilaitosta. Toisaalta poikien jätkokoulunkin asema oli 1930-luvun alun lama-aikana varsin heikolla perustalla eikä jätkokoulun tulevaisuuden toimintamahdollisuuksiin erityisemmin uskottu, sillä poikien jatko-opetuskin päätettiin kaupungissa järjestää aluksi määräaikaisesti vain kahden lukuvuoden ajaksi (1932-1934).⁴⁹ Jatko-opetukseen Lappeenrannassa kohdistetut rajoitukset eivät valtakunnallisessa mittakaavassa suinkaan olleet poikkeuksellisia, sillä jatko-opetuksen asema ja tulevaisuus näytti vielä 1930-luvun alkupuolella Suomessa yleisestikin hyvin epävarmalta. Jatko-opetus oli nuorena ja suomalaiseen kansakoulujärjestelmään vakiintumattomana koulumuotona perinteiltään rikkaampaa varsinaista kansakoulua huomattavasti alttiimpi erisuuntaiselle kritiikille ja ymmärtämättömille asenteille, mikä taloudellisesti vaikeana aikana konkretisoituikin jatko-opetuksen toimintamahdollisuuksiin kohdistettuina rajoituksina.⁵⁰

Pahimman lama-ajan vähitellen 1930-luvun puolivälissä helpottaessa oli Lappeenrannassa lopultakin päädytty jatko-opetuksen osalta tilanteeseen, jossa kaupungin pojille ja tytöille yhteisen päiväjätkokoulun perustaminen vaikutti väistämättömältä ratkaisulta. Kaupunki oli jo reilun kymmenen vuoden ajan järjestänyt jatko-opetuksen erilaisten tilapäisratkaisujen varaan. 1930-luvun alkuvuodet kaupungin jätkokoulut olivat toimineet tyttöjen osalta iltaisin kaupungin kansakoulujen tiloissa ja poikien kohdalla osin Lönnrotin kansakoulun tiloissa ja osin jätkokoulun käyttöön suunnittelemissa vuokrahuoneistossa. Ratkaiseva siirtymä kohti poikien ja tyttöjen yhteistä päiväjätkokoulua tapahtui lopulta vuoden 1934 keväällä, jolloin kouluhallitus lähetti kaupungille kirjeen päiväjätko-opetuksen pysyvästä järjestämisestä. Kouluhallituksen määräyksestä kaupungin tuli aloittaa päiväjätko-opetus ensimmäisen luokan osalta lukuvuonna 1935-1936 ja toisen luokan osalta lukuvuonna 1936-1937. Lappeenrannan kohdalla kouluhallituksen määräys tarkoitti, että lukuvuoden 1935-1936 alusta tuli päiväjätko-opetus ensimmäisen vuosiluokan ja seuraavan lukuvuoden alusta toisen vuosiluokan osalta ulottaa myös kaupungin tyttöoppilaita koskevaksi. Kouluhallituksen kirje

⁴⁸ LKA: JK 29.12.1930, § 1. 27.5.1931, § 6. Johtokunta, toimintakertomukset 1930-1934. Tarkastaja, tilastot 1925-1931.

⁴⁹ Alunperin vuosiksi 1932-1934 perustetun jätkokoulun toimiaikaa pidennettiin myöhemmin vielä kahdella vuodella (LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1932-1936. Tarkastaja, tilastot 1932-1936).

⁵⁰ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1930-1934. Tarkastaja, tilastot 1930-1934. Autio, 1986, 302. Halila, 1950, 237-240, 242, 250, 390-392. Heporauta, 1945, 286. Karttunen, 1966, 54-56. Kivinen, 1988, 161.

tarkoitti käytännössä myös sitä, että kaupungin oli ryhdyttävä järjestämään lähes 250 jatkooppilaalleen päiväjatko-opetusta varten soveltuvaa kouluhuoneistoa. Kansakoulujen johtokunta kehottikin kaupunkia toukokuussa ja uudelleen syyskuussa 1934 ryhtymään toimenpiteisiin uuden kouluhuoneiston löytämiseksi.⁵¹

Hanke uuden jatkokoulun saamiseksi eteni merkittävästi kuitenkin vasta noin vuoden kuluttua kouluhallituksen päiväjatko-opetusta käsitelleestä muistutuksesta ja huhtikuussa 1935 eli vain neljä kuukautta ennen päiväjatkokoulun alkamisajankohtaa valtuusto lopulta hyväksyi uuden kouluhuoneiston perustamisen. Valtuuston päätöksen mukaan koulu rakennettaisiin valtiolta kaupungin omistukseen siirtyneeseen kahteen entiseen sotilasrakennukseen (liite 3, karta 1 ja liite 4, kuvat 6, 7). Kesäkuun lopussa kaupunginhallitus joutui kuitenkin odotetusti myöntämään, ettei kouluhuoneiston valmistuminen syyslukukauden 1935 alkuun mennessä ollut mahdollista. Kaupunginhallitus asettikin uudeksi takarajaksi kevätlukukauden 1936 alun. Jatkokoulun rakennuspiirustusten valmistuttua käynnistetyt rakennustyöt suoritettiin elokuun 1935 ja helmikuun 1936 välisenä aikana ja uuteen jatkokouluhuoneistoon valmistui yhteensä viisi luokkahuonetta, liikuntasali, käsityösali, koulukeittiö ja neljä muuta huonetta.⁵² Näin oli lukuvuoden 1936-1937 alusta lukien kaupungin sekä tyttöjen että poikien päiväjatko-opetus pystytty lopultakin vakinaistamaan ja järjestämään täysin kaupungin omin voimin. Uusien koulutilojen valmistumisen ja kouluhallituksen määräysten toteuttamisen myötä päiväjatko-opetukseen osallistuneiden oppilaiden määrä lisääntyi lukuvuodeksi 1936-1937 lähes 80:lla 190 oppilaaseen. Kouluun perustettiin tyttöoppilaita varten kaksi luokkaa, jolloin koulun luokkien määrä lisääntyi kuuteen. Kaupungin päiväjatko-opetuksen kohdalla 1930-luvun jälkipuolisko oli erittäin merkittävän laajenemisen aikaa, sillä lukuvuodesta 1934-1935 lukuvuoteen 1938-1939 nelinkertaistui jatkokoululaisten määrä reilusta 50:stä 210 oppilaaseen (liite 1, taulukko 2), opettajien määrä kolmesta kahteentoista ja luokkien määrä kahdesta seitsemään.⁵³

3.3. Kansakoulun uudelleenjärjestelyt vuosikymmenen jälkipuoliskolla

1930-luvun jälkipuoliskolla joutuivat viimein myös kaupungin varsinaiset kansakoulut uudistusten eteen, joiden seurauksena kahden pienen alueliitoskoulun toiminta lopetettiin ja lakkautettujen koulujen tilalle perustettiin uusi koulurakennus. Juvakan koulun lakkauttaminen liittyi kaupungin sosiaalitoimen laajenemiseen. Vuonna 1931 toimintansa aloittanut lastensuojelulautakunta perusti seuraavana vuonna Lappeenrannan

⁵¹ LKA: KH 17.5.1934, § 8. JK 12.5.1934, § 9. 27.9.1934, § 5. Johtokunta, toimintakertomukset 1930-1934. Tarkastaja, tilastot 1932-1935.

⁵² Kaksi vuotta myöhemmin kouluun saatiin huonetiloja muuttamalla kolme käsityösalia ja kaksi muuta huonetta lisää, jolloin koulun huoneluku lisääntyi viidellä seitsemääntoista.

⁵³ LKA: KV 16.4.1935, § 7. 16.5.1935, § 13. KH 3.4.1935, § 5. 10.4.1935, § 9. 24.4.1935, § 13. 8.5.1935, § 8. 26.6.1935, § 8. 17.7.1935, § 17. 29.7.1935, § 5. 31.7.1935, § 2. 29.1.1936, § 6. 6.2.1936, § 2. JK 14.2.1936, § 2. Johtokunta, toimintakertomukset 1934-1939. Tarkastaja, tilastot 1934-1939.

kaupunkiseurakunnalta vuokrattuun huoneistoon lasten vastaanottokodin.⁵⁴ Vastaanottokoti joutui kuitenkin toimimaan tilapäisissä ja tarkoitukseen sopimattomissa tiloissa, joten kaupunki päätti ryhtyä etsimään vastaanottokodille pysyvää toimipaikkaa. Tarkoitukseen katsottiin parhaiten sopivaksi rauhallisessa ympäristössä sijainnut Juvakan kansakoulu. Kansakoulujen johtokunta suhtautui kesällä ja syksyllä 1935 antamissaan lausunnoissa kaupunginhallituksen hankkeeseen torjuvasti, mutta katsoi voivansa suostua kaupunginhallituksen ehdotukseen vain siinä tapauksessa, että Juvakan koulun oppilaille rakennettaisiin ennen koulun lakkauttamista riittävät lisätilat. Juvakan kansakoulun muuttaminen lastenkodiksi sinetöityi lopullisesti kesällä 1937, jolloin valtuusto päätti uuden kansakoulun perustamisesta.⁵⁵

Juvakan kansakoulun ohella myös kaupungin toisen kolmiluokkaisen kansakoulun, Taikinamäen, toiminta loppui lukuvuoden 1937-1938 jälkeen. Syynä Taikinamäen koulun lakkauttamiseen oli kouluhuoneiston luovuttaminen valtion oppikoulun käyttöön. Kaupungin oppikoulutointa oppilastulvan seurauksena vuosia vaivannut toimitilojen puute päätettiin nimittäin viimein 1930-luvun jälkipuolella saattaa ratkaisuun Lappeenrannan Yhteiskoulun vanhempainneuvoston anoessa kesällä 1936 valtiolta uuden oppikoulun perustamislupaa. Kouluhallitus ilmoitti kuitenkin uuden oppikoulun perustamiseksi kaupungin valtiolle ilmaiseksi luovuttaman oppikoulutarkoituksiin sopivan kouluhuoneiston. Valtuusto päätti lokakuussa 1936 Taikinamäen kansakoulun luovuttamisesta valtion oppikoulun käyttöön elokuun alkuun 1942 saakka. Kesällä 1938 laina-aikaa kouluhallituksen aloitteesta jatkettiin vielä kolmella vuodella. Oppivelvollisuuskoulun kasvavasta tilanahtaudesta huolestunut kansakoulujen johtokunta ilmoitti Taikinamäen kansakoulun luovutusasiassa syksyllä 1936, että kansakoulun luovuttamisen ehtona oli uusien tarvittavien lisätilojen rakennuttaminen Taikinamäen koulun luovuttamisen myötä kouluhuoneistoa vaille jääville oppilaille.⁵⁶

1930-luvun jälkipuoliskolla Juvakan ja Taikinamäen kouluhuoneistojen lakkauttamishankkeiden edetessä olikin kaupungin kansakoulujen toiminta ajautumassa huomattaviin vaikeuksiin. Kansakoululaisten määrä oli esikaupunkiliitoksen jälkeen jatkuvasti lisääntynyt (liite 1, taulukko 1) ja koska kansakoulujen käyttöön ei oppilasmäärän kasvusta huolimatta ollut osoitettu lisätiloja, oli kansakoulujen johtokunta joutunut perustamaan uusia luokkia vailla omia opiskelutiloja. Syyslukukaudella 1936 kaupungin 36 luokasta oli jo kuusi luokkaa jouduttu sijoittamaan vuorolukuun. Lisäksi kaupungin kansakoulujen määrä uhkasi vähentyä kahdella, kun Juvakan kansakoulua oltiin muuttamassa lastenkodiksi ja kun valtuusto syksyllä 1936 päätti Taikinamäen kansakoulun luovuttamisesta valtion oppikoulun käyttöön. Näin kouluhuoneistoa vaille oli kahdesta lakkautusuhan alaisesta kansakoulusta jäämässä vielä kuusi kansakoululuokkaa, noin 200 oppilasta.⁵⁷

⁵⁴ Herranen, 1988, 280. Herranen, 1989, 392-393.

⁵⁵ LKA: KH 12.6.1935, § 17. 23.10.1935, § 6. 12.2.1936, § 11. 19.5.1937, § 17, 14.7.1937, § 7, 28.7.1937, § 15, 11.8.1937, § 7, 18.8.1937, § 6. JK 11.6.1935, § 7. 10.6.1937, § 3. 7.9.1935, § 2. 3.10.1935, § 14. 8.11.1935, § 13.

⁵⁶ LKA: KV 21.10.1936, § 14. 15.6.1938, § 11. JK 2.10.1936, § 8. Herranen, 1989, 266-268.

⁵⁷ LKA: Tarkastaja, tilastot 1932-1936.

Kansakoulujen yhä paheneva tila- ja rahantarve ja kansakoulujen määrän väheneminen huolestutti kansakoulujen johtokuntaa, joka lopulta vuoden 1937 alussa lähetti kaupunginhallitukselle ehdotuksen uuden kansakoulun perustamisesta. Johtokunnan mukaan viimeistään vuoden 1938 syyskuuhun mennessä kaupunkiin olisi välttämätöntä rakentaa uusi kansakoulurakennus. Koska kaupunginhallitus ja valtuusto olivat jo edellisellä syksynä periaatteellisesti lupautuneet rakentamaan kaupunkiin uuden kansakoulun valtiolle luovuttavan Taikinmäen kansakouluhuoneiston tilalle, antoi kaupunginhallitus johtokunnalle tehtäväksi laatia rakennusohjelman uudesta koulutalosta. Johtokunta sai ohjelman valmiiksi loppupalvella 1937. Ohjelman aluksi johtokunta esitti arvion kaupungin kansakoulun tilatarpeesta. Johtokunnan mukaan kaupungissa oli keväällä 1937 yhteensä 9 'kooditonta' kansakoululuokkaa, joista seitsemän oli Armilassa, Peltolassa ja Lönnrotissa vuoroluvussa ja kaksi sijoitettuna jatkokouluun. Lisäksi Juvakan ja Taikinmäen siirtyminen pois kansakoulutoimelta aiheuttaisi tilantarvetta kuudelle kansakoululuokalle. Uuteen kouluun johtokunta ehdotti rakennettavaksi aluksi kahdeksan varsinaista luokkahuonetta sekä erikoisluokat biologian, kuvaamataidon, musiikin ja käsitöiden opettamista varten. Edelleen kouluun tarvittaisiin keittiö- ja ruokailutilat, liikuntasali sekä tarvittavat tilat opettajakunnalle, kouluterveydenhuollolle ja kirjastolle sekä erilaista säilytys- ja varastotilaa. Johtokunnan mukaan varsinaisten luokkahuoneiden määrää tulisi myöhemmin tarvittaessa voida lisätä.⁵⁸

Uusi koulutalo tuli johtokunnan mukaan rakentaa Armilan vanhan puukansakoulun viereen (liite 3, karta 1), sillä johtokunnan tekemän tutkimuksen mukaan Armilan koulupiirissä oli oppilaita hieman toista sataa, siis noin kolme kansakoululuokkaa, kaupungin muissa kansakouluissa. Armilan koulussa oli myös yksi luokka vuoroluvussa. Armilan vanhaan kouluun olisi johtokunnan mukaan myös aivan välttämättömästi rakennettava liikuntasali ja oppilasruokala, jotka tilat olisi mahdollista sijoittaa myös uuteen koulurakennukseen. Lisäksi Armilan koulu sijaitisi lähinnä lakkautettavaa noin sadan oppilaan Juvakan koulua. Kaupungin kansakoulujen vaikean tilakysymyksen johdosta johtokunnan esittämä ohjelma sai kaupungin päättäjien kannatuksen ja niinpä valtuusto kesäkuussa 1937 hyväksyi uuden koulun rakentamisen ja johtokunnan esittämän rakennusohjelman. Rakennustyöt käynnistyivät saman vuoden syksyllä ja valmistuivat lopulta elokuussa 1938, juuri syyslukukauden alkuun mennessä. Armilan koulun uuden kivisen lisärakennuksen (liite 4, kuva 10) valmistuttua toimivat Lappeenrannan kolme kansakoulua neljässä erillisessä kohteessa eli Lönnrotissa ja Peltolassa sekä Armilan vanhassa ja uudessa kouluhuoneistossa. Uuden lisärakennuksen valmistuminen laajensi huomattavasti Armilan kansakoulua, sillä uuden koulurakennuksen valmistuttua lisääntyi Armilan koululaisten määrä 220:sta peräti 540 oppilaaseen, opettajien määrä kuudesta kahdeksaentoista ja luokkien määrä kuudesta kuuteentoista. Armilan kansakoulusta tulikin uuden lisärakennuksen johdosta

⁵⁸ LKA: KV 21.10.1936, §, 14. KH 12.1.1937, § 31. 10.3.1937, § 3. 21.4.1937, § 8. 28.4.1937, § 16. JK 8.1.1937, § 6. 2.2.1937, § 8. 6.2.1937, § 2, 3. 8.2.1937, § 5. 13.4.1937, § 4. 10.6.1937, § 2. 2.9.1938, § 1.

kaupungin selvästi suurin kansakoulu, sillä kaupungin toiseksi suurimmassa kansakoulussa, Peltolassa, oli lukuvuonna 1938-1939 noin 460 oppilasta, 15 opettajaa ja 12 luokkaa.⁵⁹

3.4. Koulurakennushankkeet viivästyvät

Kaupunki rakennutti 1930-luvulla kaksi koulutaloa, joista toinen valmistui varsinaisen kansakoulun ja toinen jatkokoulun käyttöön. Yhteistä uusille koulutaloille oli, että molemmat hankittiin pakon edessä ja kouluviranomaisten tekemien useiden lisätilesitysten jälkeen. Kansakoulujen kohdalla koulutilojen vähyys oli muodostunut pysyväksi osaksi koulujen arkea jo heti esikaupunkiliitoksesta lähtien.⁶⁰ Jatkokoulun kohdalla uuden kouluhuoneiston saamiselle oli niin ikään olemassa painavat perusteet, sillä vailla omaa kouluhuoneistoa opiskel- leiden jatko-oppilaiden määrä nousi esikaupunkiliitoksen myötä vuosittain reiluun 200 oppilaa- seen (liite 1, taulukko 2).⁶¹

Syynä uusien koulutalojen rakennuttamisen lykkäntymiseen oli ennen kaikkea 1930-luvun alun lamakausi, joka hidasti koulurakennushankkeita lainsäädännöllisistä ja kunnallistaloudellisista syistä. Koulujen rakentamista vaikeutti ensinnäkin vuoden 1931 lopulla säädetty kansakoulujen kustannuslain muutos, jonka myötä kaupungit menettivät kouluhuoneistokohtaisen valtiontuen. Ennen vuoden 1931 lakimuutosta kaupungit nimittäin saivat jokaisesta kouluhuoneistostaan valtionavustusta neljänneksen huoneistolle valtioneuvoston antamien perusteiden mukaan määrätystä arvosta, mutta vuonna 1931 valtion heikon taloudellisen tilan johdosta valtionapua kaupunkien osalta kuitenkin muutettiin poistamalla kaupungille maksettava huoneistokohtainen avustus. Näin ollen kaupungit joutuivat ilman valtion tukea täysin omatoimisesti rahoittamaan koulujensa perustamishankkeet. Suomen kansa- koulutoimen historiaa tutkineiden mukaan valtionavustuksen perusteiden muutos heikensi merkittävästi kaupunkien kykyä ja halukkuutta uusien kouluhuoneistojen rakennuttamiseen, eikä Lappeenranta jäänyt poikkeukseksi Suomen muiden kaupunkien muodostamassa rintamassa.⁶²

⁵⁹ LKA: KV 21.10.1936, § 14. 16.6.1937, § 8. KH 12.1.1937, § 31. 10.3.1937, § 3. 21.4.1937, § 8. 28.4.1937, § 16. 9.6.1937, § 8. 14.7.1937, § 6. 15.9.1937, § 4. 22.9.1937, § 5. 22.8.1938, § 2. 21.9.1938, § 4. JK 8.1.1937, § 6. 2.2.1937, § 8. 6.2.1937, § 2, 3. 8.2.1937, § 5. 13.4.1937, § 4. 10.6.1937, § 2. 2.9.1938, § 1. Johtokunta, toimintakertomukset 1936-1938. Tarkastaja, tilastot 1936-1938.

⁶⁰ Esikaupunkiliitoksen (1932) jälkeen kansakoulujen tilojen puutetta pyrittiin aluksi ehkäisemään kasvattamalla kansakou- lujen luokkakohtaisia oppilasmääriä. Menettelyllä onnistuttiinkin välttämään vuoroluvun yleistymisen, mutta samalla ti- lanautaus luokkahuoneiden sisällä kasvoi. Erityisesti vuosikymmenen alkupuoliskolla nousivat luokkakohtaiset oppilasmää- rät kovin suuriksi, sillä lukuvuodesta 1932-1933 lähtien ylittyivät kaupungin kansakoulun ohjesäännön mukaiset enimmäisoppi- lasmäärät (alakoulussa 36 ja yläkoulussa 42) Juvakan koulua lukuun ottamatta kaikissa kaupungin kansakouluissa (Peltola, Tai- kinämäki, Armila ja Lönnrot). Vuosikymmenen puolivälistä kaupungin kansakoulujen luokkahuonekohtaisia oppilasmääriä ryhdyttiin kuitenkin supistamaan. Menettelyn johdosta luokkahuoneiden sisäinen ahtaus väheni ja ohjesäännön mukaiset enimmäisoppilasmäärät pystyttiin alittamaan Lönnrotissa ja Taikinamäellä lukuvuonna 1936-1937 sekä Armilassa ja Peltolassa kaksi vuotta myöhemmin. Toisaalta luokkakohtaisten oppilasmäärien vähentäminen aiheutti kuitenkin uusien luokkien perusta- misen ja vuoroluvun yleistymisen. Niinpä lukuvuonna 1936-1937 opiskelikin kaupungin kaikkiaan 36 kansakoululuokasta kuusi luokkaa vuoroluvussa. (LKA: KV 26.1.1928, § 16. Johtokunta, toimintakertomukset 1931-1939. Tarkastaja, tilastot 1931- 1939.)

⁶¹ LKA: JK 12.5.1934, § 9. 15.11.1934, § 4. 11.6.1935, § 7. 7.9.1935, § 2. 3.10.1935, § 14. 8.11.1935, § 13. 2.10.1936, § 8. 8.2.1937, § 6. Tarkastaja, tilastot 1932-1935.

⁶² SA 102/1921, § 17. SA 180/1926, § 17. SA 346/1931, § 17. Halila, 1950, 110-112, 386-391. Johanson & Tattari, 1984, 512-513. Kivinen, 1988, 156.

Lama-aika hidasti koulujen rakentamista lainsäädännöllisten tekijöiden lisäksi myös kunnallistaloudellisista syistä. 1930-luvun taitteessa kaupungin menot ja tulot ajautuivat työttömyyden lisääntymisestä johtuneiden kaupungin työllistämismenojen kasvun ja verotulojen alenemisen seurauksena epätasapainoon. Lappeenrannan kohdalla laman aiheuttamaa työttömyyttä pahensi suhdanneherkän sahatteellisuuden merkittävä osuus työllistäjänä. Kaupungin tuloja pienensi laman aikana myös valtionavustusten määrän tuntuva väheneminen valtion suunnatessa supistuneita resurssejaan pienten kuntien auttamiseen. Menojen lisääntyminen ja tulojen samanaikainen väheneminen luonnollisesti heikensivät kaupungin mahdollisuuksia taloutensa tasapainoiseen hoitoon sekä uusiin investointeihin. Kaupunkia kouraissut talouslama näkyi ja kuului myös kaupungin johdon virallisissa lausunnoissa ja kaupunginhallitus korosti 1930-luvun alkupuolella vuosittain kaupungin talouden poikkeuksellisen vaikeaa tilaa ja säästäväisyyden merkitystä taloudenhoidossa.⁶³ Kouluhankkeiden viivästymisen lisäksi kaupungin taloudellisten voimavarojen niukkuus näkyi selvästi myös kansakoulun oppilashuoltoon (ruokailu, terveydenhoito, siirtola) ja erityisopetukseen suuntautuneiden resurssien riittämättömyytenä.

Lainsäädännön muutoksista ja taloudellisista suhdanteista johtunut haluttomuus ja kyvyttömyys rakentaa lisätiloja kansa- ja jatkokoululle oli Suomen muiden kaupunkien ohella ominaista siis myös Lappeenrannalle. Kaupunginhallituksen asenne uusien koulutilojen hankkimiseen oli pitkin 1930-lukua hyvin varauksellinen, mikä ilmeni päiväjätkokoulun rakennuttamisen ja Taikinamäen kansakoulun valtiolle luovuttamisen yhteydessä. Päiväjätkokoulun perustamisen kohdalla kaupungin kansakouluviranomaiset joutuivat ensinnäkin anomaan kouluhallitukselta kahden vuoden lykkäyksen päiväjatko-opetuksen pysyvälle järjestämiselle. Lisäksi päiväjätkokoulun perustamisajankohdan varmistuttua kansakoulun johtokunta joutui keväällä ja uudelleen myöhemmin syksyllä 1934 patistelemaan kaupunginhallitusta jatkokouluhuoneiston hankkimiseen. Jatkokoulun perustamisesta valtuustolle esitystä tehdessäänkin keväällä 1935 kaupunginhallitus toi esille haluttomuutensa jatkokouluhankkeen suhteen toteamalla kaupungin olevan pakotettu rakentamaan jatkokoulun syysksi 1935. Kaupunginhallituksen tavoite välttyä uusien koulutilojen rakennuttamiselta näkyi myös Taikinamäen koulun luovutusasian yhteydessä ja kaupunginhallitus suhtautui kielteisesti Taikinamäen koulun luovuttamisesta valtion oppikoulun käyttöön kouluhallituksen pyytämäksi kahdeksaksi vuodeksi (1939-1947). Kaupunginhallituksen mukaan kansakoulua ei ollut mahdollista luovuttaa valtiolle kouluhallituksen pyytämäksi ajaksi, sillä näin meneteltynä kaupunki mahdollisesti joutuisi perustamaan uuden kansakouluhuoneiston. Kaupungin-

⁶³ LKA: KV 18.12.1930, § 5. 21.12.1931, § 11. 20.12.1932, § 17. 28.12.1933, § 15. 20.12.1934, § 5. Antikainen, 1988, 213, 221. Hoffman, 1988, 392-396, 406, 433-434, 530, 535.

hallituksen mukaan rakennustyöltä vältyttäisiin, mikäli Taikinmäen kouluhuoneisto tarvittaessa saataisiin takaisin kaupungin kansakoulun käyttöön.⁶⁴

Kaupungin taloudellisesta tilasta huolehtineen kaupunginhallituksen suhtautuminen uusien koulutilojen rakennuttamiseen oli toisaalta ymmärrettävä. Sadoille oppilaille suunnitellun kaupunkikoulun rakennuttaminen oli taloudellisesti mittava investointi. Esimerkiksi jatkokoulun korjaus- ja muutostöiden kustannusarvio ilman koulukalustoa ja opetusvälineistöä oli koulun rakennuspiirustuksia laatineen arkkitehdin mukaan 1,6-2,0 miljoonaa markkaa, mikä oli reilut kymmenen prosenttia kaupungin vuoden 1935 menoista. Jatkokoulun kohdalla rakennuskustannuksia tosin kaupungin onneksi vähensivät pääosin valmiit koulurakennukset. Armilan koulun kokonaiskustannusarvio sen sijaan oli 6,9 miljoonaa markkaa, mikä oli peräti noin neljännes kaupungin vuoden 1937 menoista. Uusiin kouluhuoneistoihin tehtyjen investointien mittavuudesta ja kaupungin taloudellisen liikkumavaran niukkuudesta oli osoituksena, että kaupunki joutui rahoittamaan molemmat koulurakennustyöt lainarahan turvin. Lainojen ottaminen koettiin vastenmielisenä, sillä Lappeenrannassa oli jo edellisellä vuosikymmenellä omaksuttu Kaupunkiliiton periaatekanta, jonka mukaan kuntien tuli taloudenhoidossaan pyrkiä ennen kaikkea säästävyyteen ja lainanoton välttämiseen. Kaupungin ainoa suuri laina 1930-luvulla otettiin juuri Armilan kansakoulun rakentamista varten.⁶⁵

Koulurakennushankkeiden läpivientiä vaikeutti edelleen kansakoulutoimen ja monen muun kunnallispolitiikan osa-alueen välinen 'kamppailu' kaupungin niukoista taloudellisista resursseista. Koska kaupungin taloudellinen toimeliaisuus oli lama-ajan johdosta 1930-luvun alkupuolella ollut vaimeaa, kasautui kaupungin hoidettavaksi erityisesti vuoden 1932 esikaupunkiliitoksen ja kaupunkiin koko loppuvuosikymmenen suuntautuneen muuttovoiton aiheuttaman väkiluvun jatkuvan lisääntymisen sekä myös esikaupunkiliitoksen aiheuttaman kaupungin alueen laajenemisen johdosta useita hankkeita, jotka taloudellisten suhdanteiden kohennuttua jouduttiin viimein 30-luvun jälkipuoliskolla nopeassa tahdissa toteuttamaan. Vuosikymmenen toisella puoliskolla kaupunki joutuikin laajentamaan sähkö- sekä vesi- ja viemäriverkostojaan ja -laitoksiaan, kuten myös maantieverkostoaan. Kaupungin varoja kohdennettiin myös lama-aikana lähes pysähdyksiin joutuneeseen asuntorakennustoimintaan.⁶⁶

3.5. Esikaupunkiliitos ja lama-aika muokkaavat oppilashuoltoa

1920-luvun suhteellisen tasaisen vaiheen jälkeen joutui kansakoulun oppilashuoltotoiminta 1930-luvulla erityisesti vuosikymmenen alkupuolen talouslaman ja

⁶⁴ LKA: KV 16.4.1935, § 7. 15.6.1938, § 11. KH 17.5.1934, § 8. 5.10.1934, § 7. 3.4.1935, § 5. 10.4.1935, § 9. JK 15.1.1934, § 5. 16.4.1934, § 8. 12.5.1934, § 9.

⁶⁵ LKA: KV 16.5.1935, § 13. 20.10.1937, § 16. KH 22.9.1937, § 5. 6.10.1937, 7. 15.11.1937, § 2. 3.4.1935, § 5. 8.5.1935, § 8. Kaupungin tilienpäätökset 1935 ja 1937. Hoffman, 1988, 403-405.

⁶⁶ Antikainen, 1988, 185, 197-198, 219. Herranen, 1988, 276-279, 282, 515. Herranen, 1989, 391, 415-418. Hoffman, 1988, 412-426, 451, 453.

vuoden 1932 esikaupunkiliitoksen aiheuttamien huomattavien muutospaineiden johdosta lukuisten uusien haasteiden eteen. Ensinnäkin heti alueliitoksen myötä tapahtui 1930-luvun oppilashuollon kokonaisuudessa merkittävin yksittäinen muutos, kunnallisen kouluruokailutoiminnan käynnistyminen. Nimittäin alueliitoksessa Lappeenrannan kansakouluhallinnon alaisuuteen liitetyissä entisissä Lappeen kunnan kansakouluissa oli ruokailutoiminta jo järjestetty, jolloin liitoksen myötä siirtyi alueliitoskoulujen mukana ruokailukäytäntö myös Lappeenrannan kansakoulutoimessa toteutettavaksi. Kunnallisen kouluruokailun aloittaminen olikin Lappeenrannassa viivästynyt kovin myöhäiseen vaiheeseen, sillä vuonna 1932 kouluruokailutoiminta puuttui enää neljästä maamme kaikkiaan 38 kaupunkikunnasta. Kouluruokailun käynnistyminen ei kuitenkaan tarkoittanut kaupungin kansakoululaisten kattavaa ravintohuoltoa. Tehokkaan kouluruokailun järjestämistä haittasi ensinnäkin puutteellinen ruokalaverkosto, sillä alueliitoksen aikoihin toimi kouluruokala ainoastaan kolmessa (Armila, Juvakka, Peltola) kaupungin kuudesta koulusta. Vajavaista ruokalaverkosta paikattiin kuljettamalla Lönnrotin, Taikinamäen ja jatkokoulun oppilaat aterioimaan oppilasruokalan omaaville kouluille. Vuosikymmenen lopulla onnistuttiin vaivalloiseksi osoittautunut ongelma kuitenkin viimein ratkaisemaan, kun kouluhallituksen kahden kouluateriatoiminnan laajentamista käsittelevän kirjeen sekä kansakoulujen johtokunnan kouluruokaloiden perustamisesta laaditun esityksen jälkeen kaupunki suostui kesällä 1938 perustamaan oppilasruokalat myös ruokalatiloja vailla toimineisiin Lönnrotiin ja jatkokouluun. Niinpä lukuvuoden 1938-1939 alusta pystyttiin kouluateriat jakamaan kaupungin kaikissa varsinaisissa kansakouluissa (Armila, Lönnrot, Peltola) sekä jatkokoulussa.⁶⁷

Ruokalaverkostossa esiintyneiden puutteiden lisäksi löytyi kehittämisen varaa myös kunnallisen kouluateriatoiminnan varsinaisen kohderyhmän kattavuudessa. Kouluissa jaettava ateria ei nimittäin vielä 1930-luvulla laajentunut jokaisen koululaisen päivittäiseksi etuudeksi, sillä erilaisista viljoista valmistetun puuro-, velli- tai keittoannoksen sai vuosittain 145-162 koulupäivänä 440-590 oppilasta eli noin kolmannes (30-40 %) kaupungin kansakoululaisista. Kouluterveydenhoidon ammattilaisten mielestä useille oppilaille perin tarpeellisen kouluaterian kattavuus oli suurimmillaan vuosikymmenen alun lamavuosina sekä uudelleen aivan vuosikymmenen lopussa Lönnrotin ja jatkokoulun ruokaloiden valmistumisen jälkeen.⁶⁸

Kouluruokailun tapaan osoittautui myös kansakoululaisille myönnetty maksuton vaatetusavustus varsin tarpeelliseksi oppilashuollolliseksi käytännöksi. Erityisesti vuosikymmenen alun taloudellinen lamakausi yhdessä Lappeenrannalle vuoden 1932 alussa

⁶⁷ LKA: KV 24.8.1938, § 6. KH 4.5.1937, § 5. 19.5.1937, § 5. 22.6.1938, § 12. 11.8.1938, § 3. JK 7.12.1931, § 2. 12.1.1932, § 4. 17.2.1938, § 2. 13.6.1938, § 4. Johtokunta, toimintakertomukset 1931-1939. Tarkastaja, tilastot 1936-1938. Haliila, 1950, 106, 122. Sallinen, 1988, 19, 55-57. Suomen kaupunkiliitto, 1985, 16.

⁶⁸ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1931-1939. Tarkastaja, tilastot 1931-1939. Sallinen, 1988, 19, 55-57.

siirtyneen laman runteleman työläisvaltaisen esikaupunkialueen⁶⁹ kanssa kasvattivat huomattavasti vaatetusavustuksen tarvitsijoiden määrää, sillä vaatekappaleita ja jalkineita vastikkeettomasti saaneiden koululaisten yhteismäärä lisääntyi 1930-luvun vaihteen (1928-1931) vuosittaisesta 42-45 oppilaasta laman ja liitoksen myötä (1932-1935) vuosittain peräti noin 500 oppilaaseen. Varattomille oppilaille kansakoulun puolesta jaettu vaatetusavustus ei lamavuosien voimakkaasta kysynnästä huolimatta kuitenkaan jäänyt pelkäksi lama-ajan aiheuttamaksi poikkeusilmiöksi, sillä vielä lukuvuonna 1938-1939 annettiin vaatteita ja jalkineita yhteensä 330 oppilaalle. Kansakoululaisilla oli koko 1930-luvun ajan puutetta erityisesti jalkineista, sillä jalkineiden osuus oli peräti kaksi kolmannesta (70 %) vaatetusavustuksen yhteismäärästä. Vuosina 1932-1935 jaettiin ilmaisia jalkineita nimittäin joka neljännelle (24-28 %) ja vaatekappaleita puolestaan joka kymmenennelle (10-12 %) kansakoululaiselle. Vuosikymmenen lopullakin annettiin jalkineita vielä joka kuudennelle (15 %) ja vaatteita lähes joka kymmenennelle (7 %) oppilaalle.⁷⁰

Talouselämä ja esikaupunkiliitos vaikuttivat merkittävästi myös kansakoulun kesäsiirtolatoiminnan järjestämiseen, kun siirtolan lähes koko 1920-luvun ajan (1920-1928) keskimäärin 22 lapsen suuruinen joukko kasvoi laman ja alueliitoksen siivittämänä (1929-1935) peräti 120 lapseen. Siirtolaan pyrkijöiden määrä oli hyväksytyjen joukkoa vielä selvästi suurempi, sillä kansakoulujen johtokunnan mukaan siirtolan haki vaikean pula-ajan johdosta 30-luvun alkupuolella kaksinkertainen määrä siirtolaan otettuihin vähävaraisiin oppilaisiin verrattuna. Kesäsiirtolaan pyrkineiden oppilaiden määrän voimakas lisääntyminen aiheutti väistämättä ongelman toimitilojen riittävydestä ja 1920-luvun alusta vuokratiloissa Taipalsaaren Kopinsalmella toimineen siirtolan osoittauduttua viimein alueliitoksen jälkeen tiloiltaan riittämättömäksi etsittiin siirtolalle kesäksi 1933 uusi toimipaikka Taipalsaaren Kirvesniemestä Ala-Nihtilän talosta.⁷¹

Lisääntyvän siirtolaoppilaiden joukon edessä osoittautui kuitenkin myös uusi siirtolapaikka varsin pian alamittaiseksi ja niinpä kesäksi 1935 jouduttiin siirtolaan suuntautuvan oppilastulvan johdosta siirtolavuorojen määrää lisäämään kolmeen, jolloin yhden vuoron siirtola-aika samalla lyheni kuudesta neljään viikkoon. Kuukauden vuorokohtainen siirtola-aika oli kuitenkin sekä kaupungin koululääkäriin että kansakoulujen johtokunnan mielestä aivan liian vähäinen oppilaiden riittävän fyysisen vahvistumisen kannalta. Siirtolaolojen kohentamiseksi kansakouluviranomaiset yrittivätkin vuonna 1937 patistaa kaupunkia ratkaisemaan tilapäisratkaisujen varaan järjestettyä siirtolakysymystä ja hankkimaan kansakoululaisille terveydellisiltä olosuhteilta sekä tilaratkaisuilta sopivan kesäsiirtolakiinteistön. Kouluviranomaisten toive kansakoulun omasta kesäsiirtolasta ei kuitenkaan toteutunut ja niinpä kansakoulun kesävirkestys järjestettiin jatkossakin vuokratiloissa. Siirtolan toimitilapulma

⁶⁹ Hoffman, 1988, 432-434.

⁷⁰ LKA: JK 12.1.1932, § 3. 8.2.1932., § 4. 29.8.1932, § 7. Johtokunta, toimintakertomukset 1928-1939.

⁷¹ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1933.

helpotti kuitenkin osittain vuonna 1937, kun Taipalsaaren Juntulasta Rantamäen talosta pystyttiin siirtolalle vuokraamaan uusi tilavampi toimipaikka ja 120 lapsen kesävirkestys näin järjestämään jälleen kahdessa kuuden viikon vuorossa. Siirtola toimi Rantamäen talossa aina vuoteen 1944 saakka.⁷²

Lama-ajan ja esikaupunkiliitoksen yhteisvaikutukset näkyivät myös kouluterveydenhuollossa ensinnäkin kansakoululaisten ajoittain hyvinkin heikkona ravitsemus- ja terveystilanteena. 1920- ja 1930-lukujen vaihteen molemmin puolin havaittiin koululääkärin ja kouluterveydenhoitajan tarkastusten perusteella joka kuudes (14-17 %) oppilas alipainoiseksi. Vuonna 1929 alipainoisia koululaisia oli peräti 42 % tarkastetuista oppilaista. Talouslaman vaikutus työläisvaltaisen esikaupunkialueen kotien kykyyn huolehtia lastensa ravitsemuksesta ja terveydestä kävi ilmi alueliitoksen myötä, kun vuonna 1932 koululääkärin suorittamissa tarkastuksissa todettiin useamman kuin joka kolmannen oppilaan terveydellinen yleisvaikutus (32 %) ja ravitsemustilanne (41 %) heikoksi ja joka seitsemäs (13 %) oppilas alipainoiseksi. Puutteellisten resurssien voimin toimineet koululääkäri ja kouluterveydenhoitaja pyrkivät edistämään oppilaiden ajoittain varsin epävakaita terveydellisiä ja ravitsemuksellisia oloja ennaltaehkäisevän terveydenhoidon avulla. Heikentyneen terveydentilan/vastustuskyvyn, epähygieenisten olosuhteiden ja tautien muodostaman viheliäisen kierteen katkaisemiseksi panostettiin erityisesti vaikeimpina lama-aikoina kouluterveydenhuollossa oppilaiden hygienia-tason kohottamiseen ja hygienian merkityksen korostamiseen puhtauskasvatuksen, säännöllisten puhtaustarkastusten ja kotikäyntien avulla. Kouluterveydenhuollon valistuksellista ja ennaltaehkäisevää toimintaa tehostettiin vielä vuosikymmenen lopulla (1938) perustamalla terveydenhoitoon liittyviä kysymyksiä varten tarkoitettu ja heti alussa varsin suosituksi osoittautunut kouluterveydenhoitajan vastaanotto. Terveydenhuollon omien toimien lisäksi korosti kouluterveydenhuoltohenkilöstö 1930-luvulla usein kansakoulun järjestämän ruokailun ja kesäsiirtolan tarpeellisuutta kotien vajavaisen ruokahuollon täydentäjänä ja oppilaiden fyysisenä vahvistajana. Oppilaiden terveydellisten olojen kohentaminen osoittautui 1930-luvulla kuitenkin vaivalloiseksi tehtäväksi, sillä laman välittömien vaikutusten heikkenemisestä ja oppilashuollon toimintojen tehostumisesta huolimatta oli vielä vuonna 1936 yleinen terveystilanne huono joka kymmenennellä (11 %) ja ravitsemustilanne joka kuudennella (18 %) oppilaalla ollen myös joka kuudes (17 %) oppilas todettu alipainoiseksi.⁷³

Lama-aika ja esikaupunkiliitos vaikuttivat myös kouluterveydenhoitohenkilöstön työmäärään. 1930-luvun vaihteen vuosina (1929-1931) koululääkäri tarkasti kaikkien vuosiluokkien uusien oppilaiden lisäksi kaikki kansakoulun ensimmäisen, kolmannen ja kuudennen vuosiluokan oppilaat, jolloin tarkastettujen oppilaiden yhteismäärä nousi vuosittain 160-200 oppilaa-

⁷² LKA: KV 17.12.1935, § 7. 18.2.1937, § 23. 10.3.1937, § 1. KH 12.1.1937, § 14. 10.2.1937, § 5. 31.3.1937, § 10. 22.9.1937, § 20. JK 3.5.1934, § 2. 8.1.1937, § 5. 2.2.1937, § 9. 22.2.1937, § 2. 27.8.1937, § 10. 17.2.1938, § 16. Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1939. Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1934 ja 1936.

⁷³ LKA: Kaupungin kunnalliskertomus, Terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1928-1939.

seen. Edellä mainittu tarkastustiheys täydennettynä kesäsiirtolaan valituilla oppilailla vahvistettiin vuonna 1932 koululääkärin ohjesäännössä myös koululääkärin viralliseksi tarkastusmääräksi, mutta lama-ajan poikkeuksellisten olosuhteiden vuoksi laajennettiin lääkärintarkastusten kattavuutta ohjesäännössä esitettyjen oppilasryhmien lisäksi vielä päivä- ja iltajatkokoulun sekä apukoulun oppilailla ja niinpä vuonna 1935 tarkastuksissa kävikin peräti 770 oppilasta. Laman vaikutusten kuitenkin 1930-luvun jälkipuoliskolla helpottaessa supistettiin vuosikymmenen toisella puoliskolla lääkärintarkastusten kattavuutta lähes kaikilla jatko- ja erityisopetuksen oppilailla ja niinpä vuodeksi 1938 väheni myös tarkastusten määrä 620 oppilaaseen.⁷⁴

Lama ja alueliitos lisäsivät myös kouluterveydenhoitajan työmäärää. 1930-luvun vaihteessa talouslaman vaikutusten iskiessä yhä useampaan lappeenrantalaiskotiin punnitsi ja mittasi kouluterveydenhoitaja vuosina 1929-1930 kaikki kansakoulun oppilaat vuoden aikana peräti kolme kertaa ja alipainoiset vieläkin useammin. Vuodesta 1931 lähtien tarkastettiin kaikki kansakoululaiset vuoden aikana kahdesti sekä lisäksi alipainoiset oppilaat aina vuosikymmenen puoliväliin (1935) saakka vielä kolmannen kerran. Esikaupunkiliitoksen myötä terveydenhoitajan suorittamien tarkastusten yhteismäärä nousi 30-luvun vaihteen keskimääräisestä 980:sta koko loppuvuosikymmenen ajaksi 2500-2700:aan. Punnitusten ja mittausten lisäksi kouluterveydenhoitajan työmäärää kasvatti kotikäynnit, erilliset luokkakohtaiset puhtaustarkastukset ja vuonna 1938 aloitettu terveydenhoitajan vastaanotto. Kaupungin kansakoulutoimen terveydenhuoltojärjestelmä olikin 1930-luvulla varsin kattava, sillä varsinaisen kuusivuotisen kansakoulun aikana oppilaat kävivät lääkärintarkastuksessa vähintään joka toinen vuosi sekä ainakin kahdesti vuodessa myös kouluterveydenhoitajan suorittamissa tarkastuksissa.⁷⁵

Kansakoululaisten terveydenhuoltoa pyrittiin 1930-luvulla laajentamaan myös hammashoidon puolelle. Hajanaisia ensiaskeleita kouluhammashoidon kehittämiseksi otettiin jo 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, jolloin oppilaille puhtaus- ja lääkärintarkastusten yhteydessä jaettiin hammasharjoja ja hammashoitokirjasia sekä opastettiin harjojen käyttöä. Konkreettiset edistysaskeleet koululaisten hampaidenhoidossa olivat vielä tuolloin kovin lyhyitä, sillä kaupungin hammaslääkärin tarkastettua vuonna 1930 yhden alakoulun ensimmäisen luokan oppilaiden hampaat kyettiin ainoastaan kahdeksan oppilaan hampaat vanhempien avustuksella kunnostamaan luokan muiden oppilaiden hampaiden jäädessä vanhempien varattomuuden ja koulun määrärahojen puutteen vuoksi vaille korjausta. Talouslaman ja esikaupunkiliitoksen myötä tehostuneiden terveystarkastusten saattelemana ryhdyttiin kouluterveydenhuollossa vuosikymmenen puolivälissä tutkimaan myös kansakoululaisten suun ja hampaiden kuntoa. Tulokset olivat hälyttäviä, sillä koululääkärin vuonna 1935 suorittaman hammastarkastuksen perusteella totesi lääkäri tarkastuksessa käyneeltä 769 oppilaalta löytäneensä terveet hampaat ainoastaan yhdeltä ainoalta oppilaalta.

⁷⁴ LKA: KV 9.6.1932, § 20. KH 13.5.1932, § 16. 20.5.1932, § 10. Kaupungin kunnalliskertomus, Terveystarkastuslautakunnan toimintakertomukset 1929-1939.

⁷⁵ LKA: Kaupungin kunnalliskertomus, Terveystarkastuslautakunnan toimintakertomukset 1929-1939.

Ennaltaehkäisevän hammashoitokampanjan (valistustyö, hammasharjojen jako) käynnistämisestä huolimatta joutui koululääkäri seuraavana vuonna uudistetun hammastarkastuksen jälkeen toteamaan kansakoululaisten hampaiden kunnan edelleen erittäin huonoksi.⁷⁶

Koululääkärien tekemien havaintojen jälkeen huolestuivat kansakoululaisten hammashuollon heikosta tilasta myös muut kouluviranomaiset ja kun vuodesta 1937 lähtien myönnettiin kouluhammashoidosta aiheutuneisiin kustannuksiin kaksi kolmannesta valtionavustusta⁷⁷, rohkaistuivat kansakouluviranomaiset vuosina 1937-1938 esittämään kaupunginhallitukselle kahdesti varsinaisen kouluhammashoidon käynnistämistä. Kaupungin kasvavan menotalouden parissa kamppailevan kaupunginhallituksen näkökulmasta hanke näyttäytyi kuitenkin ikävässä valossa ja niinpä kaupunginhallitus päätti terveydenhoitolautakunnan ja huoltolautakunnan puoltavista lausunnoista huolimatta molemmilla kerroilla pidättäytyä ehdotuksen toteuttamisesta.⁷⁸ Kansakoululaisten hammashoidosta Lappeenrannassa tehty päätös poikkesi selvästi kouluhammashoitoa koskevasta valtakunnallisesta kehityksestä, sillä 1930-luvulla varsin nopeasti laajentunut kouluhammaslääkäritoiminta levisi vuosikymmenen kuluessa 20:sta peräti 295 kuntaan (3=>49 % kaikista kunnista). Edelleen jo 20-luvun lopulla (1928) kuului hammaslääkäritoiminnan piiriin puolet maamme kaupunkien kansakouluista (56 %) ja kansakoululaisista (53 %).⁷⁹

Taloudellisen lamakauden moninaiset vaikutukset ulottuivat myös maksuttoman opetuksen periaatteeseen. Kansakoululaitoksen kustannuslain nojalla oli jokaiselle kansakoululaiselle 1920-luvun alusta lähtien jaettu ilmaiset oppikirjat ja koulutarvikkeet. 1930-luvun vaihteessa talouslaman pakottaessa valtion vähentämään menojaan päättivät hallitus ja eduskunta vuoden 1931 lopulla rajoittaa maksuttomien oppikirjojen ja koulutarvikkeiden jakelun koskemaan ainoastaan varattomien perheiden jälkikasvua. Lainmuutoksen seurauksena ryhdyttiin vuoden 1932 alusta antamaan Lappeenrannassa seuraavan kahden ja puolen lukuvuoden ajan maksuttomia opiskeluvälineitä ainoastaan varattomille oppilaille, kunnes eduskunnan kumottua opiskelutarvikesäännöstelyn palattiin kaupungissa jälleen syyslukukauden 1934 alusta jakamaan opiskeluvälineet ilmaiseksi ja omiksi kaikille kansakoululaisille. Varattomiksi todettujen oppilaiden määrä oli kaupungin kansakouluissa varsin huomattava, sillä lukuvuosina 1932-1934 jaettiin ilmaiset oppikirjat ja koulutarvikkeet kahdelle oppilaalle kolmesta (66-69 %). Vaikka varsinaisen kansakoulun puolella oppitarvikesäännöstely loppuikin syksyllä 1934, joutuivat kaupungin järjestämään jatko-opetukseen osallistuneet oppilaat tuntevan oppikirjavajeen johdosta tyytymään vielä lukuvuonna 1937-1938 lainaoppikirjoihin.⁸⁰

⁷⁶ LKA: Kaupungin kunnalliskertomus, Terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1928-1936.

⁷⁷ Jauhiainen, 1993, 117. Halila, 1950, 128.

⁷⁸ LKA: KH 12.5.1937, § 13. 8.9.1937, § 18. 2.11.1937, § 5. 17.11.1938, § 4. 16.12.1938, § 22. JK 13.4.1937, § 3. Kaupungin kunnalliskertomus, Terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1936-1939.

⁷⁹ Halila, 1950, 128. Jauhiainen, 1993, 114, 117, 123, 293.

⁸⁰ LKA: JK 12.1.1932, § 3. 8.2.1932, § 4. 29.8.1932, § 7. Jotokunta, toimintakertomukset 1931-1938. SA 346/1931, § 18. Autio, 1986, 297-300. Halila, 1950, 129-130, 392. Heporauta, 1945, 273-274. Salmela, 1966, 76-77. Somerkivi, 1962, 342.

3.6. Erityisopetuksen voimakas tarve kanavoituu apukouluun

Lappeenrannan kansakoulutoimi laajeni 1930-luvulla uudelle alueelle, kun vuosikymmenen puolivälissä kaupungissa käynnistettiin opetustoiminta yleiseen oppivelvollisuusopetukseen henkisesti kyvyttömille oppilaille. Erityisopetuksen käynnistäminen oli Lappeenrannassa ollut esillä jo huomattavasti aikaisemmin, sillä mahdollisuus erityisopetuksen toteuttamiseen oli kirjattu kaupungin kansakoulun ohjesääntöihin. Nimittäin jo ennen oppivelvollisuuslakia kirjatussa vuoden 1917 ohjesäännössä mainittiin, että kansakouluun sisään kirjoitetuille ”heikkolahjaisille” oppilaille varattaisiin mahdollisuus ”edistämisopetukseen”. Edelleen vuonna 1922 uusitussa ohjesäännössä säädettiin, että kaupunki saattoi järjestää erityisiä apuluokkia ”vähä- ja vajaavaltaisia” kansakouluoppilaita varten. Myös vuonna 1928 uusittuun kansakoulun ohjesääntöön kirjattiin säännös erityisopetuksen järjestämisestä, kun kaupunki saattoi perustaa ”erityisen heikkolahjaisia oppilaita varten” kansakouluun ”erityisiä heikkokäkyisten luokkia”.⁸¹ Oppivelvollisuuskoulun erityisopetus ei Lappeenrannassa 1920-luvulla kuitenkaan edennyt ohjesääntöjen kirjainta konkreettisemmalle tasolle. Merkittävä syy erityisopetuksen puuttumiseen löytyi erityisopetusta koskevien lainsäädännöllisten velvoitteiden vähäisyydestä. Erityisopetuksen järjestäminen oli nimittäin aina oppivelvollisuuslakiin saakka ollut kunnille täysin vapaaehtoista ja vaikka oppivelvollisuuslaissa veloitettiin kuntia järjestämään erityisopetusta ”heikon käsityskyvyn omaaville lapsille”, eivät oppivelvollisuuslain säännökset kuitenkaan taanneet maahan yleistä erityisopetusjärjestelmää, sillä erityisopetuksen järjestämisvelvoite ulotettiin ainoastaan yli 10 000 asukkaan kuntiin.⁸² Lappeenrannan väkiluvun pysytellessä 1920-luvulla (1921-1931) 3300-4100 asukkaassa⁸³ ei kaupungilla siten ollut lakisääteistä velvollisuutta erityisopetuksen järjestämiseen, eikä erityisopetusta kaupungissa näin ollen myöskään aloitettu.

Erityisopetuksen käynnistäminen ajankohtaistui Lappeenrannassa siis vasta 1930-luvulla, kun vuoden 1932 esikaupunkiliitoksen myötä kaupungin väkiluku lähes kolminkertaistui 11500 asukkaaseen. Suopeus erityisopetusta kohtaan oli ankarana taloudellisen laman puristuksessa olleessa kaupungissa kuitenkin kovin vähäistä ja niinpä alueliitoksesta ennätti kulua aikaa vielä lähes kolme vuotta, ennen kuin erityisopetus Lappeenrannassa lopulta käynnistettiin. Kansakoulun erityisopetus aloitettiin lukuvuoden 1934-1935 alusta Suomen muiden kaupunkien tapaan apukoulumuotoisena, kun Lönnrotin kansakouluun⁸⁴ perustettiin yksi

⁸¹ LKA: KV 8.3.1917, § 2. 20.4.1922, § 3. 26.1.1928, § 16.

⁸² Erityisopetuksen järjestämisvelvoitteiden vähäisyyden johdosta aloitettiin apukouluopetus ensimmäisen vuosikymmenen aikana (1901-1920) vapaaehtoisesti ainoastaan seitsemässä maamme suurimmassa kaupungissa ja oppivelvollisuuslain jälkeen 1920-luvulla ainoastaan asukasluvuun nojautuvan velvoitteen täyttäneissä Kotkassa ja Porissa. SA 101/1921, § 1, 4 ja 13. Halila, 1950, 100. Ihatsu, 1995, 39-40, 42, 45-46. Kivirauma, 1989, 87-88, 101-102, 121-122, 135. Matilainen & Vehmas, 1994, 19-20, 23. Tuunainen & Nevala, 1989, 34-35, 47-48, 99. Tuunainen & Nevala, 1986, 35, 47-48. Suomen kaupunkiliitto, 1985, 16.

⁸³ Antikainen, 1988, 219.

⁸⁴ Vuosina 1934-1975 Lappeenrannan apukoulu toimi kaupungin kansakoulujen tiloissa. Lukuvuodesta 1934-1935 alkaen aina jatkosodan syttymiseen saakka apukoululaiset työskentelivät Lönnrotissa. Jatkosodan syttyä ja Lönnrotin koulurakennusten siirryttyä puolustusvoimien käyttöön, muutti Lönnrotin kouluväen mukana myös apukoulu Peltolan koulun tiloihin.

15 oppilaan ja yhden opettajan voimin toiminut apukoululuokka.⁸⁵ Lappeenrannan apukoulun perustamisen viivästyminen ei ollut mitenkään ainutlaatuista, sillä apukoulun leviäminen oli Suomessa vielä 1930-luvullakin kovin verkkaista. Vuosikymmenen alkupuolella perustettiin apukoulu ennen Lappeenrantaa ainoastaan Lahteen ja koko vuosikymmenen aikana perustettiin maahan vain kolme apukoulua. Käytännössä apukoulu perustettiin vielä 1930-luvullakin ainoastaan oppivelvollisuuslaissa säädetyn erityisopetuksen järjestämisvelvoitteen täytyttyä.⁸⁶

Apukoulun käynnistäminen Lappeenrantaan osoittautui todella tarpeelliseksi toimenpiteeksi. Erityisopetuksen perustamisen viivästyminen oli nimittäin aiheuttanut mittavan oppilaspaineen, joka purkautuessaan imaisi täysin erityisopetukselle osoitetut resurssit. Apukoulun ensimmäiselle kymmenvuotiskaudelle (1934-1944) olikin leimallista jatkuva paine koulun toiminnan laajentamiseen. Erityisopetuksen vahvasta tarpeesta oli osoituksena, että neljänä ensimmäisenä toimintavuonna apukoulun ainoalla luokalla työskenteli kuudelta eri vuosiluokalta vuosittain 15 oppilasta (liite 1, taulukko 3). Tarve apukoulun luokkamäärän lisäämiseksi oli siis kova, mutta kaupungin heikko taloudellinen tila yhdessä kansakouluissa vallinneen tilanahtauden, jatko-opetuksen laajentamishankkeiden sekä oppilashuoltoon (siirtola, ruokala, avustus, terveydenhuolto) kohdistuneen voimakkaan kysynnän kanssa hidastivat apukoulun laajentamista. Kuitenkin 1930-luvun lopulla tapahtunut kaupungin taloudellisen tilan koheneminen yhdessä kansa- ja jatkokoulun tilanahtauden helpottamisen sekä oppilashuoltoon kohdistuneiden kysyntäpaineiden vähenemisen kanssa avasivat viimein ovet alimitoitettun apukoulun kehittämiselle ja niinpä kansakoulujen johtokunnan ja koululääkäriin tekemien esitysten jälkeen apukoulu lukuvuoden 1938-1939 alusta laajennettiin kaksiluokkaiseksi, jolloin toinen luokista otettiin ala- ja toinen yläkoulun käyttöön.⁸⁷

Apukoulun laajentamisella kaksiluokkaiseksi pyrittiin kouluun suuntautuvan oppilaspaineen helpottamisen lisäksi myös edistämään koulun hankaliksi käyneitä työskentelyoloja. Kuutta eri vuosiluokkaa käyvien kehitystasoltaan yksilöllisesti poikkeavien oppilaiden sijoittaminen samaan luokkatilaan teki koulun käytännön työn vaikeaksi ja niinpä kansakoulujen johtokunta apukouluopetuksen tarpeessa olleiden oppilaiden määrän lisääntymisen aiheuttaman lisätilarpeen lisäksi perusteli apukoulun laajentamista kaksiluokkaiseksi myös sillä, että rinnakkaisluokan perustamisen ansiosta apukoulun

Peltolassa kevääseen 1945 saakka toiminut apukoulu siirrettiin toisen maailmansodan päätyttyä vuosiksi 1945-1950 Armilan koulutiloihin. Armilan tilanpuutteen johdosta jouduttiin apukoululle kuitenkin vuosiksi 1949-1951 etsimään uusi toimipaikka evankelis-luterilaiselta rukoushuoneelta, kunnes syksyksi 1951 apukoulu pystyttiin sijoittamaan valtiolta kaupungin kansakoulutoimen käyttöön vapautuneeseen Taikinamäen kouluhuoneistoon. Apukoululaiset työskentelivätkin Taikinamäessä aina vuoteen 1966 saakka, jolloin Tyysterniemen koulun valmistumisen seurauksena toimitiloiltaan huomattavasti väljentyneet Lönnrotin koulu oli jälleen syksyllä 1966 valmis majoittamaan apukoululaiset tiloihinsa. 1970-luvun alussa Lappeenrannan apukoulun tilantarve vielä kasvoi, kun vuoden 1967 alueliitoksen seurauksena Lappeenrannan kansakouluhallinnon alaisuuteen siirtynyt ja keskuskansakoulun tiloissa toiminut Lauritsalan apukoulu yhdistettiin Lappeenrannan apukouluun syksyllä 1971. Lönnrotin koulutilat kuitenkin riittivät vastaamaan laajentuneenkin apukoulun tilantarpeeseen ja näin Lappeenrannan apukoulu sai toimia 'perustamispaikassaan' Lönnrotissa myös kansakoulujärjestelmän viimeiset vuodet. (LKA: JK 9.9.1948, §, 7. 11.10.1948, § 13. Johtokunta, toimintakertomukset 1946-1975. Tarkastaja, tilastot 1934-1970)

⁸⁵ LKA: JK 28.5.1934, § 3, 4. Tarkastaja, tilastot 1934-1935.

⁸⁶ Antikainen, 1988, 219. Halila, 1950, 100. Ihatsu, 1995, 39-40, 42. Kivirauma, 1989, 87, 101-102, 121. Matilainen & Vehmas, 1994, 20. Tuunainen & Nevala, 1986, 35. Tuunainen & Nevala, 1989, 34-35. Suomen kaupunkiliitto, 1985, 16.

⁸⁷ LKA: KV 16.3.1938, § 7. JK 24.5.1937, § 9. 17.2.1938, § 4. Tarkastaja, tilastot 1934-1938.

työskentelyä oli mahdollista huomattavasti helpottaa jakamalla koulun oppilaat ikänsä ja kehitystasonsa puolesta kahteen ryhmään. Apukoulun laajentaminen osoittautuikin varsin tarpeelliseksi. Nimittäin toisen luokan perustamisen myötä koulun oppilasmäärä lähes kaksinkertaistui 26 oppilaaseen ja jo seuraavana lukuvuonna (1939-1940) saavutettiin 30 oppilaan raja. Apukoulun suosio säilyi suurena myös välirauhan ajan ja jatkosodan vuosina ja aina vuoteen 1944 saakka koulussa opiskeli vuosittain 28-32 oppilasta (liite 1, taulukko 3). Paine koulun laajentamiseksi oli siis edelleen jatkuva, mutta sota-ajan aiheuttaman kansakoulutilojen vähyyden ja taloudellisen niukkuuden johdosta määrärahoja apukoulun laajentamiselle ei löytynyt. Apukoulun ensimmäisen vuosikymmenen (1934-1944) ekspansiivisuudesta oli osoituksena, että apukouluoppilaiden osuus kaupungin kansakoululaisista nousi vajaasta prosentista (0,9) reiluun kahteen prosenttiin (2,2).⁸⁸

4. KOULUT SOTA-AJAN POIKKEUSOLOISSA

4.1. Toimitilavaje vaikeuttaa koulunkäyntiä

1930-luvun lopusta lähtien jouduttiin kaupungissa lähes koko muun Suomen tavoin toisen maailmansodan syttymisen johdosta usean vuoden mittaiseen poikkeusolosuhteiden aikaan. Sodalla oli lukuisia välittömiä ja välillisiä vaikutuksia kaupungin ja tätä kautta myös kansakoulun toimintoihin.

Lappeenrannassa talvi- ja jatkosodan aika muodosti kansakoulunkäynnin kohdalla varsin poikkeuksellisen ajanjakson. Kaupunki sijaitsi lähellä sotatoimialuetta ja kaupunkiin oli sekä varsinaisen sotatilan että välirauhan aikana sijoitettu erilaisia sotilasyksiköitä, huolto- ja koulutusjoukkoja sekä esikuntia. Kyetäkseen toimimaan sotajoukot tarvitsivat tiloja, joita osoitettiin kaupungin julkisista rakennuksista, etenkin suurista ja tilaratkaisuiltaan monipuolisista kouluhuoneistoista.⁸⁹ Koulutilojen puolustusvoimille tapahtuneiden luovuttamisten seurauksena oli koulunkäynti 1940-luvun alkupuoliskolla useana vuonna epäsäännöllistä ja hajanaista. Sota-ajan vaikutukset kansakoulunkäyntiin alkoivat itse asiassa tuntua jo ennen varsinaisten sotatoimien käynnistymistä, kun jatkokoulu lokakuun 7. ja kansakoulut saman kuun 10. päivä (1939) otettiin puolustusvoimien käyttöön. Huoneistojen pakkosiirron myötä jouduttiin koulutyö kansakoulujen johtokunnan ponnisteluista huolimatta kaupungin kansakouluissa keskeyttämään marraskuun viimeistä viikkoa lukuun ottamatta täysin koko talvisodan ajaksi. Jatkokouluissa työtä sen sijaan kyettiin tilapäistiloissa myöhemmin syyslukukaudella vielä jatkamaan, kun jatkokoululaiset siirtyivät työskentelemään linnoituksen vanhaan päävahdin rakennukseen. Huoneisto-olojen

⁸⁸ LKA: KV 16.3.1938, § 7. JK 24.5.1937, § 9. 17.2.1938, § 4. Tarkastaja, tilastot 1938-1944.

⁸⁹ Toivanen, 1989, 35, 47.

puutteellisuuden johdosta oli opettavien aineiden määrää jatkokoulussa kuitenkin pakko vähentää, eikä tilojen vaillinaisuuden seurauksena poikien jatkokoulu päässyt kevätlukukaudella 1940 lainkaan aloittamaan työtään.⁹⁰

Talvisodan päätyttyä keväällä 1940 ilmeni koulunkäynnin aloittamisessa vaikeuksia, sillä koulutalot olivat vielä puolustusvoimien käytössä ja lisäksi osa kaupungin koulutaloista oli pahoin vaurioitunut pommitusten seurauksena.⁹¹ Sotatoimien loputtua pyrittiin kansakoulujen toiminta kuitenkin mahdollisimman nopeasti normalisoimaan eli saattamaan koulut pois sota-ajan tehtävistään palvelemaan varsinaisia oppimis- ja kasvatustehtäviään sekä korjaamaan kouluille sodan aikana aiheutuneet aineelliset vahingot. Puolustusvoimien vetäytyessä kansakouluista saatiin koulutyö kevätlukukaudella 1940 (22.4.) käyntiin sodassa vähiten vaurioituneissa Peltolassa ja Armilan vanhassa koulutalossa. Jatkokoulujen huoneistot olivat sen sijaan puolustusvoimien käytössä syksyyn 1940 saakka. Kansakoulujen johtokunnan ehdotuksesta päätti kaupunginhallitus toukokuussa korjauttaa pahoin vaurioituneet Armilan ja Lönnrotin koulurakennukset kesän aikana siten, että säännöllinen koulutyö olisi jälleen syyslukukauden 1940 alusta mahdollista käynnistää kaupungin jokaisessa kansakoulussa.⁹²

Välirauhan aikana oli koulunkäynti lukuvuonna 1940-1941 mahdollista toteuttaa rauhanajan mukaisessa laajuudessa. Kesällä 1941 alkanut jatkosota vaikutti kuitenkin usean vuoden ajan sekä varsinaisten kansakoulujen että jatkokoulun toimintaan ennen kaikkea vaikean tilanahtauden muodossa. Varsinaisen kansakoulun puolella jatkosodan vaikutus tuntui heti syyslukukauden 1941 alusta lukien, kun Armilan vanha puukoulu ja Lönnrotin kansakoulu oli jo sodan sytyttyä siirretty puolustusvoimille. Näin ollen kaupungin kansakoululaiset opiskelivat lukuvuoden 1941-1942 Peltolassa ja Armilan uudessa koulussa. Armilan koulutiloissa järjestettiin myös kaupungin jatkokoulun toiminta poikien käytännöllistä opetusta lukuun ottamatta. Kaupungin kansa- ja jatkokoululaisten siirtäminen kahden kansakoulun tiloihin aiheutti ymmärrettävästi tilanahtauden ja pakotti vähentämään kansakoulun viikkotuntimääriä ja opetussisältöjä, jolloin esimerkiksi käsitöitä ei vuoden aikana opetettu lainkaan. Koulunkäynnin helpottamiseksi vuokrattiin seuraavaksi lukuvuodeksi koululaisten käyttöön luterilaisen evanke-

⁹⁰ LKA: KH 29.11.1939, § 3. 17.1.1940, § 7. 29.1.1940, § 6. 16.2.1940, § 6. JK 12.11.1939, § 3. Johtokunta, toimintakertomukset 1939-1941.

⁹¹ Kaupungin koulurakennuksiin kohdistuneet aineelliset vahingot olivat laajuudeltaan hyvin eritasoisia. Jatkokoulurakennukset säästyivät sodan aiheuttamilta vahingoilta täysin. Armilan puisesta koulurakennuksestakin särkyivät vain ikkunat ja myös Peltolassa selvittiin melko vähäisillä vahingoilla. Sitä vastoin Armilan vastavalmistunut kivinen koulurakennus ja Lönnrotin koulu kokonaisuudessaan kärsivät sodasta pahoin. Palo- ja räjähdyspommit aiheuttamien tuhojen seurauksena olivat Armilan koulun kaikki ikkunat hajonneet sekä ulko- ja sisäseinät liukahdelleet. Pommit olivat tehneet reikiä koulun kattoon, seiniin ja lattiatasoihin sekä tuhonneet koulun irtaimistoa. Aivan kaupungin varuskunta-alueen vieressä sijainneet Lönnrotin koulurakennukset kärsivät sodasta ulkoisesti vieläkin pahemmin. Pommitusten seurauksena Lönnrotin koulun päärakennuksen toinen pää oli luhistunut kokonaan. Edelleen useat koulun pää- ja piharakennusten sisä- ja ulkoseinistä olivat vaurioituneet ja liikkuneet paikoiltaan. Armilan koulun tavoin myös kaikki koulun ikkunat olivat särkyneet ja irtaimistoa tuhoutunut. Lönnrotin koulutalo olikin sodan jäljiltä niin heikossa kunnossa, että kansakouluviranomaiset joutuivat vakavasti harkitsemaan koulun kunnostamisen mielekkyyttä. Korjaustöihin päätettiin lopulta kuitenkin ryhtyä. Kesäkuun (1940) alussa käynnistetyt koulutalojen korjaustyöt valmistuivat saman vuoden elokuun loppuun mennessä.

⁹² LKA: KV 12.6.1940, § 10. KH 8.5.1940, § 6. 15.5.1940, § 7. 29.5.1940, § 4. JK 5.5.1940, § 5. 1.7.1940, § 4. 22.8.1940, § 2. Johtokunta, toimintakertomukset 1939-1941.

liyhdistyksen talo. Kevätlukukaudella (1943) koulutyö kuitenkin edelleen vaikeutui, kun myös Armilan uusi koulurakennus siirrettiin puolustusvoimille. Armilan suuren koulurakennuksen menettäminen johti kansakoulujen kohdalla ankaraan huoneistopulaan, josta selvittiin ainoastaan vähentämällä kansakoulun viikkotunti- ja opetusmääriä sekä vuokraamalla kansakoululaisten käyttöön pelastusarmeijan ja lestadiolaisen rukoushuoneen salit, joissa Peltolan kouluhuoneiston ja luterilaisen evankelilyhdistyksen talon lisäksi kaupungin kansakoululaiset keväällä 1943 opiskelivat.⁹³

Kansakoulun tilakysymys vaikeutui entisestään vuoden 1944 keväällä. Nimittäin edellisiksi syksyksi (1943) oli kansakoulujen käyttöön palautettu jälleen Armilan uusi koulutalo ja ensi kertaa jatkosodan syttymisen jälkeen myös Lönnrotin koulun päärakennus, jolloin pelastusarmeijan ja lestadiolaisen rukoushuoneen salit jäivät pois kansakoulujen käytöstä. Helmikuussa 1944 Armilan ja Lönnrotin koulujen kuitenkin jälleen siirryttyä puolustusvoimille heikkeni kansakoulujen tilanne lähes katastrofaaliseksi, sillä kaupungin kansakoululaisten käyttöön jäi vain Peltolan koulu. Kansakouluviranomaiset onnistuivat kuitenkin välttämään koulutoiminnan lamautuminen vuokraamalla kansakoulun käyttöön evankelis-luterilaisen rukoushuoneen ja kirkkosalin. Tilojen puutteen vuoksi oli kansakoulun viikkotunti- ja opetusmääriä lukuvuonna 1943-1944 jälleen supistettava. Syksyllä kansakoululaisten käsityöopetuksen käytössä olleessa yhdessä käsityösalissa oli opetus vielä osittaisena mahdollista järjestää, mutta helmikuun alusta oli käsityöopetus tilojen vähäisyyden vuoksi lopetettava kokonaan. Liikunnanopetuskin joutui ahtaalle, sillä syksyllä koululaisten liikunnanopetuksen käytössä ollut liikuntasali jouduttiin opetustilojen puutteen vuoksi muuttamaan tavalliseksi luokahuoneeksi, jonka jälkeen liikunnanopetus siirrettiin säiden armoille ulkotiloihin. Kansakoululaisten tukalat työskentelyolot jatkuivat vielä jatkosodan päätyttyä, sillä ensimmäisenä rauhanajan lukuvuonna 1944-1945 olivat lähes kaikki kaupungin kansakoulutilat aina marraskuun lopulle saakka puolustusvoimien käytössä. Lisäksi Armilan uusi koulurakennus oli pommitusten jäljiltä niin heikossa kunnossa, että koulutyö oli mahdollista aloittaa vasta perusteellisten korjaustöiden jälkeen. Suuresta toimitilojen puutteesta huolimatta aloitettiin lukuvuonna 1944-1945 koulutyö kouluhallituksen määräyksestä pääosin jo marraskuun alussa.⁹⁴

Varsinaisen kansakoulun ohella oli myös jatkokoulun toiminta jatkosodan aikana hajanaista ja katkonaista. Koulun päärakennus ja osa työpajarakennusta siirrettiin jo ennen lukuvuoden 1941-1942 alkua puolustusvoimien käyttöön, mikä kavensi merkittävästi koulun toimintamahdollisuuksia. Niinpä lukuvuoden 1941-1942 jatkokoulu toimi täydessä laajuudessaan ainoastaan tyttöjen osalta. Kauppaluokka ja poikien käytännöllinen opetus toimivat vain kevätlukukaudella ja tietopuolista opetusta ei poikaoppilaille pystytty lukuvuoden

⁹³ LKA: KH 15.4.1943, § 6. JK 20.10.1941, § 8. 7.11.1941, § 6. 10.9.1942, § 1, 23. 1.10.1942, § 1. Johtokunta, toimintakertomukset 1941-1943.

⁹⁴ LKA: KH 15.4.1943, § 6. 9.2.1944, § 3 ja 11. 14.12.1944, 8. 25.10.1944, § 4. JK 20.10.1941, § 8. 7.11.1941, § 6. 10.9.1942, § 1, 23. 1.10.1942, § 1. 14.2.1944, § 1. 23.10.1944, § 1. 3.11.1944, § 2. Johtokunta, toimintakertomukset 1943-1945.

aikana järjestämään lainkaan. Omien toimitilojen puutteen vuoksi oli jatkokoulu lukuvuodeksi 1941-1942 lähes kokonaan siirretty Armilan koulutiloihin, sillä ainoastaan poikien käytännöllinen opetus oli pystytty osittain sijoittamaan jatkokoulun omaan työpajarakennukseen. Seuraavaksi lukuvuodeksi (1942-43) koulun toiminnan järjestäminen kuitenkin helpottui kaupungin vuokrattua tyttöjen opetuskeittiöksi palokunnan keittiötilat ja koulun työpajarakennuksen palattua kokonaan koulun omaan käyttöön. Kauppaluokan opetusta ei kuitenkaan lukuvuonna 1942-1943 kyetty järjestämään.⁹⁵

Lukuvuosi 1943-44 oli varsinaisen kansakoulun tapaan myös jatkokoululle toimitilojen vähyyden johdosta kovin vaikea. Poikien käytännöllinen opetus pystyttiin onneksi järjestämään koulun omassa työpajarakennuksessa. Tietopuolinen opetus oli sen sijaan järjestettävä aluksi pelastusarmeijan huoneistossa, mutta huoneiston siirryttyä puolustusvoimille jouduttiin opetuskin siirtämään Betel- ja Betania- rukoushuoneisiin. Tyttöjatkokoulu puolestaan toimi syyslukukauden Armilan koulurakennuksessa, mutta koulun siirryttyä helmikuussa 1944 puolustusvoimille jouduttiin tyttöjen tietopuolinen opetus sijoittamaan kaupunkiseurakunnan kirkkosaliin ja käytännöllinen opetus jatkokoulutalon pohjoispäässä sijaitsevaan kivirakennukseen, jossa opetusta annettiin kevätlukukauden loppuun saakka kansakouluntarkastajan mukaan 'mitä tukalimmissa oloissa'. Työtilojen puutteen johdosta ei kauppaluokan opetusta kyetty myöskään lukuvuonna 1943-1944 järjestämään. Varsinaisen kansakoulun tapaan sujui myös jatkokoulun kohdalla paluu rauhanajan koulutyöhön aluksi kangerrellen, sillä ensimmäisenä jatkosodan jälkeisenä lukuvuonna 1944-1945 aloitettiin työt jatkokoululla vasta marraskuun alussa. Täyteen vauhtiin koulutyö pääsi saman kuun lopulla, jolloin jatkokoulurakennukset oli kokonaisuudessaan luovutettu puolustusvoimilta jatkokoulun omaan käyttöön.⁹⁶

Lisävalaistusta sotien vaikutuksesta koulunkäyntiin saa tarkastelemalla koululaisten määrän sodanaikaisia muutoksia. Lappeenrannan alueellisen sijainnin johdosta sota-aika vaikutti selvästi koulunkäynnin laajuuteen ja erityisesti varsinaisen kansakoulun kohdalla oppilasmäärä sota-aikana pääosin väheni. Talvisodan ja jatkosodan johdosta kävi koulunkäynti yhä harvemmaksi ja lukuvuodeksi 1944-1945 oli kaupungin kansakoululaisten määrä pudonnut lukuvuoden 1938-1939 1300 koululaisesta 830 oppilaaseen (liite 1, taulukko 1). Lukuvuodeksi 1944-1945 olivat oppilaskadon seurauksena myös luokkien ja opettajien määrät laskeneet alhaisimmilleen, kun luokkien määrä oli lukuvuodesta 1938-1939 vähentynyt kuudella 32:een ja opettajien määrä vastaavana aikana seitsemällä 36:een. Kansakoululaisten ja tätä kautta välillisesti myös luokkien ja opettajien määrää vähensivät kaupungin väestön viralliset evakuoinnit muualle Suomeen kesällä 1941 ja kesällä 1944, kaupunkilaisten pitkin sotavuotia

⁹⁵ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1941-1945. JK 3.1.1942, § 3. Tarkastaja, tilastot 1941-1945.

⁹⁶ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1943-1945. Tarkastaja, tilastot 1943-1945.

tapahtuneet omaehtoiset evakuoitumiset ympäri Suomea sekä varsinkin noin 200 kansakoululaisen lähettäminen sotalapsiksi Ruotsiin ja Tanskaan kesällä 1944.⁹⁷

Sota-aika ulotti vaikutuksensa varsinaisen kansakoulun lisäksi myös päiväjatkokoulun toimintaan (liite 1, taulukko 2), vaikkakaan vielä talvisota ei vähentänyt jatkokoulun oppilasmäärää rauhanajan noin 200 oppilaasta. Jatkosodan syttyminen sen sijaan heikensi jatkokoulunkäyntiä voimakkaasti, kun koululaisten määrä kahdessa vuodessa lukuvuodeksi 1942-1943 putosi reilulla kolmanneksella (38 %) 140 oppilaaseen. Jatkokoulunkäynnin pidempiaikaista vähenemistä uhkaava kierre katkesi kuitenkin lainsäädännölliseen toimeen, kun keväällä 1943 vahvistetun kansakoulun järjestysmuotoasetuksen muutoksen seurauksena jatko-opetuksen ja oppivelvollisuuden suhteita lähennettiin säätämällä kansakoulun päästötodistus annettavaksi oppilaalle vasta jatko-opetuksen suorittamisen jälkeen.⁹⁸ Lainsäädännön myötä vahvistui jatko-opetuksen asema valtakunnallisesti ja asetuksen muutoksella oli huomattava vaikutus myös Lappeenrannan jatko-opetukseen, sillä asetuksen muutoksen myötä kaupungin jatkokoulun oppilasmäärä kahdessa vuodessa lukuvuodeksi 1944-1945 lähes kaksinkertaistui 255 oppilaaseen. Asetuksen antamisen jälkeen lakkautettiin myös kaupungissa vuodesta 1931 jatkunut iltajatko-opetus, jonka koulunkäynnin laajuuteen sota-ajalla ei ollut mainittavaa käytännön vaikutusta (liite 1, taulukko 2).⁹⁹

Koulujen kroonisen tilanahtauden, ahtaudesta johtuneiden opetus- ja viikkotuntimäärien supistumisen, koululaisten määrän vähenemisen sekä kouluhuoneistoille ja -irtaimistolle aiheutuneiden tuhojen lisäksi sota vaikutti myös koulujen työvuosien pituuteen. Sodan myötä lukuvuodet jäivätkin poikkeuksetta rauhanaikaa lyhyemmiksi. Lyhimmillään lukuvuosi oli talvisodan aikana 78 koulupäivää. Talvisodan johdosta koulutyö oli lukuvuonna 1939-1940 käytännössä yhtäjaksoisesti keskeytyksissä noin kuuden kuukauden ajan lokakuun alkupuolelta aina huhtikuun loppupuolelle saakka. Väli rauhan aikainen lukuvuosi (1940-1941) olikin sitten täysimittainen, mutta heti jatkosodan sytyttyä lukuvuosien pituus jälleen lyheni. Lukuvuosina 1941-1944 koulutyö aloitettiin 26.9.-1.10. ja lopetettiin 13.5.-22.5. Lukuvuodet 1941-1944 olivat kukin vajaan 170 työpäivän mittaisina rauhanajan koulutyövuotta noin 1½ kuukautta lyhyempiä. Myös ensimmäinen rauhanajan lukuvuosi 1944-1945 oli vielä selvästi normaalia rauhanajan lukuvuotta lyhyempi, sillä 150 koulupäivän mittainen lukuvuosi aloitettiin vasta marraskuun ensimmäisenä ja päätettiin toukokuun viimeisenä päivänä. Sodanaikaisista lyhennetyistä lukuvuosista huolimatta järjestettiin talviloma lukuvuosina 1941-1945 säännöllisesti aina 19.-21.12. - 8.-10.1.¹⁰⁰

⁹⁷ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1939-1945. Tarkastaja, tilastot 1939-1945. Toivanen, 1989, 45-48, 65-69, 85-88. Herranen, 1989, 394-396.

⁹⁸ SA 398/1943, § 13. Iisalo 1987, 244. Isosaari, 1973, 100. Karttunen 1966, 58. Kivinen, 1988, 154-155. Nurmi 1989, 43.

⁹⁹ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1939-1945. Tarkastaja, tilastot 1939-1945.

¹⁰⁰ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1938-1945. Tarkastaja, tilastot 1938-1945.

4.2. Pula ja voimavarojen puute koettelee oppilashuoltoa

Toisen maailmansodan vuodet muodostuivat kansakoulun oppilashuollolle varsin haasteelliseksi ajanjaksoksi. Sodanaikaisten, välittömiltä ja välillisiltä vaikutuksiltaan usein huomattavan syvien ja raskaiden, poikkeusolosuhteiden aikana heikkeni nimittäin useiden kaupunkilaiskotien kyky huolehtia lastensa perustarpeista siinä määrin pahoin, että kansakoulun oppilashuolto joutui koko toimintakapasiteetillaan ja kaikilla käytettävissä olevilla voimavaroillaan estämään lappeenrantalaislasten ravitsemuksellisen ja terveydellisen tilan sekä koulunkäynnin edellytysten murenemistä. Sodan aiheuttamat erikoisolot vaikeuttivat eripituisten ja -laajuisten toimintahäiriöiden kautta myös jokaisen oppilashuoltokäytännön toimintamahdollisuuksia. Sodanaikana jouduttiin ensinnäkin kouluruokailussa huomaamaan poikkeuksellisten olosuhteiden aiheuttama paine. Sota haittasi kouluruokailun järjestämistä ensiksikin toimitilojen vähäisyyden kautta, kun valtaosa koulutiloista jouduttiin sodankäynnin ajaksi luovuttamaan puolustusvoimien käyttöön. Vaikeimmin oppilasruokalatoiminta estyi talvisodan aikana, kun kouluhuoneistojen pakkoluovutusten seurauksena ennättivät ruokalot lukuvuonna 1939-1940 olla avoinna syyslukukaudella ainoastaan yhdeksän koulupäivän ajan. Myös jatkosodan loppupuolella keväällä 1944 lamautui ruokaloiden toiminta pahoin. Sodan pitkittyessä alkoi kouluruokailun ylläpitäminen vaikeutua myös ankaran elintarvikepulan johdosta, mutta kansanhuoltoministeriön, kaupungin, vähittäiskauppioiden sekä osuusmeijerin antaman tarvikeavun ansiosta kyettiin kouluruokailun jatkuminen turvaamaan. Puutteellisista toimitiloista, elintarvikepulasta ja koulunkäynnin yleisestä epäsäännöllisyydestä huolimatta pystyttiin oppilasruokaloiden toiminta sota-aikana pitkälti kansakoulujen johtokunnan määrätietoisuuden johdosta kuitenkin järjestämään verrattain tehokkaasti. Nimittäin talvisodan poikkeuksellista lukuvuotta lukuun ottamatta tarjottiin rauhanaikaa selvästi lyhyempien lukuvuosien sota-aikana ruokaloissa oppilaille kouluateria vuosittain keskimäärin 136 (107-157) koulupäivänä, kun 1930-luvulla kouluateria tarjottiin keskimäärin 153 koulupäivänä.¹⁰¹

Merkittävänä syynä ruokaloiden kattavaan toimintaan oli kouluaterian tärkeä osuus oppilaiden ruokahuollossa, minkä seikan esimerkiksi oppilaiden terveydentilan asiantuntijat, koululääkäri ja -terveydenhoitaja, nostivat toistuvasti esille. Sodanaikainen elintarvikesäännöstely ja -pula¹⁰² oli nimittäin huomattavasti heikentänyt kaupunkilaiskotien kykyä huolehtia lastensa riittävästä ravinnonsaannista ja kun koulussa tarjottu ruoka-annos jäi usean oppilaan kohdalla päivän ainoaksi lämpimäksi ateriaksi nojautui varsin monen lapsen päivittäinen ruokahuolto viime kädessä juuri kouluaterian varaan. Kouluruokailun

¹⁰¹ LKA: JK 24.11.1941, § 11, 12. 3.1.1942, § 12. 10.9.1942, § 2. 14.2.1944, § 4. Johtokunta, toimintakertomukset 1932-1945. Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1941-1945.

¹⁰² Toivanen, 1989, 71-82.

merkittävyttä lisäsi vähävaraisten oppilaiden fyysisestä vahvistamisesta vastanneen kesäsiirtolan toiminnan ajautuminen sotavuosina huomattaviin vaikeuksiin. Osoituksena kouluateriatoiminnan tärkeydestä oli ruokailun kattavuuden huomattava lisääntyminen sotavuosina. Kun 1930-luvulla ja vielä välirauhan aikana sai kouluaterian reilu kolmannes (30-40 %) kansakoululaisista, nousi aterian saaneiden oppilaiden osuus jatkosodan sytyttyä lukuvuodeksi 1941-1942 reiluun puoleen (56 %), josta edelleen kahdessa vuodessa peräti neljään viidennekseen (78 %) kaikista kansakoululaisista. Kouluaterioiden tarvetta osoitti myös, että vähävaraisille oppilaille tarkoitettujen ilmaisten kouluaterioiden osuus oli välirauhan ja jatkosodan aikana 80-90 % jaettujen aterioiden kokonaismäärästä.¹⁰³

Sodanaikainen elintarvikesäännöstely ja -pula lisäsi kouluruokailun ohella merkittävästi myös kansakoulun kasvitarhatoiminnan arvoa. Kun vielä kesällä 1940 viljeli oppilaspuutarhassa vihanneksia ja juureksia noin 100 kansakoululaista, kasvatti vuoden 1940 loppuun mennessä kaikkiin tärkeimpiin elintarvikkeisiin kohdistettu säännöstely ja elintarviketilan yleistymisen nuorten viljelypalstan pitäjien joukon seuraavaksi kesäksi peräti 400 oppilaaseen. Keväällä 1941 aloitettu viljelytyö jäi kesäkuussa tapahtuneen kaupungin evakuoinnin johdosta oppilaiden osalta kuitenkin kesken, mutta viljelysten ruokahuollollisen arvon johdosta hoidattiin kaupunki palstat työntekijöidensä voimin. Noin 300 oppilaan pettymykseksi estyi viljelytoiminta sotatoimien johdosta myös seuraavana vuonna, mutta kesällä 1943 jatkui kasvitarhatoiminta jälleen laajana ja oma viljelypalsta tarjottiin oppilaille neljännestä vuosiluokasta ylöspäin. Kesän 1944 viljelysuunnitelmat romuttuivat kuitenkin jälleen kaupungin evakuointiin ja lähes 200 oppilaan ja koko opettajakunnan voimin aloitettu kasvitarhatoiminta jouduttiin jättämään pahasti kesken. Kun kasvimaat jäivät koko loppukesän ajaksi hoitamatta, jäi syksyn sato saamatta, mikä kansakouluntarkastajan mukaan vaikeutti huomattavasti kansakoululaisten elintarviketilannetta syksyn, talven ja kevään osalta. Elintarvikkeiden niukkuuden johdosta järjestettiin kasvitarhatoimintaa sota-aikana mahdollisuuksien mukaan myös kansakoulun kesäsiirtolassa. Kansakouluntarkastajan suuresti arvostaman kasvitarhan tuotto helpotti koulun ruokalatoiminnan jatkamisen lisäksi myös monen kodin heikkoa sodanaikaista ruokataloutta, sillä oppilaat saivat osan kasvitarhasta saaduista vihanneksista ja juureksista koteihinsa vietäväksi.¹⁰⁴

Sodan aiheuttamat erikoisolosuhteet koettelivat kansakoulun ruokahuollon lisäksi erityisesti vaatetusavustuksen resurssien riittävyttä. Vielä talvisodan ja välirauhan aikana (1939-1941) riitti vaatekappaleita ja jalkineita kansakouluntarkastajan mukaan oppilaille annettavaksi lähes entiseen tapaan. Esimerkiksi lukuvuonna 1940-1941 kyettiin kansakoulun puolesta pääasiassa takkien, housujen ja pukujen voimin vaatettamaan 172 oppilasta (12 % kansakoululaisista) sekä kenkien osalta 271 oppilasta (18 %). Epävakaiden olojen jatkuminen, kaupungissa loppuvuodesta 1940 toteutettu vaatteiden ja jalkineiden säännöstely ja erityisesti jatkosodan syytymi-

¹⁰³ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1932-1945. Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1941-1945.

¹⁰⁴ LKA: JK 20.10.1941, § 7. 13.4.1942, § 1. Johtokunta, toimintakertomukset 1939-1945. Toivanen, 1989, 72-83

nen aiheutti kaupunkilaisten keskuudessa kuitenkin ankarana hyödykepulana¹⁰⁵ ja niinpä tavaroiden heikon saatavuuden johdosta kasvoi myös kansakoulun vaatetusavustuksen tarve voimakkaasti.¹⁰⁶

Vielä jatkosodan alussa pystyttiin vaatetusavustuksen kasvaneeseen kysyntään kuitenkin vastaamaan ja lukuvuonna 1941-1942 riitti vaatekappaleita jaettavaksi 120:lle (9 %) ja kenkiä 189 (14 %) oppilaille. Sodan pitkittyessä alkoivat kansakoulun puolesta jaetun vaatetusavustuksen voimavarat kuitenkin nopeasti ehtyä ja jo seuraavana lukuvuonna kansakouluntarkastaja joutuikin myöntämään, että ”vaatteita ja kenkiä voitiin sota-ajan ja pulan johdosta jakaa varattomille melkoisen vähän”. Edelleen lukuvuodeksi 1943-1944 kiristyi tarkastajan mukaan sota-ajan johdosta vaatetustilanne oppilaiden keskuudessa entisestään. Erityisesti jalkineista oli puutetta ja vajeen poistamiseksi järjestettiin yläkansakoulun ja jatkokoulun oppilaille tallukkakursseja, joilla valmistettiin yhteensä satoja pareja tallukoita. Lisäksi kansakoulujen johtokunta yritti helpottaa jalkinepulaa hankkimalla kaupungista kaikki saatavilla olleet ylimääräiset kengät, mutta kun toimenpide tuotti kouluissa suoritettujen vanhojen kenkien korjaustöiden jälkeenkin vain muutamia käyttökelpoisia kenkäpareja, joutui jalkineiden puutteessa osa oppilaista jäämään pois koulusta.¹⁰⁷ Lukuvuosi 1943-1944 oli myös vaateavun kannalta surkea, sillä kansakoulun puolesta kyettiin vaateapuna tarjoamaan vain yksi pojan takki. Vaatetusavustus jatkui niukkana myös viimeisenä sodanaikaisena lukuvuonna, jolloin koulun puolesta vaatteita sai yksi tyttö puseron ja kuusi poikaa takin sekä 68 oppilasta kengät.¹⁰⁸

Sota-aika vaikutti merkittävästi myös kesäsiirtolan toimintaan, kun sotavuosina 1940-1944 oli siirtolaa mahdollista ylläpitää täydessä laajuudessa ainoastaan kahden kesän aikana. Vielä kesällä 1940 järjestettiin kansakoululaisten kesävirkestys täysimittaisena Taipalsaaren Juntulassa Rantamäen talossa viettäen siirtolassa osan kesälomastaan 30-luvun jälkipuoliskon tapaan noin 120 oppilasta. Jatkosodan aikana muuttui siirtolan ylläpito sen sijaan huomattavan epävakaaksi. Heti jatkosodan sytyttyä kesällä 1941 suoritettiin kaupungissa evakuointi ja liikekannallepano,¹⁰⁹ joiden yhteisvaikutuksesta tyhjentyi kesäsiirtola sekä lasten että henkilökunnan osalta täysin. Evakuoinnin ja liikekannallepanon johdosta ennätti Taipalsaaren Juntulassa virkistyä muutaman viikon ajan vain ensimmäisen siirtolavuoron 54 oppilasta. Seuraavana vuonna (1942) ei kesäsiirtolaa sotatoimien johdosta kyetty ylläpitämään lainkaan, mutta kesällä 1943 vieraili Taipalsaaren siirtolapaikassa jälleen kaksi kuusiviikkoista vuoroa. Jatkosodan loppuvaiheessa (1944) kävi siirtolan täysimittainen ylläpito kuitenkin jälleen mahdolliseksi. Alun pitäen kaksivuoroiseksi ja yhteensä kolmen kuukauden mittaiseksi suunniteltu siirtolakesä lyhenikin yksivuoroiseksi ja kolmeviikkoiseksi, kun Taipalsaareltä Luumäelle Kivijärven rannalla sijaitsevaan Kivimäen huvilaan siirretyn siirtolan rakennukset

¹⁰⁵ Toivanen, 1989, 73-82

¹⁰⁶ LKA: JK 24.4.1941, § 11. Johtokunta, toimintakertomukset 1939-1941

¹⁰⁷ Toivanen, 1989, 77-78

¹⁰⁸ LKA: JK 24.4.1941, § 11. 20.11.1943, § 5. 4.12.1943, § 3. 12.1.1944, § 6. Johtokunta, toimintakertomukset 1941-1945

¹⁰⁹ Toivanen, 1989, 65

otettiin kesäkuun 21. päivänä keskeisen strategisen sijaintinsa johdosta puolustusvoimien käyttöön ja siirtolaan valitut 60 lasta lähetettiin takaisin kaupunkiin.¹¹⁰

Sota-aikana joutui koko muun oppilashuollon tavoin myös kouluterveydenhuolto vastaamaan poikkeuksellisten olosuhteiden mukanaan tuomiin haasteisiin. Tosin vielä talvisodan ja välirauhan aikana eivät kouluterveydenhoidon käytännöt juurikaan muuttuneet. Kouluterveydenhoitajan punnitukset ja mittaukset, puhtaustarkastukset, kotikäynnit ja vastaanotto jatkuivat entiseen tapaan. Myös lääkäryö jatkui pääsääntöisesti normaaliin tapaan ja talvisodan koulutyöhön aiheuttaman katkoksen johdosta vuonna 1939 tarkastamatta jääneet oppilaat tarkastettiin seuraavana vuonna käyden koululääkärin luona tuolloin ennätykselliset 873 oppilasta. Jatkosodan syttyminen sen sijaan vaikutti huomattavalla painolla kouluterveydenhuollon toimintoihin. Heti sodan alkuvaiheissa kesällä 1941 komennettiin kansakoulun terveydenhoitaja Aili Paavilainen Punaisen Ristin palvelukseen Itä-Karjalaan, josta terveydenhoitaja palasi vasta syksyllä 1942. Jatkosodan käynnistyttyä tyrehtyi myös kansakoulun lääkäritoiminta koululääkärinä työskennelleen kaupunginlääkärin siirryttyä hoitamaan vuoden 1942 loppuun saakka täysipainoisesti Lappeenrannan kaupunginlääkärin ja Savitaipaleen kunnanlääkärin tehtäviä. Terveydenhoitajalle ja lääkärille osoitettujen uusien työtehtävien johdosta lamautui kansakoulun terveydenhuolto pahoin kesästä 1941 aina vuoden 1942 lopulle saakka ollen terveydenhuolto käytännössä satunnaisten lääkärintarkastusten varassa. Vuoden 1941 kevätlukukauden aikana ennätti koululääkäri tarkastaa 300 (20 % kansakoululaisista) oppilasta ja seuraavana vuonna kaupungin- ja kunnanlääkärin tehtävien pääasiallisen hoidon johdosta enää 130 (10 %) oppilasta. Vuonna 1943 kouluterveydenhuollon toimintakyky normalisoitui vihdoinkin lähes rauhanaikaiselle kannalle koululääkärin ja kouluterveydenhoitajan palattua alkuperäisten tehtäviensä pariin ja kun näin ollen kyettiin lääkärin ja terveydenhoitajan toimet (seuraavana vuonna avattua) terveydenhoitajan vastaanottoa lukuun ottamatta suorittamaan jälleen täydessä laajuudessa.¹¹¹

Vaikka lääkärintarkastustietojen perusteella kaupungin kansakoululaisten terveydentilassa esiintyi sotavuosina selviä puutteita¹¹², ei oppilaiden sodanaikainen yleinen terveydentila toisaalta kuitenkaan vaikuttanut erityisen heikolta. Esimerkiksi riisitaudin jälkiä kantaneiden oppilaiden osuus oli sotavuosina samansuuruinen 1930-luvun loppuvuosien olosuhteiden kanssa. Lisäksi oppilaiden keskuudessa esiintyneet terveydelliset heikkoudet eivät sota-ajan pitkittyessä juurikaan yleistyneet. Edelleen vuonna 1943 arvioivat koululääkäri ja kouluterveydenhoitaja oppilaiden terveydentilan sodan pitkistä jatkumisesta huolimatta verrattain hyväksi. Merkittävä osa kamppailussa oppilaiden yleiskunnon ja terveydentilan murenemista vastaan oli

¹¹⁰ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1939-1945.

¹¹¹ LKA: Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1939-1944.

¹¹² Sotavuosien aikana havaittiin lääkärintarkastuksissa käyneissä oppilaisissa vuosittain erilaisia terveydellisiä heikkouksia, kuten riisitaudin jälkiä, kaula- ja kilpirauhasten sekä nielurisoiden suurentumia, keuhkokatarran, huonontunutta näkö- ja kuulokykyä, korva- ja silmätauteja, ihottumia ja syyhyä sekä sydänvikoja. Riisitaudin jälkiä todettiin keskimäärin joka kolmannella (30 %) ja suurentuneita kaularauhasia joka seitsemännellä (14 %) oppilaalla sekä muita edellä mainittuja terveydellisiä heikkouksia keskimäärin alle viidellä prosentilla tarkastetuista oppilaista. (LKA: Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomus 1939-1944)

koululääkärin ja kouluterveydenhoitajan usein korostamalla kouluruokailulla sekä kouluterveydenhuollossa sotavuosina 30-luvun alkupuolen tapaan korostetun aseman saaneella ennaltaehkäisevällä terveydenhuollolla eli puhtauskasvatuksella, -tarkastuksilla ja kotikäynneillä. Kouluterveydenhoidon ajoittain hyvinkin rajallisia voimavaroja paikkasivat omalta osaltaan myös mahdollisuuksien mukaan toimineet muut oppilashuollon käytännöt. Kansakoululaisten terveydentilan kokonaisvaltaiseen edistämiseen eivät kouluterveydenhuollon voimavarat sotavuosina kuitenkaan riittäneet ja niinpä oppilaiden suun ja hampaiden hoito jäi sota-aikana vain puhtauskasvatuksen yhteydessä annetun valistuksen varaan. Edes hammasharjoja ei oppilaille pystytty sodan aiheuttaman pulan johdosta jakamaan.¹¹³

5. KOULUTYÖ OPPILASTULVAN PURISTUKSESSA

5.1. Lappeenrannan muuttunut asema

Lappeenrannan painoarvo kaupunkina muuttui talvi- ja jatkosodan myötä maailmansotien väliseen aikaan verrattuna merkittävästi. Sotien seurauksena Suomi menetti Kaakkois-Suomen siihenastisen taloudellis-hallinnollisen keskuksen sekä alueen ainoan ja myös valtakunnallisesti huomattavan suurkaupungin, Viipurin.¹¹⁴ Viipurin menetyksen jälkeen alkoi Lappeenranta vähitellen kasvaa alueen uudeksi keskuksesi. Lappeenrannan nousua vauhditti ennen kaikkea kaupungin edullinen sijainti lähellä Viipuria sekä valtakunnan uutta itärajaa, jolloin kaupunkiin siirtyi osa luovutetuilta alueilta lähteneistä ihmisistä. Kaupunkiin suuntautunut muuttovoitto yhdessä nopean syntyvyyden kanssa aiheutti 1940-luvun jälkipuoliskolla kaupungin väkiluvun poikkeuksellisen voimakkaan kasvun,¹¹⁵ kun vuosina 1945-1950 kaupungin väestön määrä lisääntyi vajaalla neljänneksellä eli peräti reilulla 3 000 hengellä 17 200 asukkaaseen. Lappeenrantaan siirtyneen siirtoväen määrä ei tosin ollut suuri siirtolaisten kokonaismäärään suhteutettuna ja kaupunkiin olisi siirtynyt luovutetuilta alueilta väestöä huomattavasti enemmänkin, mutta sodasta pahoin kärsineen kaupungin valmiudet ja voimavarat olivat yksinkertaisesti riittämättömät suuremman ihmismäärän vastaanottamiseksi. Väestön keskittyminen Lappeenrannan alueelle lisäsi kaupungin houkuttelevuutta ja niinpä vuoteen 1955 mennessä oli Lappeenrantaan suuntautuneen muuttovirran seurauksena kaupungin asukasmäärä kasvanut vajaalla kuudenneksellä 19 800 asukkaaseen.¹¹⁶

¹¹³ LKA: Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1937-1944.

¹¹⁴ Vuonna 1940 Viipuri oli Helsingin, Tampereen ja Turun jälkeen asukasluvultaan neljänneksi suurin Suomen kaikkiaan 38. kaupungista. Lappeenranta oli sijaluvulla 12. (Suomen kaupunkiliitto, 1985, 16)

¹¹⁵ Vuosien 1918-1966 välillä oli Lappeenrannan asukasluvun kasvu nopeimmillaan 1940-luvun jälkipuoliskolla. Asukasluvun kasvu johtui luonnollisesta väestönkasvusta ja kaupunkiin suuntautuneesta muuttovoitosta, jotka molemmat olivat kaupungissa korkeimmillaan juuri 1940-luvun jälkipuoliskolla. (Antikainen, 1988, 188, 191, 196-197)

¹¹⁶ Antikainen, 1988, 185-192, 197-201, 219-220. Hoffman, 1988, 655-660. Suomen kaupunkiliitto, 1985, 18. Toivanen, 1989, 37-47.

5.2. Uusi kouluhuoneisto Kesämäkeen

Kaupungin asukasluvun voimakas lisääntyminen heijastui välittömästi myös kaupungin kansakoululaisten määrään. Toisen maailmansodan jälkeisen kymmenvuotiskauden (1945-1956) aikana koettiin kaupungin kansakouluoppilaiden määrässä koko tutkimusajanjakson ylivoimaisesti nopeimman kasvun kausi. Mainittuna aikana kansakoulujen yhteisoppilasmäärä yli kaksinkertaistui (1020=>2360) kaupunkiin suuntautuneen muuttovoiton ja voimakkaan syntyvyyden johdosta (liite 1, taulukko 1). Samalla kaksinkertaistuivat myös koulujen oppilasmäärän kehittymistä seuranneiden kansakoululuokkien ja opettajien määrät edellisten määrän lisääntyessä 34:stä 70 luokkaan jälkimmäisten 37:stä 74 opettajaan. Kansakoululaisten määrän nopea, peräti 120 oppilaan (3-4 kansakoululuokkaa) keskimääräistä vuosivauhtia tapahtunut lisääntyminen vuosina 1945-1956 aiheutti kaupungin kansakoulutoimissa poikkeuksellisen vaikean huoneistopulan.¹¹⁷

Koulutilojen vähäisyys vaivasi kansakoulujen väkeä jo ennen kansakoululaisten määrän räjähdysmäistä kasvua ja niinpä jo lukuvuonna 1947-1948, jolloin koululaisten määrässä saavutettiin sota-aikaa edeltänyt (1938) taso (liite 1, taulukko 1), oli opetustilojen puutteen vuoksi jouduttu vuorolukuun sijoittamaan kaikkiaan yhdeksän kaupungin 38 kansakoululuokasta. Kansakoululaisten määrän lisääntyessä kasvoi koulutilavaje edelleen ja kahdessa vuodessa oli vuorolukuun sijoitettujen luokkien määrä lisääntynyt kahteentoista. Vuoroluvun yleistymisen johdosta ryhtyivät kansakoulujen tilanahtaudesta jo vuodesta 1945 lähtien tietoiset kaupungin kansakouluviranomaiset viimein syksyllä 1949 toimenpiteisiin koulutilojen lisäämiseksi. Kaupungin kansakouluntarkastajan mielestä ”koulutyötä haittaavaksi tekijäksi alkaa entistä enemmän muodostua tilanahtaus. Vuosi vuodelta joudutaan yhä useampia luokkia sijoittamaan iltavuoroon. Koulutilojen lisääminen onkin tullut ajankohtaiseksi kysymykseksi”. Tarkastaja ja kansakoulujen johtokunta ryhtyivät syksyllä 1949 yhteisvoimin valmistelemaan esitystä kansakoulujen lähivuosien tilatarpeesta ja rakennusohjelmaa koulutilojen laajentamiseksi. Joulukuussa 1949 kaupunginhallitukselle tekemässään esityksessä kansakoulujen johtokunta ehdotti Taikinamäen kouluhuoneiston palauttamista kansakoulun käyttöön ja uuden koulutalon rakentamista Leirikentän alueelle. Kaupunginhallitus ei kuitenkaan ryhtynyt toimenpiteisiin johtokunnan ehdotuksen pohjalta ja niinpä johtokunta seuraavan syyslukukauden (1950) alussa uudisti esityksensä kansakoulujen jatkuvasti pahenevasta tilanahtaudesta ja lisätilantarpeesta. Kaupunginhallitus pidättäytyi tälläkin kertaa johtokunnan ehdotuksen kannattamisesta.¹¹⁸

Lukuvuodeksi 1951-1952 kansakoulujen toimitilapula viimein hieman helpottui, kun lukuvuoden alusta kansakoulun käyttöön luovutettiin valtion oppikoululta vapautunut Tai-

¹¹⁷ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1957. Tarkastaja, tilastot 1945-1957.

¹¹⁸ LKA: JK 29.1.1945, § 2. 4.3.1946, § 1. 19.7.1948, § 4. 9.9.1948, § 2. 11.10.1948, § 2. 2.9.1949, § 105, 116. 21.10.1949, § 152, 18.11.1949, § 155. 16.12.1949, § 168. 15.9.1950, § 103. Johtokunta, toimintakertomukset 1949-1951. Tarkastaja, tilastot 1947-1951.

kinamäen kuusi varsinaista luokkahuonetta ja erikoistilat käsittävä kouluhuoneisto. Taikinamäen kansakoulun aloittamisen tuoma helpotus oli kuitenkin kovin lyhytaikainen, sillä jo seuraavaksi lukuvuodeksi (1952-1953) lisääntyi kansakoululaisten määrä peräti lähes 200:lla 1770 oppilaaseen. Kansakouluviranomaiset esittivätkin heti syyslukukauden aluksi kaupunginhallitukselle uuden koulutalon perustamista Leirikentän alueelle kahden vuoden kuluessa. Kaupunginhallitus kuitenkin kieltäytyi kouluhankkeen kannattamisesta, vaikka johtokunnan kolmihenkinen lähetystö yhdessä kansakouluntarkastajan kanssa vielä seuraavana keväänä (1953) vieraili kaupunginhallituksen luona selvittämässä koulujen vaikeaa tilannetta. Oppilasmäärän edelleen lisääntyessä esitti kansakoulujen johtokunta jälleen syyslukukauden (1953) alussa kaupunginhallitukselle uusien koulutilojen rakentamista. Mieliä kansakoulujen johtokunnassa oli syksyllä 1953 muuttunut jo perin toivottomaksi, sillä johtokunnan tilanearvion mukaan ”oppilasmäärän kasvamisen ja siten kouluhuonetilanteen vaikeutumisen johdosta on ilmeisesti aivan lähivuosina syntymässä tilanne, että nyt olevissa kouluissa ei voida ottaa kaikkia oppivelvollisia lapsia koulua käymään”. Johtokunnan vetoomuksesta huolimatta kieltäytyi kaupunginhallitus edelleenkin käynnistämästä hanketta uuden koulun perustamiseksi.¹¹⁹

Uusien koulutilojen rakentamishankkeiden viivästyessä ryhdyttiin kansakouluviranomaisten lisäksi myös kaupunginvaltuustossa kantamaan huolta koulutilojen alati kasvavasta puutteesta. Niinpä jo keväällä 1952 sekä uudelleen alkuvuodesta 1954 tekivät eräät kaupunginvaltuutetut kaupungin jatkuvasti kasvavaan väestömäärään, kaupungin alueellisesti laajenevan asutuksen ja kansakoulujen pahenevan tilanahtauden johdosta aloitteen kansakoulun perustamisesta kaupunkiin ja vaativat kaupunginhallitukselta välittömiä toimenpiteitä tilanahtauden helpottamiseksi.¹²⁰ Alkuvuodesta 1954 painostivat valtuutettujen lisäksi kaupunginhallitusta jälleen kerran myös kansakouluviranomaiset lähettämällä kaupunginhallitukselle esityksen uuden vähintään 12 varsinaista luokkahuonetta ja erikoisluokat sekä muut tarvittavat lisätilat käsittävän koulutalon rakentamisesta Leirikentän alueelle. Kansakouluviranomaisten mielestä kaupunki oli viivytellyt jo aivan liian kauan uuden koulun perustamisasiassa, eikä edes uuden koulun valmistuminen vielä juurikaan helpottaisi koulutilavajetta, vaan ainoastaan estäisi tilanteen kehittymisen aivan sietämättömäksi.¹²¹

Vuosia kestäneen painostuksen jälkeen hanke uuden kansakoulun perustamiseksi lähti vihdoinkin vuonna 1954 etenemään kaupunginhallituksen tehtyä helmikuussa periaatepäätöksen uuden kansakoulun perustamisesta ja saman vuoden marraskuussa rakennustoimiston esitettyä kaupunginhallitukselle kansakoulujen johtokunnan innolla puoltaman koulurakennussuunnitelman. Koulun paikaksi ehdotettiin kansakouluviranomaisten esittämän

¹¹⁹ LKA: KV 25.6.1951, § 175. KH 14.9.1953, § 1169. JK 2.5.1951, § 48. 13.8.1951, § 97. 29.8.1952, § 92, 104. 5.9.1952, § 108. 8.5.1953, § 66. 2.9.1953, § 105. Johtokunta, toimintakertomukset 1951-1954.

¹²⁰ KV 28.4.1952, § 142. 25.1.1954, § 24. KH 5.5.1952, § 571. 11.1.1954, § 38. 1.2.1954, § 100.

¹²¹ LKA: KH 1.2.1954, § 100. JK 26.2.1954, § 28. Johtokunta, toimintakertomukset 1952-1954.

Leirikentän läheistä, Simolantien ja Lavolankadun väliin jäävää kolmionmuotoista tonttialuetta (liite 3, kartta 1). Koulu ehdotettiin rakennettavaksi kerrostalomaisen koulurakennuksen sijaan niin sanottuna 'yksikerroksisena erillisrakennusjärjestelmänä', jolloin koulu koostuisi useasta eri vaiheessa rakennettavasta erillisestä yksikerroksisesta rakennuksesta (liite 4, kuvat 12-15)¹²². Uusi kansakoulu käsittäisi neljä erillistä rakennuskokonaisuutta. Ensimmäiseen kokonaisuuteen kuuluisi neljä luokkahuonerakennusta, joista kukin sisältäisi neljä luokkahuonetta lisätiloineen ja opettajan huoneineen. Toinen ryhmä koostuisi tyttöjen käsityö- ja kotitalousluokista, kirjastosta ja koulun johtajan työtiloista. Kolmanteen kokonaisuuteen rakennettaisiin puolestaan kouluruokala, poikien käsityöluokat ja koulun lämpökeskus sekä neljänteen liikuntasalirakennus. Kansakoulujen tilanahtauden helpottamiseksi tuli syyslukukauden 1955 alkuun mennessä valmistuvaan ensimmäiseen vaiheeseen sisällyttää kaksi luokkahuonerakennusta (ä neljä luokkahuonetta) sekä rakennus lämpökeskusta ja poikien käsityötiloja varten. Kaupunginhallituksen ehdotuksesta valtuusto hyväksyi rakennustoimiston esityksen uuden koulutalon ensimmäisestä rakennusvaiheesta sekä laajemmin koko kansakoulukokonaisuudesta. Koulun nimeksi tuli kaupunginhallituksen ehdotuksesta Kesämäen kansakoulu.¹²³

Kesämäen kansakoulun ensimmäinen vaihe valmistui etukäteen suunnitellussa ajassa ja laajuudessa, joten koulutyö kahdessa luokkahuone- sekä poikien käsityörakennuksessa pystyttiin aloittamaan syyslukukauden 1955 alussa. Uudet koulutilat osoittautuivat kuitenkin jo alusta alkaen aivan riittämättömiksi, sillä heti ensimmäisenä lukuvuonna työskenteli koulussa 13 luokkaa. Kansakoulujen huutavan luokkahuonepulan johdosta koulun rakentamista jatkettiin kahdella luokkahuonerakennuksella heti seuraavana keväänä (1956). Ripeästi edistyneiden töiden tuloksena aloitettiin koulutyö kahdeksassa uudessa luokkahuoneessa jo syyslukukauden 1956 alussa. Näin Kesämäen koululle oli parin vuoden aikana valmistunut yhteensä 16 luokkahuonetta sekä poikien käsityötilat. Kesämäestä puuttuivat kuitenkin vielä yhdistetty liikunta-juhlasali, tyttöjen käsityö- ja talousluokat sekä kouluruokala. Koulun yhteistilojen ja erikoisluokkien puutteen korjaamiseksi kansakouluviranomaiset esittivät jo kesällä 1956 kansakoulun rakentamisen jatkamista seuraavaksi yhdistetyn liikunta-juhlasalirakennuksen osalta, jonka jälkeen olisi vuorossa tyttöjen käsityö- ja kotitalousluokkarakennus sekä viimeisenä ruokalarakennus. Rakennuspiirustusten viimein valmistuttua saattoi valtuusto hanketta kiirehtineen kansakoulujen johtokunnan suureksi helpotukseksi kaupunginhallituksen esityksestä syksyllä 1957 hyväksyä koulun liikuntasali- sekä tyttöjen käsityö- ja kotitalousluokkarakennusten perustamisen. Koulun kolmannen vaiheen rakennukset valmistuivat lopulta lukuvuoden

¹²² Kuvassa 12 on kaksi luokkahuonerakennusta. Kuvassa 13 on (vasemmalta oikealle) liikuntasali-, tyttöjen käsityö- ja kotitalousluokka- sekä ruokalarakennus. Kuvassa 14 on liikuntasalirakennus ja kuvassa 15 on (vasemmalta oikealle) poikien käsityöluokka-, ruokala-, tyttöjen käsityö- ja kotitalousluokkarakennukset sekä taustalla äärimmäisenä oikealla liikuntasalirakennus.

¹²³ KV 29.11.1954, § 242. KH 13.9.1954, § 857. 15.11.1954, § 1106. 7.12.1954, § 1212. 21.3.1955, § 317. JK 22.10.1954, § 139.

1959-1960 alkuun mennessä ja näin oli Kesämäen kansakoulu neljän vuoden kuluessa ja kolmessa erillisessä vaiheessa saatettu ruokalarakennusta vaille valmiiksi.¹²⁴

5.3. Oppilaspaine ja tilojen puute jatkokoulun vaivana

Varsinaisen kansakoulun tapaan lisääntyi myös jatkokoulun oppilasmäärä toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella vahvasti. Tosin vielä 1940-luvun jälkipuoliskolla pysyi koulun oppilasmäärä osin kaupungin opetustarjonnan monipuolistumisen¹²⁵ myötä melko maltillisesti parin sadan oppilaan vuositasolla. Koulun oppilasmäärä alkoi kuitenkin 50-luvun vaihteesta voimallisesti kasvaa ja vuosikymmenen ensimmäisellä puoliskolla (1949-1954) lisääntyi jatkokoululaisten joukko 215:stä peräti 350 oppilaaseen (liite 1, taulukko 2). Varsinaisen kansakoulun tapaan oli myös jatkokoulun ongelmana jo ennen koulun oppilasmäärän voimakasta lisääntymistä ollut vaikeasti ratkaistava toimitilavaje. Varsinaisesta kansakoulusta poiketen oli jatkokoulun toimitilavaje kuitenkin jo heti jatkosodan päätyttyä erityisen polttava, sillä kansakoulujen johtokunnan mukaan jatkokoulussa vallitsi jo syksyllä 1944 'suuri tilanahtaus'. Koulun tilojen puutteesta huolestunut johtokunta esittikin kaupunginhallitukselle jo vuosina 1944 ja 1945 toimenpiteisiin ryhtymistä koulun tilavajeen poistamiseksi sekä ohjelman koulun työtilojen lisäämiseksi. Kaupunginhallitus ei kuitenkaan ryhtynyt kannattamaan johtokunnan ehdotuksia ja niinpä jatkokoulun tilavaje jatkui pitkän 1940-luvun jälkipuoltoa siten, että lukuvuonna 1948-1949 oli jo puolet koulun kahdeksasta luokasta jouduttu sijoittamaan vuorolukuun.¹²⁶

Jatkokoulun kohdalla puutetta oli erityisesti käytännöllisten aineiden opetustiloista eli poikien ja tyttöjen käsityö- sekä tyttöjen opetuskeittiötiloista. Suurin vaje oli kuitenkin poikien käsityötiloista ja syyslukukaudella 1949 työskenneltiin koulun työpajalla kahdessa vuorossa kello 18 asti. Niinpä joulukuussa 1949 kaupunginhallitukselle jättämässään rakennussuunnitelmassa jatkokoulun tilavajeesta huolestunut kansakoulujen johtokunta ehdotti jatkokoulun työpajarakennuksen korottamista kaksikerroksiseksi ja puutyöosaston sijoittamista rakennuksen yläkertaan, jolloin alakerta jäisi kokonaisuudessaan metallityöpajaksi. Johtokunta ehdotti myös uuden kansakoulun perustamista, jonne osa niin ikään tilojen puutteesta kärsivästä tyttöjatkokoulusta voitaisiin sijoittaa. Kaupunginhallituksen kieltäytyttyä hankkeiden kannattamisesta jatkoivat kansakouluviranomaiset vuoden 1949 jälkeenkin kaupunginhallituksen painostamista jatkokoulun puutteellisista toimitiloista. Kansakouluviranomaisten lausuntojen perusteella oli jatkokoulun tilantarve lukuvuonna 1950-1951 noussut jo kaupungin varsinaisten

¹²⁴ LKA: KV 9.4.1956, § 445. 26.8.1957, § 214. 30.9.1957, § 246. 31.8.1959, § 206. KH 9.1.1956, § 38. 2.7.1956, § 896. 19.8.1957, § 1156. 22.12.1958, § 1649. JK 2.9.1955, § 85. 30.11.1956, § 142. 14.6.1956, § 71. 29.9.1959, § 160. Johtokunta, toimintakertomukset 1955-1958.

¹²⁵ Herranen, 1989, 269-270, 274, 276, 279-280.

¹²⁶ LKA: JK 18.12.1944, § 2. 10.4.1945, § 1. 14.4.1945, § 5. 4.6.1945, § 5. Tarkastaja, tilastot 1945-1949.

kansakoulujenkin tilavajetta vaikeammaksi ja kyseisenä lukuvuonna työskenneltiin poikien työpajoilla kello 8-19 ja tyttöjen käsityö- ja talousluokissa kello 8-18. Myös jatkokoulun keittiö ja oppilasruokala olivat tiloiltaan ja yleiskunniltaan hyvin puutteelliset. Jatkokoulun puutteellisiin oloihin tuskastuneet jatkokoulun opettajat lähettivät viimein keväällä 1953 koulun johtajan johdolla kansakoulujen johtokunnalle kirjelmän tilanahtauden pikaiseksi korjaamiseksi. Vaikeaksi muodostuneen tilanteen aukaisemiseksi kävivät johtokunnan edustajat vielä samana keväänä yhdessä kansakouluntarkastajan kanssa selvittämässä kaupunginhallitukselle jatko- ja kansakoulujen vaikeaa tilanahtautta, mutta tuloksetta.¹²⁷

Jatkokoulun tilanahtaus vaikeutui entisestään vuosikymmenen puoliväliä lähestyessä. Tarkastaja oli jo lukuvuonna 1952-1953 kuvannut jatkokoulun tilanteen lähes kestäättömäksi. Lukuvuodeksi 1953-1954 koulun oppilasmäärä kuitenkin nousi 240:stä 300 oppilaaseen. Jatkokoululle ei kuitenkaan edelleenkään kyetty järjestämään lisätilaa, vaikka puolet koulun 10-12 luokasta opiskeli vuoroluvussa ja vaikka kansakouluntarkastaja oli viimeksi alkuvuodesta 1954 kaupunginhallitukselle lähettämässään kirjelmässä todennut lisätilan saamisen jatkokoululle kansakoulutoimen lisätilahankkeista kiireellisyysjärjestyksessä ensimmäiseksi. Koulun oppilasmäärän lisääntyttyä lukuvuodeksi 1954-1955 edellisen vuoden 300:sta peräti 350 oppilaaseen joutuikin kansakoulujen johtokunta kolmivuoroluvun ehkäisemiseksi eli käytännössä koulun toiminnan pelastamiseksi syksyllä 1954 pakkoratkaisun eteen. Syyskuun alussa johtokunta päätti muuttaa jatkokoulun toisen ruokalahuoneen poikien käsityötilaksi, jolloin kouluruokailu siirtyi osittain luokkahuoneissa tapahtuvaksi. Johtokunnan hätäratkaisun jälkeen esittivät kansakouluviranomaiset myöhemmin samana lukuvuonna kaupunginhallitukselle laatimansa suunnitelman jatkokoulun tilatarpeesta. Suunnitelman mukaan jatkokoulun poikaosaston tilat olivat pikaisen lisätilan eli käytännössä sekä metalli- että puutyöpajan tarpeessa, koska koulun työpajoilla työskenneltiin kahdessa vuorossa kirjaimellisesti 'kellon ympäri' (klo 7-19) ja koska tarkastajan laatiman ennusteen mukaan jatkokoulun poikaoppilasmäärän ennustettiin seuraavan kuuden vuoden aikana lähes kaksinkertaistuvan lukuvuoden 1954-1955 noin 200 oppilaasta. Kansakouluviranomaisten laatima esitys ei kuitenkaan johtanut käytännön toimenpiteisiin.¹²⁸

Jatkokoulun vakavaksi muodostuneeseen toimitilojen puutteeseen saatiin viimein osittaista helpotusta loppukeväältä 1956 kaupunginhallituksen tarjottua jatkokoululle lisätilaa Linnoituksessa sijainneesta ja toimintansa kaupungin laitoksena lopettaneesta synnytyslaitoksen tiloista. Entisen synnytyslaitoksen pesulahuoneistoon rakennettiin kansakoulujen johtokunnan helpotukseksi kesällä 1956 kolme käytännöllisten aineiden opetustilaa. Ratkaisu oli jatkokoulun kannalta sikäli onnistunut, että uudet lisätilat sijaitsivat aivan jatkokoulurakennusten vieressä. Tosin lisätilatkaan eivät merkittävästi helpottaneet koulun tilanpuutetta, sillä lukuvuodesta 1956-

¹²⁷ LKA: JK 16.12.1949, § 168. 28.9.1951, § 153. 29.8.1952, § 104. 30.1.1953, § 19. 8.5.1953, § 66. 2.9.1953, § 105. Johtokunta, toimintakertomukset 1949-1953. Tarkastaja, tilastot 1949-1955.

¹²⁸ LKA: KH 1.2.1954, § 100. JK 22.1.1954, § 24. 3.9.1954, § 111. 24.9.1954, § 136. Johtokunta, toimintakertomukset 1952-1956.

1957 lähtien aina vuosikymmenen loppuun saakka koulun reilun kolmen sadan oppilaan (kymmenen luokkaa) ja koulun koko henkilökunnan käytettävissä oli kuusi varsinaista luokkahuonetta ja kaikkiaan 19 huonetta.¹²⁹

5.4. Koulutilavajeen syitä

Kansakoulujen ja jatkokoulun vaikeaksi muodostunut toimitilavaje oli monen tekijän yhteisvaikutuksen tulosta. Kansakoulujen toimitiloja vähensi ensinnäkin kaupungissa 1940-luvun jälkipuoliskolla vallinnut yleinen kouluhuoneistopula. Heti jatkosodan päätyttyä perustettiin kaupunkiin vuoden sisällä oppikoulu, teknillinen oppilaitos ja Viipurin kauppaoppilaitoksen jatkajaksi nimetty Lappeenrannan kauppaoppilaitos, jotka kaikki olivat aluksi vailla omaa kouluhuoneistoa. Myös kaupungissa jo toimineen kahden oppikoulun toimitilojen puute paheni huomattavasti kaupungin asukasluvun kasvun aiheuttaman oppikoululaisten määrän lisääntymisen myötä. Helpotusta kaupungin oppilaitosten krooniseen huoneistopulaan etsittiinkin luovuttamalla kansakoulujen tiloja uusien koulujen käyttöön. Kaupungin vastaperustettu oppikoulu sijoitettiin vuosikymmenen jälkipuoliskon ajaksi tyttölyseon hallussa olleeseen entiseen Taikinamäen kansakouluun ja oppikoulujen käyttöön annettiin vuosikymmenen jälkipuoliskolla myös kansakoulujen käsityö- ja opetuskeittiötiloja. Merkittävimmin kansakoulun toimitilojen vähenemiseen ja vuoroluvun yleistymiseen vaikutti kuitenkin Armilan vanhan puisen koulutalon menettäminen huoneistoon yhdessä teknillisen koulun kanssa syksyllä 1945 sijoitetulle Lappeenrannan kauppaoppilaitokselle, kun viimein syyslukukauden 1947 alusta luovutettiin kaupunginhallituksen päätöksellä kauppaoppilaitoksen käyttöön koko Armilan koulurakennus.¹³⁰

Kansakoulujen tilakysymyksen vaikeutumiseen liittyi keskeisesti myös Taikinamäen koulutalon kohtalo. Valtuuston aikoinaan (1938) luovuttaessa lukuvuoden 1944-1945 loppuun saakka Taikinamäen kansakoulun huoneiston valtion oppikoulun käyttöön lupautui valtio puolestaan rakennuttamaan oppikoululle oman kouluhuoneiston. Vuosia kestänyt sota-aika saattoi valtion kuitenkin kyvyttömäksi oppikouluhuoneiston perustamiseen ja niinpä valtio esitti kaupungille 1940-luvun jälkipuoliskolla vuosittain Taikinamäen huoneiston vuokraajan pidentämistä. Kaupungin ollessa kyvytön osoittamaan Taikinamäen kouluhuoneistossa toimiville sekä valtion tyttölyseolle että myös Lappeenrannan keskikoululle muita toimitiloja, oli kaupunginhallituksen turvatakseen oppikoulutoiminnan jatkuminen kaupungissa käytännössä

¹²⁹ LKA: KV 2.5.1956, § 116. KH 23.4.1956, § 515. JK 6.4.1956, § 38. 11.5.1956, § 65. 11.10.1957, § 111. Johtokunta, toimintakertomukset 1956-1959. Tarkastaja, tilastot 1956-1959.

¹³⁰ LKA: KH 14.2.1946, § 13. 23.5.1946, § 17. 20.6.1946, § 21. 29.5.1947, § 35. 2.6.1947, § 4. 5.6.1947, § 19 ja 20. 24.7.1947, § 7. 1.8.1947, § 22. 4.9.1947, § 6. 19.8.1948, § 1109. 16.6.1949, § 1128. 9.12.1949, § 2251. 22.2.1950, § 306. JK 10.3.1945, § 2. 4.9.1945, § 7. 29.4.1946, § 4. 20.5.1946, § 8. 15.6.1946, § 4. 31.8.1946, § 4. 18.11.1946, § 7. 19.5.1947, § 8. 18.7.1947, § 6. 7.6.1948, § 2. 18.8.1948, § 11. 13.5.1949, § 69. Johtokunta, toimintakertomukset 1938-1939, 1946-1948. Tarkastaja, tilastot 1938-1939 ja 1947-1948. Herranen, 1989, 268-270, 276, 279-281. Herranen, 1988, 338-340. Sallinen, 1992, 58, 100, 102 / Ennen uuden koulurakennuksen valmistumista (1938) oli Armilan puurakenteisessa koulussa viisi luokkahuonetta, yhdistetty liikunta- ja käsityösali, koulukeittiö ja kaksi muuta huonetta (LKA: Tarkastaja, tilastot 1936-1937).

vain alistuttava valtion tahtoon vuokrasopimuksen jatkamisesta. Tyttölyseon uuden koulutalon valmistuttua kaupunkiin keväällä 1951 vapautui Taikinamäen huoneisto viimein lukuvuodeksi 1951-1952 kansakoulun käyttöön, tosin peräti kuusi vuotta alkuperäistä määräaika myöhemmin.¹³¹

Toimitilojen yleisen puutteen lisäksi vaikutti Lappeenrannan kansa- ja jatkokoulujen tilanahtauteen osittain myös valtakunnallinen kansakoululainsäädäntö. Osaltaan opetustilojen vajetta kasvatti ensinnäkin lakiin kirjattu säännös luokkakohtaisista enimmäisoppilasmääristä.¹³² Laissa säädetyn velvoitteen toteuttaminen yhdessä kansakoululaisten määrän voimakkaan lisääntymisen kanssa kaksinkertaisti varsinaisen kansakoulun luokkamäärän (35=>70) toisen maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen (1946-1957) aikana. Luokkien ja koulutilojen määrän ajaututtua vaikeaan epätasapainoon jouduttiinkin kaupungin kansakouluissa varsin pian sota-ajan päätyttyä siirtymään koko kansakouluväen kannalta epäkiitolliseen vuorolukuun. Varsinaisen kansakoulun kohdalla oli vuonna 1947 vuoroluvussa jo yhdeksän kaupungin 38 kansakoululuokasta, josta vuoroluku oli lukuvuoteen 1954-1955 mennessä lisääntynyt 23:een kaupungin kaikkiaan 60 kansakoululuokasta. Vuoroluvun vähentäminen osoittautui perin vaikeaksi, sillä vaikka uuteen Kesämäen kouluun perustettiin vuosien 1955-56 aikana yhteensä peräti kuusitoista luokkahuonetta, opiskeli lukuvuonna 1956-1957 uusien kansakoululuokkien perustamisen johdosta vuoroluvussa edelleen 18 luokkaa. Varsinaista kansakouluakin vakavammin tilanahtaus koetteli 1940-luvun lopulta lähtien kaupungin jatkokoulua, sillä vuosina 1948-1959 jouduttiin jatkokoulun 8-12 luokasta peräti puolet sijoittamaan iltavuoroon.¹³³

Luokkakohtaisia enimmäisoppilasmääriä käsitteiden säännösten lisäksi tilanahtautta pahensi erityisesti uusien kouluhuoneistojen perustamiselle osoitetun valtion tuen puute. Vuonna 1931 toteutetussa kansakoulutoimen valtionavustusmuutoksessa kaupunkikunnat nimittäin menettivät kansakouluhuoneistoilleen myönnetyn valtionavustuksen. Kaupunkien joutuessa muutoksen myötä käytännössä itse rahoittamaan kouluhuoneistojensa perustamishankkeet tyrehtyi valtionavun perusteiden muutos 30-luvulta lähtien kaupunkien -koulurakentamisen. Uusien kouluhankkeiden pysähtyminen ja kaupunkien kansakoululaisten määrän voimakas kasvu 1940-luvun puolivälistä lähtien täyttivät nopeasti kaupunkikansakoulut ja niinpä Suomen kaupungeissa jouduttiin oppivelvollisuutta 1940- ja 1950-luvuilla varsin yleisesti suorittamaan vuorolukuna ja tilapäisluontoisissa vuokrahuoneistoissa.¹³⁴ Lappeenrannan kansakoulutoimen tilanahtausongelma oli siten varsin luonnollinen osa valtakunnallista

¹³¹ LKA: KV 15.6.1938, § 11. 18.5.1945, § 7. 26.8.1946, § 5. 25.6.1951, § 175. KH 15.2.1945, § 14. 12.4.1945, § 24. 14.5.1945, § 3. 29.3.1946, § 14. 9.5.1946, § 28. 31.5.1946, § 19. 1.8.1946, § 15. 14.8.1947, § 4. 18.8.1947, § 14. 12.8.1948, § 1070. 11.8.1949, § 1440. 6.7.1950, § 1080. 17.8.1950, § 1313. Johtokunta, pöytäkirjat, 2.5.1951, § 48. Johtokunta, toimintakertomukset 1947-1951. Tarkastaja, tilastot 1950-1951. Autio, 1990, 46. Herranen, 1988, 339, 355. Herranen, 1989, 268-270. Sallinen, 1992, 102.

¹³² SA 382/1945, § 12. Autio, 1990, 125. Salmela, 1966, 89. Somerkivi, 1979, 81.

¹³³ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1947-1959. Tarkastaja, tilastot 1947-1959.

¹³⁴ SA 102/1921, § 17. SA 180/1926, § 5, 17. SA 346/1931, § 5, 17. Autio, 1986, 297-300. Autio, 1990, 152-153. Halila, 1950, 110-112, 388-391. Halila, 1984, 468, 470. Heporauta, 1945, 274. Johanson & Tattari, 1984, 512-513. Kivinen, 1988, 156, 266. Salmela 1966, 98-100.

kehitystä.

Olemattoman valtionavustuksen ja koulurakennushankkeen mittavuuden¹³⁵ ohella kansakoulutilojen rakennuttamisintoa ja -kykyä heikensi merkittävästi heti jatkosodan jälkeen alkanut ja sittemmin varsin pysyväksi osoittautunut kaupungin moniulotteinen laajeneminen aluksi jatkosodan alueluovutusten ja Viipurin menetyksen aiheuttaman siirtolaistulvan sekä kaupunkiin myöhemminkin suuntautuneen jatkuvan muuttovirran seurauksena. Kaupunkiin siirtynyt väestö yhdessä sodan aiheuttamien tuhojen kunnostamistarpeen ja edellisinä vuosina ja vuosikymmeninä lykkääntyneiden investointihankkeiden toteuttamistarpeiden kanssa pakottivatkin kaupungin toisen maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen aikana voimallisesti laajentamaan koko kunnallisen perusinfrastruktuurinsa kapasiteettia. Selvästi suurin vaje oli asunnoista ja välittömästi jatkosodan jälkeen syksyllä 1944 käynnistettiin intensiivinen asuntojen uudis- ja korjausrakennustoiminta. Asuntojen lisäksi investoitiin Lappeenrannassa voimallisesti myös alueen sähkö-, vesi- ja viemäri sekä tieverkostoihin sekä sosiaali- ja terveydenhoitotoimeen (kahden sairaalan, kunnalliskodin ja lastentarhan rakennushankkeet).¹³⁶ Edellä mainitut investoinnit olivat kaikki mittavia ja kasvattivat yhdessä kaupungin asukasluvun lisääntymisen aiheuttaman kaupungin toimintojen kaikkinaisen laajenemisen kanssa kaupungin menoja poikkeuksellisen voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeisenä kymmenvuotiskautena.¹³⁷ Kaupungin omien pääomien puuttuessa jouduttiin investoinnit usein rahoittamaan lainarahan turvin ja maailmansotien välisen ajan maltillisesta, säästämiseen pyrkivästä ja lainanottoa välttävästä talouspoliittisesta linjasta poiketen olikin kaupungin taloudenhoidossa toisen maailmansodan jälkeisenä aikana tyypillistä juuri jatkuva lainanotto.¹³⁸

Vaikka uusien koulutilojen rakennuttaminen Lappeenrantaan olikin viivästynyt siinä määrin pahoin, että vuoden 1952 lopulla myös kaupunginhallitus myönsi oppilasmäärän voimakkaan lisääntymisen johdosta tilanahtauden kaupungin kansakouluissa kasvaneen liialliseksi sekä tunnusti koulutilojen rakennuttamisen viivästyneen ja täten paineen uusien koulutilojen rakentamiseen lisääntyneen tuntuvasti, ei kaupunginhallitus kaupungin muiden investointikohteiden suuresta määrästä sekä kaupungin menojen ja lainanoton nopeasta kasvusta johtuen kyennyt sanallisen huolestuneisuutensa lisäksi kuitenkaan tarjoamaan koulujen tilanahtausongelman helpottamiseksi mitään konkreettista ratkaisua. Vielä helmikuussa 1954, jolloin kaupunginhallitus viimein teki periaatepäätöksen uuden kansakoulun perustamisesta, ei kaupungin johdossa tiedetty, riittävätkö kaupungin taloudelliset voimavarat koulun

¹³⁵ Kesämäen koulun kokonaiskustannuksiksi rakennustoimisto arvioi syksyllä 1954 noin 12 miljoonaa markkaa (LKA: KV 29.11.1954, § 242).

¹³⁶ Antikainen, 1988, 197-201, 220. Herranen, 1988, 276-277, 282-283, 330-338, 342-346. Herranen, 1989, 377 382-383, 391, 396-400, 413, 419-420. Hoffman, 1988, 400, 409-410, 416-418, 422-429, 453-455, 475-478, 494, 516-521, 658-660. Räsänen, 1989, 101-102, 160-165. Toivanen, 1989, 37-46, 65-71.

¹³⁷ Vuosina 1918-1966 lisääntyivät kaupungin menot erityisen nopeasti 1920- ja 1960-lukujen alkupuoliskon lisäksi juuri 1940-luvun jälki- ja 1950-luvun alkupuolen aikana (Hoffman, 1988, 390-391). Vuosina 1944-1955 kaupungin kokonaismenot yli viisinkertaistuivat noin 24 miljoonasta 131 miljoonaan markkaan (LKA: Kaupungin tilienpäätökset 1944-1955).

¹³⁸ LKA: KV 28.12.1956, § 304. Hoffman, 1988, 390-391, 394-397, 402-406, 409-429 / Kaupungin taloudellisten voimavarojen rajallisuus näkyi koulurakennushankkeiden viivästymisen lisäksi selvästi myös oppilashuoltoon (siirtola, päiväkotit, terveydenhuolto) ja erityisopetukseen suunnattujen resurssien riittämättömyytenä.

rakennustöiden aloittamiseen vuoden 1954 puolella. Koska kaupungin tuli kuitenkin turvata riittävät puitteet kaupunkilaislasten lakisäateisen oppivelvollisuuden suorittamiselle ja koska 1950-luvun puoliväliä lähestyttäessä uusien koulutilojen hankkiminen alkoi oppivelvollisuuskoulun toiminnan jatkamiseksi olla jo aivan välttämätöntä, pyrki kasvavan menotalouden ja lainataakan parissa kamppaileva kaupungin johto luonnollisestikin perustamaan uudet koulutilat mahdollisimman kustannustehokkaasti. Tavoitteeseen pyrittiin perustamalla uusi koulu kerrostalotyypin koulurakennuksen sijaan 'yksikerroksisena erillisrakennusjärjestelmänä'. Hanketta esitellessä rakennustoimiston mukaan yksikerroksisessa koulutalossa vältyttiin ensinnäkin tilaratkaisuiltaan tehottomien ja kustannuksiltaan raskaiden käytävien ja portaiden rakennuttamiselta. Yksikerroksinen koulutalo oli lisäksi mahdollista pystyttää kerrostalomaista koulutaloa kevyemmistä ja edullisemmista rakennustarvikkeista. Useista suhteellisen pienistä rakennuksista koostuva koulukokonaisuus oli myös mahdollista rakentaa 3-4 vaiheessa, jolloin koulun perustamisesta aiheutuneiden kustannusten jakautuessa usean vuoden ajalle oli kaupungin lainataakan kasvua mahdollista välttää.¹³⁹ Tehokkaasta rakennussuunnittelusta ja koulurakennustoiminnan hajauttamisesta huolimatta kaupungin voimavarat riittivät 1950-luvulla kuitenkin ainoastaan varsinaisen kansakoulun tilaongelman lieventämiseen jatkokoulun polttavan toimitilavajeen jäädessä edelleen vaille ratkaisua.

5.5. Monipuolistuva oppilashuolto kasvavan oppilasjoukon paineessa

Toisen maailmansodan jälkeen joutuivat oppilashuollon muodot 1940- ja 1950-luvuilla varsin suurten haasteiden eteen. Paineita oppilashuollon toimintojen riittävyydelle aiheutti ensinnäkin kaupunkilaisten keskuudessa heti sodan jälkeen esiintynyt vakava pula useimmista raaka-aineista ja hyödykkeistä, jonka luoman puutteen helpottamiseen kansakoulun oppilashuolto joutui lasten ja nuorten auttamiseen erikoistuneiden sosiaalitoimen julkisten organisaatioiden kehittymättömyyden¹⁴⁰ johdosta aivan eturintamassa vastaamaan. Sodasta aiheutuneen raaka-aine- ja hyödykepuolan ohella lähes koko oppilashuollon resurssien riittävyttä koetteli pidempiaikaisesti myös 40-luvun puolivälistä alkanut poikkeuksellisen voimakas koululaisten määrän lisääntyminen. Toisen maailmansodan jälkeiselle oppilashuollolle asetti kehitysvaatimuksia myös 1940- ja 1950-lukujen kuluessa kehittynyt oppilashuoltolainsäädäntö.

Koska kansakoulun puolesta jaettu vaatetusavustus oli jo kohta jatkosodan käynnistyttyä tyrehtynyt pahoin, osoittautui heti sodan jälkeen ensinnäkin vaatteiden ja jalkineiden

¹³⁹ LKA: KV 29.12.1952, § 302. 29.11.1954, § 242. KH 1.2.1954, § 100. 15.11.1954, § 1106. / Lainojen lisääntymisen välttämiseksi kaupunki varasikin vuosina 1954-1959 vuosittain määrärahan Kesämäen koulun perustamishanketta varten. Määrärahat riittivät Kesämäen koulun kahden ensimmäisen vaiheen toteuttamiseen. Koulun kolmas rakennusvaihe jouduttiin kuitenkin toteuttamaan pääosin (2/3) lainavaroin, kun kaupunki otti vuosina 1958-1959 yhteensä viisi lainaa liikuntasali- sekä tyttöjen käsityö- ja kotitalousluokkarakennusten perustamista varten. (LKA: KV 29.12.1953, § 337. 29.11.1954, § 242. 29.12.1954, § 275. 29.12.1955, § 249. 28.12.1956, § 304. 30.12.1957, § 311. 29.12.1958, § 271. 28.12.1959, § 318. 22.12.1960, § 367.)

¹⁴⁰ Herranen, 1989, 392-393, 396-397.

tarve kansakoululaisten keskuudessa erittäin suureksi. Sodasta pahoin kärsineen kaupungin¹⁴¹ ollessa kyvytön vaatettamaan kansakoululaisiaan saapui pelastus Ruotsista, josta lähetettiin vuosina 1946-1949 runsaat vaate- ja jalkineavustukset. Lukuvuosina 1946-1949 saivat kansakoulun oppilaat pukuja, takkeja, puseroita, housuja, hameita, paitoja, villatakkeja, liivejä, jakkuja, alushousuja, hattuja, käsineitä, kaulaliinoja, sukkiä ja hiihtohousuja yhteensä 2800 kappaletta ja jalkineita 550 paria. Ruotsista saatujen vaate- ja jalkinelahjoitusten jälkeen väheni kansakoulun puolesta tarjottu vaateavustus määrällisesti mitattuna aivan romahdusmaisesti ja 1950-luvun puolella jaettiin <pääosin pukuja, takkeja, housuja ja puseroita vuosittain keskimäärin enää vain noin kymmenelle oppilaalle. Vaikka kansakoulun puolesta tarjottu jalkineavustus osoittautuikin varsinaista vaateavustusta mittavammaksi, väheni vaateavun tapaan myös jalkineavun määrä 1950-luvun alkupuoliskolla selvästi. Kun Ruotsista saadun vaatetusavustuksen loputtua jaettiin jalkineita 1950-luvun vaihteessa 'kotoisin voimin' 230 oppilaalle, oli jalkineita saaneiden koululaisten määrä vuosikymmen puoliväliin tultaessa supistunut noin sataan oppilaaseen. Jalkineavustuksen määrän lisäksi muuttui toisen maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen aikana myös avustuksen sisältö kävelykengistä ja varsisaappaista yhä voimallisemmin kohti hiihtokenkiä.¹⁴²

Vaatetuksen lisäksi oli toisen maailmansodan päättyessä kaupunkilaisten keskuudessa suuri pula myös ruokatarvikkeista. Elintarvikesäännöstelyn ja -pulan¹⁴³ yhä jatkuessa osoittautuikin kansakoulun kasvitärhatoiminta heti sodan päättyttyä erittäin suosituksi ja vuosien 1945 ja 1946 kesäkuukausina työskenteli kasvitärhoilla vihannesten ja juuresten viljelyn parissa noin kolmannes (260-300) varsinaisen kansakoulun oppilaista kaupungin jokaisesta kansakoulusta sekä kevään kylvötöiden osalta myös koko opettajakunta. 1940-luvun loppua kohti siirryttäessä alkoi oppilaspuutarhan viljelijämäärä elintarvikepulan vähittäisen helpottumisen sekä kansakoulu- ja päiväkotiruokailun edistymisen myötä kuitenkin voimakkaasti laskea ja vuonna 1949 osallistui viljelytoimintaan enää 50 oppilasta, millä tasolla (30-50 opp.) nuorten viljelijöiden määrä pysyi aina kasvitärhatoiminnan lopettamiseen (1953) saakka. Nuorten palstanpitäjien työmotivaatiota heikensi edellä mainitun elintarviketilanteen kohenemisen lisäksi myös kansakouluntarkastajan mainitsemat viljelymaan heikkokuntoisuus ja epäedulliset sääolot sekä oletettavasti myös kasvitärhan hoidon ajoittuminen useimmille oppilaille mieluisiin kesälomakuukausiin. Heikon viljelyinnostuksen johdosta kansakoulujen johtokunta lopetti oppilaskasvitärhan keväällä 1954.¹⁴⁴

Toisen maailmansodan aikana tapahtui koko suomalaisen kansakoulujärjestelmän ruokahuollossa merkittävä uudistus, kun oppilaiden sodanaikaista heikkoa ravitsemustilannetta sekä kouluissa lainsäädännöllisten velvoitteiden puuttuessa sekavasti ja usein perin

¹⁴¹ Toivanen, 1989, 45-46, 65-83.

¹⁴² LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1946-1957.

¹⁴³ Toivanen, 1989, 72-73, 82-83.

¹⁴⁴ LKA: JK 29.4.1946, § 1. 2.5.1951, § 49. 14.5.1954, § 70. Johtokunta, toimintakertomukset 1944-1953.

vaillinaisesti toteutettua ruokailukäytäntöä kohennettiin säätämällä vuonna 1943 kansakoululaitoksen kustannuslain muutoksella kunnille velvollisuus viimeistään vuoden 1948 syksyyn mennessä järjestää kaikille kansakoululaisille jokaisena koulupäivänä maksuton lämmin aterialla.¹⁴⁵ Järjestelmällistä, kaikki kansakoululaiset kattavaa kouluruokailua käsitelleen lakimuutoksen vaikutus ulottui luonnollisesti myös Lappeenrantaan. Lain kirjaimen toteuttaminen osoittautui Lappeenrannassa kuitenkin haastavaksi tehtäväksi ja vaikka kaupunki sai kouluhallituksesta tiedon kouluaterian järjestämisvelvollisuudesta jo keväällä 1943, siirtyi hankkeen toteuttaminen sota-ajan vaikeiden olosuhteiden, lain salliman viiden vuoden siirtymäajan sekä Lönnrotin koulun ruokailutilojen puutteen johdosta myöhemmäksi. Lappeenrannassa kustannuslain muutoksen edellyttämä kouluateriauudistus toteutettiin kuitenkin heti jatkosodan päätyttyä, kun kansakoulujen johtokunnan esityksen ja valtuuston tarkoitukseen myöntämän lisämäärärahan turvin aloitettiin syksyllä 1945 kaupungin kansakoulutoimessa jokaiselle oppilaalle ilmaisen ja lämpimän kouluaterian tarjoilu kaikkina täysinä koulupäivinä.¹⁴⁶

Järjestelmällisen kouluruokailun käynnistäminen Lappeenrannassa oli oppilashuollollisesti ja taloudellisesti merkittävä toimenpide. Ensinnäkin usean vuoden mittaisen elintarvikepuulan jälkeen oli kaikille koululaisille suunnattu säännöllinen ruokahuolto kansakoulun terveydenhuoltohenkilöstön mukaan oppilaiden yleiskunnan kannalta erittäin tärkeää. Kaikki oppilaat kattavan kouluruokailun aloittaminen oli myös mittava taloudellinen menoerä ja niinpä vuodeksi 1945 yli kaksinkertaistuivat pääosin kouluruokailusta koostuneet ravinto- ja vaatetusavustuksen menot (116 000=>257 000 mk) kaksinkertaistuen samalla (160=>320 mk) myös kansakoulun oppilaskohtaiset oppilashuoltomenot. Lisämenoja kouluruokailun käynnistymisestä aiheutui myös talvisodan pommitusten seurauksena tuhoutuneen Lönnrotin koulun oppilasruokalan perustamiskustannuksista, joka kesästä 1940 lähtien kansakoulujen johtokunnan usein toteutettavaksi ehdottama ja kaupungin johdon usein käsiteltävänä ollut hanke viimein vuonna 1946 mahdollisimman kustannus- ja materiaalitehokkaasti toteutettiin rakennuttamalla koulun halkoliiteriin ja pesutupaan koulukeittiön ja reilulle 100 oppilaalle tarkoitettun salin käsittävä ruokala (liite 4, kuva 3). Järjestelmällisen kouluruokailun käynnistyminen ei kuitenkaan vaikuttanut kouluaterioiden varsinaiseen koostumukseen ja niinpä kouluissa jaettiin entiseen tapaan vuoropäivinä erilaisista viljalajeista tehtyjä vellejä ja puuroja sekä perunamaitokeittoa ja lihakeittoa. Muutoksia kouluateriakoostumuksessa tapahtui vasta 1950-luvun loppupuolella, kun kansakoulujen johtokunnan päätti vuosina 1957 ja 1958 sisällyttää näkkileivän ja maidon kouluateriaan.¹⁴⁷

¹⁴⁵ SA 102/1921, § 20. SA 637/1943, § 20. Heponauta, 1945, 291. Jauhiainen, 1993, 88-89. Nurmi, 1989, 41. Salmela, 1966, 84-85. Somerkivi, 1962, 341.

¹⁴⁶ LKA: KH 26.3.1943, § 14. 4.8.1943, § 3. Johtokunta, toimintakertomukset 1944-1946. Sallinen, 1988, 55.

¹⁴⁷ LKA: KV 23.11.1945, § 22. 27.5.1946, § 16. KH 19.6.1940, § 13. 17.7.1940, § 3. 31.7.1940, § 8. 26.3.1943, § 14. 1.4.1943, § 4. 15.4.1943, § 3. 22.11.1944, § 7. 8.11.1945, § 5. 22.12.1958, § 1636. JK 25.7.1940, § 2. 14.10.1940, § 15. 24.11.1941, § 12. 6.4.1943, § 1. 11.11.1944, § 3. 4.6.1945, § 18. 17.10.1945, § 1. 4.12.1958, § 157. 17.4.1959, § 49. 29.1.1960, § 31. Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1957. Kaupungin tilienpäätökset 1944-1945. Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan kertomukset 1944-1945. Sallinen, 1988, 55.

Heti toisen maailmansodan päätyttyä nousi kansakoulun kesäsiirtolatoiminnan kiperimmäksi kysymykseksi siirtolaolojen kohentaminen. Paineita kansakoulun oman ja tilaratkaisuiltaan tarkoituksenmukaisen siirtolapaikan löytämiselle aiheuttivat koululaisten määrän voimakas lisääntyminen, oppilaiden keskuudessa esiintynyt fyysisen huollon (ravinto, lepo) tarve, siirtolan toimiminen 1930-luvulla erilaisissa väliaikaistiloissa, 1930-luvun loppupuolella niukasti kaatunut hanke pysyvästä siirtolapaikasta sekä siirtolatoiminnan kehittämiseksi vuonna 1947 annettu kesäsiirtola-asetus. Kansakoulun siirtolakysymyksen jäädessä kuitenkin vaille ratkaisua jouduttiin siirtolalle vuosina 1945-1953 vuokraamaan tilapäistilat Luumäeltä Kivimäen huvilasta, Taipalsaarelta Rehulan kansakoulusta, Taipalsaaren Juntulasta Rantamäen talosta sekä Lemminkäisen Kallionmestän puolustusvoimien upseeriparakeista.¹⁴⁸

Siirtolan sijoittaminen väliaikaismajoitukseen aiheutti kansakouluviranomaisten mukaan siirtolan pitämisen usein tiloiltaan, kalustoltaan ja ympäristöltään epätarkoituksenmukaisissa oloissa. Vaillinaisten olosuhteiden johdosta olikin kesäsiirtolaan 1940-luvun jälkipuoliskolla mahdollista majoittaa vain alle puolet siirtolaan pyrkineistä oppilaista ja siirtolaan suuntautuneen oppilaspaineen johdosta jouduttiin 1950-luvun alussa lopulta lisäämään myös siirtolavuorojen määrää kolmeen. Kansakoulun kesäsiirtolan väliaikaistratkaisuihin tuskastuivat kansakouluviranomaisten lisäksi viimein myös siirtolan henkilökunta ja kesäkauden 1952 jälkeen esittikin eräs malttinsa menettänyt siirtolanjohtaja kaupungin päättäjille suorasanaisen viestin pysyvän siirtolan puolesta: ”Kansakoulujen kesäsiirtolatoiminta Lappeenrannassa on jatkunut vuodesta toiseen ’ylimenokauden’ merkeissä. On eletty vuokralaisena ja odoteltu aikaa parempaa. Näin ollen puutteellisuus ja tilapäisratkaisut lyövät leimansa koko toimintaan. Kun kesäsiirtolatoiminta on erittäin tärkeätä eikä ajan parantumisesta ole tietoa, niin luulisi kaupungin johtoelimillä olevan keinoja oman ja tarkoituksenmukaisen kesäsiirtolan aikaansaamiseksi nykyiselläänkin. Siihen ovat pystyneet pienemmätkin kunnat”.¹⁴⁹

Vaikka kaupungin voimalla kasvavan menotalouden parissa kamppailut kaupunginhallitus suhtautuikin vuosien ajan varsin nihkeästi esityksiin kansakoulun pysyvän siirtolapaikan hankkimisesta, taipui kaupungin johto viimein 1950-luvun puolivälissä ratkaistaan jo 1930-luvulta lähtien avoinna olleen siirtolakysymyksen ja hankkimaan kahdella kiinteistö- ja maakaupalla Savitaipaleen kunnan Peltolahden kylästä kansakoululle pysyvän kesäsiirtolakokonaisuuden. Oma siirtola oli kansakouluväelle vuosien odotusten täyttymys ja kaupungin kansakouluviranomaiset luonnollisesti ylistivätkin uutta siirtolaa tilaratkaisujen (rakennukset, piha-alue) sekä hygieenisten olosuhteiden johdosta aivan erinomaiseksi saavutukseksi. Uusien siirtolatilojen myötä pystyttiin siirtolaoppilaiden vuosittaista yhteismäärää

¹⁴⁸ LKA: KV 1.6.1944, § 2. KH 26.4.1944, § 14. 2.5.1944, § 4. 11.5.1944, § 13. 16.8.1945, § 18. 30.8.1945, § 19. 9.10.1945, § 2. 14.2.1946, § 18. 6.6.1946, § 18. 16.12.1948, § 1670. 31.3.1949, § 505. JK 3.6.1946, § 3. 17.6.1949, § 85. Johtokunta, toimintakertomukset 1944-1954. SA 158/1947.

¹⁴⁹ LKA: KV 1.6.1944, § 2. KH 26.4.1944, § 14. 2.5.1944, § 4. 11.5.1944, § 13. 16.8.1945, § 18. 30.8.1945, § 19. 9.10.1945, § 2. 14.2.1946, § 18. 6.6.1946, § 18. 16.12.1948, § 1670. 31.3.1949, § 505. JK 3.6.1946, § 3. 17.6.1949, § 85. Johtokunta, toimintakertomukset 1944-1954.

lisäämään vuosikymmenen puolivälissä 150:stä 210 oppilaaseen. Siirtolan toimitiloihin liittyneistä vaikeuksista huolimatta säilyivät siirtolan toimintaperiaate ja –muodot 1940-luvun loppupuolella ja 1950-luvulla uskollisesti edellisillä vuosikymmenillä omaksuttujen mallien mukaisina olleen siirtolaelämän ensisijaisina tehtävinä edelleen oppilaiden fyysinen vahvistaminen seuraavaa kouluvuotta varten sekä toiminnallisen ja järjestelmällisen elämän mallin tarjoaminen siirtolaan valituille lapsille ja nuorille.¹⁵⁰

Heti toisen maailmansodan päätyttyä laajeni kansakoulutoimen oppilashuolto huomattavalla toimintamuodolla, kun kaupungissa käynnistettiin syksyllä 1945 kansakoulun oppilaille tarkoitettu päiväkotitoiminta. Aloitteen päiväkodin perustamisesta esitti keväällä 1945 kaupungin huoltolautakunta, jonka mukaan päiväkodissa pystyttäisiin kaupungissa olevalle varsin suuressa yksinäisten ja vähävaraisten lasten joukolla ensinnäkin tarjoamaan iltapäivän ajaksi vanhemman ihmisen turvaa ja mielekästä toimintaa sekä toiseksi päiväkodissa päivittäin tarjotun lämpimän aterian avulla paikkaamaan varattomien lasten muutoin pääosin koulussa tarjotun aterian varaan jäävää ruokahuoltoa. Huoltolautakunnan perustellun aloitteen pohjalta antoi kansakoulujen johtokunta kesällä 1945 päiväkodin perustamisesta yksityiskohtaisen esityksen. Johtokunta ehdotti päiväkodin perustamista lukuvuodeksi 1945-1946 Armilan kansakouluun, josta toiminta mahdollisten myönteisten kokemusten saattamana pyrittäisiin kuitenkin myöhemmin laajentamaan myös Peltolan ja Lönnrotin kansakouluihin ja jatkokouluun. Päiväkotitoiminta sijoitettavaksi kansakoulujen johtokunnan alaisuuteen. Päiväkodin ylläpidosta aiheutuvat kustannukset kansakoulujen johtokunta ehdotti kuitenkin talousarviossa kirjattavan huoltomenoiksi sosiaalitoimen alaisuuteen. Lapset päiväkotiin valittaisiin kansakoulujen johtokunnan ja huoltolautakunnan yhteispäätöksillä. Kaupunginhallituksen ja valtuuston myönteisten päätösten turvin käynnistettiin päiväkotitoiminta Armilan kansakouluhuoneistossa lokakuussa 1945 kaikkiaan 75 lapsen ja kahden hoitajan voimin.¹⁵¹

Kansakoulun päiväkotitoiminnan huomattavaksi esteeksi muodostui kuitenkin riittävien toimitilojen puute ja jo 1950-luvun alussa oli oppilasmäärän lisääntymisen johdosta tilavaje päiväkodin 'kotipaikassa' Armilan kansakoulussa kasvanut siinä määrin suureksi, että päiväkotiin valittavien oppilaiden määrää jouduttiin vähentämään. Supistuvan päiväkotitoiminnan pelastajaksi saapui kuitenkin syyslukukauden 1951 alusta valtiolta kaupungin kansakoulutoimen hallintaan siirtynyt Taikinmäen kouluhuoneisto, johon kansakoulujen johtokunta viimein onnistui kaupunginhallituksen siunauksella helmikuussa 1952

¹⁵⁰ LKA: KV 29.12.1953, § 329. 27.6.1955, § 131. KH 30.11.1953, § 1574. 7.12.1953, § 1603. 14.12.1953, § 1620. 13.6.1955, § 658. 20.6.1955, § 689. JK 17.6.1954, § 59. Johtokunta, toimintakertomukset 1954-1960. Lappeenrannan koulu- ja kirjastojohtaja, kesäsiirtolan toimintakertomukset 1954-1956.

¹⁵¹ LKA: KV 7.9.1945, § 4. KH 16.8.1945, § 11. Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1946 / Päiväkodin päivittäinen toiminta oli kahtena ensimmäisenä vuonna kello 10-16 ja tämän jälkeen maanantaista perjantaihin kello 11/12-16 ja lauantaisin kello 11/12-14. Päiväkodissa iltapäiviään viettäneiden lasten ja nuorten ikäjakautta laajeni jo alkuvuosina siten, että lukuvuodesta 1949-1950 lähtien päiväkodissa oli oppilaita jokaiselta varsinaisen kansakoulun kuudelta vuosiluokalta. Toiminta päiväkodissa oli samansisältöistä vuosikymmenestä toiseen. Oppilaat tekivät ensinnäkin koulusta saamiaan kotitehtäviä, minkä lisäksi päiväkodissa oli vapaaehtoisuustoimintaa. Oppilailla oli yhdessä mahdollisuus lukea koulun ja päiväkodin kirjaston satu- ja tietokirjoja, harrastaa erilaisia lauluja, pelejä ja leikkejä sekä askarrella ja ulkoilla. Päivän päätteeksi ennen kotiinlähtöä oppilaille tarjottiin vielä lämmin ateria. (LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1973)

laajentamaan päiväkodille toisen toimipisteen. Päiväkotitoiminnan laajennus jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. Nimittäin kansakouluun suuntautuvan oppilasvirran ja alamittaisiksi osoittautuneiden koulutilojen ristipaineessa muodostuivat kansakouluhuoneistoissa toimivat päiväkodit yhä suuremmaksi kansakoulujen varsinaista toimintaa haittaavaksi tekijäksi ja niinpä päiväkodin järjestämisestä itselleen rasitteen saanut kansakoulujen johtokunta viimein keväällä 1953 esittikin kaupunginhallitukselle päiväkotitoiminnan lopettamista kansakouluissa ja päiväkotien siirtämistä kansakoulujen johtokunnalta sosiaalilautakunnan (entinen huoltolautakunta) alaisuuteen. Kaupunginhallitus ei kuitenkaan suostunut johtokunnan ehdotukseen, vaan totesi päiväkotien toiminnan jatkuvan entiseen tapaan. Kaupunginhallituksen päätös puolestaan kimpaannutti lähes epätoivoisen koulutilavajeen parissa kamppailevan kansakoulujen johtokunnan ilmoittamaan kesällä 1953 suorasanaisesti, että ”Taikinamäen koulussa ei missään tapauksessa ole tilaa syyslukukauden alusta lähtien ja mahdollisesti myös Armilan kouluun sijoittaminen tuottaa vaikeuksia ja että johtokunta, katsoen päiväkotien hoidon sosiaalilautakunnan työalaksi, ei ole velvollinen järjestämään tilaa päiväkodeille kansakoulutilojen kustannuksella”¹⁵². Saatuaan elokuussa (1953) tietoonsa tulevan lukuvuoden kansakouluoppilaiden määrän päättikin kansakoulujen johtokunta syyskuun alussa vastoin kaupunginhallituksen aikaisempaa kantaa tilanahtauden vuoksi lopettaa Taikinamäen päiväkodin ja keskittää päiväkotitoiminnan yksinomaan Armilaan.¹⁵³

Taikinamäen päiväkotipisteen sulkeminen oli vakava isku kansakoulun päiväkotitoiminnalle, sillä Armilan päiväkodin voimavarat olivat aivan riittämättömät kaikkien päiväkotipaikan tarpeessa olleiden lasten vastaanottamiseen. Kansakoulujen johtokunta esittikin kaupungille vuosina 1956 ja 1957 päiväkodin resurssipulaan ratkaisuksi päiväkodille omia erillisiä tilavampia toimitiloja ja lisää henkilökuntaa sekä päiväkotitoiminnan siirtämistä kansakoulutoimelta sosiaalitoimen alaisuuteen. Toimitila- ja henkilökuntavajeen kuitenkin jatkuessa jouduttiin päiväkodin toimintaa vuosikymmenen jälkipuoliskolla lopulta huomattavasti supistamaan. Lukuvuonna 1956-1957 rajoitettiin päiväkodin oppilasmäärä kaupunginhallituksen päätöksellä vain välittömän sosiaalisen huollon tarpeessa oleviin eli yksinhuoltajatalouksien sekä vähävaraisten perheiden ja suurperheiden lapsiin. Tiukennettujen perusteiden mukaan suoritettun valinnan seurauksena oli päiväkotiin lukuvuoden alussa tulossa 83 oppilasta, mitä määrää jouduttiin syyslukukaudeksi kymmenellä ja kevätlukukaudeksi vielä vajaalla parilla kymmenellä (17) oppilaalla vähentämään. Seuraavaksi lukuvuodeksi jouduttiin päiväkodin toimintaa edelleen supistamaan, kun päiväkotiopettajien määrän vähentämisen seurauksena saattoi kansakoulujen johtokunta yhdessä sosiaalilautakunnan kanssa valita korkeimmaksi mahdolliseksi päiväkotilasten määräksi 44 oppilasta. Päiväkotilasten määrä (45-50) vakiinnutettiin lukuvuoden

¹⁵² LKA: JK 19.6.1953, § 78.

¹⁵³ LKA: KH 26.5.1953, § 702. 2.7.1953, § 869. 13.8.1953, § 1017. 14.9.1953, § 1170. JK 11.6.1951, § 64. 23.7.1951, § 94. 24.8.1951, § 113. 31.8.1951, § 120. 8.2.1952, § 20. 7.3.1952, § 42. 10.4.1953, § 49. 2.9.1953, § 103. Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1953.

1957-1958 tasolle myös vuosiksi 1958-1960.¹⁵⁴

Toisen maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen aikana esiintyi myös kansakoulun terveydenhuollossa merkittäviä muutoksia. Ensinnäkin heti sodan päätyttyä laajenivat kaupungin kouluterveydenhuollon toimintamahdollisuudet huomattavalla tavalla, kun koululääkärin ja kouluterveydenhoitajan lisäksi ryhtyi koululaisten terveydestä huolehtimaan uuden ammattiryhmän edustajana myös kouluhammaslääkäri. Aloitteen kouluhammashoidon käynnistämisestä teki keväällä 1945 Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lappeenrannan osasto yhdessä koululääkäri Elsa Korhosen kanssa. Aloitteen edistämiseen tällä kertaa myönteisesti suhtautuneen kaupunginhallituksen siunauksella laati kansakouluntarkastaja koululaisten hampaidenhoidon mahdollisimman pikaista ja laajaa järjestämistä kannattaneen kansakoulujen johtokunnan ja terveydenhoitolautakunnan puoltaman esityksen päätoimisen kouluhammaslääkärin viran perustamisesta kaupunkiin vuoden 1946 alusta lukien, jonka esityksen yhdessä terveydenhoitolautakunnan laatiman kouluhammaslääkärin ohjesäännön kanssa valtuusto kokonaisuudessaan loppuvuodesta 1945 kaupunginhallituksen ehdotuksesta myös hyväksyi. Lappeenrannan ensimmäiseksi kouluhammaslääkäriksi valtuusto valitsi odontologian lisensiaatti Hellin Herralan.¹⁵⁵

Alkuvuodesta 1946 käynnistyneen kouluhammaslääkäritoiminnan ensimmäiset vuodet sujuivat vielä kutakuinkin jouhevasti, mutta 1950-luvun vaihteessa alkoi koululaisten hammashuolto kuitenkin pahoin ontua. Nimittäin kaupungin ensimmäisen kouluhammaslääkärin erottua kesällä 1950 virastaan julistettiin kaupungin ensimmäisen ja loppuvuodesta 1950 perustetun toisen kouluhammaslääkärin virat vuosina 1951-1953 yhteensä neljä kertaa avoimiksi ilman toivottua tulosta. Lisäksi Herralan ohella myös kaksi muuta kaupungin kouluhammaslääkärin viroissa vuosina 1950-1953 toiminutta viranhaltijaa erosivat varsin pian virastaan. Syynä kouluhammashoidon kuihtumiseen oli hammaslääkärin työmäärän ja palkkauksen välinen epätasapaino. Varsinaisen kansakoulun oppilasmäärän voimakkaan lisääntymisen ja järjestelmällisen hammashoidon periaatteen¹⁵⁶ toteutumisen yhteisvaikutuksesta kasvoi ensinnäkin kouluhammaslääkärin työtaakka 1940-luvun jälkipuoliskon aikana aivan räjähdysmäisesti ja niinpä viimein 1950-luvun alussa, jolloin kouluhammaslääkärin ohjesäännössä esitetyn järjestelmällisen hammashoidon periaatteen mukaan tuli hammashoidon piiriin kuulua jokainen kaupungin kuusivuotisen varsinaisen kansakoulun oppilas, ennätettiin kouluhammashoidossa lukuvuosina 1950-1952 tarkastaa ainoastaan kaksi kolmannesta (71 %) ja lukuvuonna 1952-1953 enää reilu kolmannes (39 %) tarkastustoiminnan piiriin kuuluneista

¹⁵⁴ LKA: JK 18.1.1957, § 10. 30.8.1957, § 90. 25.9.1958, § 131. Johtokunta, toimintakertomukset 1954-1959.

¹⁵⁵ LKA: KV 23.11.1945, § 18. 21.1.1946, § 15. KH 25.10.1945, § 17. 8.11.1945, § 16. 17.1.1946, § 28. JK 4.6.1945, § 2. 16.10.1945, § 1. 4.3.1946, § 8.

¹⁵⁶ Kansakouluntarkastajan laatiman esityksen ja kouluhammaslääkärin ohjesäännön mukaan hammaslääkärin työn pohjana oli hammashoidon toteuttaminen järjestelmällisenä siten, että ensimmäisenä toimintavuonna hammashoidon piiriin kuuluivat kaikki varsinaisen kansakoulun ensimmäisten luokkien oppilaat, toisena vuonna kaikki ensimmäisten ja toisten luokkien oppilaat ja tästä eteenpäin aina yksi uusi vuosiluokka-aste vuotta kohden laajentuen, kunnes kuuden vuoden kuluttua toiminnan aloittamisesta hammashoidon piiriin kuului jokainen kuusivuotisen varsinaisen kansakoulun oppilas.

oppilaista. Vuonna 1954 koittivatkin jo usean vuoden ajan horjuneelle kansakoululaisten hammashoidolle sitten kohtalon hetket kaupungin ainoan kouluhammaslääkärin erottua tammiukuussa virastaan ja kaupungin noin 2000 oppivelvollisuuskoululaisen hammashoidon jouduttua koko loppuvuodeksi täysin pysähdyksiin. Vakavaksi muodostuneen kouluterveydenhuollollisen puutteen korjaamiseksi käynnistettiin kansakoululaisten hammashoito kuitenkin jälleen seuraavan vuoden (1955) alussa kaupunginhallituksen solmittua paikkakunnan hammaslääkäreiden kanssa sopimuksen kansakoululaisten hammashoidon toteuttamisesta lääkäreiden omilla yksityisvastaanotoilla.¹⁵⁷

Runsaan työmäärän ohella aiheuttivat kouluhammashoidossa katkoksia myös palkkauksessa esiintyneet epäkohdat. Kaupungin ja hammaslääkäreiden syksyllä 1953 käymissä neuvotteluissa lääkärit totesivat kouluhammaslääkäreiden palkkausjärjestelmän heikoksi. Lappeenrannassa maksettiin hammaslääkäreille muiden kaupunkien tapaan kiinteää kuukausipalkkaa, kun taas hammaslääkäreiden mielestä kaupungin olisi tullut maksaa Suomen hammaslääkäriliiton suosittelman taksan mukainen kappalemaksu jokaista asiakasta kohden vaihdellen asiakaskohtaisen maksun määrä hoidon laadun mukaan. Hammaslääkäreiden mukaan kaupungin maksama kiinteä kuukausipalkka oli aivan liian vähäinen kouluhammaslääkäreiden raskaaseen työmäärään suhteutettuna. Koululaisten hammashoidon epäkohtiin toivoi usein kohennusta myös kansakoulujen johtokunta, joka esitti pitkin 1950-lukua kaupungille hammaslääkäreiden palkkauksen ja työmäärän epätasapainoisen suhteen korjaamista sekä pysyvän kouluhammashoitolan perustamista kaupunkiin.¹⁵⁸

Toisen maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen aikana tapahtui myös kouluterveydenhuollon 'vanhojen' toimintojen kohdalla muutoksia. Ensimmäkin vuonna 1944 vahvistetussa laissa kunnallisista terveyssisarista järjestettiin viimein kouluterveydenhoitajien toiminnan juridinen perusta säätämällä kouluterveydenhoito osaksi kunnallista terveydenhuoltotyötä ja kunnallisen terveyssisaren tehtäväkenttää.¹⁵⁹ Lain seurauksena kunnallistettiin Lappeenrannassa kansakoulun kouluterveydenhoitajatoiminta siirtämällä vuonna 1946 hoitajatyön ohjaus ja johto Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitolta kaupungin terveydenhoitolausakunnan alaisuuteen. Kouluterveydenhoitajan esivallan vaihtumisesta huolimatta ei terveydenhoitajan varsinaiseen tehtäväkenttään kohdistunut muutoksia, vaan oppilaiden punnitukset ja mittaukset, puhtaustarkastukset, kotikäynnit ja vastaanotto jatkuivat entiseen tapaan. Toiminnan siirtyminen kaupungin alaisuuteen vahvisti kuitenkin huomattavasti kansakoulu-

¹⁵⁷ LKA: KV 21.1.1946, § 15. 7.8.1950, § 220. 30.10.1950, § 279. 30.4.1951. 27.8.1951, § 224. 27.10.1952, § 249. 8.1.1953, § 19. 26.10.1953, § 275. KH 17.1.1946, § 28. 2.6.1949, § 1029. 20.7.1950, § 1149 ja 1173. 29.1.1951, § 190. 20.11.1951, § 1697. 20.10.1952, § 1297. 22.12.1952, § 1615. 19.10.1953, § 1351. 26.10.1953, § 1387. 2.11.1953, § 1420. 22.2.1954, § 179. 20.9.1954, § 879. JK 13.5.1949, § 77. 17.6.1949, § 82. 10.2.1950, § 20. 28.7.1950, § 70. 19.1.1951, § 16. 12.12.1952, § 162. 16.10.1953, § 137. 3.9.1954, § 118. Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1955.

¹⁵⁸ LKA: KV 26.10.1953, § 275. KH 19.10.1953, § 1351. 26.10.1953, § 1387. 2.11.1953, § 1420. JK 13.5.1949, § 77. 17.6.1949, § 82. 10.2.1950, § 20. 28.7.1950, § 70. 19.1.1951, § 16. 12.12.1952, § 162. 16.10.1953, § 137. 3.9.1954, § 118. Johtokunta, toimintakertomukset 1949-1955.

¹⁵⁹ Jauhiainen, 1993, 114-119.

laisten terveydenhoidon toimintakykyä, sillä kouluterveydenhoitajana jo vuodesta 1925 lähtien toimineen terveystoiminnan Aili Paavilaisen lisäksi kansakoululaisten terveydellisten ja hygieenisten olojen edistämisestä ryhtyivät vuosina 1946-1958 vastaamaan myös terveystoimijat Salme Silvennoinen, Anneli Kivekäs ja Saara Kemppainen.¹⁶⁰

Toisen maailmansodan jälkeisellä kymmenvuotiskaudella vahvistui myös Lappeenrannan kansakoulun lääkitöimintä. Koululääkitöiminnässä tapahtuneen muutoksen taustalla oli vuonna 1953 voimaanastunut laki kansakoulujen lääkitöiminnästä, jonka mukaan kunta velvoitettiin huolehtimaan kansakouluväensä terveydellisten olojen järjestämisestä ja ottamaan varsinaisen kansakoulun ja jatkokoulun oppilaat sekä opettajat ja muu koulunhenkilökunta säännöllisen lääkitöiminnan piiriin. Koululääkitöintä koskevan lain ja asetuksen säännösten velvoittamana uudistettiin Lappeenrannassa koululääkitöiminnan toimenkuva terveydenhoitolautakunnan vuonna 1953 laatimassa sekä kaupunginhallituksen, -valtuuston ja lääkintöhallituksen hyväksymässä koululääkitöiminnan ohjesäännössä. Lain periaatteiden mukaisesti laajennettiin uudistuksen myötä lääkitöiminnan kattavuutta, sillä vuoden 1932 ohjesäännössä esitettyjen kaikkien ensimmäisten, kolmansien ja kuudensien vuosiluokkien sekä uusien ja siirtolaan valittujen oppilaiden lisäksi tuli koululääkitöiminnan uuden ohjesäännön mukaan vuosittain yksityiskohtaisesti tarkastaa myös kaikki kahdeksannen vuosiluokan oppilaat, kaikki koulujen opettajat ja muu henkilökunta sekä kaikki oppilaat, joiden edellisessä tarkastuksessa oli todettu olevan jatkuvan lääkitöiminnan tarpeessa tai jotka terveydenhoitaja tai opettaja ehdotti tarkastettavaksi. Koululääkitöiminnan työmäärän lisääntymisen vastapainoksi uudistettiin aikaisemmin osaksi kaupungin avustajalääkitöiminnan tehtäviä kytketyn osa-aikaisen koululääkitöiminnan työnkuva perustamalla kaupunkiin avustajalääkitöiminnan työstä täysin erillinen päätoiminen varsinaisen koululääkitöiminnan virka. Virkaan valittiin Lappeenrannan koululääkitöiminnä jo vuodesta 1936 lähtien toiminut Elsa Korhonen. Täysiaikaisen koululääkitöiminnan viran perustaminen osoittautuikin tarpeelliseksi toimenpiteeksi, sillä oppilasmäärän lisääntyminen yhdessä lääkitöiminnan piiriin laajenemisen kanssa kasvattivat lääkitöiminnan määrän 1950-luvun alkupuoliskolla (1950-1954) 900:sta 1280 oppilaaseen. Lääkitöiminnan määrä säilyi reilussa tuhannessa oppilaassa myös vuosikymmenen jälkipuoliskolla ja niinpä vielä vuonna 1959 kävi tarkastuksissa 1180 oppilasta.¹⁶¹

Kouluterveydenhuollon (terveydenhoitohenkilöstön lisääntyminen, korostettu toiminta hygieenisten olojen ja puhtaustason edistämiseksi) sekä kansakoulun puolesta tarjotun ruokahuollon (järjestelmällinen kouluateria, päiväkotiruokailu) tehostumisen yhteisvaikutuksesta koheni myös oppilaiden terveydellinen tilanne 1940-luvun jälkipuoliskon aikana

¹⁶⁰ LKA: KH 27.5.1946. Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1959. Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1945-1952.

¹⁶¹ LKA: KV 9.6.1932, § 20. 26.10.1953, § 272. 25.1.1954, § 14, 20. KH 21.9.1953, § 1193. 8.10.1953, § 1295. 2.11.1953, § 1420. 4.1.1954, § 12. 18.1.1954, § 53. 1.2.1954, § 98. Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1959. Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1945-1952, 1954, 1959. SA 362/1952, § 1, 3, 4. SA 123/1953, § 1, 2. Jauhiainen, 1993, 121-122.

huomattavasti ja niinpä saatettiin vuonna 1950 terveydenhoitajien suorittamien tarkastusten yhteydessä mainita sota-ajan jälkeen ensimmäisen kerran, ettei tarkastettujen oppilaiden keskuudessa ollut havaittu mainittavia ”terveyshäiriöitä” (anemia, aliravitsemus, vähäverisyys ja syyhy). Oppilaiden yleisen terveydentilan edistymisen kanssa koheni 1940-luvun loppupuolella samanaikaisesti myös kansakoululaisten suun ja hampaiden kunto. Nimittäin kouluhammashoidon toisena toimintavuonna (1946-1947) havaitsi hammaslääkäri terveet hampaat vain joka kymmenenneltä (9 %) tarkastuksiin osallistuneelta oppilaalta, mutta tehostuneen hammashuollon (perus- ja jatkotarkastukset, valistus) johdosta oli terveet hampaat omaavien oppilaiden osuus noussut kolmessa vuodessa jo kuudennekseen (17 %) tarkastetuista oppilaista. Hammaslääkäriin lisääntyneet työkiireet ja erityisesti 1950-luvun vaihteessa loppunut jatkohoito edesauttoivat kuitenkin oppilaiden hampaiden kunnan rapautumista ja niinpä olikin terveet hampaat omaavien oppilaiden joukko supistunut lukuvuodeksi 1952-1953 jälleen vain kymmenykseen (9 %) tarkastetuista oppilaista.¹⁶²

5.6. Erityisopetus jää 1950-luvulla yleisopetuksen jalkoihin

Toisen maailmansodan jälkeisen puolentoista vuosikymmenen aikana esiintyi apukoulun toiminnassa huomattavaa epävakautta. Apukoulun ensimmäisen vuosikymmenen (1934-1944) aikainen jatkuvasti laajenevaan pyrkivä toiminta katkesikin viimein 1940-luvun puolivälissä, kun kaupungin kesällä 1944 suoritetun evakuoinnin johdosta reilut parisataa kansakoululaista siirrettiin vanhempiensa mukana Länsi-Suomeen sekä sotalapsiksi Ruotsiin ja Tanskaan. Evakuointia seuranneen oppilaskadon myötä lakkautettiin lukuvuodeksi 1944-1945 apukoulun toinen luokka, jonka toimenpiteen seurauksena koulun oppilasmäärä puolittui 15 oppilaaseen. Vuosia jatkuneen sota-ajan kaupungille ja kaupungin taloudelle aiheuttamien mittavien vaikeuksien sekä kansakoulutoimen sisällä erityisesti koko oppilashuollon piirissä ilmenneen vakavan resurssipulan johdosta jatkoi apukoulu vielä kahden seuraavan lukuvuoden ajan säästöliekillä. Lyhyen, mutta sitäkin tuntuvamman supistuskauden jälkeen alkoi apukoulun toiminta sota-ajan raskaimpien ja välittömimpien vaikutusten hälvettyä kuitenkin selvästi elpyä. Lukuvuodeksi 1947-1948 apukoulu laajennettiin jälleen kaksiluokkaiseksi ja seuraavaksi lukuvuodeksi myös jatkokoulun puolelle, kun koulun toinen luokka ulotettiin käsittämään vuosiluokat 4-7. Edelleen samantahtisesti varsinaisen kansakoulun oppilasmäärän lisääntymisen kanssa kääntyi myös apukoulun oppilasmäärä pysyvän kasvun uralle siten, että lukuvuodeksi 1951-1952 oli apukoulun oppilaiden määrä noussut 31 oppilaaseen (liite 1, taulukko 3) eli tasolle, jolloin kysymys koulun laajenemisesta kolmiluokkaiseksi nousi jälleen ajankohtaiseksi. Apukoulun laajentuminen ei kuitenkaan toteutunut, vaan kaksiluokkaisena pysytetyn koulun

¹⁶² LKA: JK 5.9.1947, § 16. Johtokunta, toimintakertomukset 1945-1954. Kaupungin kunnalliskertomus, terveydenhoitolautakunnan toimintakertomukset 1945-1952.

oppilasmäärä juuttui koko 1950-luvun lopun (1952-1959) ajaksi 19-28 oppilaaseen (liite 1, taulukko 3), prosenttiin kaupungin kansakoululaisista. Apukoulun oppilasmäärän kasvun pysähtyminen oli erikoista varsinkin, kun samaan aikaan kaupungin varsinaisen kansakoulun ja jatkokoulun yhteisoppilasmäärä kasvoi viidellä sadalla 2500 oppilaaseen ollen määrä lukuvuonna 1956-1957 korkeimmillaan peräti 2690 oppilasta ja kun myös Suomen muissa kaupungeissa apukoululaisten määrä kasvoi niin ikään voimakkaasti, peräti tuhannella 2700 oppilaaseen.¹⁶³

Apukoulun toiminnan 'luonnollinen' laajeneminen estyi ennen kaikkea kaupungin ja kansakoulutoimen taloudellisten voimavarojen niukkuuden johdosta. Nimittäin 1950-luvun alkupuolella oli kaupunginjohdon voimistuvaksi huolenaiheeksi noussut lisääntyvän asukasmäärän ja investointitoiminnan yhteisvaikutuksesta aiheutunut kaupungin menojen jatkuva kasvu. Osaltaan kaupungin taloutta rasitti myös toisen maailmansodan päättymisestä lähtien jatkuvasti paisunut ja vaikeasti supistettavaksi osoittautunut kansakoulutoimen menotalous, jonka kasvulle sysäsi lisäpainetta koululaisten yhteismäärän huomattavasta lisääntymisestä aiheutunut tarve esimerkiksi uusien opettajavoimien palkkaamiseen, eräiden tukkeutuneiden oppilashuollon toimintojen (hammashuolto, siirtola, päiväkotii) laajentamiseen ja uusien koulutilojen perustamiseen. Erityisesti koulutiloista oli huutava pula, sillä kansa- ja jatkokouluissa oli jo 1940-luvun jälkipuoliskolla jouduttu työskentelemään vuoroluvussa ja lukuvuonna 1951-1952, jonka vuoden jälkeen apukoulun laajentaminen kolmiluokkaiseksi oli esillä, työskenteli kansakoululuokista reilu neljännes ja jatkokoululuokista peräti puolet vuoroluvussa.

Kaupungin taloudessa ja kansakoulutoimessa 1950-luvun alkuvuosina vallinneisiin olosuhteisiin apukoulun toiminnan laajentaminen sopikin perin heikosti. Apukoulun laajentaminen olisi nimittäin lisätilarpeineen kasvattanut entisestään painetta uusien koulutilojen perustamiseksi sekä kolmannen opettajan palkkauksesta aiheutuneiden kustannusten kautta myös aivan välittömästi lisännyt kansakoulumenoja. Kaupungin halua apukoulun toiminnan laajentamiseen rajoitti myös apukoulussa annetun erityisopetuksen muodostuminen kustannuksiltaan 'tavallista' kansa- ja jatkokouluopetusta huomattavasti kalliimmaksi. Kustannuksia kasvatti alhainen opetusryhmäkohtainen enimmäisoppilasmäärä (15)¹⁶⁴ sekä kaupungille oppilasmäärän mukaan myönnettävä valtionavustus, joiden yhteisvaikutuksen johdosta kohosivat apukoulun oppilaskohtaiset kustannukset esimerkiksi opettajan palkkausmenojen osalta varsinaista kansakoulua ja jatkokoulua huomattavasti suuremmaksi. Kysymys apukoulun laajentamisesta ajankohtaistui vielä siinä mielessä pulmalliseen ajankohtaan, että samanaikaisesti (lukuvuosi 1952-1953) apukoulun laajentamiskysymyksen kanssa siirtyivät varsinaiseen kansakouluun juuri oppivelvollisuusikäen ehtineet niin sanotut suurten ikäluokkien edustajat, joiden oppivelvollisuuden suorittamisen turvaaminen vei

¹⁶³ LKA: JK 18.7.1947, § 2. Johtokunta, toimintakertomukset 1946-1960. Tarkastaja, tilastot 1944-1960. Toivanen, 1989, 87-91 Matilainen & Vehmas, 1994, 25. Tuunainen & Nevala, 1986, 67.

¹⁶⁴ SA 32/1952, § 3.

kansakouluviranomaisten ja kaupungin johdon päähuomion. Näin kaupungin koulutoimelle myöntämät taloudelliset resurssit käytettiin ensisijaisesti varsinaisen kansakoulun ja jatkokoulun ylläpitämiseen ja apukoulun oli toistaiseksi tyydyttävä toimimaan ”vajaateholla”.

Vaikka luokkamuotoinen apukouluopetus joutuikin lähes koko 1950-luvun ajaksi supistustointen alaiseksi, koettiin Lappeenrannan kansakoulun erityisopetuksen piirissä kuitenkin vuosikymmenen puolimaissa toisaalta myös huomattavaa uudiskehitystä. Nimittäin useiden Suomen muiden kaupunkien tapaan käynnistyi vuosikymmenen kuluessa myös Lappeenrannassa osa-aikainen erityisopetus, kun sosiaalilautakunnan esityksen ja kansakoulujen johtokunnan hyväksynnän turvin aloitettiin kaupungin kansakoulutoimessa lukuvuonna 1954-1955 opetustoiminta erilaisia puhe- ja ääntämisvikoja omaavien lasten keskuudessa. Kansakoulujen johtokunnan mukaan sangen tärkeän puheopetuksen suosio jäi vielä ensimmäisinä toimintavuosina kuitenkin suhteellisen vaatimattomaksi, sillä 1950-luvun jälkipuoliskolla yhden kansakouluopettajan voimin järjestettyyn puheopetukseen osallistui vuosittain 19-31 oppilasta eli noin prosentti kaupungin kansakoululaisista. Puheopetuksen lisäksi käynnistettiin Lappeenrannassa 1950-luvun jälkipuolella myös lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksien vuoksi annettavaa osa-aikaista erityisopetusta, kun kesällä 1957 kansakoulujen johtokunta päätti kansakouluntarkastajan esityksestä lukuvuodesta 1957-1958 alkaen aloittaa opetuksen luki-vaikeuksia omaavia lapsia varten. Lappeenrannassa ei useimpien Suomen muiden kaupunkien tapaan kuitenkaan vielä 1950-luvun lopulla ollut pidempiaikaista valmiutta luki-opetuksen järjestämiseen ja niinpä luki-opetus toimi kaupungissa vain kolmen lukuvuoden ajan.¹⁶⁵

6. KANSAKOULUT LAINSÄÄDÄNTÖUUDISTUKSEN JÄLKEEN

1960- JA 1970-LUVUILLA

6.1. Varsinaisen kansakoulun tilavaje helpottaa

Kaupungin kansakoulutoimen 1950-luvulla kiperimmäksi ongelmaksi muodostunut toimitilojen puute saatiin varsinaisen kansakoulun osalta viimein 1960-luvun kuluessa hallintaan. Kansakoulun tilanahtauden poistamisen perimmäinen syy löytyi oppivelvollisuuskoulun valtakunnallisesta kehityksestä. Nimittäin kansa- ja jatkokoulun oppilasmäärän valtakunnallisen voimakkaan lisääntymisen ja peruskoulutusjärjestelmään kohdistuneiden uudistusvaatimusten voimistumisen johdosta ryhdyttiin kouluhallituksessa 1950-luvun puolivälissä suunnittelemaan kansakoululainsäädännön kokonaisuudistusta. Suunnittelutyön tuloksena säädettiin kesällä 1957 kansakoululaki ja vuotta myöhemmin lakia

¹⁶⁵ LKA: JK 22.1.1954, § 15. 26.2.1954, § 34. 4.11.1955, § 134. 28.6.1957, § 81. 18.8.1958, § 99. 15.9.1959, § 71. Johtokunta, toimintakertomukset 1954-1959. Ihatsu, 1995, 50. Kivirauma, 1989, 113. Tuunainen & Nevala, 1986, 66, 71. Tuunainen & Nevala, 1989, 71.

täydentävä kansakouluasetus.¹⁶⁶ Uudistettuun kansakoululainsäädäntöön kirjattiin säännöksiä poikkeuksellisesti myös kaupungin koulurakennuksista. Kansakouluasetuksen mukaan kaupungin tuli kahden vuoden kuluessa kansakoululain voimaan tulosta toimittaa kouluhallitukselle pääpiirustukset ja työselitykset kaikista ennen kansakoululain voimaan astumista valmistuneista kansakoulurakennuksista sekä tiedot koulujen oppilasmääristä ja arvio oppilasmäärien kehittymisestä seuraavan viiden vuoden ajalta.¹⁶⁷

Kansakouluasetuksen säännösten vaikutus alkoi Lappeenrannan kohdalla konkretisoitua vuoden 1961 lopulla kouluhallituksen lähetettyä joulukuussa 1961 Lappeenrannan kouluviranomaisille kaupungin kansakoulurakennuksia käsitelleen kirjeen. Kansakouluasetuksen säännösten perusteella kouluhallitukselle lähetettyjen asiakirjojen ja paikan päällä suoritetun tarkastuksen nojalla kouluhallitus totesi kaupungin kansakoulujen toimitilat perin vailinaisiksi. Ensinnäkin Taikinamäen kansakoulun rakennukset olivat siinä määrin heikkokuntoiset, että kouluhuoneiston tilalle tuli rakentaa uusi koulutalo. Taikinamäen kouluhuoneiston soveltumattomuuden lisäksi kaupungin koulutilat olivat kouluhallituksen mukaan aivan riittämättömät. Ensinnäkin kansakouluissa opiskeli yhteensä peräti 19 luokkaa vuoroluvussa, mikä kouluhallituksen mukaan ei kansakoululain nojalla ollut enää sallittua. Lisäksi osa kansakoulun toimitiloista oli kuntonsa, kokonsa tai käyttötarkoituksensa puolesta opetustarkoitukseen soveltumattomia, eivätkä siten täyttäneet kansakoulusäädöksissä opetustiloille asetettuja vaatimuksia. Esimerkiksi osa Armilan, Linnoituksen, Lönnrotin ja Peltolan koulujen työtiloista oli sijoitettu vuokrahuoneistoihin verrattaviin tiloihin, joita ei ilman kouluhallituksen lupaa saanut kouluhuoneistona käyttää.¹⁶⁸ Kansakoulun opetustilakysymyksen korjaamiseksi kouluhallitus kehotti kaupunginhallitusta kuuden kuukauden kuluessa laatimaan ja alistamaan kouluhallituksen vahvistettavaksi suunnitelman siitä, mihin, missä järjestyksessä ja milloin kaupunki aikoo tarpeelliset koulutilat rakennuttaa.¹⁶⁹

Kouluhallituksen kirjeen pohjalta esittivät kansakouluntarkastaja ja kansakoulujen johtokunta alkuvuodesta 1962 kaupungin johdolle 'viipymättä' tutkittavaksi ja käsiteltäväksi tarkoitettua viisikohtaisen koulurakennusohjelman. Ohjelman mukaan kiireellisyysjärjestyksessä ensimmäisenä oli uuden Taikinamäen koulutalon rakentaminen vuonna 1963, jonka jälkeen tuli

¹⁶⁶ SA 247/1957. SA 321/1958. Elokuun 1958 alusta lukien voimaan astuneisiin kansakoululakiin ja -asetukseen koottiin yhteen merkittävä osa maamme kansakoululainsäädäntöä, esimerkiksi kansakoulujärjestelmän siihenastiset 'perustuslait' eli lait ja asetukset oppivelvollisuudesta, kansakoululaitoksen kustannuksista ja kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista. (SA 247/1957. SA 321/1958. Halila, 1950, 369-371. Iisalo, 1989, 244. Isoaari, 1973, 89-91. Kivinen, 1988, 187, 193, 266. Salmela, 1966, 98-100. Somerkivi, 1979, 78-79)

¹⁶⁷ SA 321/1958, § 49, 208. / Kouluhallitus valvoi kaupunkien koulutointa myös kansakoululain voimaantumisen jälkeenkin rakennettujen kouluhuoneistojen kohdalla. Kansakouluasetuksessa säädettiin, että kunnan suunnitelmassa uuden kansakouluhuoneiston perustamista tuli rakennustarpeesta suoritetun tutkimuksen perusteella laatia kouluhallituksen vahvistettavaksi alistettava rakennusohjelmaehdotus. Kouluhallituksella oli valta tehdä ehdotukseen tarvittaessa säännösten ja määräysten edellyttämiä muutoksia. Kouluhallituksen hyväksymän ohjelman pohjalta laadittiin perustettavalle koululle pääpiirustukset ja työselitykset, jotka oli ennen rakennustöihin ryhtymistä niin ikään alistettava kouluhallituksen vahvistettavaksi. (SA 321/1958, § 46-49)

¹⁶⁸ Kansakoululain mukaan kansakoulun tai koulun osan sijoittaminen vuokrahuoneistoon oli kansakouluntarkastajan luvalla mahdollista enintään yhdeksi lukuvuodeksi. Pidempiaikaiseen vuokrahuoneiston käyttämiseen oli saatava kouluhallituksen lupa. (SA 247/1957, § 10)

¹⁶⁹ LKA: KV 30.4.1962, § 139. Kaupungin asiakirjat 1962. KH 12.2.1962, § 206. JK 9.1.1962, § 4.

perustaa koulu Voisalmen alueelle ja hankkia Kesämäen koululle ruokalarakennus. Seuraavina kohteina tuli rakentaa uudelleen Lönnrotin koulun ruokala- ja liikuntasalirakennukset, Armilan koulun käsityötilat ja viimeisenä Lönnrotin koulun luokkahuonerakennus. Johtokunnan mukaan ohjelman supistaminen oli mahdotonta, mikäli kouluhallituksen toteamat puutteet pyrittiin poistamaan. Valtuusto hyväksyi keväällä 1962 kansakoulujen johtokunnan esittämän koulurakennusohjelman, kuten myös johtokunnan ehdotuksen ohjelman ensimmäisen kohteen, Taikinamäen uuden 14-luokkaisen koulutalon perustamisesta Taikinamäen vanhan koulun tontille. Taikinamäen koulun rakennushanke kaatui kuitenkin jo saman vuoden syksyllä kouluhallituksen vastustukseen, sillä kouluhallituksen mukaan Taikinamäen kuusiluokkaisen koulun tontti oli aivan liian pieni 14-luokkaisen koulun tarpeisiin, eikä koulutontille ollut luvallista pystyttää tontilla jo sijainnutta kansakoulua suurempaa koulutaloa. Koska uuden samankokoisen koulutalon rakentaminen ei olisi lainkaan vähentänyt kansakoulujen kiperimmäksi ongelmaksi muodostunutta vuorolukua, esitti uusien koulutilojen hankkimista kiirehtinyt kansakoulujen johtokunta kaupungille Taikinamäen koulun rakentamishankkeesta luopumista ja uuden 12-luokkaisen kansakoulun perustamista Alakylään (liite 3, kartta 1). Valtuusto suostui ehdotukseen ja syyskuussa 1963 valtuusto hyväksyi kansakoulujen johtokunnan ja rakennustoimiston esityksen pohjalta Alakylän koulun rakennusohjelman, piirustukset ja työselitykset. Uusi koulu käsitti 12 varsinaisen luokkahuoneen lisäksi yhdistetyn liikunta-juhlasalin, koulukeittiön ja -ruokalan, käsityö-, terveydenhoito- ja kirjastotilat sekä vahtimestarin asunnon. Kouluhallituksen vahvistettua Alakylän koulun viralliset rakennusasiakirjat oli työ uuden koulun pystyttämiseksi mahdollista alkuvuodesta 1964 aloittaa. Vajaassa vuodessa suoritettujen rakennustöiden jälkeen valmistui Alakylän koulu (liite 4, kuvat 16, 18) syyslukukauden 1964 aikana. Uuden huoneiston valmistuminen monen vuoden tauon jälkeen kansakoulun käyttöön osoittautui erittäin tarpeelliseksi, sillä marraskuussa 1964 koulussa 11 luokalla aloitti kaikkiaan 310 oppilasta.¹⁷⁰

Vaikka Alakylän koulun valmistuminen lievensikin merkittävästi kaupungin kansakoulujen opetustilavajetta¹⁷¹ ja vähensi vuoroluvussa olleiden kansakoululuokkien määrän puoleen edellisvuodesta, ei kaupungin kansakoulujen huoneistotilanne kuitenkaan ollut vielä kouluhallitusta tyydyttävällä kannalla. Nimittäin Lönnrotin ja Taikinamäen kouluissa työskenteli lukuvuonna 1964-1965 eli kuusi vuotta kansakoululain voimaan astumisen jälkeen vielä lähes

¹⁷⁰ LKA: KV 30.4.1962, § 139. 26.11.1962, § 305 ja 306. 30.9.1963, § 218. 27.12.1963, § 273, 292. KH 9.4.1962, § 582. 7.5.1962, § 707. 5.11.1962, § 1689, 1700. 19.11.1962, 1792, 1794. 14.1.1963, § 79. 22.4.1963, § 615. 13.5.1963, § 733. 19.8.1963, § 1309. 2.9.1963, § 1378. 23.9.1963, § 1488. 11.11.1963, § 1729. 18.11.1963, § 1819. 2.12.1963, § 1903. 9.12.1963, § 1946. 13.1.1964, § 89. 20.1.1964, § 158. 20.5.1964, § 1087. 9.11.1964, § 2288. JK 9.1.1962, § 4. 27.2.1964, § 41. 27.3.1962, § 67. 14.9.1962, § 179. 21.9.1962, § 185. 23.10.1962, § 203. 30.10.1962, § 205. 17.1.1963, § 10. 26.3.1963, § 26. 19.9.1963, § 129. Johtokunta, toimintakertomukset 1964-1965. Tarkastaja, tilastot 1964-1965.

¹⁷¹ Kaupungin kansakouluissa oli lukuvuosina 1963-1965 yhteensä 63 luokkaa, mutta lukuvuonna 1964-1965 kansakoululaisten käytettävissä oli edellisestä lukuvuodesta poiketen uusi 12-luokkainen koulutalo. Syksyllä 1964 Alakylään siirtyi Peltolasta viisi, Armilasta kolme sekä Kesämäestä ja Taikinämäestä yhteensä kolme kansakoululuokkaa. Erityisen Armilan ja Peltolan koulujen tilaantaus helpottui, sillä lukuvuodeksi 1964-1965 supistui Armilan oppilasmäärä peräti kolmanneksella koulun edellisen vuoden oppilasmäärästä ja Peltolan neljänneksellä koulun edellisen vuoden oppilasmäärästä. Alakylän koulun valmistumisen myötä loppui vuoroluku Armilasta, Peltolasta ja Kesämäestä, joka vuoroluku oli kahdessa ensimmäisessä koulussa jatkunut yhtäjaksoisena vuodesta 1947 lähtien. Kaupungin kansakoulujen vuorolukua helpotti lisäksi yhteisoppilasmäärän väheneminen 30 oppilaalla lukuvuodeksi 1964-1965. (LKA: Tarkastaja, tilastot 1963-1965.)

joka toinen luokka vuoroluvussa.¹⁷² Vuoroluvun poistamiseksi tulikin seuraava koulurakennushanke toteuttaa kaupungin pohjoiseen osaan lähelle Lönnrotin ja Taikinamäen huoneistoja. Käytännössä uuden koulun rakennuttaminen siirtyi Tyysterniemen ja Voisalmen alueille, joille alueille kaupungin väestö ja asutus oli kaupungin keskustan tukkeutumisen myötä ryhtynyt toisen maailmansodan jälkeen vähitellen leviämään.¹⁷³

Hanke uuden kansakoulun perustamiseksi kaupunkiin käynnistyi kesällä 1964, jolloin kansakoulujen johtokunta esitti rakennusohjelman Tyysterniemen kansakoulusta (liite 3, karta 1). Ohjelman mukaan koulu käsitti kaikkiaan yhdeksän varsinaista luokkahuonetta ja erillisen luonnontiedon luokan, koulukeittiön ja -ruokalan, liikuntasalin, käsityö-, terveydenhoito-, kirjasto- ja kerhotilat, vahtimestarin asunnon, väestönsuojan sekä erilaisia lisä- ja säilytystiloja. Rakennusohjelman ja ohjelman pohjalta laadittujen pääpiirustusten ja rakennus- selitysten tultua viimein useiden muutos- ja lisäsesitysten jälkeen loppuvuodesta 1965 valtuustossa ja kouluhallituksessa hyväksytyä saatettiin uuden kansakoulun rakennustyöt aloittaa. Syyslukukauden 1966 alkuun mennessä Tyysterniemeen valmistunut kouluhuoneisto (liite 4, kuva 27) osoittautui Alakylän koulun tapaan erittäin tarpeelliseksi ja Tyysterniemen – Voisalmen alueen kovan oppilaspaineen johdosta koulu täytyikin heti aivan ääriään myöten. Nimittäin jo ensimmäisenä lukuvuonna kouluun mahdutettiin yhteensä 10 luokalle 290 oppilasta. Tyysterniemen koulun valmistumisella oli huomattava vaikutus kaupungin pohjoisen alueen koulujen toimintaan. Ensinnäkin Tyysterniemeen suoritettujen oppilassiirron seurauksena romahti lukuvuodeksi 1966-1967 Lönnrotin luokkamäärä kahdestatoista neljään ja oppilasmäärä 380:sta 120 oppilaaseen. Koulun valmistuminen Tyysterniemeen vaikutti myös Taikinamäen kansakoulun ja Lappeenrannan apukoulun toimintaan, sillä Taikinamäellä lukuvuodesta 1951-1952 lähtien työskennelleet apukoululaiset siirrettiin syksyllä 1966 jälleen nyt huomattavasti väljentyneeseen Lönnrotiin. Tyysterniemen, Lönnrotin ja Taikinamäen välillä tapahtuneiden oppilassiirtojen seurauksena päästiin Lönnrotissa ja Taikinamäellä viimeinkin eroon koululaisia jakaneista aamu- ja iltapäivävuoroista. Tyysterniemen koulun aloittamisen myötä päättyi siten kaupungin kansakouluissa toisen maailmansodan poikkeusvuosia lukuun ottamatta jo 1930-luvun puolivälistä lähtien osaksi kaupungin kansakoulujen arkea muodostunut vuoroluku.¹⁷⁴

Valtuuston vuonna 1962 hyväksymää koulurakennusohjelmaa jatkettiin Tyysterniemen koulun perustamisen varmistuttua vielä Kesämäen kansakoulun ruokalarakennuksen osalta. Kesämäen ruokalahankkeen toteuttaminen olikin osoittautunut varsin

¹⁷² LKA: Tarkastaja, tilastot 1963-1965.

¹⁷³ Antikainen, 1988, 209. Herranen, 1988, 337-338. Hoffman, 1988, 443-445.

¹⁷⁴ LKA: KV 11.1.1965, § 16. 31.5.1965, § 161. 30.8.1965, § 269, 272. 25.10.1965, § 312, 324. 27.12.1965, § 387. KH 1.6.1964, § 1264. 22.6.1964, § 1387. 24.8.1964, § 1690. 7.10.1964, § 1986. 26.10.1964, § 2163. 4.1.1965, § 20. 26.4.1965, § 1077. 17.5.1965, § 1249. 20.4.1965, § 1021. 19.7.1965, § 1741. 2.8.1965, § 1821, 1824. 23.8.1965, § 1909. 20.9.1965, § 2071. 4.10.1965, § 2139. 7.12.1965, § 2585. 20.12.1965, § 2684. 19.9.1966, § 1696. JK 16.6.1964, § 86. 4.8.1964, § 97. 1.9.1964, § 115. Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1967. Tarkastaja, tilastot 1966-1967 / Vuoroluvun päättymiseen vaikutti kahden uuden kansakoulun lisäksi myös kansakouluoppilaiden määrän väheneminen 1950-luvun lopulta lähtien. Vajaassa vuosikymmenessä (1957-1966) supistui kaupungin varsinaisten kansakoulujen yhteisoppilasmäärä viidellä sadalla 2340:stä 1840 oppilaaseen (liite 1, taulukko 1). (LKA: Tarkastaja, tilastot 1957-1967)

tarpeelliseksi, sillä ruokalaa vaille valmiin koulun oppilaiden ateriointi oli jo edelliseltä vuosikymmeneltä lähtien järjestetty väliaikaisiksi tarkoitetuissa tiloissa, joissa tiloissa, kuten myös ruokailukalustossa ja -välineistössä kuitenkin esiintyneiden useiden puutteellisuuksien seurauksena kieltäytyi kaupungin koululääkäri viimein hyväksymästä tilapäistilojen käyttämistä kouluaterioinnissa ehdottaen lääkäri koululle 'mitä pikimmin' uusia ajanmukaisia keittiö- ja ruokailutiloja. Koululääkäriin sekä myös terveydenhoitolausuntokunnan lausuntojen pohjalta kansakoulujen johtokunta esittikin kesällä 1965 valtuuston hyväksyttäväksi ja kouluhallituksen vahvistettavaksi ohjelman Kesämäen koulun keittiö- ja ruokalataloista koostuvan rakennuksen perustamiseksi. Hankkeen rahoituksen ratkettua ja tarpeellisten rakennusasiakirjojen tultua maaliskuuhun 1967 mennessä valtuustossa hyväksytyiksi ja kouluhallituksessa vahvistetuiksi saatettiin ruokalan perustamistyöt vihdoin aloittaa ja reilussa puolessa vuodessa päätökseen saatettujen töiden jälkeen oli Kesämäen kouluun syyslukukauden 1967 alkuun mennessä valmistunut ajan mukaiset mitat täyttävät keittiö- ja ruokailutilat. Kesämäen koulun ruokalatalojen sekä niin ikään vuonna 1967 suoritettujen Lönnrotin koulun ruokalan peruskorjaustöiden lisäksi oli kaupunki jo vuosikymmenen alussa kohentanut useiden kaupungin muiden kansakoululaisten ruokailuoloja toteuttamalla kansakouluviranomaisten laatimien esitysten jälkeen vuonna 1962 pahoin rapistuneiden Armilan, Linnoituksen ja Peltolan koulujen keittiö- ja ruokalatalojen laajennus- ja peruskorjaustyöt.¹⁷⁵

6.2. Toimitilojen puute jatkuu kansalaiskouluksi muuttuneessa jatkokoulussa

1950-luvun lopulle tultaessa oli jatkokoulun huolena edelleen koulun oppilaita ja henkilökuntaa jo edellisen vuosikymmenen lopulta lähtien vaivannut pula opetustiloista. Alun perin noin kahden sadan oppilaan käyttöön mitoitettun jatkokoulun oppilasmäärään oli 1940-luvun lopun (1948) kahdesta sadasta noussut lukuvuodeksi 1953-1954 300 oppilaaseen pysyen jatkokoululaisten määrä reilussa 300 oppilaassa koko loppuvuosikymmenen (liite 1, taulukko 2). Koulun toimitilat olivat kuitenkin heti alkuunsa osoittautuneet oppilasmäärään nähden aivan riittämättömiksi ja niinpä jo 1940-luvun lopusta lähtien jouduttiin käytännössä joka toinen luokka sijoittamaan iltavuoroon. Oppilasmäärän lisääntyessä kasvoi tilavaje entisestään ja niinpä koulun toimintaa oli 1950-luvun lopulle tultaessa jouduttu hajauttamaan Linnoituksessa sijaitsevien kahden varsinaisen koulurakennuksen lisäksi entisen synnytyslaitoksen pesuhuoneistoon kesällä 1956 rakennettuihin lisähuoneisiin ja Kesämäen kansakoulun tiloihin.¹⁷⁶

¹⁷⁵ LKA: KV 22.12.1961, § 309. 30.8.1965, § 257. 25.10.1965, § 313. 19.12.1966, § 389. KH 9.1.1956, § 25. 20.2.1961, § 235. 14.6.1962, § 936. 24.2.1964, § 385. 10.8.1965, § 1851, 1858. 11.10.1965, § 2176. 22.3.1966, § 575. 19.9.1966, § 1677. 28.11.1966, § 2218, 2222. 20.3.1967, § 659. 29.8.1967, § 1968. 3.7.1967, § 1551. JK 7.2.1961, § 18. 21.3.1961, § 44. 17.10.1961, § 142. 9.1.1962, § 17. 6.2.1962, § 33. 28.5.1962, § 122. 15.6.1965, § 77. 21.1.1966, § 9. Johtokunta, toimintakertomukset 1961-1962, 1966-1967.

¹⁷⁶ LKA: KV 2.5.1956, § 116. KH 23.4.1956, § 515. JK 30.11.1956, § 142. Johtokunta, toimintakertomukset 1949-1956. Tarkastaja, tilastot 1946-1956.

1950-luvun lopulla koulun toimitilojen puutteellisuuteen kohdistuvaa painetta lisäsi vielä kaksi tekijää. Lisätiloja edellytti ensinnäkin 1940-luvun jälkipuoliskolla syntyneiden niin sanottujen suurten ikäluokkien edustajien siirtyminen varsinaisesta kansakoulusta jatko-opetuksen puolelle. Asiasta avoimesti huolestunut kansakoulujen johtokunta totesikin keväällä 1956 jatko-opetuksen tilanahtautta vaikeuttavan ”lähivuosina jatkokouluun tulevat suuret ikäluokat”. Kaupungin jatko-opetuksen tilantarvetta lisäsi myös kansakoululain (1957) jatkokoulun aseman mullistaneet säännökset. Nimittäin kansakoululaissa kansalaiskouluksi muutettu jatkokoulu sidottiin kiinteäksi osaksi oppivelvollisuuskoulua säätämällä 8-vuotiseksi laajennettu kansakoulu koostuvaksi 6-vuotisesta varsinaisesta kansakoulusta ja 2-vuotisesta kansalaiskoulusta. Näin oppivelvollisuuskoulun osaksi muotoutuneen kansalaiskoulun suorittamisesta tuli lakisääteinen velvollisuus, mikä aiheutti paineen koulun oppilasmäärän lisääntymiselle. Kansakouluntarkastaja Väinö Knuutinen havaitsi jatkokoulun tilavajeen ja kansakoululain jatkokoululaisten määrään aiheuttavan kehityksen yhteisvaikutukset. Tarkastajan syyskuussa 1957 laatiman selvityksen mukaan jatkokoulun oppilasmäärä lisääntyisi seuraavaksi lukuvuodeksi (1958-1959) 300:sta 370 oppilaaseen, josta edelleen lukuvuodeksi 1959-1960 peräti 480 oppilaaseen¹⁷⁷. Tarkastajan mukaan oppilasmäärän lisääntyminen arvioituun lähes 500 oppilaaseen aiheuttaisi käytännössä jatkokoulun toiminnan lamautumisen. Jatkokoulun tilantarve oli systemaattinen, sillä tarkastajan mukaan jatkokoulu tarvitsi toimiakseen lisää sekä käytännöllisten että tietopuolisten aineiden tiloja.¹⁷⁸

Kansakoululain kansalaiskoulua koskevien säännösten astuessa lukuvuoden 1958-1959 alussa voimaan ennakoitu kehitys kansalaiskoululaisten määrän kasvusta, joskaan ei aivan kansakouluntarkastajan esittämässä synkässä muodossa, myös toteutui, kun koulun oppilasmäärä lisääntyi lukuvuodeksi 1958-1959 reilulla 40:llä 350 oppilaaseen. Opetustilojen vajeen johdosta jouduttiin koulun oppilaat mahdollistamaan edellisen lukuvuoden tapaan kymmeneen luokkaan, joista puolet sijoitettiin iltavuoroon. Tilanne kansalaiskoulussa oli tukala, sillä koulun arvioidun lisääntyvän oppilasjoukon edessä kävisivät koulun tilat vääjäämättä riittämättömiksi. Kansakoululain säännösten toteuttamiseksi ja koulun toiminnan jatkumisen turvaamiseksi olikin kansalaiskoulun käyttöön löydettävä jostakin lisätiloja. Tässä kohden kansalaiskoulun pelastukseksi koitui kauppaoppilaitoksen oman kouluhuoneiston valmistuminen (1959).¹⁷⁹ Kauppaoppilaitoksen siirryttyä uusiin toimitiloihin vapautui nimittäin Armilan kansakoulun vanha puinen koulurakennus (liite 4, kuvat 8, 9) jatkokoulun 1940-luvun lopulta lähtien kaupungin kansakouluviranomaisten ja päättäjien tiedossa olleen

¹⁷⁷ Tarkastajan esittämät arviot jatkokoulun oppilasmäärän kehittymisestä osoittautuivat käytännössä kuitenkin ylimitoitetuiksi, sillä lukuvuonna 1958-1959 kansalaiskoulussa oli 350 ja seuraavana lukuvuonna 400 oppilasta (LKA: Tarkastaja, tilastot 1958-1960).

¹⁷⁸ LKA: KV 26.8.1957, § 214. 30.9.1957, § 246. JK 18.4.1958, § 55. Johtokunta, toimintakertomukset 1956-1958. Tarkastaja, tilastot 1956-1958. SA 247/1957, § 2, 41. Antikainen, 1988, 195, 220. Iisalo, 1989, 244-245. Isosaari, 1973, 89-91. Karttunen, 1966, 64, 66-67.

¹⁷⁹ Herranen, 1989, 281. Herranen, 1988, 340-341.

tilatarpeen johdosta syyslukukauden 1959 alusta kokonaisuudessaan kansalaiskoulun käyttöön. Näin kaupungissa aloitti lukuvuoden 1959-1960 alusta toinen kansalaiskoulu. Uuden kansalaiskoulun nimeksi tuli Tykin koulu (liite 3, kartta 1) ja samassa yhteydessä muutettiin myös kaupungin linnoituksessa toimineen koulun nimi Linnoituksen kansalaiskouluksi.¹⁸⁰

Tykin kansalaiskoulun perustamisen myötä oli kaupungin kansalaiskoulujen henkilökunnan, 400 oppilaan ja 12 luokan käytettävissä 11 varsinaista luokkahuonetta sekä lisäksi muita tiloja (käsityö-, keittiö-, liikuntatilat) käytännöllisten aineiden opetusta varten. Vaikka entisen Armilan viisi varsinaista luokkahuonetta ja kaikkiaan kymmenen huonetta käsittävän koulutalon saaminen kansalaiskoulun käyttöön helpottikin suuresti kansalaiskoulun tilanahtautta, riitti Tykin kansalaiskoulun perustaminen kuitenkin vain juuri ja juuri lakkauttamaan kansalaiskoulun vuoroluvun. Kansalaiskoulun tilat olivat kuitenkin heti lukuvuonna 1959-1960 maksimaalisessa käytössä ja kun lukuvuosiksi 1961-1963 kansalaiskoululaisten määrä nousi 400:sta 440 oppilaaseen ja kun oppilasmäärän lisääntymisen seurauksena jouduttiin kouluun perustamaan uusia luokkia, oli lisätilojen puutteessa kansalaiskoulussa jälleen turvaututtava aamu- ja iltavuoroihin. Tilanahtaus vaivasi siten edelleen kansalaiskoulun toimintaa ja vielä lukuvuonna 1966-1967, kun Tyysterniemen koulun valmistumisen seurauksena saatettiin vuoroluku varsinaisessa kansakoulussa lopettaa, jatkui vuoroluku kansalaiskoulussa käytännöllisten aineiden kohdalla kello 17 saakka.¹⁸¹

6.3. Kouluhankkeiden taustat

Lappeenrantaan perustettiin 1960-luvun puolivälissä kaksi uutta kansakoulutaloa, joiden avulla päästiin kansakouluväkeä lähes yhtäjaksoisesti noin kolmen vuosikymmenen ajan vaivanneesta vuoroluvusta eroon. Merkittävimmän uusien kouluhuoneistojen hankkimiseen vaikutti kansakoululainsäädännössä tapahtuneet muutokset, joiden seurauksena valtion kouluviranomaisena toimineen kouluhallituksen valvonta- ja päätösvalta kaupungin kansakoulutoimen käytännön järjestämisessä lisääntyi huomattavasti. Kansakouluasetuksen säännösten seurauksena kaupunki tuli lähettää kouluhallitukselle kaikkien ennen kansakoululakia (1.8.1958) valmistuneiden kansakouluhuoneistojen rakennusasiakirjat ja tilastot kansakoululaisten määrästä. Säännösten tarkoituksena oli saattaa kouluhallituksen tutkittavaksi kaupungin kansakoulujen toimitilaratkaisut ja olosuhteet, joissa oppivelvollisuuskouluun koko henkilökunta oppilaat mukaan luettuna työtään suorittivat. Suomen kansakoululaitoksen historiaan perehtyneen Aimo Halilan¹⁸² mukaan kouluhallituksen ensisijaisena tavoitteena oli

¹⁸⁰ LKA: KV 26.8.1957, § 214. 30.9.1957, § 246. 29.6.1959, § 172. KH 22.6.1959, § 815. 17.4.1959, § 45. 15.5.1959, § 67. Tarkastaja, tilastot 1958-1959.

¹⁸¹ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1967. Tarkastaja, tilastot 1959-1968.

¹⁸² 1984, 470.

vuoroluvun poistaminen kaupunkien kansakouluista, joka katsottiin parhaiten onnistuvaksi kirjaamalla lakiin määräys kouluhallituksen hyväksymistä ja tietyt normit täyttävistä kouluhuoneistoista. Lappeenrannan kohdalla kansakoululain säännösten ja kouluhallituksen pyrkimysten konkreettisenä seurauksena oli kouluhallituksen joulukuussa 1961 kaupungin kansakouluviranomaisille lähettämä selväsananainen kirje, jossa kaupunkia kehoitettiin vuoroluvun poistamiseen. Koska Lappeenrannan kansakoulujen heikko huoneistotilanne¹⁸³ oli valtakunnallisen kouluviranomaisen tiedossa ollen kaupunkia myös kehoitettu poistamaan havaitut epäkohdat, koska kansakoulua ei kansakoululain mukaan saanut sijoittaa vuokrahuoneistoihin ja koska vuorolukua ei ollut mahdollista myöskään oppilasmäärän ”luonnollisen” vähenemisen kautta lopettaa, oli kaupungin käytännössä vain ryhdyttävä rakennuttamaan uusia koulutiloja. Opetustilojen riittävyys ja vuoroluvun kitkeminen onnistuttiin Lappeenrannassa takaamaan rakennuttamalla reilun kahden vuoden aikana kaksi valtakunnallisesti tarkasteltuna keski suurta (noin 300 oppilasta)¹⁸⁴ ja yhteensä 22 luokkahuonetta sekä tarvittavat lisä- ja erikoistilat käsittävää kansakouluhuoneistoa.

Kouluhallituksen loppuvuodesta 1961 esittämät puutteet kaupungin kansakoulutiloissa eivät Taikinamäen koulua lukuun ottamatta olleet kuitenkaan uusia tai yllätyksellisiä. Koulujen riittämättömistä toimitiloista johtunut vuoroluku oli ollut kaupungin päättäjiä tiedossa jo 1940-luvun lopulta lähtien. Edelleen olivat kouluhallituksen puutteelliseksi toteamat opetustilat olleet kansakouluviranomaisten koulurakennusesitysten vakioaiheita niin ikään 1940-luvun lopusta lähtien. Kansakoulujen johtokunta ja kansakouluntarkastaja ehdottivat kaupungille 1950-luvun alkupuolelta lähtien useaan kertaan esimerkiksi juuri Armilan, Lönnrotin ja jatkokoulun toimitilojen kunnostamishankkeiden toteuttamista. Lisäksi kouluviranomaiset tiedottivat useana vuonna kaupungin pohjoisen alueen koulujen (Lönnrot, Taikinämäki, Peltola) riittämättömistä tiloista sekä kouluhuoneistojen tarpeellisuudesta erityisesti Peltolan ja Taikinamäen koulujen läheisyyteen ja Voisalmen - Tyysterniemen alueelle. Kaupungin pohjoisen alueen kasvava oppilaspaine havaittiin myös valtuustossa ja keväällä 1952 eräät valtuutetut tekivätkin aloitteen kansakoulun perustamisesta Voisalmen asutusalueelle.¹⁸⁵ Kaupungin laajan investointitoiminnan ja menotalouden nopean kasvun johdosta kaupunginhallitus joutui

¹⁸³ Kouluhallituksen hyväksymien koulukohtaisten enimmäisluokkamäärien nojalla Lappeenrannan kansakoulutilat olivat 60-luvun alussa alimitoitettut. Kouluhallitus hyväksyi Lönnrotin koulun enimmäisluokkamääräksi seitsemän, Armilan ja Peltolan molempien kymmenen ja Kesämäen 16. Linnoituksen ja Tykin kansalaiskoulun kouluhallitus hyväksyi kummankin viiden teoria-luokan käyttöön. Käytännössä kouluhallituksen hyväksymät luokkamäärät ylittyivät selvästi, sillä lukuvuonna 1961-1962 Lönnrotissa opiskeli 13, Armilassa ja Peltolassa kummassakin 15, Kesämässä 16 ja Taikinamässä 6 luokkaa sekä Linnoituksen ja Tykin kansalaiskoulussa kummassakin seitsemän luokkaa. ”Ylimääräisiä” luokkia oli siten Lönnrotissa kuusi, Armilassa ja Peltolassa kummassakin viisi, Linnoituksen ja Tykin kansalaiskouluissa kummassakin kaksi sekä kaikki opetustoimintaan soveltumattoman Taikinamäen koulun kuusi luokkaa. Kouluhallituksen arviointiperusteiden mukaan laskettuna kaupungin kansakoulussa oli lukuvuonna 1961-1962 yhteensä 26 luokkaa eli kolmannes kaupungin kaikista kansakoululuokista vailla päteviä koulutiloja. Kaupungin kansakoulurakennuksista ainoastaan Kesämäen kansakoulussa oli kouluhallituksen asettamien perusteiden mukaan riittävästi opiskelutilaa. (LKA: KV 30.4.1962, § 139. KH 12.2.1962, § 206. Tarkastaja, tilastot 1961-1962)

¹⁸⁴ Kivinen, 1988, 264.

¹⁸⁵ LKA: KV 28.4.1952, § 142. 30.4.1962, § 139. Kaupungin asiakirjat 1955. JK 29.8.1952, § 104. 20.6.1952, § 82. 5.9.1952, § 108. 30.1.1953, § 21. 26.4.1957, § 151. 21.3.1961, § 44. Johtokunta, toimintakertomukset 1949-1956.

kuitenkin pidättäytymään koulurakennushankkeiden toteuttamisesta aina siihen saakka, kunnes hankkeiden lykkääminen oli käytännössä mahdotonta.

Päätökset mittavan ja varsin nopeasti toteutettavan koulurakennusohjelman hyväksymisestä ja uusien koulujen perustamisesta olivat kaupungin päättäjille vielä 1960-luvun alussakin vaikeita, sillä myöskään 1960-luvun alkupuolella eivät kaupungin taloudelliset suhdanteet olleet erityisen myönteisiä uusien koulutalojen rakennuttamista ajatellen. Ensinnäkin uuden koulun pystyttäminen oli aina mittava investointi, sillä Lappeenrannan oloihin koulut jouduttiin kaupunkikoulujen tapaan suunnittelemaan aina satoja oppilaita varten, mikä luonnollisestikin kasvatti koulujen luokkahuone- ja tila- sekä kalusto- ja välineistömääriä¹⁸⁶. Koulurakennushankkeiden toteuttamista vaikeutti myös kaupungin investointitoiminnan vilkastuminen rauhallisemman 1950-luvun loppupuolen jälkeen jälleen erityisen mittavaksi 1960-luvulla. Kaupungin investointeja kasvattivat vuosikymmenen alkupuolella absoluuttisesti mitattuna lähes 1940-luvun jälkipuolen ja 1950-luvun alkupuolen tasolle vilkastunut kaupungin asukasluvun kasvu, julkisen (kunnallisen) sektorin aseman vahvistuminen sekä paine toteuttaa edellisiltä vuosilta ja vuosikymmeniltä periytyneitä investointihankkeita. 1960-luvun alkupuolella ja puolivälissä kaupungin taloudellisia voimavaroja jouduttiin suuntaamaan esimerkiksi asuntorakentamiseen, sähkö-, vesi- ja viemäriverkostojen laajennustöihin, kaupungin lentokentän peruskunnostus- ja laajennustöihin, kaupungin pääkirjaston uuden toimitalon rakennustöihin sekä sosiaali- ja terveydenhoitotoimen puolella uuden kaupunginsairaalan, kunnalliskodin, vanhustentalojen ja päiväkotien rakennushankkeisiin.¹⁸⁷

Kaupungin päättäjien näkökulmasta uusien koulujen perustamista vaikeutti kaupungin investointikohteiden runsauden lisäksi myös kansakoulutoimen valtionavustuksen myöntämisperusteet. Ennen kansakoululain voimaan astumistahan (1958) kaupungille myönnettiin valtionavustusta vuoden 1931 lopulla tehdyn lainmuutoksen perusteella kansakoululaisten määrän mukaan, jolloin kaupunki ei vuoden 1931 jälkeen enää saanut kouluhuoneistojensa rakentamiseen valtiolta tukea. Kansakoululaissa kaupungin valtionavustusjärjestelmää kuitenkin muutettiin ja lain mukaan kaupungille myönnettiin vuosittain valtionavustusta neljannes kaupungin todellisista kansakoulumenoista. Koulurakentamisen rahoituksen näkökulmasta kansakoululaki oli kaupungille kuitenkin pettymys, sillä lain nojalla kaupungille ei edelleenkään myönnetty tukea uusien koulujen perustamiseen. Valtiolta oli mahdollista saada neljänneksen avustus ainoastaan kansakouluhuoneistojen kunnossapitoon (sekä koulukaluston ja opetusvälineistön hankintaan ja

¹⁸⁶ Taikinamäen uuden 14-luokkaisen koulutalon kustannuksiksi rakennustoimisto arvioi keväällä 1962 noin 9,5 miljoonaa markkaa. Taikinamäen koulutalon rakennushankkeen tultua kuitenkin kumotuksi päätettiin uusi 12-luokkainen koulutalo sijoittaa Alakylään, jonka koulun kokonaiskustannuksiksi kalusto- ja välineistömenot mukaan luettuna rakennustoimisto syksyllä 1963 arvioi 12,3 miljoonaa markkaa. Syksyllä 1966 valmistuneen Tyysterniemien koulun kustannusarvio oli 9,1 miljoonaa markkaa. (LKA: KV 30.4.1962, § 139. 30.9.1963, § 218. KH 23.9.1963, § 1488. Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1967. Kivinen, 1988, 264)

¹⁸⁷ LKA: Kaupungin tilienpäätökset 1955-1965. Hoffman, 1988, 390-397, 405-406.

kunnossapitoon), mutta ei uusien huoneistojen rakentamiseen.¹⁸⁸ Kaupunki joutui siten edelleen rahoittamaan itsenäisesti kouluhuoneistojensa perustamishankkeet¹⁸⁹.

Kaupungin resurssien riittäessä kansakoulutoimen osalta vain varsinaisen kansakoulun työtilavajeen poistamiseen jäi 1950-luvun tapaan jatko-/kansalaiskoulu myös 1960-luvulla varsinaisen kansakoulun varjoon kaupungin investointien kohdentumisjärjestyksessä. Näin ollen ei kansalaiskoulun käyttöön kyetty kansakoululain voimaan astumisen jälkeenkään ja kansakouluviranomaisten lisätaloesityksistä huolimatta osoittamaan uusia koulun käyttötarkoituksiin soveltuvia toimitiloja, vaan kansalaiskoulun toimintaedellytykset täyttävien toimitilojen sijaan koulun oli tyytyminen alkuperäisesti varsinaisen kansakoulun toimintaan ja tehtäviin soveltuvaksi suunniteltuun kouluhuoneistoon. Toimitilojen puutteellisuuden johdosta kyettiin Tykin kouluhuoneistoon kansakouluviranomaisten päätöksillä sijoittamaan ainoastaan koulun tietopuolinen opetus. Käytännöllisten aineiden opetus jouduttiin sen sijaan järjestämään Kesämäen kansakoulun tiloissa.¹⁹⁰

6.4. Alueliitos (1967) mullistaa kansakoulutoimen

Lappeenrannan kaupungin asema ja koko muuttuivat 1960-luvun jälkipuoliskolla kerralla merkittävästi, kun vuonna 1967 toteutettiin valtakunnallisestikin poikkeuksellisen laaja kahden kokonaisen kuntayksikön yhdistäminen Lappeenrannan kaupunkiin. Pääasiallisena syynä alueliitokseen oli kaupungin alueen ja asukasmäärän epätasapainoon ajautunut suhde. Lappeenrannan toisen maailmansodan jälkeen jatkuvasti kasvanut väkiluku oli nimittäin aluksi vuosina 1945-1955 lisääntynyt 14 000:sta 19 800 asukkaaseen, josta edelleen seuraavan vuosikymmen aikana 24 500 asukkaaseen. Yhä ahtaammaksi käyvän kaupungin alueen kaventaessa mahdollisuuksia kaupunkisuunnittelulle ja kaupungin alueen ”luonnolliselle” kasvulle nousivat kysymykset Lappeenrannan lähiseudun alueiden uudelleenjärjestämisistä yhä voimallisemmin esille. Jo 1950-luvun alkupuolelta lähtien kytemässä ollut alueliitoshanke eteni lopulta ratkaisevasti 1960-luvun puolivälissä, kun sisäasiainministeriön määräämä selvitysmies esitti vuonna 1966 valmistuneessa mietinnössään Lauritsalan kauppalan ja Lappeen kunnan liittämistä Lappeenrantaan. Lappeenrannan näkökulmasta selvitysmiehen esitys oli mieluinen ja valtuusto hyväksyi omalta osaltaan alueliitoshankkeen kesällä 1966. Lappeen ja Lauritsalan kiivaasta vastustuksesta ja Korkeimpaan Hallinto – Oikeuteen saakka ulottuneesta valituksesta

¹⁸⁸ SA 102/1921, § 17. SA 180/1926, § 17. SA 346/1931, § 17. SA 247/1957, § 74, 81. SA 321/1958, § 178. Autio, 1986, 297-299. Autio, 1990, 152-153. Halila, 1950, 388-391. Halila, 1984, 468, 470.

¹⁸⁹ Lainataakan kasvun välttämiseksi kaupunki pyrki rahoittamaan koulurakennushankkeet mahdollisimman pitkälle omin voimin ja kaupunki varasikin vuosina 1963-1966 talousarvioon määrärahan Alakylän ja Tyysterniemen koulujen perustamista varten. Samanaikaisesta laajasta investointitoiminnasta johtuen pystyttiin säästöön keräämään pääomia kuitenkin riittämättömästi ja niinpä kaupunki joutui vuosina 1963-1966 ottamaan yhteensä neljä lainaa Alakylän ja Tyysterniemen koulujen rakentamista varten. (LKA: KV 28.12.1962, § 337. 27.12.1963, § 306. 7.1.1964, § 14. 23.3.1964, § 88. 21.12.1964, § 423. 27.12.1965, § 399. 23.5.1966, § 167. 29.8.1966, § 254. 28.12.1966, § 417.)

¹⁹⁰ JK 17.4.1959, § 45. 15.5.1959, § 67. 21.3.1961, § 44. JK 1966, Koulutoimen järjestelytoimikunnan muistio 23.9.1966.

huolimatta alueliitos vuoden 1967 alussa toteutettiin. Liitoksen seurauksena maakunnan kiistattomaksi keskuksiksi nousut Lappeenranta turvasi pitkäksi aikaa laajenemismahdollisuutensa, sillä kaupunkiin liitettyjen Lauritsalan kauppalan (25 km²) ja Lappeen kunnan (574 km²) alueiden myötä Lappeenranta nousi pinta-alaltaan Suomen suurimmaksi kaupungiksi. Alueliitoksen seurauksena kaupungin väkiluku kaksinkertaistui vajaasta 25 000 hengestä noin 50 000 asukkaaseen.¹⁹¹

Alueliitos mullisti kerralla kaupungin kansakoulutoimen rakenteelliset ja määrälliset puitteet, kun vuoden 1967 alusta lukien Lappeenrannan kansakouluhallinnon alaisuuteen siirtyi kaupungin 'vanhojen' seitsemän varsinaisen kansakoulun, kahden kansalaiskoulun ja apukoulun¹⁹² lisäksi yhteensä peräti 24 varsinaista kansakoulua, kaksi kansalaiskoulua ja apukoulu. Uusina varsinaisina lappeenrantalaiskansakouluina aloittivat Haapajärven, Hanhijärven, Kasukalan, Kaukaan, Kauskilan, Korkea-ahon, Lamposaaren, Lauritsalan, Lavolan, Lempiälän, Mustolan, Muukonniemen, Myllymäen, Nyrhilän, Partalan, Pulsan, Rikkilän, Rutolan, Simolan, Siparin, Tanin, Tirilän, Vainikkalan kansakoulut ja Keskuskansakoulu. Lisäksi uusina kaupungin kansalaiskouluina aloittivat Lappeen ja Lauritsalan kansalaiskoulut sekä uutena apukouluna Lauritsalan apukoulu (liite 3, kartat 1, 2 ja liite 4, kuvat 17, 19-26)¹⁹³. Kevätlukukaudella 1967 Lappeenrannassa oli siten toiminnassa 31 kansakoulua, neljä kansalaiskoulua ja kaksi apukoulua, yhteensä siis 37 koulua. Erillisiä koulutoimipaikkoja oli kaikkiaan 34, sillä Lappeenrannan apukoulu toimi Lönnrotin koulun sekä Lauritsalan kansalaiskoulu ja apukoulu Keskuskoulun tiloissa. Valtaosa Lappeenrannan uusista kouluista tuli entisen Lappeen kunnan puolelta, sillä entisen Lauritsalan kauppalan kouluja olivat vain Kaukaan, Lauritsalan, Mustolan kansakoulut ja Keskuskansakoulu sekä Lauritsalan kansalaiskoulu ja apukoulu. Alueliitoksen seurauksena Lappeenrannan varsinaisen kansakoulun oppilasmäärä yli kaksinkertaistui 1840:stä 4170 oppilaaseen, kansalaiskoululaisten määrä niin ikään yli kaksinkertaistui 370:stä 900 oppilaaseen ja apukoululaisten määrä lähes kaksinkertaistui 50:stä 90 oppilaaseen (liite 1, taulukot 1-4).¹⁹⁴

¹⁹¹ Antikainen, 1988, 185, 190, 203, 220. Perälä, 1984, 71-73. Toivanen, 1988, 138-147. Vuonna 1965 asui hallinnollisten rajojensa sisäpuolella Lappeenrannassa 24 500, Lappeessa 12 000 ja Lauritsalassa 13 000 asukasta (Antikainen, 1988, 185, 203).

¹⁹² Lappeenrannan 'vanhoja', ennen vuodelta 1967 alueliitosta kaupungin kansakouluhallinnon alaisuuteen kuuluneita kouluja olivat Alakylän, Armilan, Kesämäen, Lönnrotin, Peltolan, Taikinamäen ja Tyysterniemen varsinaiset kansakoulut, Linnoituksen ja Tykin kansalaiskoulut sekä Lappeenrannan apukoulu.

¹⁹³ Kuvakokoelmaan on otettu mukaan 2-3-opettajaisista pienkoulusta Haapajärven, Hanhijärven ja Lempiälän kouluhuoneistot, joista jokainen edustaa koulurakennuksen osalta erilaista pienkoulutyyppeä. Valtaosa muista 2-3-opettajaisista pienkoulusta vastasi luonnollisestikin pieniä yksilöllisiä erityispiirteitä lukuun ottamatta jotakin kolmesta edellä mainitusta kuvakokoelmaan mukaan otetusta pienkoulutyypistä. Kaukaan, Lavolan ja Muukonniemen kansakoulut sekä Keskuskoulu ja Lappeen kansalaiskoulu on puolestaan otettu kuvakokoelmaan mukaan koulujen oppilasmäärällä mitatun koon aiheuttaman keskeisen aseman johdosta.

¹⁹⁴ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1968. Tarkastaja, tilastot 1966-1968.

Alueliitoksen jälkeisen Lappeenrannan kansakoulutoimen rakennetta kuvataan alla olevissa taulukoissa¹⁹⁵.

Luokkien määrä	Alueliitoskoulut	'Vanhat' koulut	Yhteensä
2	14	-	14
3-4	4	1	5
5-9	3	2	5
Vähintään 10	3	4	7
Yhteensä	24	7	31

Opettajien määrä	Alueliitoskoulut	'Vanhat' koulut	Yhteensä
2	13	-	13
3-4	4	-	4
5-9	3	3	6
Vähintään 10	2	4	6
Yhteensä	22	7	29

Oppilaiden määrä	Alueliitoskoulut	'Vanhat' koulut	Yhteensä
-59	13	-	13 (12 %)
60-119	5	-	5 (10)
120-179	1	2	3 (9)
180-279	1	2	3 (17)
280-379	-	2	2 (16)
380-479	1	1	2 (23)
480-	1	-	1 (13)
Yhteensä	22	7	29 (100 %)

Taulukoista käy ilmi Lappeenrannan kansakoulutoimen rakenteen selvä muutos alueliitoksen seurauksena. Alueliitoksen myötä kaupungissa aloittivat täysin uutena kouluvuotona maalaiskunnille tyypilliset¹⁹⁶ pienet, kaksiluokkaiset, kaksiohjelmaisat ja alle 60 oppilaan kansakoulut, joiden määrällinen osuus kaupungin kaikista kansakouluista oli lähes puolet, mutta yhteisoppilasmäärä (498) kuitenkin vain reilu kymmenes kaupungin kansakoululaisten kokonaismäärästä. Toista ääripäätä alueliitoskouluissa edustivat kaksi mammuttikoulua, Keskuskansakoulu ja Kaukaan koulu, joiden yhteenlaskettu oppilasmäärä (994) kattoi peräti neljänneksen (24 %) kaupungin kansakoululaisista. Alueliitoksen jälkeen kaupungin kansakoulut jakautuivat oppilasmäärän perusteella selvästi kolmeen luokkaan. Kaupunkioloihin¹⁹⁷ nähden pieniä, alle 140 oppilaan kouluja oli 21. Keskisuuria, 200-340 oppilaan kouluja oli viisi ja suuria, 470-520 oppilaan kouluja kolme¹⁹⁸. Alueliitoksen jälkeen kaupungin kansakoululaiset keskittyivät vahvasti muutamiin (keskusta-alueen) kouluihin, sillä

¹⁹⁵ Ensimmäinen taulukko on kevätlukukaudelta 1967 ja kaksi jälkimmäistä lukuvuodelta 1967-1968. Ylimmäisessä taulukossa oli vielä mukana kaksi entistä Lappeen kunnan kaksiluokkaista kansakoulua (Rikkilä ja Tani), joiden toiminta kuitenkin lakkautettiin kevätlukukauden 1967 jälkeen. Alimmaisessa taulukossa esitetyt prosenttiosuudet kuvaavat, minkä osuuden samassa solussa esitettyjen kansakoulujen yhteisoppilasmäärä muodostaa kaupungin kansakoululaisten kokonaismäärästä. (LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1967. Tarkastaja, tilastot 1967-1968)

¹⁹⁶ Vuonna 1965 maalaiskansakoulussa opiskeli valtakunnallisesti keskimäärin 50 oppilasta (Kivinen, 1988, 264).

¹⁹⁷ Vuonna 1965 kaupunkikansakoulussa opiskeli valtakunnallisesti keskimäärin 300 oppilasta (Kivinen, 1988, 264).

¹⁹⁸ Pienistä kouluista kaksi oli Lappeenrannasta, kaksi Lauritsalasta ja 17 Lappeesta. Keskisuurista kouluista neljä oli Lappeenrannasta ja yksi Lappeesta. Suurista kouluista yksi oli Lappeenrannasta ja kaksi Lauritsalasta.

kaupungin kolmen suurimman kansakoulun oppilasmäärä oli kolmannes, viiden suurimman jo puolet ja kahdeksan suurimman peräti kaksi kolmannesta kansakoululaisten yhteismäärästä¹⁹⁹.

Alueliitoksen myötä kaupungin huomattavasti laajentuneessa kansakoulutoimessa oli oppilasmäärällä mitattuna kaupungin 'vanhojen' kansakoulujen asema edelleen keskeinen. Nimittäin kaikki kaupungin seitsemän 'vanhaa' kansakoulua oli kaupungin kymmenen oppilasmäärältään suurimman kansakoulun joukossa, toisin sanoen Lönnrotin koulun 130 oppilaan määrän ylittivät vain Keskuskansakoulu, Kaukas ja Lavola. Edelleen Lappeenrannan vanhojen kansakoulujen yhteisoppilasmäärä (1890) oli edelleen lähes puolet (45 %) kaupungin kansakoululaisten kokonaismäärästä²⁰⁰.

Entisen Lauritsalan alueelta siirtyi Lappeenrantaan neljä varsinaista kansakoulua, joista neliopettajaisessa Lauritsalan koulussa oli 90 ja viisiopettajaisessa Mustolan koulussa 120 oppilasta. Lauritsalan ja Mustolan koulujen lisäksi Lauritsalasta Lappeenrantaan siirtyi kaksi todellista koulujättiläistä, 16-luokkaiset ja 20-opettajaiset Kaukaan koulu ja Keskuskansakoulu, joista edellisessä oli 470 ja jälkimmäisessä peräti 520 oppilasta. Entisen Lauritsalan kauppalan koulurakenne oli kaupunkimainen, mikä aiheutui kauppalan väestön keskittymisestä kaupunkikunnalle ominaiseen tapaan suhteellisen suppealle alueelle.

Lauritsalan (ja Lappeenrannan) kouluihin verrattuna huomattavin ero Lappeen kunnan kansakoulujen kohdalla oli koulujen pieni koko. Vaikka kaikkiaan 24 alueliitoskoulusta peräti 20 siirtyi Lappeenrantaan entisen Lappeen kunnan alueelta, oli Lappeen kunnan koulujen oppilasmäärä (1080) vain vajaa puolet (47 %) alueliitoskoulujen yhteisoppilasmäärästä (2290). Lisäksi kaikki kaksiluokkaiset ja -opettajaiset ja alle 60 oppilaan kansakoulut olivat entisen Lappeen kunnan kouluja. Kaksiluokkaisten koulujen lisäksi myös muut entisen Lappeen kunnan kansakoulut olivat oppilasluvultaan melko pieniä. Kolmiluokkaiset Myllymäki, Simola ja Vainikkala olivat kukin 60-80 oppilaan kouluja. Yli sadan oppilaan kouluja olivat vain viisiluokkainen 110 oppilaan Muukonniemen koulu ja suurimpana yhdeksänluokkainen ja 250 oppilasta käsittävä Lavolan koulu. Lappeen kunnan luonteeltaan maalaiskunnalle ominainen koulurakenne juontui asukasluvultaan Lauritsalan kokoisen, mutta Lauritsalaan verrattuna poikkeuksellisen laajan alueen omaavan Lappeen harvasta asutuksesta, jolloin lappeelaislasten koulunkäynti oli jouduttu järjestämään perustamalla useita pienkouluja kunnan alueen kyliin ja asutuskeskittyymiin. Lappeen kunnan kouluista valtakunnalliset kaupunkikansakoulun mitat täyttävä koulu löytyi ainoastaan Lappeenrannan kaupunkialueen vieressä sijainneen Uus-Lavolan asutusalueen koulusta (Lavola) (liite 3, kartta 1).

Vuoden 1967 alueliitoksen myötä laajeni huomattavasti myös Lappeenrannan kansalaiskoulujen volyyymi Lauritsalan ja Lappeen kansalaiskoulujen siirryttyä Lappeenrannan kan-

¹⁹⁹ Kaupungin kahdeksan suurinta kansakoulua olivat suurusjärjestyksessä Keskuskoulu, Kesämäki, Kaukas, Tyysterniemi, Alakylä, Peitola, Lavola ja Armila.

²⁰⁰ Kaupungin 4180 kansakoululaisesta opiskeli Lauritsalan kouluissa 29 % ja Lappeen kouluissa 26 %. Kansakouluopettajien kohdalla osundet olivat lähes vastaavat, sillä kaupungin 173 kansakouluopettajasta 43 % (75) toimi Lappeenrannan 'vanhoissa' kansakouluissa sekä Lauritsalan ja Lappeen alueiden kouluissa kummassakin 28 % (49) kaupungin opettajakunnasta.

sakouluhallinnon piiriin. Alueliitoksen seurauksena Lappeenrannan kansalaiskoulujen oppilas- ja luokkamäärät yli kaksinkertaistuivat, sillä lukuvuonna 1967-1968 kaupungin neljän kansalaiskoulun 30 luokalla työskenteli yhteensä 900 oppilaasta, joista 420 opiskeli 7-luokkaisissa Linnoituksen ja Tykin kouluissa ja puuttuvat 480 oppilasta 8-luokkaisissa Lauritsalan ja Lappeen kouluissa. Vielä edellisenä lukuvuonna Linnoituksessa ja Tykissä opiskeli 14 luokalla yhteensä 370 oppilasta. Alueliitoskouluista Lappeen kansalaiskoulun käytössä oli oma kouluhuoneisto, mutta Lauritsalan kansalaiskoulu puolestaan toimi Keskuskoulun tiloissa jakaen kansalaiskoulu mammuttimaisen kouluhuoneiston opetustilat niin ikään samaisessa koulutalossa toimivien varsinaisen kansakoulun ja apukoulun kanssa.²⁰¹

6.5. Haja-asutusalueen pienkouluja lakkautetaan

Alueliitoksen seurauksena Lappeenrannan kansakoulutoimen rakenne muuttui siis kaupunkiolosuhteissa varsin poikkeukselliseksi. Kaupungissa oli toisaalta kaupunkiololoissa yleisiä, satoja oppilaita käsittäviä kansakouluja. Toisaalta Lappeenrannassa oli kaupunkiolosuhteissa poikkeuksellisesti myös noin 15 pientä, 2-3-opettajaista ja -luokkaista 30-60 oppilaan koulua. Kaupungin kansakoulujen ulkoisten ja toiminnallisten puitteiden heterogeenisuudesta sekä kouluja kohdanneesta oppilaskadosta johtuen osoittautui alueliitoksen jälkeen useiden haja-asutusalueiden pienkoulujen toiminnan jatkaminen kuitenkin siinä määrin vaikeaksi, että useat pienistä kouluista joutuivat lakkautusuhan alaiseksi.

Esitykset pienkoulujen sulkemisista alkoivat itse asiassa jo ennen vuoden 1967 alueliitosta, kun alueliitoksen vaikutuksia Lappeenrannan kansakoulutoimeen käsitelleen toimikunnan syyskuussa 1966 valmistuneen mietinnön mukaan tulisi alueliitoksen jälkeen entisen Lappeen kunnan kouluista Rikkilän ja Tanin koulujen toiminta lopettaa kevätlukukauden 1967 jälkeen ja koulujen oppilaat siirtää Korkea-ahon ja Simolan kouluihin. Toimikunta ehdotti myös Pulsan koulun lakkauttamista lähivuosina sekä Lempiälän koulun supistamista syyslukukaudella 1967 kolmiopettajaisesta kaksiopettajaiseksi. Pienkoulujen määrän vähentäminen aloitettiin toimikunnan ehdotusten mukaisesti jo heti alueliitosvuonna ja kevätlukukauden 1967 jälkeen kansakoulujen johtokunta lakkautti Rikkilän ja Tanin koulut. Seuraavana lukuvuonna (1967-1968) kansakoulujen johtokunta yhdisti Siparin ja Nyrhilän koulut ja lopetti Pulsan koulun, jonka oppilaat siirrettiin yhdistettyyn Siparin - Nyrhilän kouluun. Haja-asutusalueiden koulujen määrä uhkasi supistua edelleen, kun kansakoulujen johtokunta lukuvuonna 1968-1969 esitti lähivuosina lakkautusuhan alaisiksi kouluiksi ainakin Kauskilan, Lamposaaren, Lempiälän, Tirilän, Hanhijärven ja Lauritsalan koulut. Samana lukuvuonna johtokunta siirsi osan Kauskilan koulun oppilaista Armilan kouluun. Kauskilan koulun toiminta lopetettiin kokonaan lukuvuoden 1971-1972 päätyttyä ja kun kahden vuoden kuluttua lakkautettiin vielä Nyrhilän koulu, oli

²⁰¹ LKA: Tarkastaja, tilastot 1966-1968. Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1968.

alueliitoksen jälkeen näin ollen lakkautettu kokonaan viisi alueliitoskoulua. Lisäksi toiset viisi koulua oli julistettu lakkautusuhan alaisiksi kouluiksi, joten kansakoulujen määrän supistustoimenpiteet koskivat suoraan tai välillisesti kaikkiaan noin 40 prosenttia alueliitoskouluista ja noin kolmasosaa kaupungin kansakoulujen yhteismäärästä.²⁰²

Pienten kansakoulujen määrää pyrittiin vähentämään opetuksellisista ja taloudellisista syistä. Ensinnäkin kaupungin kansakouluissa järjestettävän opetustoiminnan yhtenäistämiseksi pyrittiin Lappeenrannan kaikkiin kansakouluihin heti alueliitoksen jälkeen saamaan oppisisällöiltään yhtenäinen opetussuunnitelma, mikä kuitenkin kaupungin kansakouluviranomaisten mukaan oli kooltaan sekä täten toimintaympäristöltään ja -tavoiltaan erilaisissa kouluissa hyvin vaikeaa. Nimittäin alueliitoksen myötä Lappeenrantaan siirtyneissä kaksiluokkaisissa ja -opettajaisissa kouluissa oli Rutolan koulua lukuun ottamatta kuitenkin kaikki varsinaisen kansakoulun kuusi vuosiluokkaa²⁰³. Koska kouluissa jouduttiin yhteen luokkaan yhdistämään oppilaita kolmelta vuosiluokalta, jakautui kolmannelta vuosiluokalta alkavien oppiaineiden (biologia ja maantieto, kansalaistaito, kuvaamataito ja englannin kieli) kohdalla oppiaineen opetusryhmät ongelmallisesti kahteen luokkaan ja koulun molempien opettajien hoidettavaksi. Erityisesti vieraan kielen (englanti) opetuksen järjestäminen oli kansakouluntarkastajan mukaan kaksiluokkaisissa kouluissa vaikeaa. Koska pienissä kansakouluissa ei ollut päteviä englannin opettajia, jouduttiin vieraan kielen opetuksen järjestämiseksi turvautumaan koululta toiselle kiertävään aineopettajaan, mikä aiheutti pienkoulujen opetusryhmissä lisäjärjestelyjä. Rakenteeltaan heterogeenisen kansakoulutoimen opetussisällöllisen yhtenäistämistehtävän vaikeudesta tuskastunut kansakouluntarkastaja totesikin lukuvuoden 1967-1968 jälkeen suorasanaisesti, ettei ”kertomuskaudella suinkaan päästy tyydyttävästi samoille raiteille (koulujen opetustoiminnan yhtenäistämässä), eikä voidakaan päästä niin kauan, kun kuvassa mukana on kaksiohjaajaisia, kuusi vuosiluokkaa käsittäviä osastokouluja”. Opetuksen yhtenäistämisen onnistumiseksi tarkastaja ehdottikin pienten kansakoulujen määrän vähentämistä.²⁰⁴

Koulujen opetussisällöllisessä yhteensovittamisessa ilmenneiden vaikeuksien lisäksi pienten haja-asutusalueiden koulujen määrän vähentämiseen vaikuttivat myös taloudelliset perusteet. Ensinnäkin eräät lakkautetuiksi ehdotetuista kouluista, kuten Pulsa ja Kauskila, olivat jo kouluhuoneistojensa puolesta siinä määrin heikossa kunnossa, ettei huoneistojen kunnostaminen jälleen opetuskäyttöön soveltuvaksi olisi kansakoulujen

²⁰² LKA: KV 21.11.1966, § 349. 29.5.1972, § 195. KH 31.10.1966, § 2003. 2.5.1972, § 1243. JK 1966, Koulutoimen järjestelytoimikunnan muistio 23.9.1966. JK 18.4.1967, § 120. 20.3.1968, § 46. 9.4.1968, § 91. 14.5.1968, § 117, 118. 24.3.1970, § 56. 25.4.1972, § 151. 26.3.1974, § 132. 27.8.1974, § 400. Johtokunta, toimintakertomukset 1967-1975. / Varsinaisessa tekstissä mainittujen pienkoulujen lakkautusten lisäksi lopetettiin kaupungissa lukuvuoden 1974-1975 alusta myös Armilan kansakoulun toiminta sen johdosta, että kaupunkiin perustettu (Armilan) yläaste sijoitettiin Armilan kansakoulun tiloihin. Armilan kansakoulun oppilaat siirrettiin läheisiin Alakylän ja Kesämäen kouluihin. (KV 4.3.1974, § 83)

²⁰³ Äärimmäisenä esimerkkinä oli Pulsan koulu, jossa kuudella vuosiluokalla opiskeli yhteensä vain 24 oppilasta. Oppilaita oli ensimmäisellä vuosiluokalla 5, toisella 4, kolmannelta 5, neljännellä 5, viidennellä 4 ja kuudennella vuosiluokalla 1.

²⁰⁴ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1969. Johtokunta, opetussuunnitelmat, varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelmat 1967 ja 1971. Tarkastaja, tilastot 1966-1968.

johtokunnan mukaan ollut taloudellisesti mielekäästä. Yleisin perustelu pienkoulujen lakkauttamisille oli kuitenkin koulujen oppilasmäärän jatkuva väheneminen. Koululaisten joukon supistuminen 'sinänsä' ei kuitenkaan ollut perimmäinen syy koulujen lakkauttamisesityksille, vaan oppilasvajetta seurannut valtionavustuksen menetys. Nimittäin kansakoululainsäädännön mukaan valtionavustusta ei myönnetty sellaisen koulun toimintamenojen kattamiseen, jonka koulun oppilasmäärä alitti laissa säädetyn vähimmäisrajan. Kansakouluasetuksessa (1958) säädettiin kaksiolettajaisen koulun vähimmäisoppilasmääräksi 25 oppilasta ja vuonna 1968 rajaa alennettiin 23 oppilaaseen²⁰⁵. Huoli valtionavustuksen menettämisestä johti vuosina 1967-1968 juuri Tanin, Rikkilän ja Pulsan koulujen lakkauttamiseen, sillä koulujen oppilasmäärä oli painumassa alle valtionavustukseen oikeuttavan vähimmäisrajan.²⁰⁶

Oppilasmäärän supistuminen uhkasi pienten koulujen toimintaa jatkossakin ja lukuvuonna 1971-1972 oli oppilasmäärä Tirilässä, Partalassa, Lempiälässä ja Kasukkalassa kuihtunut lähelle valtionavustukseen oikeuttavaa vähimmäisrajaa sekä Kauskilan ja Lamposaaren kouluissa yhdellä oppilaalla rajan jo alittanutkin. Valtionavustuksen menetystä mitä todennäköisimmin seuranneelta koulujen joukkosulkemisilta kuitenkin (Kauskilan koulua lukuun ottamatta) vältyttiin, kun haja-asutusalueiden pienkoulujen suureksi onneksi valtionavustukseen oikeuttavaa vähimmäisoppilasmäärää vuonna 1972 alennettiin kerralla 23:sta 16 oppilaaseen²⁰⁷. Lainsäädännön muutoksen suoma helpotus jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä pienkoulujen tyhjentyminen jatkuessa oli kansakoulutoimen viimeiseksi lukuvuodeksi 1974-1975 valtionavustuksen myöntämisen vähimmäisoppilasmäärä jälleen uhkaavasti lähestynyt parinkymmenen oppilaan kouluiksi supistuneissa Haapajärven, Hanhijärven, Kasukalan, Lempiälän ja Tirilän kouluissa sekä Lamposaaren koulussa rajan yhdellä oppilaalla jo alittanutkin.²⁰⁸ Vaikka edellä mainittujen koulujen oppilasmäärä oli kaupungin sisäisen muuttoliikkeen ja oppikoulun käynnin yleistymisen²⁰⁹ myötä vuosina 1967-1974 kuihtunut koulukohtaisesti peräti 30-60 %, ei pienkoulujen lakkauttamisia kansakoulujärjestelmän aikana kuitenkaan enää toteutettu.

6.6. Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen uudet koulut

Alueliitoksen jälkeen kaupungin kansakoulutoimessa vaikutti kaksi toisilleen vastakkaista virtausta. Toisaalta useiden kaupungin haja-asutusalueen pienkoulujen työrauhaa häiritsi työskentely lakkautusuhan alla, kun taas toisaalta lähellä kaupungin keskusta-alueita jouduttiin kovan oppilaspaineen alaisena toteuttamaan 1970-luvun alkuvuosina varsinainen uusien koulujen perustamisaalto. Nimittäin vuosina 1970-1974 kaupunkiin pystytettiin

²⁰⁵ SA 321/1958, § 179. SA 377/1968, § 179.

²⁰⁶ LKA: KV 21.11.1966, § 349. JK 20.2.1968, § 46. Johtokunta, toimintakertomukset 1967-1971. Tarkastaja, tilastot 1967-1970.

²⁰⁷ SA 62/1972, § 179.

²⁰⁸ LKA: KH 29.5.1972, § 195. JK 25.4.1972, § 151. Johtokunta, toimintakertomukset 1971-1975.

²⁰⁹ LKA: KV 31.1.1972, § 47. 19.6.1972, § 258. Johtokunta, toimintakertomus 1970-1975. Tarkastaja, tilastot 1967-1970.

Voisalmeen, Mäntylään ja Kuusimäkeen uudet kansakouluhuoneistot (liite 3, kartta 1 ja liite 4, kuvat 28-30).²¹⁰ Hanke uusien kansakoulutilojen perustamiseksi käynnistyi tammikuussa 1969, jolloin kaupunginhallitus hyväksyi Voisalmen koulun perustamishankkeen aloittamisen. Kansakoulujen johtokunnan laatimaa sekä valtuuston ja kouluhallituksen keväällä 1969 hyväksymää Voisalmen koulun rakennusohjelmaa jouduttiin kuitenkin saman vuoden lopulla muuttamaan ja jakamaan alkuperäinen ohjelma kahtia siten, että ensimmäisessä vaiheessa perustettiin 12 varsinaista luokkahuonetta ja käsityötilat sekä lisä- ja säilytystilat käsittävä luokkahuoneosa ja toisessa vaiheessa liikunta- ja ruokalatilat lisätiloineen käsittävä yhteisten tilojen osa. Uudistetun rakennusohjelman ja ohjelman pohjalta laadittujen pääpiirustusten ja työselitysten tultua valtuustossa ja kouluhallituksessa syyskuuhun 1970 mennessä hyväksytyä saatettiin uuden kansakoulun varsinaiset rakennustyöt aloittaa. Työ valmistui vuodessa ja näin koulutyö Voisalmen uudessa 12-luokkaisessa koulutalossa pystyttiin aloittamaan syyslukukauden 1971 alusta.²¹¹

Asutusalueiden väestönkasvu aiheutti 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa paineita koulutilojen perustamiselle Voisalmen lisäksi myös muutamissa muissa kaupunginosissa. Kansakouluviranomaisten mukaan asukasluvun lisääntyminen oli erityisen voimakasta Mattilan-Mäntylän-Tapiolan-Kuuselan, Huhtiniemen-Kuusimäen, Tirilän-Hartikkalan-Lapveden ja Hovinpellon seuduilla, joilla alueilla ei ollut omaa kansakoulua, mutta jotka alueet olivat kouluviranomaisten mukaan pikaisen koulutarpeen arvioinnin ja suunnittelun kohteena. Kansakouluviranomaisten mainitsemista alueista ensimmäisenä koulutalot perustettiin kansakoulujen johtokunnan loppuvuodesta 1970 laatiman koulurakennusohjelman mukaisesti ja kaupunginhallituksen suostumuksella Mäntylän ja Kuusimäen alueille. Kansakoulujen johtokunta laati ensinnä perustettavalle Mäntylän koululle rakennusohjelman, jonka mukaan koulu käsitti neljän varsinaisen luokkahuoneen ohella kouluruokalan, opettajien huoneen sekä tarvittavat lisä- ja säilytystilat. Valtuusto hyväksyi johtokunnan esittämän rakennusohjelman kesällä 1971. Mäntylän koulun varsinaiset rakennustyöt käynnistettiin rakennuspiirustusten ja työselitysten valmistuttua vielä saman vuoden lokakuussa ja kolmessa kuukaudessa suoritettujen pystytystöiden jälkeen saatettiin varsinainen koulutyö uudessa koulussa aloittaa alkuvuodesta 1972.²¹²

²¹⁰ Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen kouluhankkeiden lisäksi kaupungissa toteutettiin vuosina 1968-1969 ja 1971 myös pahoin rapistuneen Vainikkalan sekä tulipalossa osin tuhoutuneen ja tilanahtaudesta kärsineen Lavolan koulun rakennushankkeet (LKA: KV 19.6.1967, § 231. 28.8.1967, § 310. 19.8.1968, § 316. 31.3.1969, § 142. 27.10.1969, § 417. 23.2.1970, § 79. 27.4.1970, § 134. 28.9.1970, § 329. 4.9.1972, § 339. KH 20.10.1969, § 2401. 31.3.1970, § 766. 25.1.1971, § 240. 10.12.1972, § 3478. JK 16.5.1967, § 145. 14.11.1967, § 338. 4.2.1969, § 31. 18.3.1969, § 68. 27.7.1969, § 170. 16.9.1969, § 223. 16.6.1970, § 123. 29.7.1970, § 161. 12.8.1970, § 175. 3.3.1971, § 59. Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1970).

²¹¹ KV 31.3.1969, § 124. 4.8.1969, § 271 ja 310. 29.9.1969, § 373. 22.12.1969, § 494. 27.4.1970, § 133 ja 134. 29.6.1970, § 244. 28.9.1970, § 329. 12.10.1970, § 339. 26.10.1970, § 369. 29.11.1971, § 407. 1.2.1971, § 34. KH 13.1.1969, § 97. 17.3.1969, § 644. 31.3.1969, § 770. 24.6.1969, § 1527. 15.12.1969, § 2954. 31.3.1970, § 765. 20.4.1970, § 934. 15.6.1970, § 1422. 22.6.1970, § 1476. 5.10.1970, § 2263. JK 4.2.1969, § 30. 24.6.1969, § 144. 2.9.1969, § 174. 25.11.1969, § 299. 16.12.1969, § 324. 14.4.1970, § 72. 18.6.1970, § 127.

²¹² LKA: KV 21.6.1971, § 236. 25.10.1971, § 351. KH 21.12.1970, § 3001. 17.5.1971, § 1339. 7.6.1971, § 1521. 21.6.1971, § 1628. 5.11.1973, § 3094. JK 18.11.1970, § 295. 14.5.1971, § 151. 2.6.1971, § 161. 22.1.1972, § 272. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1970, 1971-1972.

Mäntylän koulun valmistumisen aikoihin jatkettiin kansakoulujen johtokunnan kaupunginhallitukselle tekemästä esityksestä johtokunnan loppuvuodesta 1970 laatiman koulurakennusohjelman toteuttamista Kuusimäen koulun perustamisella. Johtokunnan alkuvuodesta 1972 suunnittelema ohjelma käsitti neljä varsinaista luokkahuonetta ja kolme muuta opetustilaa, kouluruokalan, terveydenhoitotilat, koulun johtajan ja opettajien huoneet, vahtimestarin asunnon sekä lisä- ja säilytystilat. Valtuusto hyväksyi kansakoulujen johtokunnan laatiman Kuusimäen koulun rakennusohjelman alkuvuodesta 1972. Koulun varsinaiset rakennustyöt suoritettiin rakennusasiakirjojen valmistuttua reilussa kolmessa kuukaudessa syksyllä 1972 ja koulutyöt aloitettiin heti koulun valmistuttua marraskuussa 1972.²¹³

Kuusimäen koulutalon lisäksi jatkettiin kaupungin kansakoulujen rakennusohjelmaa vielä Mäntylän koulun laajennuksella. Nimittäin jo kesällä 1971 oli kansakoulujen johtokunta esittänyt ohjelman myös Mäntylän koulun toisen rakennusvaiheen toteuttamiseksi, jota ohjelmaa ei kuitenkaan vielä tuolloin valtuustossa hyväksytty. Hautumaan jääneen hankkeen toteutuminen eteni ratkaisevasti syksyllä 1973, kun valtuusto hyväksyi kansakoulujen johtokunnan laatiman kaksi opetustilaa, terveydenhoito-, liikunta- ja näyttämötilat, käsityöluokan, opettajien huoneen sekä lisä- ja säilytystilat käsittäneen Mäntylän kansakoulun toisen vaiheen rakennusohjelman. Koulun varsinaiset rakennustyöt suoritettiin kesällä 1974 ja näin saatettiin koulutyö Mäntylän koulun lisärakennuksessa käynnistää Lappeenrannan kansakoulutoimen viimeisen toimintavuoden (1974-1975) alussa.²¹⁴

1970-luvun alkupuolella kaupunkiin perustettiin siis kolme uutta kansakoulua. Merkittävin syy Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen koulujen aloittamiselle oli kaupungin ydinkeskustan lähiympäristöön toisen maailmansodan jälkeen laajentuneille asutusalueille²¹⁵ syntynyt koulutilojen tarve²¹⁶. Koulutilatarve sekä Voisalmen, Kuusimäen ja Mäntylän asutusalueiden koulurakennushankkeiden toteuttamisen välttämättömyys eivät kuitenkaan olleet yllätyksiä. Kaupungin kouluviranomaiset olivat nimittäin pitkin 1950- ja 1960-lukuja useaan otteeseen tiedottaneet kaupungin johtoa edellä mainituille alueille kohdistuvasta kasvavasta oppilaspaineesta ja alueiden koulutilojen tarpeen lisääntymisestä. 1950-luvun puolivälissä kouluhuoneiston rakentaminen Tyysterniemen-Voisalmen, ja Mäntylän-Kuuselan-Mattilan-Tapiolan alueille oli noussut kaupungin kansakouluviranomaisten kiireellisimpien koulurakennushankkeiden jouk-

²¹³ LKA: KV 31.1.1972, § 34. 6.11.1972, § 452. KH 23.12.1971, § 3137. 27.12.1971, § 3272. 17.1.1972, § 155. 4.12.1972, § 3354. JK 18.11.1970, § 295. 11.1.1972, § 9. 22.8.1972, § 374. 17.10.1972, § 493, 518.

²¹⁴ LKA: KV 21.6.1971, § 236. 31.1.1972, § 22. 9.10.1972, § 348. 3.9.1973, § 364. 15.7.1974, § 222 ja 224. 24.2.1975, § 52. 26.5.1975, § 195. KH 9.7.1973, § 1926. 27.8.1973, § 2365. 10.12.1973, § 3475. JK 14.5.1971, § 151. 2.6.1971, § 161. 21.8.1973, § 360. 23.10.1973, § 518. 20.11.1973, § 575.

²¹⁵ Antikainen, 1988, 197, 207-209, 220. Herranen, 1988, 330-338. Hoffman, 1988, 443-445, 516-520.

²¹⁶ Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen asutusalueiden koulutilojen tarpeesta oli osoituksena, että alueiden kolmen koulun yhteisoppilasmäärä oli kansakoulutoimen viimeisenä lukuvuonna (1974-1975) peräti 730 oppilasta eli viidennes (19 %) kaupungin kansakoululaisten yhteismäärästä. Lukuvuonna 1974-1975 olikin Voisalmen (380 opp.) koulu noussut oppilasmäärällä mitattuna kolmanneksi, Mäntylä (180) kahdeksanneksi ja Kuusimäki (170) yhdeksänneksi suurimmaksi kaupungin 28 varsinaisesta kansakoulusta. Erityisen voimakasta oppilaspaineen aiheuttama koulutilojen tarve oli kaupungin pohjoislaidalla Voisalmen seudulla, jonka alueen koulun oppilasmäärä lähes kaksinkertaistui 200:sta 380 oppilaaseen koulun kolmen ensimmäisen toimintavuoden (1971-1974) aikana. (LKA: JK 17.10.1972, § 493. Johtokunta, toimintakertomukset 1971-1975)

koon. Koulutilojen vaje Voisalmen sekä Mäntylän alueilla nähtiin jo 1950-luvun alkupuolella myös kaupunginvaltuustossa ja vuonna 1952 eräät valtuutetut laativatkin aloitteen kansakoulujen rakentamisesta mainituille alueille. Kaupunginhallitus ei kuitenkaan lukuisten muiden mittavien investointihankkeiden samanaikaisuuden johdosta ollut kykenevä kouluviranomaisten ehdotuksiin vielä 1950- ja 1960-luvuilla myönteisesti vastaamaan ja niinpä kouluhankkeet Mäntylään, Kuusimäkeen ja Voisalmeen siirtyivät aina siihen asti, kunnes hankkeiden lykkääminen oli käytännössä mahdotonta.²¹⁷

Koulurakennushankkeiden viivästyisestä johtuen muodostuikin lopulta juuri kiire Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen koulujen perustamishankkeiden moottoriksi. Voisalmen koulun pystyttämistä ohjasi huutava pula alueen opetustiloista. Nimittäin kaupungin pohjoisen alueen ainoan koulun, Tyysterniemen, oppilasmäärä oli vuosina 1966-1969 lisääntynyt 290:stä 430 oppilaaseen ja koulussa oli opetustilojen puutteen johdosta jouduttu jo koulun kolmantena toimintavuonna eli syksyllä 1968 siirtymään vuorolukuun. Kaupungin pohjoisen alueen koulutilojen puute saavutti viimein alkuvuodesta 1969 myös kaupungin johdon tietoisuuden ja kaupunginhallitus kiirehtikin Voisalmen koulun mahdollisimman pikaista perustamista. Pohjoisen alueen koulutilavajeen ja Tyysterniemen koulun tilahtauden helpottamiseksi puolitettiin Voisalmen koulun rakennustoimikunnan ehdotuksesta loppuvuodesta 1969 koulun rakennusohjelma asettamalla koulun luokkahuoneosan perustaminen ensisijaiseksi, jotta uusi koulurakennus saataisiin mahdollisimman nopeasti käyttövalmiiksi ja jotta ankaraa luokkahuonevajetta saataisiin helpotettua.²¹⁸

Voisalmen kouluhankkeen lisäksi oli ajan niukkuus myös Mäntylän ja Kuusimäen koulujen rakennushankkeiden yhteydessä eräs päällimmäisin hankkeita siivittävä tekijä. Kansakoulujen johtokunnan loppuvuodesta 1970 esittämän näkemyksen mukaan koulujen perustaminen Mäntylään ja Kuusimäkeen (vuosien 1971 ja 1972 aikana) olivat kaupungin kiireisimmät kansakouluhankkeet. Loppukeväällä 1971 johtokunta kiirehti uudelleen Mäntylän ja Kuusimäen koulujen mahdollisimman pikaista perustamista sekä lisäksi Mäntylän koulun toisen rakennusvaiheen käynnistämistä välittömästi koulun ensimmäisen vaiheen valmistuttua siten, että Mäntylän toinen vaihe olisi valmis vuoden 1972 aikana. Kaupunginhallituksen käsitellessä Mäntylän ja Kuusimäen koulujen rakentamista alkukesällä 1971 kansakouluviranomaisten kiire oli tarttunut myös kaupunginhallitukseen, joka myönsikin koulujen mahdollisimman pikaisen rakentamisen tarpeellisuuden. Esimerkiksi kiireellisyysjärjestyksessä ensimmäisenä perustettavan Mäntylän koulun tuli kaupunginhallituksen mukaan olla käyttökunnossa viimeistään vuoden 1972 (kevätlukukauden) alussa. Kouluhankkeiden kiireellisyyden johdosta kaupunginhallitus katsoikin, että Voisalmen kiinteärakenteisesta koulusta poiketen tuli Mäntylän ja Kuusimäen alueiden

²¹⁷ LKA: KV 28.4.1952, § 142. KH 1.2.1954, § 100. Kaupungin asiakirjat 1955. JK 29.8.1952, § 104. 16.5.1952, § 67. 20.6.1952, § 82. 26.2.1954, § 28. 21.3.1961, § 44. 1.9.1964, § 115. Johtokunta, toimintakertomukset 1949-1955.

²¹⁸ LKA: KV 22.12.1969, § 494. KH 15.12.1969, § 2954. Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1970. Tarkastaja, tilastot 1966-1970.

koulutarve tyydyttää siirtokelpoisten kevytrakenteisten 'dominokoulujen' avulla. Tehdasvalmistaisesti tuotetuista elementtirakenteista koottujen koulutalojen toimitusaika oli nimittäin kaupungin teknillisen lautakunnan mukaan vain 3-4 kuukautta, siitä kun tilaus tehdään siihen, kun tilaus on valmis. Siirtokelpoisen dominokoulun perustaminen oli koulun rakenteiden lisäksi myös byrokratian osalta kevyttä. Koulun perustamista varten ei nimittäin tarvinnut anoa erillistä rakennuslupaa kouluhallitukselta. Dominokoulujen kevytrakenteisuus ja kouluhallituksen ohittaminen rakennusbyrokratiassa todellakin nopeuttivat kouluhankkeita, sillä sekä Mäntylän kaksivaiheisen koulun että Kuusimäen koulun rakennustyöt suoritettiin kaupungin teknillisen lautakunnan arvioiden mukaisesti kukin noin kolmessa kuukaudessa.²¹⁹

Kouluhankkeiden yhteydessä edellä kerrotulle kiireelle oli pitävät perusteet, sillä jokainen kolmesta uudesta koulusta valmistui todella tarpeeseen. Ensinnäkin Voisalmen uuden koulutalon valmistuminen helpotti suuresti koulutyötä kaupungin pohjoisella alueella, sillä syyslukukaudella 1971 Voisalmen kansakoulussa aloittaneen 200 oppilaan myötä putosi oppilasmäärä Tyysterniemessä kerralla 430:sta 290 oppilaaseen. Voisalmen koulun tapaan oli myös Mäntylän ja Kuusimäen koulujen oppilaspaikoille kysyntää. Nimittäin heti ensimmäisenä toimintavuonna opiskeli Mäntylän koulutalossa 120 ja Kuusimäen huoneistossa jo 140 oppilasta. Jokaisen mainitun kolmen koulun toimitilat osoittautuivat kouluihin vuosina 1972-1974 suuntautuneen oppilasvirran seurauksena kuitenkin alamittaisiksi ja koska vain Mäntylän koululle ennätettiin ja kyettiin Mattilan-Mäntylän-Kuuselan-Tapiolan alueen asukkaiden ja kansakoulujen johtokunnan kaupunkia kohtaan osoittaman tehokkaan painostustyön tuloksena rakennuttamaan lisää toimitiloja, työskenneltiin Voisalmen ja Kuusimäen kouluissa kansakoulujärjestelmän viimeisenä lukuvuonna (1974-1975), kuten myös peruskoulujärjestelmän ensimmäisinä toimintavuosina riittämättömissä tiloissa.²²⁰

Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen koulujen rakennushankkeiden toteutumista sääтели kiireen lisäksi erittäin merkittävästi myös taloudelliset tekijät. Kaupungin menotaloudessa alueliitoksen jälkeinen ajanjakso oli selkeän kasvun aikaa²²¹ ja kaupungin taloudellisten voimavarojen rajallisuus näkyi myös Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen koulujen rakennushankkeiden yhteydessä. Ensinnäkin Voisalmen koulun rakennusohjelmaa jouduttiin rahoituksellisten vaikeuksien johdosta loppuvuodesta 1969 muuttamaan koulun rakennustoimikunnan havaittua, että suunnitellun koulurakennuksen kustannukset tulisivat kohoamaan yli koulun perustamiseen osoitettujen rahoitusmahdollisuuksien.²²²

²¹⁹ LKA: KV 22.12.1969, § 494. 27.4.1970, § 133 ja 134. 29.6.1970, § 244. 12.10.1970, § 339. 21.6.1971, § 215, 236. 25.10.1971, § 351. 27.3.1972, § 116. 14.8.1972, § 309. 26.11.1973, § 477, 478. 7.1.1974, § 18. 28.10.1974, § 346. 26.5.1975, § 195. KH 15.12.1969, § 2954. 17.5.1971, § 1339. 7.6.1971, § 1521. 21.6.1971, § 1628. JK 9.1.1968, § 3. 4.2.1969, § 30. 12.8.1970, § 181. 18.11.1970, § 295. 14.5.1971, § 151. 2.6.1971, § 161. Johtokunta, toimintakertomukset 1966-1970.

²²⁰ LKA: KV 3.9.1973, § 363. 28.1.1974, § 83. 28.12.1973, § 541. 28.10.1974, § 345. KH 5.6.1972, § 1562. 27.6.1972, § 1761. 9.7.1973, § 1928. 27.8.1973, § 2355. 17.12.1973, § 3581. Kaupungin kunnalliskertomus 1976, 143-147. JK 9.11.1971, § 467. 11.4.1972, § 126. 17.10.1972, § 493. 15.5.1973, § 196. 29.5.1973, § 222. 21.8.1973, § 361. 4.12.1973, § 605. Johtokunta, toimintakertomukset 1971-1975.

²²¹ LKA: Kaupungin tilienpäätökset 1967-1974.

²²² LKA: KV 22.12.1969, § 494. KH 15.12.1969, § 2954.

Rahoitukselliset kysymykset nousivat tärkeään osaan myös Mäntylän ja Kuusimäen perustamishankkeiden kohdalla. Ensinnäkin rahoituksen puutteen johdosta jouduttiin alun perin 8-luokkaiseksi tarkoitettua Mäntylän koulun perustaminen toteuttamaan supistetussa muodossa ja kaksivaiheisena sekä alkuperäistä suunnitelmaa selvästi myöhäisemmin. Myös Kuusimäen koulun rakennusohjelma jouduttiin jakamaan kahteen osaan, josta ohjelmasta vain ensimmäisen vaihe ennätettiin kansakoulujärjestelmän aikana toteuttaa. Edelleen kaupunginhallituksen alusta alkaen julkilausuttuna tavoitteena oli Mäntylän ja Kuusimäen koulujen pystyttäminen mahdollisimman vähäisin kustannuksin. Kaupunginhallituksen kesäkuinen (1971) päätös rakennuttaa Mäntylän ja Kuusimäen koulut johtokunnan alkuperäisistä suunnitelmista poiketen niin sanottuina viipalekouluina olikin taloudellisesta näkökulmasta looginen, sillä yksikerroksiset viipalekoulut olivat esimerkiksi kiinteärakenteisiin kerrostalomaisiin koulurakennuksiin (Armila, Peltola) verrattuna perusrakenteiltaan kevyitä ja täten rakennusmateriaaliratkaisuiltaan suhteellisen edullisia. Hankkeen kokonaiskustannuksia vähensi myös tehdasvalmisteisten elementtitalojen nopeasta koottavuudesta johtunut rakennusurakan ajallinen lyhyys. Tärkeäksi hankkeita ohjaavaksi tekijäksi osoittautui myös pyrkimys muodostaa rakennuskustannusten ja varsinaisten toimitilojen suhde mahdollisimman tehokkaaksi. Yksikerroksisten elementtikoulujen kohdalla vältyttiinkin kerrostalokouluihin verrattuna käyttöarvoltaan 'turhalta' porras- ja käytävätilalta, jolloin koulun kokonaispinta-ala tuli mahdollisimman tehokkaasti hyödynnettyä varsinaisten työtilojen käyttöön. Pyrkimyksestä vähäisiin kouluperustamiskustannuksiin oli myös osoituksena kaupunginhallituksen päätös rakennuttaa koulut niin sanotun minimiohjelman mukaan, jolloin ohjelmaan sisällytettäisiin kaupunginhallituksen mukaan koulutyön kannalta vain kaikkein välttämättömimpinä tiloina ainoastaan varsinaiset luokkahuonetilat (neljä luokkahuonetta/koulu) sekä ruokalatilatkin (keittiö ja ruokailusali) vain siinä tapauksessa, ettei ruokailua ollut muilla keinoin mahdollista järjestää.²²³

Kaupungin kansakoulurakentaminen oli 1970-luvun vaihteessa aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna poikkeuksellisen laajaa ja koulujen kiivas rakennuttamisrytmi aiheutti kaupungille luonnollisestikin merkittävän taloudellisen rasitteen. Toisaalta aikaisempiin koulurakennushankkeisiin (jatkokoulu, Armila, Kesämäki, Alakylä, Tyysterniemi) verrattuna 1970-luvun vaihteen hankkeiden yhteydessä kaupunki sai ainakin kaupungin päättäjien näkökulmasta katsottuna kuitenkin mieluisaa taloudellista taustatukea. Kaupungin kansakoulurakentamisen rahoituksen perusteissa tapahtui 1960-luvun lopussa nimittäin mullistava periaatteellinen muutos, kun valtioneuvoston tammikuussa 1968 tekemän päätöksen nojalla Lappeenrannalle myönnettiin kansakoulun perustamisen yhteydessä mahdollisuus valtionavustukseen. Näin Lappeenrannassa saatettiin ensimmäistä kertaa koko oppivelvollisuusjärjestelmän voimassaoloaikana anoa kansakoulun perustamishankkeen

²²³ LKA: KV 21.6.1971, § 236, 251. KH 17.5.1971, § 1339. 7.6.1971, § 1521. 21.6.1971, § 1628. 22.2.1971, § 506. 1.3.1971, § 546. 27.12.1971, § 3272. 17.1.1972, § 154. 5.6.1972, § 1562. 27.6.1972, § 1761. 9.7.1973, § 1926, 1928. JK 18.11.1970, § 295. 10.2.1971, § 29. 14.5.1971, § 151. 2.6.1971, § 161. 11.4.1972, § 126. 15.5.1973, § 196.

rahoitukseen valtiolta avustusta. Kaupunki hakikin valtionapua niin Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen kuin myös Vainikkalan ja Lavolan koulujen rakennushankkeisiin.²²⁴

Kaupungille myönnetystä valtionavustuksesta huolimatta jäi valtionavun todellinen taloudellinen tukivaikutus käytännössä kuitenkin melko vähäiseksi. Ensinnäkin valtionavustuksen määrä laskettiin kouluhallituksen kouluhuoneistolle määräämän normaalihinnan perusteella, mutta koska koulujen todelliset rakennuskustannukset nousivat huomattavasti kouluhallituksen määrittämää normaalihintaa korkeammaksi, jäi valtionavun todellinen tukivaikutus siten ensivaikutelmaa alhaisemmaksi. Toiseksi valtionavustuksen todellista tukivaikutusta heikensi aikanaan valtiolle takaisin maksettavan rakennuslainan huomattava osuus valtionavustuksen yhteismäärästä, sillä kiinteä rakenteisten koulujen kohdalla rakennuslainan osuus nousi noin kahteen kolmannekseen valtionavustuksen kokonaismäärästä. Näin ollen, vaikka kaupunki toisaalta saikin kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina valtiolta tukea kouluhankkeidensa rahoittamiseen, jäi kaupungin ennemmin tai myöhemmin omatoimisesti rahoitettavaksi kuitenkin edelleen valtaosa koulujen rakennuskustannuksista.²²⁵ Koulurakennushankkeiden aiheuttaessa kaupungille valtionavustuksesta huolimatta siten edelleen tuntuvia kustannuksia, voitaneen todeta, että vaikka valtionavustus jossakin määrin luonnollisestikin helpotti koulujen perustamishankkeiden rahoittamista, ei valtionavustuksen osuutta kouluhankkeiden edistämässä kuitenkaan voida pitää kovinkaan merkittävänä.

Kaupungin koulurakennushankkeiden mittavuudesta johtuen eivät kaupungin taloudelliset voimavarat riittäneet kuitenkaan kaikkien tarpeellisten kouluinvestointien toteuttamiseen.²²⁶ Resurssien suuntautuessa varsinaisen kansakoulun kehittämiseen jäi kansalaiskoulu 1950- ja 1960-lukujen tapaan myös kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina jälleen siinä määrin varjopuolen asemaan, että koulutiloihin liittyneiden vaillinaisuuksien johdosta jouduttiin opetustoiminta Tykin kansalaiskoulussa lukuvuoden 1970-1971 jälkeen lopettamaan. Armilan kansakoulun vanhassa puurakennuksessa sijainneen Tykin koulun tulevaisuuden näkymät synkenivät ratkaisevasti keväällä 1971, kun Kymen lääninhallituksen kouluosasto totesi eräät koulun toimitilat puutteellisiksi ja opetustarkoituksiin sopimattomiksi. Kouluosaston mukaan koulun toimintaa vaikeutti ensinnäkin koulun tietopuolisen ja käytännöllisen opetuksen hajautuminen fyysisesti erillisiin toimipisteisiin. Kouluosasto totesi edelleen koulun tietopuolisen opetuksen luokkatilat heikkotasoisiksi sekä poikien puu- ja metallityön opetustilat sekä tiloiltaan että ka-

²²⁴ LKA: KV 28.10.1968, § 370. 23.2.1970, § 79. 27.10.1969, § 400. 12.10.1970, § 339. 26.10.1970, § 369. 1.2.1971, § 34. 29.11.1971, § 407. 14.8.1972, § 309. 4.9.1972, § 339. 1.10.1973, § 391. 6.11.1972, § 452. 26.11.1973, § 477, 478. 7.1.1974, § 18. 28.10.1974, § 346. 27.1.1975, § 36. 24.2.1975, § 52. 26.5.1975, § 195. KH 4.3.1968, § 625. 8.10.1968, § 2578. 30.12.1968, § 3285. 6.10.1969, § 2256. 16.2.1970, § 402. 31.3.1970, § 764. 5.10.1970, § 2257. 19.10.1970, § 2421. 11.1.1971, § 87. 22.11.1971, § 2931. 24.7.1972, § 1960. 10.9.1972, § 2513. 10.12.1972, § 3478. 21.5.1973, § 1590. 5.11.1973, § 3094.

²²⁵ Sama

²²⁶ Kaupungin varoille oli koulurakennushankkeiden osalta todella suurta kysyntää, sillä vuosina 1969-1972 kansakoulujen johtokunta ja koulusuunnittelutoimikunta esittivät Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen koulujen lisäksi toteutettavaksi vuosina 1971-1976 viiden uuden kansakoulun perustamisen, Taikinmäen, Lönnrotin ja Lappeen koulujen uudelleen rakentamisen sekä Voisalmen koulun laajennuksen (KH 31.3.1969, § 769. 21.12.1970, § 3001. JK 18.11.1970, § 295. 30.11.1971, § 487. 17.10.1972, § 493).

lustoltaan ja välineistöltään kansalaiskoulun käyttötarkoituksiin nähden riittämättömiksi. Tykin koulun toiminnan jatkamisen takaamiseksi kouluosasto vaati kaupunkia ”ryhtymään ensi tilassa toimenpiteisiin Tykin kansalaiskoulun työskentelyolosuhteiden oleelliseksi parantamiseksi jo lukuvuoden 1971-1972 alkuun mennessä”. Lääninhallituksen kouluosaston lisäksi oli myös Tykin koulun henkilökunta esittänyt pikaista kohennusta koulun tilaongelmaan.²²⁷

Koska hanke uuden kansalaiskouluhuoneiston perustamiseksi ei samanaikaisten Voisalmen, Mäntylän ja Kuusimäen kansakouluhankkeiden vireilläolon vuoksi olisi käytännössä onnistunut ja koska kansalaiskoulun käyttöön ei kaupungin muista varsinaisista kansakouluista ollut varaa osoittaa toimitiloja, yritti Tykin koulun tulevaisuutta pohtinut kansakoulujen johtokunta pelastaa koulun toiminnan jatkumisen ehdottamalla kansalaiskoulun siirtämistä kokonaisuudessaan Kesämäen koulun tiloihin. Johtokunta perusteli ratkaisuaan sillä, että Tykin koulun kaikki ammatillisen opetuksen työtilat, jotka tyttöjen käsityö- ja kotitalousluokkien osalta olivat vieläpä tarkoituksenmukaiset, sijaitsivat Kesämäen kansakoulun tiloissa ja sillä, että Kesämäen koululla oli kansalaiskoulun käyttötarkoituksia ajatellen riittävän suuri liikuntasali. Koko kansalaiskoulun siirtäminen Kesämäkeen olisi kuitenkin edellyttänyt luokkatilojen järjestämistä kansalaiskoulun tietopuoliselle opetukselle sekä kansalaiskoulun käyttötarkoitukset kattavia lisätiloja poikien puu- ja metallityön opetuksen käyttöön. Koska mainittuja tiloja ei ollut mahdollista irrottaa varsinaisen kansakoulun käytöstä eikä mittavan koulurakennusohjelman parissa kampaillut kaupunki suostunut mainittuja lisätiloja Kesämäkeen rakentamaan, jouduttiin Tykin koulun toiminta lopulta 1.8.1971 alkaen kansakoulujen johtokunnan sekä kaupunginhallituksen ja –valtuuston päätöksillä lakkauttamaan ja koulun oppilaat mahduttamaan kaupungin muihin kansalaiskouluihin. Tykin kansalaiskoulun lisäksi toimi kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina myös Lappeen kansalaiskoulu kovin puutteellisissa oloissa, sillä vuosina 1967-1975 oli Lappeen kansalaiskoulu kouluhallituksen erikoisluvalla sijoitettuna vuokrahuoneistoon verrattaviin tiloihin.²²⁸

6.7. Oppilashuolto täydentyy 1960-luvulla

Lappeenrannan kansakoulutoimen viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana kansakoulun oppilashuolto saavutti käytännöllisen toimintamaksiiminsa. Ensinnäkään uusia oppilashuollon toimintamuotoja ei aivan peruskoulujärjestelmään siirtymisen kynnyksellä toteutettua psyko-sosiaalisen oppilashuollon käynnistymistä lukuun ottamatta enää 1960- ja 1970-luvuilla perustettu, vaan oppilashuoltoa toteutettiin edellisten vuosikymmenien aikana vakiintuneiden toimintojen kautta. Lisäksi 1940- ja 1950-lukuihin verrattuna ei minkään op-

²²⁷ LKA: KV 16.8.1971, § 228. 27.9.1971, § 330. KH 17.5.1971, § 1340. 9.8.1971, § 1983, 1989. JK 2.6.1971, § 162. 7.9.1971, § 344. Johtokunta, toimintakertomukset 1970-1972.

²²⁸ LKA: KV 16.8.1971, § 228. 27.9.1971, § 330. KH 1.4.1968, § 916. 10.6.1968, § 1598. 17.5.1971, § 1340. 9.8.1971, § 1983, 1989. 2.4.1973, § 1088. 30.7.1973, § 2127. JK 7.9.1971, § 344. 2.6.1971, § 162. Johtokunta, toimintakertomukset 1970-1972.

pilashuollon yksittäisen toimintamuodon sisällä enää 1960- ja 1970-luvuilla juurikaan tapahtunut huomattavaa kysynnän ja tarjonnan välistä epätasapainoa, vaan kunkin toiminnon kohdalla saavutettiin kyseisen toimintamuodon laajenemisen rajat. 1960- ja 1970-luvut olivatkin oppilashuollon osalta eräällä tavalla perusrakenteiden täydentymisen sekä kysyntä-tarjontalottuvuuden tasapainottumisen aikaa.

Oppilashuollon toimintamuodoista jatkui ensinnäkin järjestelmällinen kouluruokailu totuttuun tapaan myös 1960- ja 1970-luvuilla. Koska kaupungin kansakouluihin oli jo 1940-luvun puolivälistä ulotettu kaikki oppilaat kattava päivittäinen kouluruokailu ja ateriatoinnin perusrakenne näin luotu, oli 1960- ja 1970-luvuilla mahdollista kiinnittää kasvavaa huomiota kouluruokailun laadullisiin ja sisällöllisiin kysymyksiin. Merkittävä muutos kouluruokailun sisällöissä tapahtuikin heti 1960-luvun alussa, kun Armilan, Peltolan ja Linnoituksen koulukeittiöiden ja oppilasruokaloiden laajennus- ja peruskorjaustöiden valmistuttua ryhdyttiin kaupungin kansakouluissa tarjoamaan erilaisia laatikko- liha- ja kastikeruokia. Kouluateriatarjonnan huomattava monipuolistuminen supisti merkittävästi kouluissa itse asiassa jo 30-luvulta lähtien vuoropäivinä tarjoiltujen vellien, puurojen ja keittojen osuutta koulujen ateriakokonaisuudessa. Myöhemmin 1960-luvulla ja 1970-luvun vaihteessa laajennettiin ateriatarjontaa vielä uusilla lisukkeilla, kuten voilla, piirakoilla, pannukakulla, hedelmillä, mehuilla ja kaakaolla. Kouluateriatarjonnan laajenemisesta oli osoituksena, että alueliitosvuonna 1967 tarjottiin kaupungin kaikille kansakoululaisille jokapäiväisen maidon, leivän ja voin lisäksi kuukauden aikana peräti 20 sisällöltään erilaista lämmintä ateriala. Kouluaterioiden monipuolistamisen ohella ryhdyttiin 1960-luvulla aikaisempaa selvästi näkyvämmiin kehittämään myös kouluruokailun hygieenisia ja laadullisia vaatimuksia. Keittiöhenkilökunnalle järjestettiin koulutustilaisuuksia, joissa käsiteltiin ruoka-aineiden hankintaan, ruoanvalmistukseen ja hygieniaan liittyneitä kysymyksiä. Myös kouluruokien ravintoainekoostumuksiin ryhdyttiin kiinnittämään kasvavaa huomiota ja vahvistamaan ravintoarvoiltaan monipuolisten ruoka-aineiden tarjontaa. Kouluruokailu järjestettiin 1960- ja 1970-luvuilla Taikinmäen, Lauritsalan ja Mustolan kouluja lukuun ottamatta omatoimisesti kaikilla muilla kaupungin kansakouluilla. Mainitun kolmen koulun oppilaille ateriat kuljetettiin läheisistä Peltolan kansakoulusta ja Keskuskansakoulusta.²²⁹

Lukuvuonna 1959-1960 Armilan kansakouluhuoneistosta viereiseen Tykin kansalaiskoulun rakennukseen siirtynyt ja lukuvuoden 1966-1967 alusta jälleen takaisin Armilan kouluhuoneistoon palautunut kansakoulun päiväkotijatkui 1960- ja 1970-luvuilla toimintojensa puolesta edellisillä vuosikymmenillä vakiintuneiden mallien mukaisena.²³⁰ Heti 1960-luvun alussa tapahtui päiväkodin suosiossa kuitenkin huomattava muutos, kun edellisen vuosikymmenen jälkipuoliskolla päiväkodin laajenemisessa koetun murrosvaiheen jälkeen väheni päiväko-

²²⁹ LKA: KV 30.7.1962, § 195. KH 31.10.1966, 2003. 27.6.1967, § 1492. JK 8.5.1961, § 75. 18.2.1964, § 27. 20.10.1964, § 162. 15.1.1965, § 6. 9.6.1967, § 201. 18.11.1970, § 292. JK 1966, Koulutoimen järjestelytoimikunnan muistio 23.9.1966. Johtokunta, toimintakertomukset 1961-1975. Sallinen, 1988, 55

²³⁰ Ks. alaviite 151.

dissa käyneiden koululaisten määrä 1960-luvun vaihteen vuosina 50:stä 30 oppilaaseen. Kansakoululaisten iltapäivähoidon suosion lasku osoittautui pysyväksi, sillä vaikka päiväkotiiin valittiin vuosina 1961-1973 vuosittain keskimäärin 51 oppilasta (42-66), jäi päiväkodissa käyneiden lasten määrä vuosittain keskimäärin 31 oppilaaseen (28-35). Vuoden 1967 alueliitoksellakaan ei ollut käytännön vaikutusta päiväkodin oppilasmäärällä mitattuun suosioon, sillä koulujen välisen pitkien etäisyyksien johdosta koostui päiväkodin kävijäjoukko alueliitoksen jälkeenkin pääosin Lappeenrannan 'vanhojen' kansakoulujen (Armila, Alakylä, Lönnrot, Peltola, Kesämäki ja Taikinamäki) oppilasta. Alueliitoskouluista lähetettiin päiväkotiiin parina vuonna oppilaita ainoastaan Keskuskansakoulusta. Lisäksi muutamana vuonna saapui päiväkotiiin oppilaita myös erityisopetuksen puolelta apukoulusta ja tarkkailuluokalta. Peruskoulujärjestelmään siirtymisen kynnyksellä toteutui viimein kansakoulujen johtokunnan jo 50-luvun puolivälistä ajama hanke, kun lukuvuoden 1973-74 alusta siirrettiin koululaisten päiväkotitoiminta kokonaisuudessaan koulutoimelta sosiaalitoimen alaisuuteen.²³¹

Kansakoulun oppilashuollon toiminnoissa ilmeni osittaista resurssien puutetta 1960-luvun alkuvuosina vielä kesäsiirtolatoiminnan kohdalla. Nimittäin kansakoulun kesäsiirtolan tilojen osoittauduttua voimakkaan oppilaspaineen johdosta 1950-luvun loppupuolella jälleen riittämättömiksi muodostui edellisten vuosikymmenien tapaan myös osaksi 1960-lukua siirtolatoiminnan ongelmaksi toimitilojen vähäisyys. Siirtolatilojen riittämättömyyden johdosta kansakoulujen johtokunta ja koululääkäri vaativatkin 1960-luvun alkupuolen vuosina siirtolalle äänekäästi ja toistuvasti lisää asuin-, ruokailu-, yhteiskokoonumis-, urheilu- ja harrastustiloja. Kouluviranomaisten onnistuneiden esitysten tuloksena laajennettiin siirtolakokonaisuutta vuosina 1963-1964 uudella asuinrakennuksella ja urheilukentällä, joiden töiden jälkeen kyettiin kesäsiirtolaan 1960-luvun puolivälissä vaivattomasti majoittamaan kaikki 220-230 siirtolaan pyrkinyttä oppilasta. Ruokailujen ja yhteiskokoonumisten järjestämistä edistettiin toteuttamalla viimein vuonna 1967 siirtolan ruokalarakennuksen laajennus. Samana vuonna rakennettiin siirtolalle myös saunarakennus.²³²

Siirtolatoiminnan ulkoisissa puitteissa (rakennukset) tapahtuneiden muutosten lisäksi koettiin 1960- ja 1970-lukujen aikana myös siirtolan sisällöllisissä puitteissa muuan huomattava muutos. Alun perinhän kesäsiirtolatoiminnan ensisijaisena tehtävä oli terveydellisesti heikkojen ja vähävaraisten oppilaiden fyysinen vahvistaminen ja virkistäminen seuraavaa lukuvuotta varten. Kansakoulujärjestelmän loppua kohti siirryttäessä jäi siirtolan alkuperäinen sosiaalihuollollinen tehtävä kuitenkin yhä selvemmin taka-alalle siirtolatoiminnan painopisteen siirtyessä yhä enemmän kohti esteettisiä ja viihteellisiä funktioita. 1960-luvun lopulla siirtolassa

²³¹ LKA: KV 3.9.1973, KH 30.7.1956, § 996, 22.10.1956, 1348, 6.5.1957, § 659, 2.4.1973, § 1095, 30.7.1973, § 2100, JK 15.5.1959, § 67, 21.10.1960, § 163, 17.5.1966, § 58, 6.2.1973, § 50. Johtokunta, toimintakertomukset 1959-1974.

²³² LKA: KH 9.1.1963, § 15, 27.5.1963, § 861, 26.5.1964, § 1132, 15.6.1964, § 1333, 11.1.1965, § 84, 16.5.1966, § 900, 23.5.1966, § 982, 24.10.1966, § 1962, 19.12.1966, § 2441, JK 17.10.1961, § 142, 25.6.1963, § 89, 14.1.1964, § 7, 18.2.1964, § 20, 19.4.1966, § 37, 17.5.1966, § 68, 28.2.1967, § 62. Johtokunta, kesäsiirtolan toimintakertomukset 1960-1962, 1967, 1968. Lappeenrannan koululääkäri, kesäsiirtolan toimintakertomukset 1960-1962.

ryhdyttiinkin järjestämään erilaisista harrastusaloista ja aihepiireistä koostuvia teemaleirejä, joiden aiheina olivat esimerkiksi luonto, musiikki, teatteri ja näytteleminen, liikuntalajit ja -leikit, kuvaamataito sekä musiikkiliikunta. Siirtolan sosiaalihuollollisen tehtävän merkityksen supistuminen näkyi uusien harrastamista ja viihtymistä korostavien toimintasisältöjen lisäksi myös oppilaiden siirtola-aikaisen painonnousun tyrehtymisenä ja siirtolakäynti-innon vähenemisenä jopa siinä määrin, että 1970-luvun alkupuolella siirtolaan valituista reilusta 300 oppilaasta saattoi noin 50 oppilasta jättäytyä siirtolaan saapumatta. Kokonaisuutena siirtolakävijöiden määrä kehittyi 1960- ja 1970-luvuilla siten, että aina vuoden 1967 alueliitokseen saakka vietti siirtolassa osan kesälomastaan vuosittain 210-230 koululaista, kunnes kesästä 1967 lähtien nousi siirtolaoppilaiden määrä peruskouluun siirtymiseen (1975) saakka 250-330 oppilaaseen ollen siirtolassa vuosittain keskimäärin 290 oppilasta.²³³

Kouluterveydenhuollon valtakunnallisen kehityksen²³⁴ tapaan oli myös Lappeenrannan kansakoulutoimen terveydenhuoltojärjestelmä jo 1960-luvulle tultaessa varsin pitkälle kehittynyt. Koululääkärin ja kouluterveydenhoitajien (4) toimenkuva oli valtakunnallisen lainsäädännön ja kunnallisten ohjesääntöjen velvoitusten nojalla vakiinnutettu pysyväälle pohjalle, jolta koululaisten terveyden edistämiseen sitoutuneet terveydenhoidon ammattilaiset saattoivat edellisen vuosikymmenen viitoitusten mukaisesti jatkaa työtään. 60-luvulla tehostuivat Lappeenrannan kansakoulun terveydenhuoltojärjestelmän perusrakenteet käytännössä täydellisiksi, kun vuosikymmenen alussa, tosin lainsäädännön velvoittamana, järjestettiin viimein pysyväälle kannalle myös kouluterveydenhuollon heikoimmaksi lenkiksi osoittautunut hammashoito. Kansakoulujen hammaslääkäritoimesta annetussa laissa ja -asetuksessa säädettyjen velvoitteiden toteuttamiseksi teki terveydenhoitolautakunta toukokuussa 1961 kaupungille esityksen kouluhammashoidon vakinaisesta järjestämisestä saman vuoden syyslukukaudeksi, jonka esityksen valtuusto kesällä 1961 myös hyväksyi. Laissa säädetty velvoite kaikki kansakoululaiset kattavasta järjestelmällisestä hammashoidosta toteutettiin perustamalla Lappeenrantaan kaupungin hammaslääkäreiden yksityisvastaanotoilla suoritettuna kouluhammashoitotyön sijaan vakinaisten (kouluhammaslääkärin) viranhaltijoiden varaan uskottu kouluhammashoitola, jonka sijoituspaikaksi tuli kolme huonetta ja keittiön käsittävä huoneisto kaupungin keskustasta aivan Lönnrotin kansakoulun vierestä. Kaupungin noin 2500 hammashoidon piiriin kuuluvan kansakoululaisen hampaiden hoito edellytti hammashoitolaan kahden erillisen työpisteen sekä neljän päätoimisen kouluhammaslääkärin viran ja kahden hammashoitaja-apulaisen toimen perustamista.²³⁵

Kansakoulun hammashoitolan perustamisen yhteydessä luotiin kaupungin

²³³ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1955-1975. Johtokunta, kesäsiirtolan toimintakertomukset 1960-1962, 1967, 1968. Lappeenrannan koululääkäri, kesäsiirtolan toimintakertomukset 1960-1962.

²³⁴ Jauhiainen, 1993, 123, 158, 162-164, 293.

²³⁵ LKA: KV 12.6.1961, § 152. KH 29.5.1961, § 743. 5.6.1961, § 814. SA 297/1956, § 2, 3. 551/1956, § 1.

kouluhammashoidolle myös virallinen toimintanormisto valtuuston hyväksyessä syyskuussa 1961 Lappeenrannan kansakoulujen hammashoitotoimen johtosäännön. Terveystoimintalautakunnan laatimaan johtosääntöön sisällytettiin määräykset kouluhammaslääkäreiden ja hammashoitajien lukumäärästä, tehtävistä, palkkauksesta, työajoista ja valintamenettelystä. Kouluhammaslääkärin perustehtäväksi säädettiin hammaslääkäritoimesta annetun lain ja asetuksen mukaisesti kaikkien oppilaiden hampaiden tarkastus ainakin kerran lukuvuoden aikana, tarpeellisen tilapäisen hammashoidon järjestäminen sekä ohjeiden antaminen oppilaille hampaiden hoidon edistämiseksi. Johtosäännössä mainittu järjestelmällinen hammashoito toteutettiin aloittamalla hoitotyö ensimmäisenä toimintavuonna (1961-1962) kansakoulun ensimmäiseltä vuosiluokalta ja laajentamalla hoitoa vuosittain yhdellä vuosiluokkaosastolla, kunnes kansakoulun jokainen vuosiluokkataso kuului hoidon piiriin. Kansakoulun hammashoidossa saavutettiin täydellinen toimintakyky aivan 1960-luvun lopussa, kun kansakoulujen hammaslääkäritoimesta annetun lain sekä Lappeenrannan kaupungin hammashoidon johtosäännön velvoitusten mukaan ennätettiin lukuvuoden 1969-1970 aikana tarkastaa kaupungin kaikkien kansakoululaisten hampaat.²³⁶

Kansakoulun hammashoidon täydellistymisen lisäksi tapahtui kouluterveydenhuollossa 1960-luvun lopulla toinenkin huomattava muutos. Tällöin nimittäin ryhdyttiin koululääkärin ja kouluterveydenhoitajan koko toiminnan perustana aikaisempaa voimallisemmin korostamaan ennaltaehkäisevän terveydenhoidon periaatetta. Muutoksen seurauksena rutiininomaisten vuosiluokkakohtaisten tarkastusten määrää vähennettiin²³⁷ ja huomiota kiinnitettiin vain niin sanottuihin riski- ja erityisryhmiin, joiden havaitsemiseksi suoritettiin kouluterveydenhoitajien toimesta kouluilla seulontatutkimuksia. Terveydellisiltä ominaisuuksiltaan poikkeavaksi todetut oppilaat lähetettiin yksilökohtaisiin lääkärintarkastuksiin, joista oppilaat saatettiin vielä tarvittaessa ohjata tarkempaan lisätutkimukseen laboratorioon, röntgeniin tai erikoislääkäreille. Seulontatutkimusten ja yksilökohtaisten lääkärintarkastusten yleistymisen johdosta suoritettiin Lappeenrannassa vuosittain rutiiniluontoinen luokkakohtainen lääkärintarkastus 8-/9-vuotisen kansakoulun aikana vain kolmesti (I, V, VII luokilla). Kun lääkäriin hoidon tarpeessa muista syistä (seulontatutkimukset, sairastapaukset, tapaturmat) olevia oppilaita oli vuosittain noin viidennes kansakoululaisista, kävi lääkärintarkastuksissa syystä tai toisesta 1970-luvun alkupuolella vuosittain noin puolet kaikista oppivelvollisuuskoulun oppilaista. Ennaltaehkäisevää terveydenhoitoa suoritettiin myös rokotusten muodossa ja kaikki rokotuksen tarpeessa olleet oppilaat saivat kouluissa isorokko-, jäykkäkouristus- ja

²³⁶ LKA: KV 25.9.1961, § 230, 241. KH 18.9.1961, § 1268. JK 18.11.1970, § 292. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1970.

²³⁷ Koululääkärin vuonna 1968 uusitussa ohjesäännössä kevennettiin edelliseen (1953) ohjesääntöön verrattuna koululääkärin vuosittaisia tarkastusvelvoitteita huomattavasti. Uudesta ohjesäännöstä oli poistettu velvoitteet määrättyjen vuosiluokkien (I, III, VI, VIII) kaikkien oppilaiden sekä opettajien ja koulujen muun henkilökunnan yksityiskohtaisista tarkastuksista. Uuden ohjesäännön mukaan lääkärin tuli tarkastaa ainoastaan koulun otetut uudet oppilaat ja kesäsiirtolaoppilaat sekä muut oppilaat ja koulujen henkilökunta asiasta annettujen ohjeiden ja määräysten mukaisesti. (LKA: KV 26.2.1968, § 96. KH 19.2.1968, § 495.)

poliorokotuksen. Merkittävän osan ennaltaehkäisevää kouluterveydenhuoltoa muodosti aikaisempien vuosikymmenien tapaan koululääkärien suorittama oppilaiden, opettajien ja muun kansakoulujen henkilökunnan terveydellisen tilan seuranta sekä koululääkäriin ja kouluterveydenhoitajan oppilaille, opettajille ja oppilaiden koteihin antama terveys- ja puhtauskasvatus. Kansakoulun hammashoidon saavutettua täydellisen toimintakykynsä siirrettiin 1970-luvun alussa muun kouluterveydenhoidon tapaan myös koululaisten hammashoidossa painopiste yhä selvemmin kohti ennaltaehkäisevää hoitotyötä ja lukuvuonna 1971-1972 kaupunkiin perustettiin kouluhammaslääkäriin ja hammashoitajan virat, joiden virkojen haltijoiden päätoiminen tehtävä oli suuhygienian opetuksen turvin suorittaa ennaltaehkäisevää hammashoidollista valistustyötä.²³⁸

Lappeenrannan kansakoulun viimeisinä toimintavuosina tapahtui oppilashuollon alueella eräs merkittävä painotuksellinen siirtymä. Koko oppivelvollisuusjärjestelmän ajan oppilashuollon ehdottomana päätoimintamuotona pysytelleiden koululaisten fyysis-materiaalisten hoito- ja tukimuotojen saavutettua 1960-luvulla laajenemisensa rajat ryhdyttiin oppilashuollossa kantamaan enenevässä määrin huolta oppilaiden psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista ja koulun työrauhan edistämisestä. Osana 1960-luvun puolivälissä maassamme aloitettuja kouluorganisaatioiden sisäisiä koulupsykologi- ja koulukuraattorikojeiluja pyrittiin myös Lappeenrannassa aloittamaan psykologi- ja koulukuraattoritoiminta ja kesällä 1969 kansakoulujen johtokunta yhdessä kasvatusneuvolan kanssa ehdottikin kaupungin kansakoulutoimeen perustettavaksi koulupsykologin ja -kuraattori virat. Kaupunginhallitus ei kuitenkaan suostunut viemään hanketta psykososiaalisen oppilashuollon käynnistämiseksi eteenpäin. Reilun vuoden kuluttua (lokakuu 1970) kansakoulujen johtokunta uudisti esityksensä psykologin ja kuraattori virkojen perustamisesta esittäen samana lukuvuonna myös kaupungin johtava koululääkäri selväsanaisen vetoimuksen psykososiaalisen oppilashuollon käynnistämisen puolesta: ”Kun erilaisten kouluvaikeuksien, hermosto- ja psykosomaattisten oireiden sekä psyykkisistä syistä väsyneiden ja rasittuneiden lasten ryhmä on näin suuri ja varsinaiset vaikeudet kouluterveydenhuollossa lähinnä tällä alalla, on kouluterveydenhuollon taholta asetettu kannattamaan kasvatusneuvolan sekä kansakoulujen johtokunnan tekemää aloitetta koulupsykologin ja koulukuraattori virkojen saamiseksi koululaitokseen. Virkoja ei kuitenkaan ole toistaiseksi perustettu.” Kouluviranomaisten esityksistä huolimatta ei hanke psyko-sosiaalisen oppilashuollon puolesta tälläkään kertaa johtanut käytännön toimenpiteisiin, kuten ei myöskään kansakoulujen johtokunnan seuraavana kesänä laatima esitys

²³⁸ LKA: KV 26.2.1968, § 96. 27.3.1972, § 94. KH 19.2.1968, § 495. 17.3.1969, § 647. JK 18.11.1970, § 292. Johtokunta toimintakertomukset 1969-1975 / Kansakoulutoimen viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana vahvistui kouluterveydenhoidon toimintakyky huomattavasti, kun terveydenhoitohenkilöstön määrän lisääntymisen [Vuoden 1967 alueliitoksen myötä kaksinkertaistettiin koululääkäreiden (vuonna 1963 yhdestä kahteen nousut) määrä neljään, kouluhammaslääkäreiden määrä kahdeksaan ja kouluterveydenhoitajien määrä (neljästä) kymmeneen.] ja vastaavasti kansakoululaisten määrän vähenemisen (liite 1, taulukko 4) seurauksena supistui vuosina 1960-1975 lääkärikohtainen oppilasmäärä 2520:sta 1170 oppilaseen, hoitajakohtainen oppilasmäärä 630:sta 340 oppilaseen ja hammaslääkärikohtainen oppilasmäärä 620:sta 530 oppilaseen. (LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1959-1975. Tarkastaja, tilastot 1959-1970.)

koulupsykologin ja -kuraattorin virkojen perustamisesta. Kansakoulujen johtokunta ja kouluterveydenhoitohenkilöstö yrittivät vielä syksyllä 1972 saada kaupungin myönteiseksi koulupsykologin ja -kuraattoritoiminnan käynnistämiseksi, mutta tuloksetta. Kaupunginhallituksen kielteisestä kannasta johtuen hautautui hanke psykososiaalisen oppilashuollon käynnistämisestä aina peruskouluun siirtymisen kynnykselle saakka, kunnes kaupunginhallitus lopulta päätti lukuvuoden 1974-1975 alusta lukien perustaa kaupungin kansakouluihin sekä koulupsykologin että koulukuraattorin virat. Kaupungin ensimmäiseksi koulupsykologiksi valittiin Ilse Pratsch ja koulukuraattoriksi Pirkko Pulkki. Lappeenrannassa osoitettiin psykososiaalisen oppilashuollon käynnistämisyrittämissä suurta valvetuneisuutta, sillä koulupsykologi- ja kuraattoritoiminta oli vielä 1970-luvun puolivälissä vasta rantautumassa suomalaiseen oppivelvollisuuskouluun.²³⁹

6.8. Erityisopetuksen esiinmarssi kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina

Lappeenrannan kansakoulutoimen viimeiset puolitoista vuosikymmentä oli erityisopetuksen kohdalla voimakkaan kasvun aikaa. 1960-luvun alkupuoliskolla koettiin ensinnäkin Lappeenrannan apukoulun toiminnassa poikkeuksellisen nopea ja voimakas laajentumisen ajanjakso, kun vuosina 1960-1964 apukoululaisten joukko kaksinkertaistui 27:stä 56 oppilaaseen (liite 1, taulukko 3). Apukoululaisten määrän lisääntyminen oli todella huomattava, sillä samanaikaisesti kaupungin kansakoululaisten yhteismäärä väheni kahdella sadalla 2300 oppilaaseen. Apu- ja kansakoululaisten määrissä tapahtuneiden muutosten yhteisvaikutuksesta kaksinkertaistui (1,1=>2,3 %) vuosikymmenen alkupuoliskon aikana apukouluoppilaiden osuus kaupungin kansakoululaisista. Apukoulun oppilasmäärän voimallinen kasvu vaikutti luonnollisesti myös apukouluopettajien ja -luokkien määrään siten, että apukoulu laajennettiin aluksi vuonna 1961 kolmiluokkaiseksi ja jo kahden vuoden kuluttua neliluokkaiseksi. Samalla lisääntyi apukouluopettajien määrä neljään, kun kansakoulujen johtokunnan esityksestä perustettiin kaksi opettajan virkaa, toinen vuoden 1961 ja toinen vuoden 1963 syyslukukauden alusta lukien.²⁴⁰

Apukoulun nopea laajeneminen aiheutui ensinnäkin apukoulun toiminnan edellisellä vuosikymmenellä tapahtuneesta patoutumisesta. Nimittäin 1950-luvulla jouduttiin kaupungin ja kansakoulutoimen kasvavien ja vaikeasti supistettavien menotalouksien, kansakoulutoimen riittämättömiksi osoittautuneiden voimavarojen (huoneistot, oppilashuolto) sekä kansakouluun suuntautuvan oppilastulvan yhteisvaikutuksesta kansakoulun taloudelliset resurssit kohdentamaan ensisijaisesti varsinaisen kansakoulun ja jatkokoulun tarpeisiin, jolloin

²³⁹ LKA: KH 29.6.1971, § 1692. JK 24.6.1969, § 151. 7.10.1970, § 253, 254. 18.11.1970, § 292. 19.9.1972, § 430. 8.1.1974, § 23. 11.6.1974, § 283. 9.7.1974, § 321. 16.7.1974, § 339. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975. / Lukuvuonna 1974-1975 oli koulupsykologitoiminta aloitettu kolmessa ja koulukuraattoritoiminta kuudessa prosentissa Suomen kunnista (Jauhiainen, 1993, 180-181, 198-199, 299).

²⁴⁰ LKA: KV 31.7.1961, § 171. 18.6.1963, § 151. KH 10.6.1963, § 949. JK 28.5.1963, § 79. Tarkastaja, tilastot 1958-1964.

apukoulun toiminnan edistäminen siirtyi myöhemmäksi. 1950-luvun lopulla alkoi kaupungin kansakoululaisten määrä kuitenkin vähentyä ja oppilaspaineen näin hiljalleen hellittäessä vapautui resursseja myös 'puoliteholla' toimineen erityisopetuksen kehittämiseksi. Apukoulun toiminnan laajentamista edisti myös kansakoulun valtionavustusjärjestelmässä tapahtunut muutos. Nimittäin kansakoululain (1958) myötä siirryttiin kansakoulumenojen valtionavustuksissa oppilasmäärän mukaisesta avustuksesta²⁴¹ prosenttiperusteiseen apuun siten, että vuodesta 1958 lähtien kaupunki sai valtiolta avustusta neljänneksen ja vuodesta 1961 lähtien kolmanneksen todellisista kansakoulumenoistaan.²⁴² Uusi prosenttiperusteinen valtionavustusjärjestelmä oli oppilaskohtaisilta kustannuksiltaan raskaan apukoulun näkökulmasta edeltäjänsä huomattavasti myönteisempi, sillä uudessa järjestelmässä valtionapu kytkettiin riippuvaiseksi apukoulun todellisista ylläpitokustannuksista, kun taas vanhassa järjestelmässä oppilasmäärään sidottu valtionapu oli riippumaton koulun reaalista menoista. Uusi valtionavustusjärjestelmä oli apukoulun kannalta myös siinä mielessä 'edullinen', että uudessa järjestelmässä valtionavustuksen alaisiin todellisiin koulumenoihin laskettiin kuuluvaksi apukoulun kohdalla alhaisen opettajakohtaisen oppilasmäärän (15)²⁴³ johdosta suhteellisesti huomattaviksi osoittautuneet opettajien palkkausmenot.

Samanaikaisesti apukoulun toiminnan voimakkaan laajenemisen kanssa kasvoi 1960-luvun alkupuolella selvästi myös kaupungin osa-aikaisessa erityisopetuksessa käyneiden lasten määrä. 1950- ja 1960-lukujen vaihteesta alkoi nimittäin puheopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrä nopeasti kasvaa siten, että 1960-luvun alkupuolen vuosiksi nousi puheopetusta saaneiden oppilaiden määrä 1950-luvun jälkipuoliskon 20-30 oppilaasta (prosentti kansakoululaisista) reiluun viiteenkymmeneen oppilaaseen eli noin 2-3 prosenttiin kaupungin kansakoululaisista. Lukuvuonna 1962-1963 puheopetuksessa kävi peräti 62 oppilasta. Puheopetuksen laajenemista edisti opetuksen valtakunnallisen yleistymisen ja aseman voimistumisen²⁴⁴ lisäksi se, että puheopetuksen kasvu ei aiheuttanut kaupungille tuntuvia lisäkustannuksia. Puheopetukseen osallistuneen oppilasjoukon huomattavasta lisääntymisestä huolimatta kyettiin opetus nimittäin myös 1960-luvun alkupuolella hoitamaan edelleen yhden kansakouluopettajan ylityötuntien puitteissa.²⁴⁵

Vaikka Lappeenrannan kansakoulun erityisopetuksen asema apukoulun ja puheopetuksen lisääntyneiden oppilasmäärien kautta vahvistuikin selvästi 1960-luvun alkupuolella, koettiin kansakoulutoimessa varsinaisen erityisopetuksen räjähdysmäinen laajeneminen vasta aivan kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina (1967-1975). Tällöin erityisopetuksen toimintamuotojen sekä erityisopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrä

²⁴¹ Vuosina 1932-1957 kaupungille maksettiin vuosittain valtionavustusta tietty markkamäärä yhtä oppilasta kohden.

²⁴² SA 247/1957, § 81. SA 256/1961, § 81.

²⁴³ SA 32/1952, § 3. SA 321/1958, § 29.

²⁴⁴ Ihatsu, 1995, 50. Kivirauma, 1989, 113, 135. Tuunainen & Nevala, 1986, 66, 71. Tuunainen & Nevala, 1989, 71.

²⁴⁵ LKA: KH 12.5.1962, § 787. JK 24.4.1962, § 79. 28.8.1962, § 158. 21.9.1962, § 184. Johtokunta, toimintakertomukset 1960-1965.

laajeni nopeasti ja voimakkaasti. Erityisopetuksen laajeneminen kosketti ensinnäkin luokkamuotoista erityisopetusta. Nimittäin lukuvuoden 1969-1970 alusta kaupungissa aloittivat apukouluopetuksen rinnalla uusina luokkamuotoisen erityisopetuksen muotoina tarkkailuopetus ja huonokuuloisten opetus. Älyllisesti normaaleille, mutta tunne-elämältään häiriintyneille ja sosiaalisesti sopeutumattomille lapsille osoitetun tarkkailuopetuksen järjestäminen alkoi loppuvuonna 1968, kun kaupungin kansakouluntarkastaja ja koko opettajakunta ehdottivat kansakoulujen johtokunnalle tarkkailuopetuksen aloittamista seuraavana syksynä. Lisäksi Lauritsalan kansalaiskoulun opettajakunta esitti seuraavana keväänä vielä uudemman kerran tarkkailuopetuksen käynnistämistä. Esitetyt toivomukset johtivat myönteiseen lopputulokseen, kun tarkkailuluokan perustamista kertaalleen jo vuonna 1963 käsitellyt kansakoulujen johtokunta päätti opetuksen lukuvuoden 1969-1970 alusta lukien aloittaa. Tarkkailuopetuksen käynnistäminen osoittautui varsin tarpeelliseksi toimenpiteeksi, sillä opetukseen suuntautuneen oppilaspaineen purkautuessa jouduttiin kolmen ensimmäisen toimintavuoden aikana tarkkailuluokkien ja -opettajien määrää lisäämään yhdestä viiteen. Lappeenrannassa tarkkailuluokille ei perustettu omaa koulua eikä kouluhuoneistoa, vaan luokat toimivat erillisinä varsinaisten kansakoulujen tiloissa. Tarkkailuoppilaiden ja -luokkien määrän lisääntymisen johdosta jouduttiin opetus kuitenkin hajauttamaan kolmeen kohteeseen. Kahtena ensimmäisenä lukuvuonna opetus järjestettiin Armilassa, mutta syksyllä 1971 aloitti tarkkailuluokka myös Keskuskoulussa ja syksystä 1973 lähtien kaksi luokkaa Kesämäessä. Tarkkailuopetuksen voimakkaan tarpeen johdosta laajeni opetus nopeasti kolmen ensimmäisen toimintavuoden aikana käsittämään kaikki kansakoulun kahdeksan ensimmäistä vuosiluokkaa.²⁴⁶

Tarkkailuopetuksen tavoin ulottui 1960-luvun lopussa Lappeenrantaan myös kuulovaikeuksia omaavien lasten ja nuorten opetus, kun samanaikaisesti tarkkailuopetuksen käynnistymisen kanssa eli lukuvuoden 1969-1970 alusta perustettiin kaupunkiin kansakoulujen johtokunnan tekemän esityksen sekä kaupungin johdon ja kouluhallituksen päätösten turvin huonokuuloisten luokka. Lönnrotin kouluhuoneistoon sijoitettu huonokuuloisten luokka jäi nopeasti ja valtakunnallisesti kehittyvässä heikkokuuloisten lasten erityisopetuksessa kuitenkin vain välivaiheeksi. Nimittäin jo lukuvuonna 1973-1974 kuulovaikeuksia omaavien lasten erityisopetus laajeni huomattavalla tavalla, kun Lappeenrannan kaupungin keskeisen alueellisen aseman ja sijainnin, kaupungissa jo osittain toimivan kuulovaurioisten lasten opetuksen, kaupungin vaikeasti kuulovaurioisten oppilaiden mittavien koulukuljetuskustannusten²⁴⁷ sekä runsaan valtionavustuksen²⁴⁸ johdosta kaupunkiin perustettiin kansakoulujen johtokunnan, kaupungin johdon sekä kouluhallituksen ja opetusministeriön päätöksillä edellisen lukuvuoden päätyttyä lakkautetun huonokuuloisten luokan tilalle eritasoisesti huonokuuloisten ja täysin

²⁴⁶ LKA: KV 31.8.1970, § 248. 24.5.1971, § 208. JK 28.5.1963, § 82. 19.11.1963, § 154. 25.2.1969, § 46. 18.5.1969, § 66. 29.4.1969, § 98. 5.8.1969, § 183. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975.

²⁴⁷ Lappeenranta lähimmät kuulovammaisten koulut sijaitsivat Mikkelissä ja Jyväskylässä.

²⁴⁸ Kunta sai valtiolta avustusta 90-95 % kuulovammaisten koulun todellisista perustamis- ja käyttökustannuksista (SA 476/1972. SA 744/1972.).

kuurojen oppilaiden koulunkäyntiä varten tarkoitettu kuulovammaisten koulu. Huonokuuloisten ja kuurojen luokkaan jakautuneen kuulovammaisten koulun huoneistokysymys ratkaistiin sijoittamalla koulu huonokuuloisten luokan 'kotipaikkaan', Lönnrotin kansakouluhuoneistoon. Kuulovammaisten koulun virallinen asema osana kaupungin kansakoulutointa vahvistettiin kuulovammaisten koulun ohjesäännöllä, jonka valtuusto keväällä 1974 hyväksyi ja kouluhallitus saman vuoden syksyllä vahvisti. Tarkkailu- ja kuulo-opetuksen lisäksi laajennettiin lappeenrantalaislasten ja -nuorten luokkamuotoisen erityisopetuksen tarjontaa vielä lukuvuonna 1970-1971 käynnistämällä Imatralla CP-opetus aivovaurioita omaaville lapsille yhteistyössä Imatran kaupungin kanssa.²⁴⁹

Kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina laajeni voimallisesti myös osa-aikainen erityisopetus. Ensinnäkin syksyllä 1967 aloitettiin uudelleen vuonna 1960 lakkautettu opetus luku- ja kirjoitusvaikeuksia omaaville lapsille, kun kaupunki suostui kansakoulujen johtokunnan ja kasvatusneuvolan yhdessä laatimaan esitykseen luki-opettajan viran perustamisesta. Toisena osoituksena osa-aikaisen erityisopetuksen kasvusta oli sekä puhe- että luki-opetuksen piiriin huomattava laajeneminen 1970-luvun alkupuolella. Merkittävän sykäyksen osa-aikaisen erityisopetuksen laajenemiselle antoi vuoden 1967 alueliitos. Nimittäin alueliitoksen myötä ajautuivat kaupungin kansakoululaisten mahdollisuudet päästä osalliseksi puhe- ja luki-opetuksesta eriarvoiseen asemaan, kun liitoksen seurauksena Lappeenrannan kansakoulutoimeen siirtyi useita pieniä haja-asutusalueen kouluja, joihin erityisopetusta ei koulujen oppilasmäärän vähäisyyden ja pitkien välimatkojen johdosta ollut mahdollista ulottaa. Niinpä vielä lukuvuonna 1972-1973 kuului puhe- ja luki-opetuksen piiriin vain kaupungin keskustan lähialueen oppilasmäärältään suurimmat koulut, puolet (15) kaupungin 29 kansakoulusta. Osa-aikaisessa erityisopetuksessa esiintynyt eriarvoisuus loppui haja-asutusalueen koululaisten onneksi viimein lukuvuoden 1973-1974 alussa kansakoulujen johtokunnan tehtyä keväällä 1972 esityksen kahden yhdistetyn puhe- ja luki-erityisopettajan viran perustamisesta. Kahden koulusta toiseen kiertävän puhe- ja lukiopettajan aloittaminen laajensi osa-aikaisen erityisopetuksen heti lukuvuodeksi 1973-1974 lähes kaikkiin (24) ja seuraavaksi lukuvuodeksi viimein jokaiseen kaupungin 29 varsinaiseen kansakouluun.²⁵⁰

Osa-aikainen erityisopetus ulotettiin varsinaisen kansakoulun lisäksi myös luokkamuotoisen erityisopetuksen puolelle, kun lukuvuonna 1973-1974 aloitettiin puhe- ja luki-opetus Lönnrotin apukoulussa ja puheopetus kuulovammaisten koulussa sekä seuraavana lukuvuonna luki-opetus vielä tarkkailuluokilla. Varsinaisesta kansakoulusta ja pääosin myös luokkamuotoisesta erityisopetuksesta poiketen ei osa-aikainen erityisopetus juurikaan ulottunut

²⁴⁹ LKA: KV 24.2.1969, § 54. 16.6.1969, § 251. 8.1.1973, § 35. 3.9.1973, § 367. 29.4.1974. 30.9.1974, § 337. KH 8.4.1969, § 836. 12.5.1969, § 1178. 9.6.1969, § 1387. 16.10.1972, § 2753. 27.12.1972, § 3596. 9.7.1973, § 1917. JK 11.9.1968, § 206. 17.12.1968, § 290. 18.3.1969, § 65. 27.7.1969, § 177. 28.10.1969, § 266. 24.3.1970, § 68. 28.11.1972, § 561. 7.3.1973, § 276. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975. SA 476/1972. SA 744/1972.

²⁵⁰ LKA: KV 19.6.1972, § 241. 24.4.1973, § 209. KH 17.4.1967, § 903. 9.4.1973, § 1125. 23.7.1973, § 2070. JK 11.10.1966, § 162. 28.2.1967, § 65. 16.5.1972, § 208. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975.

kansalaiskouluihin. Poikkeuksen muodostavat puheopetuksen kohdalla Tykin kansalaiskoulu lukuvuoden 1969-1970 ja Lauritsalan kansalaiskoulu lukuvuosien 1969-1972 osalta, jolloin kouluissa ennen kaikkea koulujen edullisen sijainnin johdosta järjestettiin puheopetusta. Lukiopetusta ei kansalaiskouluissa annettu lainkaan.²⁵¹

Erityisopetuksen huomattavasta laajenemisesta oli osoituksena uusien opetusmuotojen käynnistymisen lisäksi myös erityisopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrän erittäin voimakas kasvu kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina. Ensinnäkin tarkkailuluokkaopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrä nousi koulun kuuden ensimmäisen lukuvuoden (1969-1975) aikana seitsemästä 37 oppilaaseen ollen opetuksessa lukuvuonna 1972-1973 enimmillään 46 oppilasta (liite 1, taulukko 3). Tarkkailuopetuksen ohella kasvoi myös osaaikaiseen erityisopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrä erittäin voimakkaasti. Viiden ensimmäisen toimintavuoden (1969-1974) aikana lisääntyi ensinnäkin luki-opetusoppilaiden määrä 160:sta 360 oppilaaseen. Myös puheopetuksen suosio kasvoi voimallisesti, sillä kun vielä 1950-luvun toisella ja 1960-luvun ensimmäisellä puoliskolla osallistui puheopetukseen vuosittain 20-60 oppilasta, kävi opetuksessa alueliitoksen (1967) jälkeen vuosittain peräti 410-560 oppilasta. Tarkkailu- sekä puhe- ja luki-opetuksen ohella kasvoi selvästi, joskin huomattavasti vähäisemmässä mittakaavassa, myös kuulovaurioita omaavien lasten opetus, kun huonokuuloisten luokalla ja myöhemmin kuulovammaisten koulussa opiskelleiden oppilaiden määrä lisääntyi lukuvuosina 1969-1975 kuudesta viiteentoista (liite 1, taulukko 3). Edellä mainittujen erityisopetuksen muotojen oppilasmäärien lisääntyminen juontui erityisopetuksen käynnistymisen tai riittävän laajenemisen viivästymisestä aiheutuneen oppilaspaineen purkautumisesta, opetusmuotojen piiriin laajenemisesta kattamaan yhä useammat kansakoululaiset sekä puheopetuksen kohdalla osittain myös vuoden 1967 alueliitoksen aiheuttamasta kansakoululaisten määrän huomattavasta kasvusta.²⁵²

Opetukseen osallistuneen oppilasjoukon huomattavan laajenemisen lisäksi oli Lappeenrannan kansakoulun erityisopetuksen voimakkaasta kasvusta osoituksena myös erityisopettajien määrän nopea lisääntyminen ja erityisopettajiston työnkuvan huomattava laajeneminen. Kun vielä lukuvuonna 1965-1966 toimi Lappeenrannan erityisopetuksen piirissä neljä apukoulun opettajaa ja yksi puheopettaja, nelinkertaistui erityisopettajien määrä vajaassa vuosikymmenessä peräti kahteenkymmeneen työskennellen lukuvuonna 1973-1974 koulutoimen erityisopetuksessa kuusi apukoulun, viisi tarkkailuluokkien, kaksi kuulovammaisten koulun opettajaa sekä yhteensä seitsemän puhe- ja lukiopettajaa.²⁵³

²⁵¹ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975.

²⁵² Puheopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrän voimakas kasvu johtui kuitenkin vain osittain vuoden 1967 alueliitoksesta. Nimittäin lukuvuoteen 1973-1974 saakka puheopetuksen piiriin kuuluneiden koulujen joukosta vain noin puolet oli vuoden 1967 alueliitokouluja. Edelleen esimerkiksi lukuvuonna 1969-1970 puheopetuksen yhteensä 408 oppilaasta puolet (207) oli Lappeenrannan ”vanhojen” kansakoulujen ja toinen puolisko (201) vuoden 1967 alueliitokoulujen, pääasiassa (83 %) Kaukaan koulun ja Keskuskansakoulun, oppilaita.

²⁵³ LKA: KV 24.4.1967, § 157. 24.2.1969, § 54. 31.8.1970, § 248. 24.5.1971, § 208. 19.6.1972, § 239, 241. 4.9.1972, § 341. 24.4.1973, § 209. 15.7.1974, § 231 Johtokunta, toimintakertomukset 1965-1975.

Lappeenrannan erityisopetuksen laajenemisessa tapahtunut voimakas kehityskulku ei kuitenkaan ollut Suomessa mitenkään ainutlaatuista. Nimittäin tarkasteltaessa erityisopetuksen valtakunnallista yleistymistä havaitaan, että tarkkailuopetus sekä puhe- ja luki-opetus voimistuivat sekä Lappeenrannassa että muualla Suomessa käytännössä aivan samanaikaisesti.²⁵⁴ Myös kuulovaikeuksia omaavien lasten ja nuorten opetuksen laajenemisen kohdalla Lappeenranta oli tiivis osa valtakunnallista kehityskulkua, sillä kouluhallituksen laatiman erityisopetuksen valtakunnallisen laajentamissuunnitelman mukaan heikkokuuloisten opetus tuli ennen peruskoulujärjestelmään siirtymistä ulottaa valtakunnallisesti kattavaksi ja kouluhallituksen kaavailemasta maahan perustettavasta 13 huonokuuloisten opetuspiiristä yksi käsitti Lappeenrannan kaupungin lähikuntineen. Huonokuuloisten luokan tapaan myös Lappeenrannan kuulovammaisten koulun perustaminen oli tiivis osa valtakunnallista kehitystä, sillä Lappeenrannan ohella muodostettiin runsaskätisen valtionavun tukemana 1970-luvulla myös maamme muihin merkittävimpiin maakuntakeskuksiin huonokuuloisten luokista kunnallisia kuulovammaisten kouluja.²⁵⁵

Vaikka Lappeenrannan kansakoulun erityisopetus laajenikin 1960-luvun lopulta alkaen erittäin voimakkaasti, ei kasvu kuitenkaan ulottunut kaikkiin erityisopetuksen toimintoihin. Nimittäin kaupungin erityisopetuksen 'veteraanin', apukouluopetuksen, toiminta supistui 1960-luvun alkupuolella tapahtuneen nopean ja huomattavan kasvukauden jälkeen 1960-luvun lopulla voimakkaasti. Tosin vuoden 1967 alueliitoksen myötä apukoululaisten määrä lähes kaksinkertaistui, kun Lauritsalan apukoulun tultua siirretyksi Lappeenrannan kansakouluhallinnon alaisuuteen lappeenrantalaisten apukouluoppilaiden yhteismäärä nousi 50:stä 88 oppilaaseen ja samalla sekä apukouluopettajien että -luokkien määrä kaksinkertaistui kahdeksaan. Alueliitoksen jälkeen apukoulujen toiminta kuitenkin kuihtui nopeasti ja voimallisesti ja niinpä vuonna 1970 oli kolmiluokkaisiksi ja -opettajaisiksi supistuneissa apukouluissa enää 63 oppilasta, josta Lappeenrannan koulussa opiskeli 33 ja Lauritsalan koulussa 30 oppilasta. 1960-luvun lopun voimakkaan supistumisvaiheen jälkeen apukoulun oppilasmäärä tasaantui kansakoulutoimen viimeisiksi vuosiksi 61-65 oppilaaseen.²⁵⁶ Apukoulun toiminnan supistuminen aiheutui osaltaan 'luonnollisista' syistä eli kaupungin kansakoululaisten yhteismäärän vähenemisestä, sillä vuoden 1967 alueliitoksen jälkeen väheni kansakoululaisten määrä (liite 1, taulukot 1-2) keskimäärin kahden prosentin vuosivauhdilla supistuen samalla jatkuvasti myös apukouluopetukseen mahdollisesti valittavien oppilaiden perusjoukko. Lappeenrannan apukoululaisten määrän väheneminen oli kuitenkin osittain myös heijastusta

²⁵⁴ Tarkkailuopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrä kasvoi maassamme 1960- ja 1970-lukujen puolivälien välisen kymmenvuotiskauden (1965-1975) aikana kolminkertaiseksi (=>1980 oppilaaseen), luki-opetukseen osallistuneiden oppilaiden joukko (1967-1973) peräti yli nelinkertaiseksi (=>20490 opp.) ja puheopetusoppilaidenkin määrä (1967-1973) reilulla kolmanneksellä (41 %) (=>18440 opp.). (Kivirauma, 1989, 106-110, 113, 118, 120, 135, 139-140.)

²⁵⁵ LKA: KV 24.2.1969, § 54. 16.6.1969, § 251. 8.1.1973, § 35. 6.8.1973, § 297. SA 476/1972. SA 744/1972. Ihatsu, 1995, 50. Kivirauma, 1989, 106-110, 113, 118, 120, 135, 139-140. Tuomainen & Nevala, 1986, 66-71. Tuomainen & Nevala, 1989, 71-74, 99, 102.

²⁵⁶ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1965-1975. Tarkastaja, tilastot 1965-1970.

erityisopetuksen valtakunnallisesta kehityskulusta, sillä 1960-luvulla alkoi suomalaisen oppivelvollisuuskoulun erityisopetuksen painopiste siirtyä maamme erityispetusta hallinneesta luokkamuotoisesta apukouluopetuksesta yhä selvemmin kohti osa-aikaista sekä kohderyhmältään yksityiskohtaisempaa (tarkkailu-, puhe-, luki-)erityisopetusta.²⁵⁷

Lappeenrannan apukoululaisten väheneminen johti lopulta siihen, että vuoden 1967 alueliitoksessa Lappeenrannan kansakoulutoimen alaisuuteen siirtyneen ja entisen Lauritsalan kauppalan Keskuskansakoulun tiloissa toimineen Lauritsalan apukoulun toiminta lakkautettiin syyslukukauden 1971 alusta ja koulu yhdistettiin Lönnrotin kansakoulun tiloissa toimineeseen Lappeenrannan apukouluun. Näin kaupungin apukouluopetus annettiin lukuvuodesta 1971-1972 lähtien yhdessä kuusiluokkaisessa Lönnrotin apukoulussa.²⁵⁸ Apukoulujen yhdistäminen helpotti huomattavasti apukoulun opetuksellisen ja myös koko muun toiminnan suunnittelua ja toteuttamista. Nimittäin koulujen neljän kilometrin välimatka (liite 3, karta 1) poistui ja lisäksi yhdistämällä kaksi kolmiluokkaista ja kansakoulun vuosiluokat 1-8 käsittävää apukoulua päästiin yhteen kuusiluokkaiseen kouluun, jolloin lähes jokaisen vuosiluokan oppilaat saatiin sijoittaa omaan luokkaan. Apukoulujen yhdistämisellä edistettiin myös vuoden 1967 alueliitoksen jälkeen kaupungin kansakouluviranomaisten ajamaa hanketta, jonka tavoitteena oli laatia kaupungin kaikille kansakouluille yksi yhtenäinen opetussuunnitelma ja näin harmonisoida alueliitoskuntien koulujen opetukselliset sisällöt. Apukoulujen kohdalla opetuksen yhtenäistämistyö oli luonnollisimmin saavutettavissa yhteen toimipisteeseen sijoitetun koulun puitteissa.

7. KOULUTOIMEN TALOUS (1921-1975)

7.1. Huomautuksia

Varsinaisen kansakoulun ja jatko-/kansalaiskoulun ylläpidosta aiheutuneet kansakoulutoimen menot on seuraavassa jaettu neljään pääryhmään, palkkaus-, oppilashuolto- ja tarvikemenoihin sekä muihin menoihin. Palkkamenot sisältävät kansakoulutoimen piirissä työskentelevien viran- ja toimenhaltijoiden sekä työntekijöiden palkat ja palkkiot. Oppilashuollon menot koostuvat kouluruokailun, kesäsiirtolan, terveydenhoidon, vaatetus- ja rahaavustusten, koulukuljetuksen, kasvitarhan, oppilasretkeilyn sekä urheilutoiminnan menoista. Tarvikemenot käsittävät oppikirjojen ja koulutarvikkeiden sekä koulukaluston ja opetusvälineistön hankinnasta ja kunnossapidosta aiheutuneet menot sekä oppilas- ja opettajakirjastojen ylläpitokustannukset. Muut menot –kohtaan sisältyvät esimerkiksi koulujen

²⁵⁷ Painopisteen muutoksesta oli osoituksena, että osa-aikaisen erityisopetuksen ja varsinkin tarkkailuopetuksen laajenemisen seurauksena väheni 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa (1966-1972) Suomen kaupunkien apukoululaisten yhteismäärä peräti neljänneksellä 3500:sta 2600 oppilaaseen (Kivirauma, 1989, 109-110, 118, 135-139. Matilainen & Vehmas, 1994, 25).

²⁵⁸ LKA: KV 27.9.1971, § 329. JK 7.9.1971, § 328. Johtokunta, toimintakertomukset 1971-1972.

energiamenot, puhtaanapitomenot, kansakouluhenkilöstön opinto- ja matkarahoitus sekä muille kunnille maksetut koulunkäyntikorvaukset. Kouluhuoneistojen rakennus- sekä huolto- ja korjaustöistä aiheutuneet menot sisältyvät talousarviossa ja tilienpääöksissä kansakoulutoimen pääluokan sijasta pääomamenojen pääluokkaan. Kansakoulutoimen tulot puolestaan koostuvat kahdesta lähteestä, valtionavustuksista sekä muista tuloista, joita ovat korvaukset vieraspaikkakuntalaisten koulunkäynnistä, vuokratulot ja korvaukset kouluhuoneistojen käytöstä ja asumisesta koulukiinteistöissä, kansakoulurahastojen korkotulot, kouluruokalatulot sekä myydyistä oppilastöistä saadut tulot.

Kansakoulutoimen taloutta käsittelevät luvut on pääsääntöisesti laskettu tilienpääöslukujen pohjalta.²⁵⁹ Koska kansakoulutoimen reaalityalouden päälähteen, kaupungin tilienpääösten, yksityiskohtaiset tiedot oli saatavilla vuodesta 1926 lähtien, on kansakoulutoimen reaalityalouden tunnusluvut vuoteen 1926 saakka laskettu kansakouluntarkastajan vuosittain kaupungin kansakoulutoimesta laatimasta tilastosarjasta ja kaupungin kansakoulun toimintakertomuksista.²⁶⁰

Koulutoimen talousosion tekstiosuudessa ja liitetaulukoissa (liite 2, taulukot 3, 4, 6-9, 11-13) käytetään ilmaisua kansakoulutulot / kansakoulutoimen tulot. Ilmaisuu on eräässä mielessä kuitenkin epätarkka. Kansakoulutoimi ei nimittäin omatoimisesti tuottanut varsinaisia rahallisia tuloja, vaan kansakoulun 'tulot' olivat valtion ja kaupungin koulutoimelle maksettavia avustuksia. Näin ollen kansakoulun tuloista puhuttaessa tulee termi 'tulot' ymmärtää tavanomaisesta kirjanpidollisesta tulot-termistä poikkeavalla tavalla. Koska kansakoulutulot / kansakoulutoimen tulot -termille on vaikea löytää vastaavaa yhtä kuvaavaa ja lyhyttä korvaavaa ilmaisua, käytetään talousosion tekstiosuudessa ja liitetaulukoissa kuitenkin edellä mainittua termiä. Kansakoulutulot-termin käyttöä (joskin edellä kerrotuin varauksin) voidaan perustella myös siitä lähtökohdasta, että kaupungin talousarvioiden ja tilienpääösten tulo- puolella oli kansakoulutoimelle kaupungin muiden talousyksiköiden tapaan osoitettu oma pääölu.

Neljäs huomautus liittyy kansakoulutoimen menoihin ja tarkemmin kansakouluhuoneistojen vuokra-arvoon, joka oli kansakoulutoimen talousarvioon ja tilienpääöksiin vuosittain kirjattu laskennallinen menoerä. Koska kansakouluhuoneiston vuokra-arvo oli puhtaasti laskennallinen, eikä näin ollen esimerkiksi palkka- tai oppikirja- ja koulutarvike- tai ruoka- ja vaatetusavustusmenojen tapaan todellinen, reaalityalouden menoerä, on kouluhuoneistojen vuokra-arvo tutkimuksessa jätetty kansakoulutoimen menojen tarkastelun ulkopuolelle. Vuokra-arvon sisällyttäminen kansakoulutoimen menotalouteen olisi vääristänyt reaalityalouden osa-alueiden (palkka-, oppilashuolto- ja tarvike-menot) välisiä osuuksia (liite 2, taulukko

²⁵⁹ Tutkimuksen talousosion tekstiosuudessa (ja taulukoissa) esitetyt luvut pohjautuvat niin kansakoulutoimen kuin kaupungin osalta kaupungin kyseisten vuosien tilienpääöksiin. Tekstiosuudessa alaviitteisiin ei näin ollen ole enää merkitty lähteeksi tilienpääöksiä, vaan alaviitteisiin on merkitty ainoastaan tilienpääöksistä poikkeavat lähteet. Menettelyä perustellaan pyrkimyksellä ehkäistä alaviitteiden määrän paisumisen liialliseksi.

²⁶⁰ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1920-1925. Tarkastaja, tilastot 1920-1925.

10). Kouluhuoneiston vuokra-arvo on jätetty menupuolen tarkastelusta pois myös siitä syystä, että vuokra-arvoa ei kansakoulutoimen tulopuolella vastaavalla tavalla merkitty tuloksi.²⁶¹ Näin ollen esimerkiksi tarkasteltaessa kaupungin todellista maksuosuutta kansakoulutoimen ylläpitämisestä (liite 2, taulukot 7-9, 12), olisi vuokra-arvon sisällyttäminen kansakoulumenoihin saanut aikaiseksi vaikutelman kaupungin todellisuudessa raskaammasta maksuosuudesta.

Vuosien 1932 ja 1967 alueliitokset muodostivat kansakoulutoimen kokonaismenojen ja -tulojen tarkastelussa huomattavan poikkeuksen, sillä liitosten myötä nousivat kaupungin kansakoulumenot ja -tulot aikaisempaan verrattuna täysin uudelle tasolle. Vuoden 1932 alueliitoksen seurauksena kaupungin kansakoulumenot yli kolminkertaistuivat (+222 %) 770 000 markasta 2,5 miljoonaan markkaan sekä vastaavasti tulot yli nelinkertaistuivat (+335 %) 280 000 markasta 1,2 miljoonaan markkaan. Vuoden 1967 alueliitoksen myötä kaupungin kansakoulutoimen menot yli kaksinkertaistuivat (+145 %) 19,1 miljoonasta vajaan 47 miljoonaan markkaan sekä vastaavasti tulot peräti yli viisinkertaistuivat (+450 %) 4,8 miljoonasta yhteensä reiluun 26 miljoonaan markkaan. Alueliitosten aiheuttamien mittavien markka- ja prosenttimäärien nousujen johdosta on alueliitosvuodet jätetty niiden tarkastelujen ulkopuolelle, joissa käsitellään usean vuoden tai vuosikymmenen ajanjaksojen keskimääräisiä prosentuaalisia tai markkamääräisiä menojen tai tulojen kehittymistrendejä. Alueliitosten aiheuttamien poikkeuksellisten kasvulukujen käsitteleminen näissä yhteyksissä olisi vääristänyt keskimääräisten kehitystrendien tuloksia kohtuuttomasti.

7.2. Menotalous²⁶²

Kaupungin kansakoulutoimen talouden erääksi pysyväisilmiöksi muodostui menojen kasvu (liite 2, taulukot 1, 2, 5, 9), sillä toisen maailmansodan poikkeusvuosia (1939-1946) sekä vuosia 1925 ja 1957 lukuun ottamatta lisääntyivät kansakoulun kokonaismenot koko tutkimusjakson (1920-1974) ajan ollen keskimääräinen vuosittainen menolisäys 7,3 %. Suhteellisesti (%) tarkasteltuna (liite 2, taulukko 5) oli menojen kehitys selvästi keskimääräisestä poikkeavaa kolmena ajanjaksona, kansakoululainsäädännön uudistuskauden²⁶³ aikana 1920-luvun alkupuoliskolla, sota-ajan päättymistä seuranneen vuosikymmenen aikana sekä toisen maailmansodan vuosina. Kahden ensinnä mainitun kauden aikana oli menojen kasvuvauhti keskimääräiseen verrattuna kaksinkertainen, vuosina 1921-1926 14,8 % ja vuosina 1947-1956 15,4 %. Sotavuosina kansakoulun menotalous sen sijaan pääsääntöisesti supistui siten, että alimmillaan (1942) koulutoimen kustannukset olivat kolme neljänestä (74 %) rauhanajan (1938) määrästä. Menojen kolmen poikkeuksellisen kehitysjakson ulkopuolisina aikoina, 1920-luvun jälkipuoliskolta 1930-luvun

²⁶¹ Kansakoulutoimen pääluokan sijaan kouluhuoneistojen vuokra-arvo merkittiin tuloksi pääomatulojen pääluokassa.

²⁶² Kansakoululainsäädännön mukaan kansakoulutoimen ylläpidosta aiheutuneista kustannuksista vastasi kunta. Kunta sai kuitenkin osaan kansakoulumenoista valtiolta avustusta. (SA 102/1921, § 1. SA 180/1926, § 1. SA 247/1957, § 15)

²⁶³ Vuosina 1921-1926 säädettiin asetuksineen oppivelvollisuuslaki (1921), kansakoululaitoksen kustannuslaki (1921, 1926) ja kansakoulutoimen järjestysmuotolaki (1923).

lopulle sekä 1950-luvun lopulta aina 1970-luvun puoliväliin, kansakoulumenojen keskimääräinen vuosittainen kasvu oli noin viiden prosentin luokkaa.

Kansakoulutoimen kokonaismenojen absoluuttisen eli markkamääräisen (liite 2, taulukot 1, 2, 9) tarkastelun kautta havainnollistuu selvästi kaupungin kansakoulun menotalouden volyymin huomattava laajeneminen. Itsenäisyyden jälkeisen vuosikymmenen merkittävin kansakoulumenojen muutos aiheutui, kun oppivelvollisuuslainsäädännön velvoitteiden toteuttaminen kaksinkertaisti 1920-luvun ensimmäisellä puoliskolla (1920-1926) koulumenot 620 000 markkaan. Maailmansotien välisen ajan suurin yksittäinen kansakoulun menotalouden laajeneminen koettiin vuonna 1932, jolloin menot esikaupunkiliitoksen myötä yli kolminkertaistuivat 2,5 miljoonaan markkaan. Kansakoulutoimen oppilasmäärän lisääntymisen ja jatko-opetuksen laajenemisen yhteisvaikutuksesta jatkui kansakoulutoimen menojen kasvu tasaisena myös alueliitoksen jälkeenkin ja vuosikymmenen lopulle (1938) tultaessa kului kaupungin kansakoulutoimen ylläpitämiseen lähes 3,3 miljoonaa markkaa. Toisen maailmansodan syttymisen myötä kansakoulun menotalouden kasvu kuitenkin muutaman vuoden ajaksi pysähtyi, tai ainakin vaimeni. Rajoitusten ja poikkeusolojen alaiseksi joutuneiden kansakoulujen toiminta järjestettiin vähäisimmillään (1942) 2,4 miljoonalla markalla. Toisaalta kansakoulutoimen kustannukset pyrkivät sota-aikanakin lisääntymään, kuten vuosina 1943 ja 1945 myös tapahtui.

Toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella kansakoulutoimen menotalous paisui huomattavalla vauhdilla. Aluksi sodan jälkeisen kymmenvuotiskauden (1946-1956) aikana kaupungin kansakoulumenot oppilasmäärän kaksinkertaistumisen aiheuttaman kansakoulutoimen moniulotteinen laajenemisen johdosta peräti nelinkertaistuivat 2,9 miljoonasta 11,7 miljoonaan markkaan. 1950-luvun jälkipuoliskolta²⁶⁴ oppivelvollisuuskoulun ylläpitämisestä aiheutuneiden kustannusten markkamääräinen kasvuvauhti kaupungin päättäjien helpotukseksi kuitenkin hieman hiipui ja seuraavan kymmenvuotiskauden (1957-1966) aikana lisääntyivät koulutoimen menot kahdella kolmanneksella 19,1 miljoonaan markkaan. Sodan jälkeisen ajan ja samalla myös koko tutkimusjakson ylivoimaisesti suurin yksittäinen menotalouden laajeneminen tapahtui 60-luvun lopulla, jolloin toteutetun alueliitoksen (1967) myötä 2,5-kertaistuivat kaupungin kansakoulutoimen kokonaiskustannukset 46,8 miljoonaan markkaan. Pääasiassa peruskoulujärjestelmään valmistautumisesta, kouluhuoneistojen perustamishankkeista ja erityisopetuksen laajenemisesta aiheutuneiden kustannusten johdosta

²⁶⁴ Sekä kansakoululaisten yhteismäärän että kansakoulumenojen vuosikymmenen mittainen voimakas kasvu pysähtyi täysin vuonna 1957. Vuodesta 1957 muodostuikin sekä oppilaiden että koulumenojen yhteismäärän kehittymisen kannalta merkittävä rajapyykki. Nimittäin mainitusta vuodesta alkaen kääntyi kaupungin kansakoululaisten yhteismäärä paria poikkeusvuotta lukuun ottamatta pysyvään laskuun. Kansakoulumenojen osalta vuosi 1957 oli puolestaan sikäli merkittävä, että sota-ajan poikkeusvuosia ja vuotta 1925 lukuun ottamatta pysähtyi kansakoulutoimen menojen kasvu vuonna 1957 ainoan kerran koko tutkimusjakson aikana. Oppilasmäärän jatkuvan vähenemisen ja kansakoulumenojen samanaikaisen jatkuvan lisääntymisen johdosta kasvoivat vuosina 1957-1974 yhtä oppilasta kohti lasketut kansakoulumenot 4 400:sta 12 400 markkaan, joten oppilaskohtaisesti mitattuna kansakoulun ylläpitäminen kävi kaupungille 50-luvun lopulta lähtien jatkuvasti kalliimmaksi.

jatkoivat oppivelvollisuuskoulun menotalous alueliitoksen jälkeenkin pysyvää kasvuaan siten, että kansakoulujärjestelmän viimeiseksi toimintavuodeksi (1974) olivat menot alueliitosvuoteen verrattuna lisääntyneet neljänneksellä 58,7 miljoonaan markkaan.

Kansakoulutoimen menot (liite 2, taulukko 10) jakautuivat aikaisemmin kerrotulla tavalla neljään pääryhmään. Kansakoulutoimen kokonaismenoista käytettiin koko tutkimusjakson ajan neljä viidennestä kansakouluhenkilöstön palkkoihin ja palkkioihin. Palkkausmenot osoittautuivat varsin kiinteäksi menoeräksi, sillä korkeimmillaan palkkamenot olivat 84 % ja alhaisimmillaan 76 % kokonaismenoista.

Palkkauksen jälkeen toiseksi suurimman menoerän muodostivat oppilashuollon järjestämisestä aiheutuneet kustannukset. Oppilashuollon toimintamuotojen ylläpitämiseen käytettiin vuosina 1920-1974 kansakoulutoimen varoista keskimäärin 7,8 %.²⁶⁵ Koko tutkimusjakson mittakaavassa oli oppilashuollon kustannusten kehittymiselle luonteenomaista ensinnäkin menojen kasvava osuus kansakoulun kokonaismenoista ja toiseksi oppilashuollon meno-osuuden kehittymisen jakautuminen kolmeen selvästi toisistaan erotettavaan kauteen. Oppivelvollisuuden säätämisen jälkeen 1920-luvulla (1920-1931) oli oppilashuollon osuus kansakoulun kustannuksista vielä kovin vaatimaton ja pääosin kesäsiirtolan sekä oppilasavustuksen ylläpidosta koostuneisiin huoltomenoihin käytettiin keskimäärin vain vajaat kolme prosenttia (2,7 %) kansakoulun menoista. Uuteen vaiheeseen huoltomenojen laajuudessa siirryttiin kuitenkin vuoden 1932 alueliitoksen myötä, kun kaupungin kansakouluissa käynnistetyn kouluruokailun seurauksena lisääntyi oppilashuollon meno-osuus seitsemään prosenttiin. Oppilashuollon osuus säilyi mainituksa seitsemässä prosentissa (7,1 %) aina jatkosodan päättymiseen saakka, jolloin järjestelmällisen, kaupungin kaikki kansakoululaiset kattavan, kouluruokailun aloittaminen (1945) lähes kaksinkertaistamalla oppilashuollon kustannukset 12 prosenttiin kansakoulumenoista kohotti huoltomenojen laajuuden jälleen aivan uudelle tasolle. Oppilashuollon menot pysyivät paria poikkeusvuotta lukuun ottamatta vähintään kymmenessä prosentissa aina vuoteen 1973 saakka, jolloin kaupungin ja samalla myös kansakoulutoimen talousarviorakenteen uudistuksen yhteydessä siirrettiin kouluruokailumenot oppilashuollon menokohdasta tarvikemenojen alaisuuteen. Määrärahasiirron seurauksena oppilashuollon osuus kansakoulutoimen menoista puolittui viiteen prosenttiin.

Koko tutkimusjakson näkökulmasta muodostivat oppilashuollon menojen kanssa tarvikemenot lähes samansuuruisen osuuden, sillä koulutyössä tarvittavan välineistön, kaluston ja tarvikkeiston hankintaan ja kunnossapitoon käytettiin vuosina 1920-1974 kansakoulutoimen kokonaismenoista keskimäärin 6,8 %. Oppilashuollon menojen vaihteellisuudesta poiketen ei

²⁶⁵ Tutkimuksen tekstiosuuteen on vuosien 1920-1925 osalta oppilashuolto- ja tarvikemenojen keskimääräisiä meno-osuuksia käsitteleviin laskutoimituksiin kerätty markkamäärät yksityiskohtaisten ja täten vertailukelpoisten tilien päätöslukujen puutteen vuoksi kansakoulun talousarvioista. Reaalisten kansakoulumenojen koostumusta käsittelevään taulukkoon (10) on oppilashuolto- ja tarvikemenot vuosilta 1920-1925 kuitenkin laskettu kansakouluntarkastajan tilastosarjoista ja kansakoulun toimintakertomuksista. Taulukkoon on mainitut oppilashuollon ja tarvikkeiston menot kuitenkin tarkastajan tilastosarjassa ja kansakoulun toimintakertomuksissa esiintyneen merkitsemistavan johdosta jouduttu yhdistämään.

tarvikemenojen osuus koko tutkimusjakson aikana juurikaan muuttunut.²⁶⁶ Tarvikemenojen osuus kansakoulutoimen kokonaismenoista muuttui merkittävämmiin ainoastaan vuoden 1973 talousarviouudistuksen yhteydessä, jolloin kouluruokailukustannusten siirtäminen oppilashuol-
 lolta tarvikemomentin alaisuuteen kaksinkertaisti tarvikkeiston meno-osuuden vuosiksi 1973 ja 1974 yhteensä 15 prosenttiin. Muiden menojen kohdalla vuonna 1936 toteutettu kaupungin ja samalla myös kansakoulutoimen talousarvion ja tilienpäästösten rakenteen uudistaminen muodostui vedenjakaajaksi, sillä kouluhuoneistojen energiamenojen poistaminen kansakoulun talousarviosta ja tilienpäästöistä pudotti muiden menojen keskimääräisen (1920-1935) yhdeksän prosentin osuuden tutkimuskauden loppuajaksi (1936-1974) keskimäärin kolmeen prosenttiin.

7.3. Menojen rahoitus

Lappeenrannan kansakoulutoimen kokonaistulojen kehityskulku (liite 2, taulukko 6) oli vuosina 1920-1974 menopuolen vastaavan kehitystrendin kanssa kolmessa kohdin pääosin samansuuntainen. Menojen kohdallahan poikkeuksellisen nopean kasvun kausia olivat 1920-luvun ensimmäinen puolisko ja toisen maailmansodan jälkeinen vuosikymmen. Menopuolen tapaan myös tulojen kohdalla kaksi suhteellisen selvää nopean ja lähes jatkuvan kasvun kautta ajoittuu 1920-luvulle ja sodan jälkeiseen kymmenvuotiskauteen, joiden aikana (1922-1928 ja 1947-1955) kansakoulun kokonaistulojen lisääntyminen oli selvästi koko tutkimusjakson tulojen keskimääräistä (10,5 %) kasvua ripeämpää. Edelleen toisen maailmansodan aikana 1940-luvun ensimmäisellä puoliskolla vähenivät kansakoulutoimen menojen tapaan myös kansakoulutulot, joskin tulojen supistuminen oli menojen kehityssuunnasta poiketen jatkuvaa. Osittaisesta samansuuntaisuudesta huolimatta koko tutkimusjakson mittakaavassa kansakoulutulojen kehitystrendi toisaalta kuitenkin poikkesi menojen kehityskulusta siinä mielessä, että tulokertymä osoittautui huomattavan vaihtelevaksi ja epävakaaaksi. Ensinnäkin tulojen vuosittaiset vaihtelut olivat menopuoleen verrattuna selvästi mittavampia, useiden kymmenien, jopa yli sadan prosentin luokkaa. Toiseksi kansakoulutulojen kehittyminen oli menopuoleen verrattuna selvästi häilyvämpää. Menopuolellahan koulutyöhön käytetyt varat lisääntyivät sota-ajan poikkeusvuosia sekä vuosia 1925 ja 1957 lukuun ottamatta koko tutkimusjakson ajan vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen. Tulopuolella kehitys sen sijaan eteni 1920-luvun loppupuolelta 1930-luvun loppuun saakka sekä 1950-luvun puolivälistä aina 1970-luvun puoliväliin saakka tulojen lisääntymisen ja lisääntymättömyyden välisenä vaihteluna.

Kansakoulutoimen tulojen markkamääräisen (liite 2, taulukot 3, 4 ja 9) tarkastelun kautta havainnollistuu menopuolen kehityksen tapaan myös tulotalouden kohdalla volyymin huomattava laajeneminen. Ensimmäiset yleisen oppivelvollisuuden vuodet olivat kaupungin kansakoulutulojen osalta kasvun aikaa. Vuosina 1921 ja 1926 säädetyissä kansakoululaitoksen

²⁶⁶ Vuosina 1920-1972 tarvikemenot olivat alhaisimmillaan viisi ja korkeimmillaan yhdeksän prosenttia.

kustannuslaeissa vahvistettiin tulokertymää myöntämällä kaupunkikunnalle valtionavustusta neljännes kansakoulutoimen menoista.²⁶⁷ Oppivelvollisuuslain, koulujärjestelmälain sekä kansakoululaitoksen kustannuslakien säännösten toteuttamisen seurauksena lisääntyneiden kansakoulumenojen myötä kasvoivat siten myös kansakoulumenoihin sidotut valtionavustukset ja niinpä kansakoulun tulokertymä paisui vuosikymmenen alusta vuoteen 1928 mennessä lähes 7-kertaiseksi. Menojen tapaan koettiin myös tulojen kohdalla maailmansotien välisen ajan huomattavin yksittäinen muutos esikaupunkiliitoksen (1932) myötä, jolloin tulot yli nelinkertaistuivat reiluun 1,2 miljoonaan markkaan. Alueliitoksen jälkeen koko vuosikymmenen lopun 1,3 miljoonan markan molemmin puolin pysytellyt tulotalous romahti kuitenkin toisen maailmansodan aikaisen kansakoululaisten määrän supistumisen ja hintatason yleisen nousun myötä 1940-luvun ensimmäisellä puoliskolla lähes täydellisesti. Vajaan vuosikymmenen (1938-1946) mittaisen yhtäjaksoisen laskun jälkeen oli tulovirta vuoteen 1946 mennessä kuihtunut neljännekseen (27 %) vuoden 1938 määrästä ja markkamääräisesti vuoden 1928 tasolle. Kansakoulutulojen sota-aikainen tyrehtyminen oli huomattavasti myös kansakoulun menojen ja oppilasmäärän vähenemistä mittavampaa, sillä alhaisimmillaan olivat menot kolme neljänestä (74 %) ja oppilasmäärä kaksi kolmannesta (69 %) rauhanajan (1938) määrästä.

Toisen maailmansodan päätyttyä kääntyi kansakoulutulojen määrä koululaisten yhteismäärän lisääntymisen sekä valtionavustusten myöntämisperusteiden muutosten johdosta menopuolen tapaan vajaan vuosikymmenen (1947-1955) mittaiseen kasvuun. Toisen maailmansodan aikainen tulotalouden romahdus korjaantui vuodeksi 1948, jolloin tulojen määrässä saavutettiin sota-aikaa edeltänyt 1,3 miljoonan markan taso. Tulotalouden laajeneminen jatkui vahvana myös 1950-luvun alkupuoliskolla ja vuonna 1955 kyettiin kansakoulun menojen katteeksi osoittamaan kaikkiaan 3,1 miljoonan markan tulot. 1950-luvun lopulla suoritettu valtionavustuksen perusteiden muutos käänsi vuosikymmenen puolivälissä ehtyneen tulovirran 1960-luvun alkupuoliskon ajaksi jälleen voimakkaaseen kasvuun ja vuodeksi 1965 oli kansakoulutoimen tulojen määrä noussut viiteen miljoonaan. Vuoden 1967 alueliitos muodostui kansakoulutulojen kehittämisessä aivan poikkeukselliseksi tapahtumaksi, sillä liitoksen myötä kaupungin kansakoulutoimen tulotalouden volyyymi peräti yli viisinkertaistui 26,5 miljoonaan markkaan.²⁶⁸ Menojen tapaan jatkui alueliitoksen jälkeen myös kansakoulutulojen kasvu ja kaupungin kansakoulutoimen viimeiseksi toimintavuodeksi 1974 olivat tulot lisääntyneet 30,4 miljoonaan markkaan.

Kaupungin kansakoulutulojen perusta muodostui kansakoululainsäädännön mukaan valtionavustuksesta.²⁶⁹ Valtionavustuksen osuus (liite 2, taulukko 11) kansakoulutuloista olikin

²⁶⁷ SA 102/1921, § 1, 3, 17. SA 180/1926, § 1, 3, 17.

²⁶⁸ Lappeenrannan kansakoulutoimen tulojen viisinkertaistuminen oli seurausta vuoden 1967 alussa säädetyistä kansakoululain muutoksesta, jonka mukaan valtioneuvosto saattoi korottaa alueliitoksen myötä asukasluokkaan ja taloudellisia rasituksiin huomattavasti kasvattaneen kaupungin kansakoulutoimen valtionavustusta. Lappeenrannan kohdalla valtioneuvosto myönsi kaupungille korotettua valtionavustusta vuoden 1967 helmikuun alusta lähtien. (LKA: KH 22.5.1967, § 1207. SA 11/1967, § 81)

²⁶⁹ SA 102/1921, § 1. SA 180/1926, § 1. SA 247/1957, § 15.

aivan ylivoimainen, sillä valtion myöntämän tuen osuus kattoi vuosina 1926-1974²⁷⁰ keskimäärin peräti 91 % kansakoulutoimen kokonaistuloista. Valtionavun tulo-osuus säilyi koko tutkimusjakson ajan suhteellisen uskollisesti 90 prosentin tuntumassa kahta ajanjaksoa lukuun ottamatta. Ensinnäkin toisen maailmansodan luomana poikkeusaikana (1942-1947) putosi valtionavustuksen tulo-osuus keskimäärin kolmeen neljännekseen (77 %) kokonaistuloista.²⁷¹ Sotavuosien niukan valtionavustusosuuden vastapainoksi oli 1960-luvulla kaupungin kansakoulujen tulokertymä puolestaan poikkeuksellisen vahvasti valtion myöntämän tuen varassa, sillä valtionavun osuus kansakoulutuloista nousi vuosikymmenen ajaksi keskimäärin peräti 95 prosenttiin.

Valtionavustuksen vahvan tulo-osuuden johdosta heijastuivat avustuksen myöntämisperusteissa ja määrissä tapahtuneet muutokset välittömästi myös kansakoulutoimen kokonaistuloihin. Niinpä esimerkiksi sotavuosina tapahtunut kansakoulutulojen lähes romahdusmainen lasku johtui siitä, että vuodesta 1932 lähtien oppilasmäärän mukaan myönnetyn valtionavustuksen perustana käytettyä oppilaskohtaista markkamäärää ei ennen 1940-luvun puoltaväliä korotettu lainkaan, jolloin rahanarvon heikkenemisen vaikutuksesta oli oppilaskohtainen valtionavustus vuodeksi 1946 kuihtunut neljännekseen (24 %) alkuperäisestä 730 markasta. Samalla oli kaupungin reaalin valtionavustus supistunut viidennekseen (22 %) sotaa edeltäneen ajan (1938) määrästä. Tarve valtionavustuksen korotukselle oli siten polttava ja vuonna 1947 kauan kaivattu korjausliike sitten toteutettiin viisinkertaistamalla valtionavun oppilaskohtainen markkamäärä.²⁷² Lakimuutoksen myötä viisinkertaistui vuodeksi 1948 myös Lappeenrannan kansakoulutoimen valtionavustuksen yhteismäärä ja samalla saavutettiin sekä kansakoulutulojen yhteismäärässä (liite 2, taulukko 3) että valtionavustuksen kokonaistulo-osuudessa (liite 2, taulukko 11) toista maailmansotaa edeltänyt taso. Kansakoulutulojen valtionavustussidonnaisuuden säilyessä 1940-luvun lopulta lähtien vahvana näkyivät lakiin markkamääräisenä kirjattuun ja täten yleisen kustannustason muutoksille alttiiseen oppilaskohtaiseen valtionavustukseen pitkin 1950-lukua (1952-1955, 1957) tehdyt korotukset²⁷³ selvästi myös kaupungin kansakoulutulojen kehityksessä. Samoin näkyi tulokehityksessä myös syksyllä 1958 voimaanastuneen kansakoululain aiheuttama muutos. Kansakoululakiin kirjatun prosenttiperusteisen valtionavustusjärjestelmän nojalla myönnettiin kaupungille valtionavustusta neljännes kansakoulutoimen menoista ja niinpä lain myötä kääntyivät kansakoulumenoihin sidotut kansakoulutulot pysyvän kasvun uralle. Vuonna 1961 korotettiin valtionavustus kolmannekseen kansakoulumenoista, mikä luonnollisesti aiheutti piikin myös kaupungin kansakoulutuloihin.²⁷⁴

²⁷⁰ Vuosilta 1920-1925 ei ollut saatavilla vertailukelpoista reaalisten kansakoulutulojen yksityiskohtaista erittelyä.

²⁷¹ Valtionavustuksen osuus oli keskimääräistä selvästi vähäisempi myös vuosina 1926 ja 1929. Valtion tuen alhainen osuus johtui kuitenkin muiden tulojen tavanomaista suuremmista kertymistä.

²⁷² SA 346/1931, § 17. SA 83/1932. SA 451/1944. SA 933/1947, § 17. Johanson & Tattari, 1984, 513-515.

²⁷³ SA 64/1952. SA 73/1953, § 17. SA 142/1954. SA 133/1955. SA 132/1957.

²⁷⁴ SA 247/1957, § 81. SA 256/1961, § 81. Autio, 1990, 154. Autio, 1993, 119.

7.4. Koulutoimi osana kaupungin kokonaistaloutta

Selvitettäessä kansakoulutoimen vaikutuksia kaupungin kokonaistalouteen on kohdallista tarkastella kansakoulutoimen menojen ja tulojen välistä suhdetta eli kaupungin omarahoitteista maksuosuutta (liite 2, taulukot 7, 8, 9 ja 12) sekä kansakoulutoimen osuutta kaupungin meno- ja tulotaloudessa (liite 2, taulukko 13).

Suhteellisen (liite 2, taulukko 12) rahoitusosuustarkastelun perusteella kaupunki rahoitti omatoimisesti kansakoulumenoistaan koko tutkimusjakson aikana keskimäärin kaksi kolmannesta (64 %), jolloin kansakoulutoimen kokonaistulojen osuus jäi puuttuvaan kolmannekseen. Tutkimusjakson aikana kaupungin rahoitusosuuden laajuudessa esiintyi kuitenkin vaihtelua. Keskimääräistä raskaampi kaupungin maksuosuus oli aivan 1920-luvun alun lisäksi 1940-luvun alusta aina 1960-luvun puoliväliin saakka sekä keskimääräistä kevyempi 1920-luvun lopusta 1930-luvun loppuun saakka ja vuoden 1967 alueliitoksesta 1970-luvun puoliväliin saakka. Maailmansotien välisenä aikana kehittyi kansakoulutoimen suhteellinen rahoitusosuus kaupungin näkökulmasta katsottuna aluksi myönteisesti ja kaupungin rahoitusosuus oli vuoden 1932 esikaupunkiliitoksen aikoihin supistunut 1920-luvun alun 85 prosentista 50 prosenttiin. 1930-luvun edetessä alkoi tulokertymä kuitenkin yhä selvemmin jäädä menojen kasvun jalkoihin ja vuosikymmenen lopulle tultaessa oli kaupungin maksuosuus noussut 60 prosenttiin. Toisen maailmansodan aikana tapahtunut kansakoulutulojen romahtaminen kasvatti edelleen kaupungin rahoitusosuutta nousten osuus raskaimmillaan (1946) 88 prosenttiin kansakoulun kustannuksista.

Toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella kaupungin rahoitusvastuu jakautui selvästi kahteen vuoden 1967 alueliitoksen toisistaan erottamaan jaksoon. Sodan aikana poikkeuksellisen raskaaksi kasvanut kaupungin maksuosuus keveni vuonna 1948, jolloin korotetun valtionavustuksen aiheuttama kansakoulutulon kasvu huojensi kaupungin rahoitusosuuden 86:sta 70 prosenttiin. Vuoden 1948 'korjausliikkeen' jälkeen säilyi kaupungin rahoitusosuus suhteellisen uskollisesti keskimäärin vajaassa kolmessa neljänneksessä (72 %) aina vuoden 1967 alueliitokseen saakka, jolloin kaupungin rahoitusosuus kansakoulutulojen viisinkertaistumisen myötä keveni kerralla 75:stä 43 prosenttiin. Kaupungin rahoitusosuuden osalta vuoden 1967 alueliitos muodostui koko tutkimusjakson mittakaavassakin poikkeukselliseksi tapahtumaksi, sillä alueliitoksen jälkeen jäi kaupungin rahoitusosuus useamman vuoden ajaksi pysyvästi alle puoleen kansakoulumenoista.

Suhteellisesta tarkastelusta poiketen osoittaa kaupungin omarahoitteisen maksuosuuden absoluuttinen tarkastelu (liite 2, taulukot 7, 8 ja 9) kaupungin markkamääräisen maksuosuuden koko tutkimusjakson mittakaavassa merkittävästi lisääntyneen. Tosin vielä 1920-luvulla pysyi kaupungin rahoitusosuuden kasvu aina vuosikymmenen lopulle (1928) saakka maltillisena. 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa alkanut taloudellinen lamakausi käänsi valtion-

avustuksen määrän kuitenkin laskuun, jolloin myös kaupungin kansakoulun menojen ja tulojen välinen kuilu alkoi tasaisesti kasvaa. Esikaupunkiliitoksen (1932) seurauksena kaupungin vuosittainen rahoitusosuus kansakoulutoimen ylläpitämisestä nousi tutkimusajan loppuun saakka yli miljoonan markan, kun liitoksen myötä kaupungin maksuosuus 2½-kertaistui reiluun 1,2 miljoonaan markkaan. 1930-luvun edetessä kaupungin kansakoululaisten yhteismäärän lisääntyminen, jatko-opetuksen laajeneminen sekä vuonna 1931 säädetty valtionavustusjärjestelmän muutos jatkoivat edellisen vuosikymmenen lopulla alkanutta kansakoulumenojen ja -tulojen välisen erotuksen kasvua ja niinpä kaupungin rahoitusosuus oli 30-luvun lopulle tullessa lisääntynyt jo vajaaseen 2,1 miljoonaan markkaan. Toisen maailmansodan poikkeusolotkaan eivät pysäyttäneet menojen ja tulojen välisen erotuksen kasvua ja niinpä kaupungin maksuosuus oli tulokertymän romahduksen johdosta vuodeksi 1946 lisääntynyt 2,6 miljoonaan markkaan.

Kaupungin markkamääräisen maksuosuuden lisääntyminen jatkui myös toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella. Aluksi 1940-luvun lopulta aina 1950-luvun puoliväliin saakka (1947-1954) kasvoi kaupungin rahoituksen määrä lakisäätöisen valtionavustuksen korotusten (1947, 1948, 1952-1954) johdosta vielä verraten maltillisesti, 3,3 miljoonasta 4,9 miljoonaan markkaan. 1950-luvun puolivälistä muuttui kaupungin rahoituksellinen kansakouluvelvoite kuitenkin aikaisempaa huomattavasti raskaammaksi, kun kaupungin markkamääräinen maksuosuus kansakoulumenojen ja -tulojen välisen kuilun lähes räjähdysmäisen kasvun seurauksena aluksi vuosikymmenen jälkipuoliskolla kaksinkertaistui 10 miljoonaan markkaan, josta maksuosuus 1960-luvun ensimmäisen puoliskon aikana edelleen lisääntyi 14,3 miljoonaan markkaan. Tutkimusjakson suurin yksittäinen maksuosuuden kasvu koettiin vuoden 1967 alueliitoksen myötä kaupungin maksuosuuden noustua kerralla 20,3 miljoonaan markkaan. Kansakoulumenojen ja -tulojen välinen kuilu jatkoi pääasiassa erityisopetuksen laajenemisen, uusien kouluhuoneistojen perustamisten ja peruskouluun valmistautumisen johdosta laajenemistaan myös alueliitoksen jälkeen ollen kaupungin maksuosuus vuodeksi 1974 kasvanut 28,3 miljoonaan markkaan.

Kaupungin omarahoitteisen maksuosuuden lisäksi kertoo kansakoulutoimen osuus kaupungin menoista ja tuloista (liite 2, taulukko 13) kansakoulun painoarvosta kunnallisessa taloudenhoidossa. Koko tutkimusjakson mittakaavassa kansakoulutoimi osoittautui varsin huomioon otettavaksi osaksi kaupungin menotaloutta, sillä kansakoulumenot kattoivat keskimäärin reilun kymmenyksen (12,6 %) kaupungin kokonaismenoista. Kansakoulutoimen osuus kaupungin kokonaismenoista oli keskimääräistä mittavampi vuoden 1932 esikaupunkiliitoksesta aina 1940-luvun puoliväliin saakka sekä uudelleen vuoden 1967 alueliitoksen jälkeisinä 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun vuosina. Kansakoulutoimen kunnallistaloudellisen painoarvon ollessa 1930-luvun alkupuolella merkittävimmillään kattoivat kansakoulumenot peräti reilun viidenneksen (22-23 %) kaupungin menoista. Keskimääräistä vähäisempi kansakoulutoimen kunnallistaloudellinen painoarvo oli puolestaan

20-luvulla²⁷⁵, 1940-luvun puolivälistä aina 1950-luvun lopulle sekä 1960-luvun alkupuolella. Kansakoulumenojen osuus kaupungin kokonaismenoista supistui voimakkaimmin kaupungin vilkkaan investointitoiminnan ja talouden nopean laajenemisen aikoina 1930-luvun jälkipuoliskolla, toisen maailmansodan jälkeisellä vuosikymmenellä sekä 1960-luvun alkupuoliskolla.²⁷⁶ Alhaisemman investointiasteen aikana 1950-luvun jälkipuoliskolla samanaikaisesti voimalla laajentuneen kansakoulutoimen painoarvo kaupungin menotaloudessa sen sijaan huomattavasti voimistui. 1960- ja 1970-lukujen vaihteen vuosina kansakoulumenot kasvoivat yhtä matkaa kaupungin kokonaismenojen kanssa samoin kuin sotavuosina kansakoulutoimen ja kaupungin taloudet puolestaan samantahtisesti supistuivat.

Kaupungin kokonaistuloista kattoivat kansakoulutoimen tulot vuosina 1920-1974 keskimäärin 3,7 prosentin osuuden. Keskimääräistä mittavampi kansakoulutoimen tulo-osuus oli menopuolen tapaan 1930-luvulla sekä uudelleen 1970-luvun vaihteen molemmin puolin. Suurimmillaan kansakoulutulojen vaikutus kaupungin tulokertymään oli vuosien 1932 ja 1967 alueliitosten myötä. Pian alueliitosten jälkeen alkoi kansakoulutulojen osuus kaupungin kokonaistuloista kuitenkin supistua ja niinpä molempien alueliitosten kohdalla putosi kansakoulutoimen tulo-osuus 6-7 vuodessa lähelle keskimääräistä vajaan neljän prosentin osuutta. Keskimääräistä vaatimattomampi kansakoulutoimen osuus kaupungin tulotaloudessa oli puolestaan 1940-luvun alusta aina 1960-luvun puoliväliin saakka, jolloin kansakoulutulot kattoivat keskimäärin 2,3 prosenttia kaupungin kokonaistuloista. Alhaisimmillaan vuonna 1946 kansakoulutoimen tulot tuottivat vain prosentin kaupungin kaikista tuloista. Keskimääräisellä tasolla kansakoulutoimen tulo-osuus oli käytännössä lähes koko vuoden 1932 esikaupunkiliitosta edeltävän ajan (1920-1931), jolloin kansakoulun tulot kattoivat keskimäärin neljä prosenttia kaupungin kokonaistuloista.

7.5. Koulumenot kaupungin johdon huolena

Kansakoulumenojen käytännössä jatkuva lisääntyminen (liite 2, taulukot 1, 2, 9) yhdessä kaupungin absoluuttisen maksuosuuden (liite 2, taulukot 7-9) kasvun kanssa voimistivat kaupungin päättäjien keskuudessa pyrkimyksiä vaikuttaa kansakoulun menokehitykseen. Kansakoulutoimen kunnallistaloudellisen painoarvon huomattava vahvistuminen (liite 2, taulukko 13) vuoden 1932 esikaupunkiliitoksen myötä yhdessä 1930-luvun alun vaikean talouslaman

²⁷⁵ 1920-luvulla kansakoulumenojen osuus kaupungin kokonaismenoista jäi keskimäärin kymmenykseen (9,6 %). Kansakoulutoimen meno-osuus kasvoi tosin 1920-luvullakin merkittävästi, kun oppivelvollisuuslainsäädännön velvoitteiden toteuttamista seurannut kansakoulumenojen kasvu kaksinkertaisti 20-luvun alkuvuosina kansakoulun meno-osuuden kuudesta 10-12 prosenttiin. Kansakoulutoimen meno- ja tulo-osuudessa vuonna 1927 tapahtunut syvä notkahdus johtui kaupungin vesi- ja viemäriverkoston rakennushankkeesta, jonka toteuttamisen myötä kaupungin menot kaksinkertaistuivat ja tulot 2½-kertaistuivat vuodesta 1926 vuodeksi 1927 (LKA: KV 22.4.1926, § 12. 7.12.1926, § 1. Kaupungin tilienpäätökset 1926 ja 1927). / Koska kaupungin reaalisten menojen ja tulojen tilienpäätösluvut oli saatavilla vuodesta 1926 lähtien, on kansakoulun ja kaupungin kokonaismenot ja -tulot on vuosien 1920-1925 osalta laskettu kaupungin talousarviosta.

²⁷⁶ Vuosina 1936 ja 1973 kansakoulutoimen osuus kaupungin kokonaismenoista ja varsinaisista menoista putosi kaupungin talousarvio- ja tilienpäätösrakenteen uudistusten johdosta (LKA: KV 17.12.1935, § 7. Kaupungin tilienpäätökset 1935, 1936, 1972, 1973. Hoffman, 1988, 387.).

kanssa nostivatkin kansakoulun aivan uudella tavalla mukaan kaupungin talouspoliittiseen keskusteluun. Kansakoulutoimen määrärahojen 'oikeasta' määrästä käytiinkin koko alueliitoksen jälkeisen 1930-luvun ajan väittelyä kansakouluviranomaisten sekä kaupungin poliitisten päättäjien kesken kansakoulujen johtokunnan yrittäessä lisätä laaja-alaista resurssipulaa potevan kansakoulun taloudellista liikkumavaraa ja kaupunginhallituksen päinvastoin pyrkinessä rajoittamaan kansakoulumenojen kasvua. Koska kansakoulutoimi muodosti merkittävän osan kaupungin menotaloudesta ja koska vuonna 1931 kaupungin valtionavustuksen²⁷⁷ määrä sidottiin kansakoulutoimen reaalisen menotalouden sijasta riippuvaiseksi koulutoimen oppilasmäärän suuruudesta, suuntasikin kaupunginhallitus määrärahaliekkurin pitkin 1930-lukua ja aivan erityisesti vuosikymmenen alkupuolen vaikeina lamavuosina kansakoulutoimen määrärahoihin. Kaupungin päättäjien pidättyväinen suhtautuminen kansakoulutoimen menotalouden laajenemiseen oli ymmärrettävä, sillä kansakoulumenojen kehittymisellä oli kansakoulutoimen huomattavan kunnallistaloudellisen painoarvon johdosta välitön vaikutus kaupungin kokonaistalouteen.²⁷⁸ Kaupungin kurinalainen määrärahopolitiikka oli myös osa kaupungin 1920- ja 1930-luvuilla noudattamaa maltillisen talouspolitiikan linjaa, sillä maailmansotien välisenä aikana kaupungin taloudenhoidossa pyrittiin Kaupunkiliiton muotoileman periaatekannan mukaisesti ensisijaisesti säästäväisyyden ja lainanoton välttämisen kautta omien pääomien muodostukseen.²⁷⁹ Niinpä alati paisumaan pyrkivien kansakoulumenojen avokätinen kasvattaminen ei luonnollisestikaan sopinut taloudellisen niukkuuden ja kurinalaisen talouspolitiikan oppiin sitoutuneen kaupunginjohdon ajatusmaailmaan.²⁸⁰

Vaikka kaupunginhallitus 1930-luvulla toisaalta pyrki talousarviovaiheessa toistuvasti kansakoulumäärärahoja supistamaan sekä varsinkin oppilashuolto- ja tarvikemenojen kohdalla pystyi useana vuonna pyrkimyksensä erilaajuisten määrärahaliekkauksen muodossa myös toteuttamaan, joutui kaupunginhallitus toisaalta kuitenkin pitkin 1930-lukua taipumaan kansakoulutoimen vääjäämättä kasvavaan pyrkivän menotalouden edessä. Kansakoulun ylläpidosta aiheutuneiden kustannusten patoamisen vaikeudesta oli selvimmin osoituksena kansakoulutoimen vuodesta toiseen jatkunut reaalisen menotalouden kasvu (liite 2, taulukko 1). Erityisen vaikeasti rajoitettavaksi osoittautui jatko-opetus, jonka menot kasvoivat kaupungin oman päiväjatkokoulun käynnistymisen ja päiväjatkokoululaisten määrän voimakkaan lisääntymisen seurauksena (liite 1, taulukko 2).²⁸¹

²⁷⁷ SA 346/1931, § 17. SA 83/1932.

²⁷⁸ Kaupungin menotalouden paisumisen ehkäisemiseksi kaupunginhallitus lähetti vuosina 1933 ja 1935 kansakoulujen johtokunnalle kirjeen, jossa johtokuntaa kehoitettiin kansakoulutoimen taloudenhoidossa mahdollisimman suureen säästäväisyyteen ja harkintaan. Esikaupunkiliitoksen myötä huomattavasti laajentuneen kansakoulutoimen kaupungille aiheuttamasta menorasituksesta oli myös osoituksena kaupunginhallituksen vielä vuonna 1937 antama lausunto, jonka mukaan vaikeimpaan lama-aikaan tapahtunut esikaupunkiliitos aiheutti huomattavaa kaupungin menojen kasvua työttömyys- ja köyhäinhuoltojen lisäksi juuri kansakoulumenojen lisääntymisen kautta. (LKA: KV 17.12.1937, § 16. JK 18.3.1933, § 6. 29.8.1935, § 12.)

²⁷⁹ Hoffman, 1988, 403-404.

²⁸⁰ LKA: KV 20.12.1932, § 17. 28.12.1933, § 15. 20.12.1934, § 5. 19.9.1935, § 2. 17.12.1935, § 7. 18.3.1936, § 14. 14.9.1936, § 2. 21.10.1936, § 5. 18.12.1936, § 10. 18.2.1937, § 9. 20.10.1937, § 19. 17.12.1937, § 16. 16.3.1938, § 7. 16.12.1938, § 22. 4.1.1939, § 9.

²⁸¹ LKA: KV 19.9.1935, § 2. 17.12.1935, § 7. 18.3.1936, § 14. 14.9.1936, § 2. 21.10.1936, § 5. 18.12.1936, § 10. 18.2.1937, § 9. 20.10.1937, § 19. 17.12.1937, § 16. 16.3.1938, § 7. 16.12.1938, § 22. 4.1.1939, § 9.

Kansakoulutoimen menotalouden laajeneminen jatkui 1920- ja 1930-lukujen tapaan myös toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella, mikä aiheutti kansakoulun määrärahojen suuruudesta käytännössä päättäneelle kaupunginhallitukselle paineita pyrkiä 1930-luvun tapaan rajoittamaan kansakoulun ylläpidosta aiheutuneiden kustannusten paisumista. Menojen supistaminen oli kuitenkin kansakoululaisten määrän voimakkaasta lisääntymisestä (liite 1, taulukko 4) sekä kansakoulutoimesta annettujen lakien, asetusten ja ohjesääntöjen johdosta muodostunut hyvin vaikeaksi. Esimerkiksi palkkausmenojen kohdalla säädettiin opettajakunnan vähimmäispalkkauksesta ja muista palkkauksen perusteista valtakunnallisessa kansakoululainsäädännössä ja kunnallisessa kouluohjesäädännössä sekä aina vuoteen 1958 saakka kaupungin virkasäädännössä.²⁸² Vähimmäispalkkaussäännökset yhdessä kansakoulunopettajiston voimakkaan määrällisen lisääntymisen²⁸³ ja vuonna 1959 opettajien palkkauksessa käyttöön otetun kunnanpalkkajärjestelmän²⁸⁴ kanssa kasvattivatkin toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella merkittävästi kansakoulutoimen palkkausmenoja. Kansakoulumenojen karsimista vaikeutti myös huomattavimpien oppilashuollon ja tarvikkeiston menokohteiden lakisääteisyys. 1940-luvun puolivälissä oli kansakoulun velvollisuuksiksi nimittäin ehditty jo lain-säädännöllä määrätä maksuttomien oppikirjojen ja koulutarvikkeiden takaaminen kaikille oppilaille (1921) sekä järjestelmällisen kouluruokailun (1943) ja kesäsiirtolatoiminnan (1947) ylläpito.²⁸⁵

Kansakoulutoimen huomattavimpien menokohteiden vahvan lakisääteisyyden johdosta jäivät kaupungin mahdollisuudet merkittäviin menojen supistuksiin myös toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella käytännössä hyvin rajallisiksi. Kaupunginhallitus toikin erityisesti pitkin 1950-lukua avoimesti esille huolensa kaupungin menojen ja erityisesti juuri rakenteelli-

²⁸² LKA: KV 20.4.1922, § 3. 26.1.1928, § 16. 29.12.1958, § 280. 22.12.1960, § 353. 19.6.1967, § 235. SA 102/1921, § 15-16. SA 180/1926, § 16. SA 115/1943, § 16. SA 329/1947 ja 933/1947, § 16. SA 543/1948, § 16. SA 886/1949, § 16. SA 360/1950, § 16. SA 248/1957. SA 322/1958. Rinne, 1973, 99, 103-108, 111, 213-214, 220, 223-225, 228-231, 336-339. Tammivuori, 1987, 34-35, 40-41.

²⁸³ Vuosina 1945-1966 kaupungin kansakoulunopettajien yhteismäärä kaksinkertaistui 51:stä 98 opettajaan. Enimmillään (1958) kouluissa työskenteli 101 opettajaa. (LKA: Tarkastaja, tilastot 1945-1966)

²⁸⁴ Kansakoululaitoksen viranhaltijain palkkauksesta ja eläkkeistä annetun lain (1957) ja asetuksen (1958) jälkeen siirryttiin Lappeenrannassa (1959) kansakoulunopettajien kohdalla kunnanpalkkajärjestelmään, jonka nojalla opettajille maksettiin laissa säädetyt peruspalkan ja ikälisien lisäksi tietyt markkamäärät niin sanottua kaupunkilisää. Alun perin markkamääräisenä hyväksytty kunnanpalkkajärjestelmä muutettiin kuitenkin jo vuonna 1960 prosenttiperusteiseksi. Myöhemmin 1960-luvulla järjestelmää uudistettiin siten, että kunnanpalkan prosenttiperuste muutettiin opettajan pätevyydestä, virkauran kestosta ja perhesuhteista riippumattomaksi. Kunnanpalkkajärjestelmä ulotettiin vuoden 1967 alueliitoksen jälkeen myös Lappeenrannan kansakoulutoimen alaisuuteen siirtyneisiin entiseen Lappeen kunnan ja Lauritsalan kauppalaan opettajiin. Vuodesta 1967 lähtien opettajalle lakisääteisen palkan lisäksi maksettava kaupunkilisa oli 22 % peruspalkan, ikälisien ja kalliipaikkalisän summasta. (LKA: KV 29.12.1958, § 280. 7.8.1959, § 193. 22.12.1960, § 353. 26.3.1962, § 112. 25.4.1966, § 139. 19.6.1967, § 235.)

²⁸⁵ LKA: KV 22.12.1960, § 353. 19.6.1967, § 235. SA 102/1921, § 18. SA 637/1943, § 20. SA 158/1947. SA 247/1957, § 26-28, 30. / Lakisääteisten menokohtien osuus oppilashuoltomenojen kokonaisuudesta oli mittava, sillä käytännössä lähes yksinomaan kouluruokailumenot sisältäneen ravinto- ja vaatetusavustuksen sekä kesäsiirtolan muodostamat yhteismenot kattoivat toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella (1945-1972) keskimäärin 89 prosenttia oppilashuollon kokonaismenoista ollen ravinto- ja vaatetusavustuksen menot keskimäärin kolme neljänestä (74 %) ja kesäsiirtolan menot kuudennes (15 %) oppilashuollon kokonaismenoista. Vuoden 1967 alueliitoksen myötä nousi oppilashuollon piiriin vielä uudeksi merkittäväksi lakisääteiseksi (LKA: KV 22.12.1960, § 353. 19.6.1967, § 235. SA 247/1957, § 27.) menoeräksi keskimäärin neljänneksen (23 %) osuudella oppilaiden koulukuljetus. Alueliitoksen jälkeen (1967-1972) putosi koulukuljetusten yli kymmenkertaistuneen meno-osuuden myötä kouluruokailun osuus kahteen kolmannekseen (68 %) ja kesäsiirtolan osuus viiteen prosenttiin oppilashuollon kokonaismenoista. Alueliitoksen jälkeen oli kolmen edellä mainitun lakisääteisten oppilashuoltovelvoitteiden osuus peräti 96 prosenttia oppilashuollon kokonaismenoista. Oppilashuollon tapaan olivat määrärahaileikkausten mahdollisuudet myös tarvikemenojen kohdalla vähäisiä, sillä toisen maailmansodan jälkeen kattoivat lakisääteiset oppikirja- ja koulutarvikemenot keskimäärin kolme neljänestä (76 %) kaikista tarvikemenoista.

sesti jäykkien kansakoulumenojen kasvun pysäyttämisen vaikeudesta. Kaupunginhallituksen mukaan valtaosa kansakoulumenoista (palkat ja palkkiot, ilmaiset opiskelutarvikkeet, kouluruokailu, maksuton kesäsiirtola, kouluterveydenhuolto) oli jo etukäteen lainsäädännön ja valtuuston päätösten johdosta määrätty, jolloin kaupunginhallituksen oli käytännössä hyvin vaikeaa estää kansakoulun menotalouden paisuminen. Kaupunginhallitus moitti valtiovaltaa myös siitä, että valtion edustajat olivat kuntien tehtäviä lisäämällä aiheuttaneet kunnissa huomattavaa menojen kasvua, jota ei kuitenkaan kompensoitu kasvattamalla vastaavassa mitassa avustuksia. Esimerkiksi kaupunginhallitus nosti juuri kansakoulutoimen, jonka kohdalla oli kaupunginhallituksen mukaan menojen ja tulojen välinen erotus päässyt toista maailmansotaa edeltäneestä tilanteesta huomattavasti kasvamaan.²⁸⁶

Hyvän esimerkin kaupunginhallituksen mainitsemasta kansakoulutoimen menojen kasvun ehkäisemisen vaikeudesta saa tarkastelemalla kaupungin johdon kansakoulumenoihin ulottamia toimia vuoden 1967 alueliitoksen jälkeen. Alueliitoksen myötä kansakoulutoimen menot kasvoivat nimittäin siinä määrin voimallisesti²⁸⁷, että kaupungin johto pyrki ehkäisemään kansakoulutoimen kustannusten paisumisen jatkumisen leikkaamalla 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun vuosina useita kansakoulun menokohtien määrärahoja. Pyrkimyksestä merkittäviin menoleikkauksiin oli osoituksena, että supistustointen kohteeksi joutui noin puolet kansakoulun talousarvion määräraha-kohteista ja että kaupunginhallitus leikkasi useimpien menokohteiden määrärahoista 10-25 % kansakoulujen johtokunnan ehdottamasta alkuperäisestä määrärahasta. Kaupunginhallituksen julkisesti ilmaistuna pyrkimyksenä ollut kansakoulutoimen määrärahojen mittavampikin supistaminen tyrehtyi kuitenkin markkamääräisesti ja prosentuaalisesti merkittävimpien menokohteiden (palkkaus, oppikirjat ja koulutarvikkeet, kouluruokailu, oppilaskuljetukset) lakisääteisyyteen, jolloin myös menoleikkausten todelliset kokonaisvaikutukset jäivät korkeimmillaan (1970) neljään prosenttiin kansakoulutoimen talousarvion mukaisista kokonaismenoista. Supistustointen jatkamisen vaikeudesta oli osoituksena, että vuoteen 1972 mennessä oli määräraha- ja leikkausten kokonaismeno-osuus pudonnut vaivaiseen prosenttiin. Selvimmin määrärahasupistusten toteutumisen pulmallisuudesta oli kuitenkin osoituksena kansakoulutoimen reaalisen menotalouden vuodesta toiseen jatkunut laajeneminen (liite 2, taulukko 9).²⁸⁸

²⁸⁶ LKA: KV 18.12.1950, § 330. 28.12.1951, § 304. 18.8.1952, § 200. 29.12.1952, § 302. 29.12.1954, § 275. 29.12.1955, § 249. 30.12.1957, § 311. 29.12.1958, § 271. 28.12.1959, § 318

²⁸⁷ Alueliitoksen seurauksena kasvoivat kaupungin varsinaiset menot 86 %, kaupungin kokonaismenot 69 % ja kansakoulutoimen kokonaismenot 145 %. Alueliitoksen myötä nousi kansakoulumenojen osuus kaupungin kokonaismenoista 14 prosenttiin (liite 2, taulukko 13).

²⁸⁸ LKA: KV 28.12.1966, § 417. 27.12.1967, § 465. 23.12.1968, § 458, 491. 24.2.1969, § 65. 22.12.1969, § 468, 481. 30.11.1970, § 415. 28.12.1970, § 452. 1.2.1971, § 28, 29. 20.12.1971, § 440.

8. KANSAKOULUN OPETUSSUUNNITELMAT²⁸⁹

8.1. Varsinainen kansakoulu

Suomalaisessa kansakoulujärjestelmässä vallitsi opetussuunnitelmien laadinnan suhteen huomattavan laaja paikallinen autonomia. Maamme kuntien kansakoulujen opetustoimintaa ohjanneista opetussuunnitelmista ei nimittäin annettu valtakunnallisesti kattavia eikä sitovia määräyksiä, vaan opetuksen yksityiskohtainen säätely jätettiin paikallisten kouluviranomaisten päätettäväksi. Kunnallisten kouluviranomaisten suorittaman kansakouluopetuksen suunnittelutyön helpottamiseksi laativat valtioneuvoston asettamat opetussuunnitelmakomiteat kuitenkin aika ajoin mietintöjä, joissa esitettiin opetussuunnitelmamalleja kansakoulun opetusta varten. Opetussuunnitelmakomitean laatiman opetusohjelmaehdotuksen toteuttamisesta ei kuitenkaan annettu velvoittavia säännöksiä, joten valtakunnalliset opetussuunnitelmat jäivät siten suosituksenomaisiksi, ohjeellisiksi kansakouluopetuksen suunnitteluasiakirjoiksi.²⁹⁰

Oppivelvollisuuden alaisen kansakoulujärjestelmän aikana laadittiin Lappeenrannan kansakoulutoimessa varsinaiselle kansakoululle opetussuunnitelmat vuosina 1925, 1935, 1953, 1961, 1967 ja 1971. Kohti kansakoulutoimen viimeisiä toimintavuosia huomattavasti kiihtyneiden opetussuunnitelmauudistusten syyt löytyivät kansakoulujen työtä merkittävästi muuttaneista tapahtumista. Vuosien 1935 ja 1967 suunnitelmauudistukset liittyivät kaupungin kansakoulutoimeen huomattavasti vaikuttaneisiin alueliitoksiin (1932, 1967). Vuoden 1935 uudistus juontui osaksi myös kaupungin oman jatko-opetuksen käynnistymisestä. Vuoden 1961 opetussuunnitelma syntyi kansakoululainsäädännöllisen uudistusvaiheen tuloksena. Vuosien 1953 ja 1971 suunnitelmat laadittiin uusien valtakunnallisten opetussuunnitelmien yhteydessä. Vuoden 1925 suunnitelma puolestaan uudistettiin kansakoululainsäädännön ja uuden valtakunnallisen opetussuunnitelman yhteisvaikutuksen tuloksena. Lappeenrannassa kansakoulun opetussuunnitelmat laadittiin Suomen muiden kaupunkien²⁹¹ tapaan aina kaupungin jokaiselle kansakoululle yhteisesti noudatettaviksi, jolloin kaupungin kansakoulujen opetus muodostui sisällöltään käytännössä yhtenäiseksi. Alla olevaan taulukkoon on koottu

²⁸⁹ Yksivuotisen tyttöjatkoluokan (1925), Lappeen-Lappeenrannan poikien jatkokoulun (1923), Lappeenrannan-Lauritsalan poikien jatkokoulun (1932), kauppalinjan (1937) ja kansalaiskoulun kolmannen vuosiluokan (1969) opetussuunnitelmat löytyvät kansakoulujen johtokunnan arkistossa sijaitsevista kansakoulujen toimintakertomuksista sekä kaupunginvaltuuston pöytäkirjoista (LKA: KV 27.6.1923, § 8. 9.6.1932, § 13. 21.4.1937. Johtokunta, toimintakertomukset 1925-1926, 1969-1970.). Kaikki muut opetussuunnitelmaosion taulukoissa esitetyt tiedot on peräisin kansakoulujen johtokunnan arkistossa sijaitsevasta opetussuunnitelmien kokoelmasta (LKA: Johtokunta, opetussuunnitelmat), joka kokoelma käsittää varsinaisen kansakoulun sekä jatko-/kansalaiskoulun oppivelvollisuusjärjestelmän aikaiset viralliset opetussuunnitelmat. Näin ollen edellä mainittuihin lähteisiin ei ole tutkimuksen taulukoissa ja tekstiosuudessa tehty erillisiä lähdeviittauksia. Mikäli tutkimuksen tekstiosuuteen on kerätty tietoja muista lähteistä kuin edellä mainitusta, on näihin lähteisiin tehty asianmukaiset viittaukset. Menettelyä perustellaan pyrkimyksellä ehkäistä lähdeviitteiden määrän paisumista liialliseksi.

²⁹⁰ Halila, 1950, 152-153. Iisalo & Lahdes & Viitaniemi, 1983, 38-40. Kallio, 1955, 21-22. Lappalainen, 1985a, 5-8. Lappalainen, 1985b, 30-33, 242. Rinne, 1987, 100-101, 111, 125. Somerkivi, 1979, 75.

²⁹¹ Lappalainen, 1985a, 7-8. Lappalainen, 1985b, 32-33.

Lappeenrannan varsinaisen kuusivuotisen kansakoulun opetussuunnitelmien oppiaineet ja oppiaineiden osuudet (%) kunkin opetussuunnitelman kokonaistuntimäärästä.

Oppiaine	1925	1935	1953	1961	1967	1971
Uskonto	11,6	11,4	7,2	7,0	6,9	6,9
Äidinkieli	25,9	26,5	28,7	25,1	25,9	25,9
Matematiikka	14,3	13,9	16,8	17,0	17,2	16,7
Biologia ja maantieto	12,0	13,3	15,5	15,2	13,8	13,8
Historia	5,5	5,6	3,6	2,9	2,9	2,3
Käsityö	11,9	12,0	12,0	10,5	9,2	6,9
Liikunta	6,5	6,6	6,6	6,7	6,3	8,6
Musiikki	6,3	6,3	5,4	6,7	6,3	6,3
Kuvaamataito	6,0	4,2	4,2	4,0	4,6	4,6
Englannin kieli	-	-	-	4,7	4,6	5,7
Kansalaistaito	-	-	-	-	2,3	2,3
Kokonaistuntimäärä (vuosiluokat 1-6)	168	166	167	171	174	174

Lappeenrannan varsinaisen kansakoulun oppiainekoostumus säilyi koko tutkimusajan huomattavan vakaana, sillä jokaisen opetussuunnitelman mukaan varsinaisessa kansakoulussa opiskeltiin uskontoa, äidinkieltä, matematiikkaa, biologiaa ja maantietoa²⁹², historiaa, liikuntaa, käsitöitä, musiikkia ja kuvaamataitoa. Uusina oppiaineina tulivat mukaan ainoastaan vuodesta 1961 lähtien vieras kieli (englanti) ja vuodesta 1967 lähtien kansalaistaito.²⁹³ Lappeenrannan varsinaisessa kansakoulussa uskontoa, äidinkieltä, matematiikkaa, biologiaa ja maantietoa, liikuntaa, käsitöitä ja musiikkia opiskeltiin koko tutkimusajan kaikilla kuudella vuosiluokalla. Kuvaamataitoa opiskeltiin kuudella vuosiluokalla vain vuoden 1925 opetussuunnitelman mukaan, mutta vuodesta 1935 lähtien neljällä viimeisellä vuosiluokalla. Historiaa sen sijaan opiskeltiin vuosiluokilla 3-6 vuosien 1925 ja 1935 opetussuunnitelmissa, mutta vuodesta 1953 lähtien vain kahdella viimeisellä vuosiluokalla. Englannin kieltä ja kansalaistaitoa opiskeltiin vuosiluokilla 3-6.

Varsinaisen kansakoulun oppiaineista nousi ajankäytöllisesti ylivoimaisesti merkittävimpään asemaan äidinkieli, jota opiskeltiin vuosien 1925-1971 opetussuunnitelmien mukaan reilu neljännes varsinaisen kansakoulun kokonaistyöajasta. Äidinkielen jälkeen noin kuudenneksen osuuden kansakoulun työajasta saivat matematiikka sekä biologia ja maantieto. Noin kymmenys oppivelvollisuuskoulun työajasta käytettiin käsityön ja uskonnon opintoihin ja pysyvästi alle kymmenyksen osuuteen jäivät liikunta, musiikki, englanti, kuvaamataito, historia ja kansalaistaito. Tarkasteltaessa yksittäisten oppiaineiden työaikaosuuksien kehityskulkuja vuosien 1925-1971 ohjelmissa havaitaan, että vaikka erityisen merkittäviä siirtymiä ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta koettukaan, muuttui eri oppiaineiden painoarvo vuosikymmenien kuluessa kuitenkin jonkin verran. Kokonaisuutena osuuttaan kansakoulun kokonaistyöajasta kasvattivat matematiikka, biologia ja maantieto, liikunta sekä luonnollisestikin 1960-luvun uudet

²⁹² Biologia ja maantieto käsittivät kotiseutuopin, ympäristöopin, maantiedon ja luonnontiedon sekä luonnontiedon alaisuudessa opiskellut maa- ja kotitalouden ja terveysopin.

²⁹³ Oppiainekoostumuksen vakaus juontui pääosin lainsäädännöllisistä tekijöistä, sillä varsinaisessa kansakoulussa opetettavista aineista oli paria vapaaehtoista ainetta lukuun ottamatta otettu säännökset kansakoululainsäädäntöön. (SA 137/1923, § 3. SA 247/1957, § 5. Lappalainen, 1985a, 6. Lappalainen, 1985b, 31.)

oppiaineet englannin kieli ja kansalaistaito. Vastaavasti osuuttaan menettivät uskonto, historia ja käsityö. Äidinkielen, kuvaamataidon ja musiikin osuus sitä vastoin pysyi lähes ennallaan. Oppiaineiden välisten painoarvomuuutosten kohdalla vuoden 1953 opetussuunnitelmauudistus oli merkittävä, sillä kyseisessä suunnitelmassa äidinkielen, matematiikan sekä biologian ja maantiedon osuudet voimistuivat huomattavasti uskonnon ja historian osuuksien sitä vastoin selvästi ja pysyvästi vähentyessä. Vuoden 1953 uudistuksen myötä tapahtuneen usean oppiaineen samanaikaisen painotuksen muuttumisen ohella yksittäisiä ainekohtaisia siirtymiä tapahtui kuvaamataidon osalta vuonna 1935, äidinkielen osalta vuonna 1961 sekä käsityön ja liikunnan osalta vuonna 1971.

Suomalaisessa kansakoulujärjestelmässä esiintyneen opetuksen hajautetun johtamismallin johdosta Lappeenrannalla oli Suomen muiden kuntien tapaan siis huomattava paikallinen itsenäisyys opetussuunnitelmien laatimisprosessissa ja lainsäädännöllisen ohjauksen puuttuessa pystyttiin oppiaineiden viikkotuntimääriin niin halutessa ulottamaan kuntakohtaisia erityispainotuksia. Toisaalta kaupungin kansakoulun opetustoiminnan suunnittelussa oli myös mahdollista nojautua valtioneuvoston asettamien opetussuunnitelmakomiteoiden laatimiin opetusohjelmamalleihin. Lappeenrannan varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelmallista kokonaisuutta tutkittaessa onkin kohdallista selvittää Lappeenrannan oppivelvollisuuskoulun opetussuunnitelmien ja vastaavien valtakunnallisten suunnitelmien välisiä yhteyksiä ja eroavuuksia. Vertailtaessa Lappeenrannan kansakoulun opetussuunnitelmia vuosilta 1925, 1953 ja 1971 sekä vastaavana aikana ilmestyneitä valtakunnallisia suunnitelmia (1925, 1952, 1970)²⁹⁴ havaitaan, että Lappeenrannan jokaisen kolmen opetussuunnitelman kaikkien oppiaineiden osuudet (%) olivat lähes tulkoon identtiset valtakunnallisten suunnitelmien vastaavien osuuksien kanssa. Lappeenrannan ja valtakunnallisten opetussuunnitelmien oppiaineiden kokonaistyöaikaosuuksien kohdalla esiintyi yli kahden (3-6) prosentin eroja ainoastaan vuoden 1925 suunnitelmissa historian sekä biologian ja maantiedon kohdalla sekä vuosien 1970 ja 1971 suunnitelmissa äidinkielen, vieraan kielen ja matematiikan kohdalla. Lappeenrannan ja valtakunnallisten opetussuunnitelmien samansisältöisyys ei suinkaan ollut sattumaa, sillä Lappeenrannan kansakouluviranomaisten mukaan kaupungin kansakoulun vuosien 1953 ja 1971 opetussuunnitelmat oli laadittu pääosin valtakunnallisten opetussuunnitelmakomiteoiden mietinnöissä (1952, 1970) esitettyjen suunnitelmamallien mukaisiksi.²⁹⁵ Kun vielä Lappeenrannan kansakoulun vuoden 1925 opetussuunnitelma sekä vuoden 1925 valtakunnallinen maalaiskansakoulun opetussuunnitelma olivat historian sekä biologian ja maantiedon osuuksia lukuun ottamatta käytännössä aivan samansisältöisiä, voidaan todeta, että vaikka kaupungilla toisaalta oli huomattava itsenäisyys opetussuunnitelmien laatimisprosessissa, ei Lappeenrannassa varsinaisen kansakoulun

²⁹⁴ Rinne, 1984, 321.

²⁹⁵ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1952-1954, 1970-1971.

opetussuunnitelmien laadinnassa juurikaan käytetty mahdollisuutta paikallisten erityispiirteiden korostamiseen, vaan Lappeenrannan kansakouluissa suoritettu opetus- ja opiskelutyö noudatti käytännössä hyvin pitkälle valtakunnallisesti laadittuja opetussuunnitelmallisia malleja. Toisaalta Lappeenrannan kansakoulutoimessa esiintynyt opetussuunnitelmien 'valtakunnallistaminen' ei ollut maassamme mitenkään ainutlaatuista, sillä esimerkiksi vuoden 1952 kansakoulun opetussuunnitelma ohjasi maamme useimpien kuntien kansakoulun työtä aina peruskoulujärjestelmään siirtymiseen eli aina 1970-luvulle saakka. Niin ikään myös vuoden 1970 peruskoulun opetussuunnitelma otettiin varsin nopeasti ja laajasti käyttöön maamme useimmissa kansakouluissa.²⁹⁶

8.2. Jatko-opetus

Oppivelvollisuuslain jälkeisenä aikana laadittiin varsinaisen kansakoulun lisäksi luonnollisesti myös oppivelvollisuuslainsäädännön myötä syntyneelle jatko-opetukselle²⁹⁷ omat opetussuunnitelmat. Koska jatko-/kansalaiskoulu toimi alusta alkaen yleissivistävän koulun lisäksi myös ammatillisena kouluna ja koska jatko-opetuksen luonne oli näin määritelty työelämään valmistavaksi sekä paikkakunnan työ- ja elinkeinoelämän kehittymistä tukevaksi, sallittiin varsinaisen kansakoulun pitkälti lakisääteisesti määritellystä oppiainekoostumuksesta poiketen jatko-opetuksen oppiainekoostumuksen sekä luonnollisesti myös -osuuksien määrittelyssä kunnille varsin laajat vapaudet.²⁹⁸

Oheiseen taulukkoon on koottu tyttöjen jatko-opetuksen yleislinjan (kotitalouslinja) opetussuunnitelmien oppiaineet ja oppiaineiden osuudet (%) kunkin opetussuunnitelman kokonaistuntimäärästä.²⁹⁹

Oppiaine	1925	1935	1953	1961	1967	1971	1961	1969	1971
Uskonto	6,1	4,3	4,4	5,7	5,7	2,9	12,5	-	-
Aidinkieli	9,1	13,0	13,2	12,9	12,9	11,4	25,0	17,6	16,7
Matematiikka	6,1	7,2	7,4	7,1	11,4	11,4	16,7	17,6	11,1
Yhteiskuntaoppi	6,1	7,2	5,9	5,7	8,6	8,6	12,5	11,8	11,1
Liikunta	6,1	5,8	5,9	5,7	5,7	5,7	-	-	-
Musiikki	3,0	2,9	2,9	2,9	2,9	1,4	-	-	-
Kurvaamataito	-	4,4	4,4	1,4	1,4	1,4	-	-	-
Käsityö	12,1	23,2	23,5	25,7	18,6	17,1	16,7	23,5	16,7
Kotitalous ja kodinhoito	6,1	26,1	26,5	25,7	20,0	14,3	16,7	17,6	16,7
Terveysoppi ja lastenhoito	9,1	2,9	2,9	2,9	1,4	1,4	-	-	-
Kirjanpito	-	2,9	2,9	4,3	1,4	1,4	-	-	-
Kokonaistuntimäärä	33	69	68	70	70	70	12	17	18

²⁹⁶ Iisalo & Lahdes & Viitaniemi, 1983, 38-40. Lappalainen, 1985b, 208. Nurmi, 1989, 80, 195.

²⁹⁷ Jatko-opetuksella tarkoitetaan (päivä)jatkokoulua ja jatkokoulun vuonna 1958 korvannutta kansalaiskoulua.

²⁹⁸ SA 101/1921, § 8. SA 137/1923, § 6. SA 247/1957, § 6. SA 321/1958, § 22-24. Halila, 1950, 231-233, 250. Iisalo, 1989, 244-245. Karttunen, 1966, 53-54, 60, 62, 64-67. Somerkivi, 1962, 340.

²⁹⁹ Tyttöjajatko-opetuksen suunnitelmat on ensimmäistä yksivuotista tyttöjajatkolokouluun opetussuunnitelmaa (1925) lukuun ottamatta laadittu kaksivuotista jatko-opetusta varten. Ensimmäinen virallinen (painettu) tyttöjen jatko-opetuksen opetusohjelma oli varsina-

Taulukossa³⁰⁰ esitettyjen oppiaineiden lisäksi tytöt opiskelivat yksivuotisella jatkoluokalla (1925) käsitöiden ja kotitalouden yhdistelmänä käytännön taloustöitä (36 % kokonaistyöajasta). Kaksivuotisessa kansalaiskoulussa tytöt opiskelivat vuosina 1967 ja 1971 englannin kieltä (ä 6 %) ja fysiikkaa ja kemiaa (4 ja 6 %) sekä vuonna 1971 biologiaa ja maantietoa (4 %), kone- ja sähköoppia (3 %) ja konekirjoitusta (4 %). Kansalaiskoulun kolmannella vuosiluokalla tytöt opiskelivat vuonna 1969 englannin kieltä (6 %) ja konekirjoitusta (6 %) sekä vuonna 1971 englannin kieltä (6 %), mainontaa (11 %) ja myyntioppia (11 %).

Taulukon tiedot osoittavat selvästi, että tyttöjen jatko-opetusta hallitsi 1920-luvulta aina 1960-luvun lopulle saakka kaksi lähes tasavahvaa käytännöllispainotteista mahtiainetta, kotitalous ja kodinhoito sekä käsityö, joiden yhteenlaskettu osuus oli noin puolet opetuksen kokonaistyöajasta. Kotitalouden ja kodinhoidon sekä käsityön mittavasta osuudesta oli osoituksena, että yli kymmenyksen osuuteen opetuksessa ylsivät kahden edellä mainitun oppiaineen lisäksi ainoastaan äidinkieli ja kansalaiskoulun viimeisinä vuosina matematiikka.

Tyttöjen jatko-opetuksen oppiaineiden määrät ja tuntiosuudet pysyivät muutamaa yksittäistä poikkeusta lukuun ottamatta lähes muuttumattomina 1920-luvulta aina 1960-luvun lopulle saakka, jolloin kansalaiskoulun oppiainekoostumuksessa lopulta tapahtui varsin huomattava ja nopea muutos. Nimittäin vuosien 1967 ja 1971 opetussuunnitelmauudistusten seurauksena monipuolistui kansalaiskoulun oppiainetarjonta tyttöjen kohdalla selvästi, kun koulussa aloitettiin englannin kielen, fysiikan ja kemian, biologian ja maantiedon, konekirjoituksen sekä kone- ja sähköopin opinnot.³⁰¹ Uusien aineiden esiinmarssin voimakkuudesta oli osoituksena, että mainitun viiden aineen yhteenlaskettu osuus koulun kokonaistyöajasta oli vuoden 1971 suunnitelmassa vajaa neljännes (23 %). Kun vielä samassa yhteydessä vahvistettiin selvästi myös yhteiskuntaopin ja matematiikan osuuksia, merkitsi tämä oppiainekoostumuksen ja -osuuksien uusjako tyttöjen jatko-opetusta neljän vuosikymmenen ajan hallinneen kotitalouden ja kodinhoidon sekä käsityön yhteisen mahtiaseman murtumista, jonka seurauksena putosi kahden viimeiseksi mainitun oppiaineen yhteisosuus vuoden 1971 opetussuunnitelmassa kolmannekseen (31 %) koulun kokonaistyöajasta. Samassa murroksessa supistuivat myös uskonnon, musiikin, kirjanpidon sekä terveysopin ja lastenhoidon osuudet puoleen aikaisemmista tuntimääristään.

sen kansakoulun uusitun opetussuunnitelman kanssa samanaikaisesti julkaistu Lappeenrannan jatkokoulun opetussuunnitelma (1935). Taulukon kolme oikeanpuolimmaista ohjelmaa ovat vapaaehtoisen kolmannen vuosiluokan opetussuunnitelmia.

³⁰⁰ Huomautuksia taulukkoon: Yhteiskuntaoppi sisälsi varsinaisen yhteiskuntaopin lisäksi myös kansalaistaidon ja oppilaanohjauksen. Kansalaiskoulun vapaaehtoisella kolmannella vuosiluokalla oli vuonna 1961 käsityön tai kotitalouden opiskelu vaihtoehtoista, jolloin opiskelijasta riippuen joko käsityön tai kotitalouden osuus nousi 33,3 prosenttiin.

³⁰¹ Vuoden 1967 alueliitoksen jälkeen tytöillä oli mahdollisuus opiskella Lappeen kansalaiskoulussa toisella vuosiluokalla myös yksivuotisella maatilatalouden linjalla, jolle linjalle laadittiin vuosina 1967 ja 1971 oma opetusohjelma. Ammatillisesti spesialisoidusta linjanimikkeestä huolimatta olivat maatilatalouslinjan opintokokonaisuudet oppiainekoostumuksiltaan ja -osuuksiltaan kuitenkin muutoin aivan vastaavia samojen vuosien yleislinjojen toisen vuosiluokan opetusohjelman kanssa, mutta vuoden 1967 suunnitelmassa käytettiin maatilatalouden linjalla fysiikan ja kemian ja liikunnan kustannuksella sekä vuonna 1971 kirjanpidon, konekirjoituksen sekä biologian ja maantiedon kustannuksella maatilatalouden opintoihin vajaa kymmenyksen (9 %) linjan kokonaistyöajasta.

1960-luvun alusta lähtien saattoivat lappeenrantalaistytöt suorittaa jatko-opintojaan myös vapaaehtoisella kansalaiskoulun kolmannella vuosiluokalla, jonka luokan toiminta osana valtakunnallista koulutuskehitystä³⁰² päätettiin myös Lappeenrannan kansalaiskoulussa lukuvuoden 1961-1962 alusta käynnistää.³⁰³ Luokka osoittautui oppiainekoostumuksensa ja – osuuksiensa puolesta kuitenkin pääosin 'vanhan kertaukseksi', sillä luokan työajasta valtaosa käytettiin jo kansalaiskoulun kahden ensimmäisen vuosiluokan aikana ajankäytöllisesti merkittävimmiksi osoittautuneiden aineiden eli käsityön, kotitalouden ja lastenhoidon, äidinkielen, matematiikan ja yhteiskuntaopin opiskeluun. Kolmannen vuosiluokan tyttöjen jatko-opetusta uudistava anti jäi 1970-luvun taitteessa aloitettujen konekirjoituksen sekä mainonnan ja myyntiopin opintokokonaisuuksiin.

2-3-vuotisen jatko-opetuksen yleislinjan lisäksi oli lappeenrantalaistytöillä mahdollisuus kartuttaa ammattitaitoaan myös kaupallisten aineiden linjalla. Vuonna 1937 nimittäin aloitettiin vastaperustetussa Lappeenrannan jatkokoulussa yksivuotinen kauppalinja. Vuonna 1958 perustettiin Lappeenrannan kansalaiskouluun kaksivuotinen kauppalinja, joka pian laajeni (1961) kolmivuotiseksi. Alueliitoksen (1967) jälkeen kaupallisen alan opintoja annettiin kansalaiskoulun toisella ja kolmannella vuosiluokalla toimineella kaupallisella linjalla.³⁰⁴ Kaupallisen linjan oppiaineissa³⁰⁵ varattiin yleissivistävien aineiden opiskeluun vuosien 1937, 1961 ja 1967 opetussuunnitelmissa tasaisesti reilut neljä kymmenystä (42, 46, 42 %) linjan kokonaistyöajasta varsinaisten ammatillisten aineiden osuuden ollessa noin neljä kymmenystä (46, 34, 38 %) ja harjoitusaineiden puuttuva viidennes (12, 20, 20 %). Vuodesta 1961 lähtien kansalaiskoulun vapaaehtoisella kolmannella vuosiluokalla toimineella kaupallisella linjalla³⁰⁶ puolestaan käytettiin yleissivistävien aineiden opiskeluun vuosien 1961 ja 1967 suunnitelmissa reilu puolet (58, 51 %) harjoitusaineiden osuuden ollessa reilu kolmannes (33, 38 %) ja ammatillisten aineiden poikkeuksellisen vähäinen, vaivainen kymmenys (9 ja 11 %) linjan kokonaistyöajasta.

³⁰² SA 444/1962, § 2. SA 445/1962, § 41. Autio, 1990, 144-146. Iisalo, 1987, 244. Isosaari, 1973, 100. Karttunen, 1966, 67-68. Kivinen, 1988, 154-155. Nurmi, 1989, 53.

³⁰³ LKA: KV 26.11.1962, § 291. KH 5.11.1962, § 1684. JK 7.2.1961, § 25. 19.6.1962, § 128. 23.10.1962, § 200. Johtokunta, toimintakertomukset 1961-1962. .

³⁰⁴ LKA: KV 21.4.1937, § 13. 19.6.1967, § 235. Johtokunta, toimintakertomukset 1956-1958, 1961-1962.

³⁰⁵ Kaupallisen linjan oppiainekoostumus voidaan jakaa kolmeen pääryhmään, ammatillisiin eli kaupallisiin aineisiin, yleissivistäviin aineisiin ja 'harjoitusaineisiin'. Ammatillisia aineita vuoden 1937 opetussuunnitelmassa (33 viikkotuntia) olivat kauppa- ja myyntioppi, talousmaantieto ja tavaaroppi, konttorityö ja kauppakirjeenvaihto, konekirjoitus, käsialaharjoitukset sekä kirjanpito. Vuoden 1961 suunnitelmassa (69 vt.) ammatillisten aineiden ryhmää supistettiin konttorityöllä ja kauppakirjeenvaihdolla ja vuoden 1967 ohjelmassa (35 vt.) talousmaantiedolla ja tavaaropilla sekä käsialaharjoituksilla. Vuoden 1967 suunnitelmassa aineryhmää laajennettiin mainonnan opinnoilla. Yleissivistäviä aineita vuoden 1937 opetussuunnitelmassa olivat uskonto, äidinkieli, matematiikka, yhteiskuntaoppi, terveysoppi. Vuosien 1961 ja 1967 suunnitelmiin yleissivistävien aineiden ryhmää laajennettiin englannin kielellä ja vastaavasti vuoden 1967 ohjelmassa supistettiin terveysopilla. Harjoitusaineita puolestaan olivat vuoden 1937 opetussuunnitelmassa käsityö/kotitalous ja lastenhoito ja liikunta. Vuosien 1961 ja 1967 suunnitelmiin aineryhmää laajennettiin musiikilla.

³⁰⁶ Yleissivistäviä aineita olivat vuoden 1961 opetussuunnitelmassa (12 viikkotuntia) uskonto, yhteiskuntaoppi, äidinkieli, matematiikka, englannin kieli. Vuoden 1967 suunnitelmaan (18 vt.) supistettiin yleissivistävien aineiden ryhmää matematiikalla ja englannin kielellä. Harjoitusaineiden ryhmä koostui vuoden 1961 suunnitelmassa kotitaloudesta ja lastenhoidosta. Vuonna 1967 ryhmää täydennettiin käsitöillä ja liikunnalla. Vuonna 1961 ammatillisten aineiden ryhmä käsitti vain konekirjoituksen. Vuonna 1967 ryhmää täydennettiin kirjanpidolla.

Lappeenrantalaistytöjen jatko-opetustarjonnan lisäksi tulee tarkastella myös kaupungin poikien jatko-opetuksen oppiainekoostumuksia ja -osuuksia. Oheiseen taulukkoon on koottu poikien kaksivuotisen jatko-opetuksen yleislinjan (puu- ja metallilinja) opetussuunnitelmien oppiaineet ja oppiaineiden osuudet (%) kunkin opetussuunnitelman kokonaistuntimäärästä.³⁰⁷

Oppiaine	1923	1932	1935	1953	1961	1967	1971	1961	1969	1971
Uskonto	5,7	5,7	4,3	4,4	5,7	5,8	2,9	12,5	-	-
Äidinkieli	12,9	12,9	10,1	10,3	12,9	11,6	11,4	25,0	17,6	16,7
Matematiikka	10,0	10,0	7,2	7,4	7,1	11,6	11,4	16,7	17,6	11,1
Yhteiskuntaoppi	5,7	5,7	8,7	7,4	7,1	8,7	8,6	12,5	17,6	11,1
Liikunta	14,3	5,7	5,8	5,9	5,7	5,8	5,7	-	-	-
Kuvaamataito	4,3	11,4	8,7	8,8	7,1	7,2	2,9	-	-	-
Käsityö	28,6	37,1	46,4	38,2	37,1	27,5	25,7	33,3	29,4	33,3
Ammattioppi	14,3	5,7	-	5,9	5,7	7,2	4,3	-	-	-
Kirjanpito	4,3	4,3	4,3	4,4	4,3	1,4	1,4	-	-	-
Fysiikka ja kemia	-	-	2,9	5,9	5,7	5,8	5,7	-	-	-
Terveysoppi	-	1,4	1,4	1,5	1,4	-	-	-	-	-
								-	-	-
Kokonaistuntimäärä	70	70	69	68	70	69	70	12	17	18

Oheisessa taulukossa³⁰⁸ esitettyjen oppiaineiden lisäksi pojat opiskelivat kaksiluokkaisessa kansalaiskoulussa vuosina 1967 ja 1971 englannin kieltä (6 %) ja kotitaloutta (1 ja 6 %) sekä vuonna 1971 biologiaa ja maantietoa (4 %) ja konekirjoitusta (4 %). Kansalaiskoulun kolmannella vuosiluokalla pojat opiskelivat vuonna 1969 englannin kieltä (6 %), kotitaloutta ja lastenhoitoa (6 %) ja konekirjoitusta (6 %) sekä vuonna 1971 englannin kieltä (6 %), mainontaa (11 %) ja myyntioppia (11 %).

Tyttöjen jatko-opetuksen tapaan oli myös poikien jatko-opetuksessa käytännöllispainotteisten ammatillisten aineiden osuus varsin huomattava. Mikäli poikien jatko-opetuksessa lasketaan ammatillisiksi aineiksi käsityö sekä ammattiopirustuksesta koostuva kuvaamataito ja ammattioppi, nouse ammatillisten aineiden osuus 1920-luvulta aina 1960-luvun lopulle saakka hieman yli puoleen ja kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosinakin reiluun kolmannekseen (33-42 %) jatko-opetuksen kokonaistyöajasta. Koko tutkimusajan mittakaavassa nousi yksittäisistä oppiaineista ylivoimaisesti hallitsevimpaan asemaan käsityö, jonka opiskeluun käytettiin 1930-luvun alusta aina 1960-luvun lopulle saakka noin neljä kymmenystä sekä 1920-luvulla ja kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosinakin vielä reilu neljännes jatko-opetuksen

³⁰⁷ Taulukon ensimmäinen opetushjelma, Lappeen-Lappeenrannan poikien jatkokoulun opetussuunnitelma (1923), oli laadittu yhteistyössä Lappeen kunnan kanssa, eikä tämä suunnitelma siten aivan tarkkaan ottaen ollut yksinomaan Lappeenrannan oma jatko-opetuksen opetussuunnitelma. Myös taulukon toinen opetushjelma, Lappeenrannan-Lauritsalan poikien jatkokoulun opetussuunnitelma (1932), jäi koulun alunperinkin väliaikaiseksi tarkoitettun luonteen johdosta vielä epäviralliseksi opetussuunnitelmaksi. Kaupungin jatko-opetuksen ensimmäinen virallinen (painettu) ja täysin oma opetushjelma oli siten samanaikaisesti varsinaisen kansakoulun uusitun opetussuunnitelman kanssa julkaistu vuoden 1935 Lappeenrannan jatkokoulun opetussuunnitelma. Taulukon kolme oikeanpuolimmaista ohjelmaa ovat kansalaiskoulun vapaaehtoisen kolmannen vuosiluokan opetussuunnitelmia.

³⁰⁸ Huomautuksia taulukkoon: Vuoden 1935 opetussuunnitelmassa oli ammattioppi ja käsityö yhdistetty yhdeksi oppiaineeksi. Yhteiskuntaoppi sisälsi varsinaisen yhteiskuntaopin lisäksi myös kansalaistaidon ja oppilaanohjauksen. Vuonna 1971 oli kuvaamataitoon, joka pojilla oli yksinomaan ammattiopirustusta, yhdistetty musiikki. Kansalaiskoulun kolmannella luokalla oli vuonna 1961 uskonto ja yhteiskuntaoppi yhdistetty yhdeksi oppiaineeksi.

kokonaistyöajasta. Käsityön vahvaa asemaa kuvasti, että käsityön lisäksi yli kymmenyksen osuuteen poikien jatko-opetuksessa ylsi pidempiaikaisesti ainoastaan äidinkieli ja matematiikka.

Tyttöjen jatko-opetuksen tapaan koettiin myös poikien jatko-opetuksessa 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa huomattava muutos, kun kansalaiskoulun yleislinjan opetustarjontaa monipuolistettiin käynnistämällä vuosien 1967 ja 1971 opetussuunnitelmauudistusten yhteydessä biologian ja maantiedon, englannin kielen, konekirjoituksen ja kotitalouden opinnot.³⁰⁹ Uusien aineiden ilmestyminen kansalaiskouluun muutti koulun oppiainekoostumuksen lisäksi selvästi myös koulun oppiaineosuuksia, sillä mainitun neljän uuden oppiaineen yhteenlaskettu osuus nousi vuonna 1971 viidennekseen kansalaiskoulun kokonaistyöajasta. Uusien oppiaineiden esiinmarssin sekä samassa yhteydessä toteutetun matematiikan aseman huomattavan voimistumisen seurauksena kutistui poikien jatko-opetuksen mahtiaineena 1920-luvulta lähtien toimineen käsityön osuus reilusta kolmanneksesta (37 %) neljännekseen (26 %). Samaisen oppiaineosuusien uusjaon yhteydessä menettivät aikaisempia osuuksiaan huomattavasti myös uskonto, kuvaamataito ja kirjanpito. Terveysoppi sen sijaan katosi täysin koulun opinto-ohjelmasta.

Tyttöjen jatko-opetuksen tapaan muodostui myös poikien kohdalla vuonna 1961 aloitettu kansalaiskoulun vapaaehtoinen kolmas vuosiluokka pääosin kahden edellisen kansalaiskouluvuoden aikana opiskeltujen painoarvoiltaan merkittävimpien oppiaineiden kertaukseksi, sillä kolmannella luokalla käytettiin jokaisessa opetussuunnitelmassa valtaosa työajasta käsityön, matematiikan, yhteiskuntaopin ja äidinkielen opintoihin. Uusia tuulia kansalaiskoulun opintotarjontaan toivat kolmannella vuosiluokalla vuosina 1969 ja 1971 käynnistetyt kotitalous ja lastenhoito, konekirjoitus, mainonta ja myyntioppi.

Vuosien 1953 ja 1961 opetussuunnitelmissa varattiin pojille mahdollisuus suorittaa jatko-opintojaan yleislinjana toimineen puu- ja metallilinjan lisäksi myös kaksivuotisella luonnonopillisella linjalla (1953) ja kaksivuotisella sähkö-, auto- ja moottorilinjalla (1961). Puu- ja metallilinjasta selvästi poikkeavista linjanimikkeistään huolimatta olivat edellä mainitut erikoislinjat oppiainekoostumuksiltaan ja -osuuksiltaan kuitenkin hyvin samansisältöisiä puu- ja metallilinjan kanssa. Luonnonopillisen linjan sekä sähkö-, auto- ja moottorilinjan oppiainekoostumus oli nimittäin käytännössä täysin vastaava samojen vuosien puu- ja metallilinjoiden kanssa, mutta oppiaineosuuksissa ilmeni painotuseroja siten, että luonnonopillisella linjalla käytettiin aikaa käsityön ja ammattiopin kustannuksella fysiikan ja

³⁰⁹ Vuoden 1967 alueliitoksen jälkeen pojilla oli tyttöjen tapaan mahdollisuus opiskella Lappeen kansalaiskoulussa toisella vuosiluokalla myös yksivuotisella maatilatalouden linjalla, jolle linjalle laadittiin vuosina 1967 ja 1971 oma opetusohjelma. Ammatillisesti spesialisoidusta linjanimikkeestä huolimatta olivat maatalouslinjat opintokokonaisuudet oppiainekoostumuksiltaan ja -osuuksiltaan kuitenkin muutoin aivan vastaavia samojen vuosien yleislinjojen toisen vuosiluokan opetusohjelman kanssa, mutta vuoden 1967 suunnitelmassa käytettiin maatilatalouden linjalla matematiikan, kuvaamataidon ja käsityön kustannuksella maatilatalouden opiskeluun reilu kymmenys (11 %) sekä vuonna 1971 biologian ja maantiedon, kirjanpidon ja konekirjoituksen kustannuksella niin ikään maatilatalouden opiskeluun vajaa kymmenys (9 %) linjan kokonaistyöajasta.

kemian opiskeluun (35 % linjan kokonaistyöajasta) sekä sähkö-, auto- ja moottorilinjalta käsityön kustannuksella ammattiopin opiskeluun (20 %).

Huomattavan osan lappeenrantalaispoikien jatko-opetuksen kokonaistarjontaa muodostivat vielä kaupallisen alan opintomahdollisuudet. Vuonna 1937 nimittäin aloitettiin vastaperustetussa Lappeenrannan jatkokoulussa yksivuotinen kauppalinja. Vuonna 1958 perustettiin Lappeenrannan kansalaiskouluun kaksivuotinen kauppalinja, joka laajeni pian (1961) kolmivuotiseksi. Alueliitoksen (1967) jälkeen oli pojilla mahdollisuus opiskella kaupallista alaa kansalaiskoulun toisella ja kolmannella vuosiluokalla toimineella kaupallisella linjalla.³¹⁰ Lähes identtisesti tyttöjen kaupallisen linjan oppiaineosuuksien tapaan käytettiin myös poikien kaupallisen linjan opinnoissa³¹¹ yleissivistävien aineiden opiskeluun vuosien 1937, 1961 ja 1967 opetussuunnitelmissa tasaisesti reilut neljä kymmenystä (42, 44 ja 43 %) ammatillisten aineiden osuuden ollessa noin neljä kymmenystä (46, 33, 37 %) ja harjoitusaineiden puuttuva viidennes (12, 23, 20 %) linjan kokonaisuudesta. Vuodesta 1961 lähtien kansalaiskoulun kolmannella vuosiluokalla toimineella kaupallisella linjalla³¹² yleissivistävien aineiden opiskeluun käytettiin vuosien 1961 ja 1967 opetussuunnitelmissa noin puolet (58, 44 %) linjan kokonaistyöajasta. Ammatillisten aineiden osuus oli vielä vuonna 1961 vaivainen kymmenes (9 %) nousten osuus kuitenkin vuodeksi 1967 peräti reiluun puoleen (56 %) linjan kokonaistyöajasta. Harjoitusaineita opiskeltiin kolmannella vuosiluokalla toimineella kauppalinjalla vain vuonna 1961, jolloin opintoihin käytettiin kolmannes (33 %) linjan työajasta.

9. LAPPEENRANNAN KANSAKOULUTOIMEN VIISI VUOSIKYMMENTÄ

9.1. Siirtyminen kansakoulusta yhteiskoulujärjestelmään

Siirtyminen kansakoulusta peruskouluun oli kokonaisuudessaan mittava hanke ja niinpä pääasiassa opetussuunnitelmallisiin ja hallinnollisiin muutoksiin keskittynyttä siirtymätyötä toteutettiin kaupungissa koko 1970-luvun alkupuolen ajan. Opetuksellisella puolella siirtymistä peruskouluun ryhdyttiin valmistelemaan lukuvuonna 1969-1970 ottamalla vieras kieli (englanti) pakolliseksi opetusaineeksi kaikilla vuosiluokilla kolmannelta luokalta ylöspäin,

³¹⁰ LKA: KV 21.4.1937, § 13. 19.6.1967, § 235. Johtokunta, toimintakertomukset 1956-1958, 1961-1962

³¹¹ Kaupallisen linjan oppiainekoostumus voidaan jakaa kolmeen pääryhmään, ammatillisiin eli kaupallisiin aineisiin, yleissivistäviin aineisiin ja 'harjoitusaineisiin'. Ammatillisia aineita vuoden 1937 opetussuunnitelmassa (33 viikkotuntia) olivat kauppa- ja myyntioppi, talousmaantieto ja tavaraoppi, konttorityö ja kauppakirjeenvaihto, konekirjoitus, käsialaharjoitukset sekä kirjanpito. Vuosien 1961 (69 vt.) ja 1967 (35 vt.) suunnitelmissa ammatillisten aineiden ryhmää supistettiin konttorityöllä ja kauppakirjeenvaihdolla sekä vuoden 1967 ohjelmassa talousmaantiedolla ja tavaraopilla ja käsialaharjoituksilla. Vuoden 1967 suunnitelmaan lisättiin mainonnan opinnot. Yleissivistäviä aineita olivat vuoden 1937 opetussuunnitelmassa uskonto, äidinkieli, matematiikka, yhteiskuntaoppi ja terveysoppi. Vuosien 1961 ja 1967 suunnitelmiin yleissivistävien aineiden ryhmää laajennettiin englannin kielellä ja vastaavasti supistettiin terveysopilla. Harjoitusaineita olivat vuoden 1937 opetussuunnitelmassa liikunta ja kuvaamataito. Vuosien 1961 ja 1967 ohjelmissa aineryhmää supistettiin kuvaamataidolla ja laajennettiin käsitöillä.

³¹² Yleissivistäviä aineita olivat vuoden 1961 opetussuunnitelmassa (12 viikkotuntia) uskonto, yhteiskuntaoppi, äidinkieli, matematiikka, englannin kieli. Vuoden 1967 suunnitelmaan (18 vt.) supistettiin yleissivistävien aineiden ryhmää matematiikalla ja englannin kielellä. Vuonna 1961 ammatilliset aineet koostuivat ainoastaan konekirjoituksesta. Vuonna 1967 ammatillisten aineiden ryhmää laajennettiin kuitenkin kirjanpidon, myyntiopin ja mainonnan opinnoilla. Harjoitusaineiden ryhmä koostui vuonna 1961 käsitöistä.

aloittamalla uusimuotoinen ja vuosiluokittain laajeneva peruskoulua varten suunnattu matematiikan opetus ensimmäisillä vuosiluokilla, siirtämällä luonnontieteellisen aineryhmän opetus kansalaiskoululuokille ja vakiinnuttamalla kansalaiskouluun vapaaehtoiset kolmannet eli oppivelvollisuuskoulun yhdeksännet vuosiluokat. Lappeenrannan kansakoulutoimen mukauttamiseksi kohti peruskoulujärjestelmää ryhdyttiin syksyllä 1970 kansakoulujen johtokunnan perustaman opetussuunnitelmakomitean johdolla myös uudistamaan kaupungin varsinaisen kansakoulun ja kansalaiskoulun opetussuunnitelmia. Suunnittelutyön tuloksena valmistui vuonna 1971 kaupungin varsinaiselle kansakoululle uusi opetusohjelma, joka oli laadittu pääosin valtakunnallisen opetussuunnitelmakomitean laatiman peruskoulun opetussuunnitelman (1970) mukaiseksi. Uusi opetusohjelma otettiin kaupungin varsinaisissa kansakouluissa käyttöön aluksi lukuvuonna 1971-1972 kolmella ensimmäisellä vuosiluokkatasolla ja tämän jälkeen asteittain siten, että joka lukuvuosi yksi uusi vuosiluokkataso siirrettiin uusitun opetussuunnitelman piiriin. Varsinaisen kansakoulun puolella vuoden 1971 opetussuunnitelmaa muutettiin vielä vuonna 1973 vastaamaan yhä tiiviimmin peruskoulun oppiainekoostumusta ja -osuuksia. Myös kansalaiskouluun vuonna 1971 hyväksytty opetussuunnitelma oli aikaisempaa huomattavasti monipuolisemman oppiainekoostumuksen sekä uusittujen oppiaineosuuksien osalta laadittu peruskoulu-uudistusta silmällä pitäen. Kansalaiskoulun puolella opetuksellinen siirtymä peruskouluun toteutettiin vuonna 1973, jolloin kansakoulujen johtokunta hyväksyi peruskoulun yläasteen opetussuunnitelman. Seuraavana vuonna yläasteen opetussuunnitelmaan ulotettiin vielä muutamia valinnaisiin aineisiin ja erityiskursseihin liittyneitä täydennyksiä.³¹³

Opetussuunnitelmallisten muutostöiden lisäksi valmisteltiin peruskouluun siirtymistä myös kehittämällä opettajakunnan peruskouluvalmiuksia. 1970-luvun alkupuolen vuosina järjestettiin opettajien jatko- ja täydennyskoulutusta ja ohjaustoimintaa sekä toteutettiin opettajasiirtoja uusiin tehtäviin. Käytännön koulutyön, mutta myös kaupungin koko kansakoulutoimen ulkoisen profiilin kannalta merkittävä tapahtuma matkalla kohti peruskouluun siirtymistä oli myös Linnoituksen, Lappeen ja Lauritsalan kansalaiskoulujen muuttaminen lukuvuosien 1973-1974 ja 1974-1975 alusta lukien Armilan, Lappeen ja Lauritsalan peruskoulun yläasteiksi. Kansakoulusta oppikouluun suuntautuvan oppivelvollisuusikäisten kansakoululaisten virran (liite 1, taulukot 1, 2) tyrehdyttämisen lisäksi kansakoulujen johtokunta ja koulusuunnittelutoimikunta perustelivat yläasteiden käynnistämistä Lappeenrannan opetussuunnitelmallisella peruskouluvalmiudella sekä johtuen Lappeenrannan varsin poikkeuksellisesta koulurakenteesta tarpeella saada useamman vuoden ajalta käytännön kokemuksia peruskoulusta.³¹⁴

³¹³ LKA: Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975. Johtokunta, opetussuunnitelmat 1971, 1973 ja 1974. Tarkastaja, tilastot 1967-1970.

³¹⁴ LKA: KV 31.1.1972, § 47. 19.6.1972, § 258. 6.8.1973, § 332. 29.10.1973, § 449. 4.3.1974, § 83. KH 24.1.1972, § 237. 5.6.1972, § 1565. JK 12.8.1971, § 251, 252. 31.3.1971, § 101. 16.6.1971, § 186. 7.9.1971, § 344. 21.12.1971, § 522. 25.1.1972, § 26. 11.4.1972, § 139. 27.6.1972, § 260. 5.9.1972, § 412. 27.12.1972, § 601. 13.3.1973, § 106. 15.5.1973, § 214. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975.

Siirtyminen kansakoulusta peruskouluun merkitsi opetuksellisen uudelleenjärjestämisen lisäksi myös paikallisen kouluhallinnon perusteellista uudistusta. Uudistustyö aloitettiin lakkauttamalla vuoden 1970 huhtikuun alussa kunnallisen kansakouluntarkastajan virka ja perustamalla kaupunkiin tarkastajan viran tilalle samasta ajankohdasta lukien kansakoulujen johtokunnan apuna johtokunnalle kuuluvia valmistelu-, valvonta- ja toimeenpanotehtäviä hoitavan koulutoimenjohtajan virka. Perustettuun virkaan valittiin aluksi vuoden ajaksi kaupungin kansakouluntarkastajan tehtäviä vuodesta 1946 lähtien hoitanut Väinö Knuutinen ja kevästä 1971 lähtien Rauno Penttinen. Osana kouluhallinnon uudistusta perustettiin kaupunkiin loppuvuodesta 1970 myös lakisääteinen koulusuunnittelutoimikunta, jonka tehtävänä oli valmistella kansakoulujärjestelmästä peruskoulujärjestelmään siirtyminen. Koulusuunnittelutoimikunnan avuksi kaupunkiin perustettiin vielä päätoiminen koulusuunnittelijan virka, johon valittiin aluksi Reino Paakkinen ja loppuvuodesta 1971 Heikki Vainikka.³¹⁵

Syksyllä 1972 perustettiin kaupunkiin koulusuunnittelutoimikunnan ehdotuksesta erityinen organisaatiotoimikunta suunnittelemaan kaupungin koulutoimen hallinnon uudelleenjärjestämistä peruskoulun vaatimuksia vastaavaksi. Toimikunnan työn tuloksena kaupungissa aloitti helmikuun 1975 alusta uusi kouluorganisaatio. Uutena kouluhallintoviranomaisena perustettiin kolmiosainen, hallinto-, opetus- ja talousosastot käsittävä kouluvirasto. Uusiksi hallintoelimeksi perustettiin myös kouluviraston opetusosaston alaiset oppilashuoltotoimisto ja oppimateriaalitoimisto sekä kouluviraston alaisena toiminut koulusuunnittelutoimisto. Lisäksi uusina hallintoviranomaisina aloittivat kaupungin jokaisessa koulussa kouluviraston alaiset sekä koulun ja kodin yhteistyön kehittämiseen erikoistuneet kouluneuvostot, joihin valittiin edustajia koulun opettajakunnasta sekä oppilaiden vanhemmista. Kouluviraston yläpuolinen kouluorganisaatio säilyi ennallaan ollen kouluvirasto koululautakunnan eli entisen kansakoulujen johtokunnan alainen ja koululautakunta puolestaan kaupunginhallituksen ja -valtuuston alainen. Kouluhallinnon huomattava laajeneminen kasvatti myös hallinnossa työskennelleiden henkilöiden määrää. Nimitäin vuosina 1969-1975 lisääntyi kansakoulujen johtokunnan ulkopuolisten kaupungin kansakouluhallinnossa työskennelleiden henkilöiden määrä seitsemästä kahteenkymmeneen.³¹⁶

Syksyllä 1974 kaupunginvaltuusto hyväksyi lopulta koulusuunnittelutoimikunnan valmistaman koulusuunnitelman, jossa esitettiin yksityiskohtainen siirtyminen kansakoulusta peruskouluun lukuvuoden 1975-1976 alusta. Kaupungin varsinaiset kansakoulut muutettiin alasteen kouluiksi, jolloin kaupungin koulutoimen ala-asteita olivat Alakylän, Haapajärven, Hanhijärven, Kanava-suun, Kasukkalan, Kaukaan, Kesämäen, Korkea-ahon, Kuusimäen, Lauritsalan, Lavolan, Lempiälän, Lönnrotin, Mustolan, Muukonniemen, Mäntylän, Myllymäen, Partalan, Peltolan, Rutolan, Simolan, Siparin, Taikinmäen, Tirilän, Tyysterniemen, Vainikkalan ja Voi-

³¹⁵ LKA: KV 23.2.1970, § 82. 28.9.1970, § 33. 29.3.1971, § 128. 30.11.1970, § 423. KH 2.2.1970, § 252. 23.2.1970, § 408. 29.6.1970, § 1525. 16.11.1970, § 2679, 2680. 22.3.1971, § 747. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975.

³¹⁶ LKA: KV 9.10.1972, § 381. 27.1.1975, § 40. 26.5.1975, § 197. KH 24.7.1972, § 1981. 7.8.1972, § 2058. JK 18.12.1973, § 618. 10.12.1974, § 609. Johtokunta, toimintakertomukset 1969-1975.

salmen ala-asteet. Kaupungin varsinaisista kansakouluista jatkoivat peruskoulun ala-asteen kouluina siis lukuvuoden 1974-1975 jälkeen lakkautettua Lamposaaren koulua lukuun ottamatta kaikki kaupungin kansakoulujärjestelmän viimeisenä toimintavuonna toimineen varsinaiset kansakoulut. Vähäisinä muutoksina tosin Lauritsalan kansakoulun nimi muutettiin Kanavasuun ala-asteeksi ja Keskuskansakoulun nimi Lauritsalan ala-asteeksi. Lukuvuosina 1973-1975 Linnoituksen, Lappeen ja Lauritsalan kansalaiskouluista perustetut yläasteet jatkoivat luonnollisestikin myös uudessa koulujärjestelmässä samoin kuin Lönnrotin apukoulu ja kuulovammaisten koulu.³¹⁷

9.2. Kansanopetuksen vaiheet oppivelvollisuuslaista peruskouluun

Lappeenrannan kansakoulutoimi muuttui yleisen oppivelvollisuuden ja valtakunnallisen peruskoulujärjestelmään siirtymisen välisenä aikana ulkoisilta puitteiltaan lähes täydellisesti, kun yhden reilun 300 oppilaan kansakoulun rinnalle kasvoi vuosien 1921-1975 välisenä aikana reilun 30 yksittäisen koulun ja lähes 5000 oppilaan muodostama kokonaisuus. Kansakoulutoimen vaiheisiin vaikuttivat 1920- ja 1970-lukujen välisenä aikana useat laajuudeltaan, kestoaltaan ja vaikutuksiltaan erilaiset tapahtumat, joista näkyvimmit muodostuivat oppivelvollisuuslainsäädännön synty 1920-luvun alkuvuosina, 1930-luvun alkupuolen talouslama, vuoden 1932 esikaupunkiliitos, toisen maailmansodan aika, Lappeenrannan kaupungin aseman ja painoarvon voimistuminen toisen maailmansodan päätyttyä, kansakoululainsäädännön uudistusvaihe 1950-luvun lopulla, vuoden 1967 alueliitos sekä edellä käsitelty peruskoulujärjestelmään siirtyminen. Kaikkien edellä mainittujen tapahtumien vaikutukset eivät luonnollisestikaan ulottuneet yhtä voimakkaasti ja tasaisesti jokaiselle kansakoulutoimen osa-alueelle, mutta jokainen edellä kerrottu tapahtuma vaikutti kaupungin koulutoimeen kuitenkin siinä määrin merkittävästi, että kyseiset tapahtumat nousivat koulutoimen vaiheisiin keskeisesti vaikuttaneiksi muutos-/murroskohdiksi. Kyseisten muutoskohtien tarkastelun lisäksi ulotetaan alla olevassa päätäntäluvussa käsitellyn alaiseksi myös kunkin muutoskohdan mahdolliset pidempiaikaiset vaikutukset kunkin kansakoulutoimen osan vaiheisiin.

Ensimmäinen kaupungin kansakoulutoimeen vaikuttaneista merkittävämmistä muutoksista oli 1920-luvun alkuvuosina toteutettu oppivelvollisuuslainsäädäntötyö. Vaikka uudella lainsäädännöllä ei ollut vaikutusta kaupungin varsinaiseen kansakouluun, joka koulu oli ollut lainsäädännön edellyttämässä tilassa jo vuodesta 1888 lähtien ja jonka koulun käynti oli kaupungissa ollut käytännössä täydellistä jo 1910-luvun alusta lähtien, oli lainsäädännön uudistuksella kuitenkin huomattava vaikutus jatko-opetukseen, joka koulumuoto jouduttiin sekä poikien että tyttöjen osalta päiväkouluuomotoisena kaupungissa uuden lainsäädännön seurauksena 1920-luvun alkuvuosina käynnistämään. Jatko-opetuksen perustamisvelvollisuudesta huolimatta

³¹⁷ LKA: KV 15.7.1974, § 236. 16.9.1974, § 312. 27.10.1975, § 403.

ei lainsäädäntö kuitenkaan taannut uuden koulumuodon pidempiaikaista menestymistä. Jatko-opetuksen ensimmäinen vuosikymmen sujuikin vielä kovin vaatimattomissa puitteissa, sillä kaupungin vähäisestä asukasluvusta johtuneen oppilasmäärän kapean pohjan, kaupungin muun opetustarjonnan, uuden koulumuodon vakiintumattomuuden ja kaupungin johdon koulutuspoliittisten näkemysten johdosta ei jatko-opetukselle vielä 1920-luvulla oltu valmiita osoittamaan pysyviä puitteita, vaan koulun toiminta jätettiin toimitilojen ja hallinnollisten ratkaisujen osalta tilapäisratkaisujen varaan. Koulumuodon osin sekavasta profilista ja kaupungin muusta rinnakkaisesta opetustarjonnasta johtuen jatko-opetuksen vuosittainen oppilasmäärä jäikin vielä 1920-luvulla kovin vaatimattomaksi, 20-30 oppilaaseen. Vaimeasta suosiosta huolimatta oli oppivelvollisuuslainsäädännön velvoittaman jatko-opetuksen käynnistymisen kautta kaupungin kansakoulutoimen opetuksellinen tarjonta laajentunut huomattavasti.

Oppivelvollisuuslainsäädännön vaikutukset ulottuivat jatko-opetuksen käynnistymisen lisäksi myös eräisiin oppilashuollon toimintoihin. Näkyvin uuden lainsäädännön myötä toteutettu muutos tapahtui, kun kaupungissa ryhdyttiin lakiin kirjatun veloitteen mukaisesti jakamaan kaikille oppilaille maksuttomat ja omat oppikirjat sekä koulutyössä tarvittavat opiskelutarvikkeet. Aikaisemminhan kaupungissa oli jaettu maksuttomat oppikirjat ja -tarvikkeet ainoastaan varattomiksi todetuille oppilaille. Lainsäädännöllä oli myös välillisiä vaikutuksia kansakoulun oppilashuoltoon. Nimittäin kansakoululaitoksen kustannuslain mukaan kaupungin tuli huolehtia oppilaiden avustamisesta (vaatetus, ravinto) oppilaiden koulunkäynnin mahdollistavassa määrin. Vaikka Lappeenrannassa oli oppilaiden vaatetusavustuksesta huolehdittu kaupungin ja paikallisen hyväntekeväisyysjärjestön yhteisvoimin jo 1900-luvun alusta lähtien ja vaikka toiminta jatkui samansisältöisenä myös 1920-luvullakin, joutui kaupunki nyt vaatetusavustusvelvollisena kuitenkin vastaamaan avustustoiminnan rahoituksen järjestämisestä. Osittainen vaikutus lainsäädännöllä oli myös kansakoulussa vuonna 1925 käynnistettyyn kouluterveydenhoitajatoimintaan, kun toiminnan ylläpitämisestä aiheutuneisiin menoihin kansakoululaitoksen kustannuslain nojalla myönnetyn neljänneksen valtionavustuksin turvin saatettiin terveydenhoitajatoiminta aloittaa. Kouluterveydenhoitajan työ käynnistyi kuitenkin osittain myös lainsäädännöstä riippumatta, sillä lakiin ei kirjattu kaupungille veloitetta terveydenhoitajatoiminnan käynnistämiseen, vaan esitys toiminnan aloittamisesta tuli järjestöelämän puolelta, Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitolta. Lainsäädännön oppilashuoltoon ulottamista vaikutuksista huolimatta muuttui oppilashuolto 1920-luvulla myös lainsäädännöstä riippumatta, kun kesällä 1921 aloitettiin kaupungin kansakoulussa lain säännöksille tuntematon oppilaskasvitarhatoiminta. Lisäksi osaan oppilashuollon toiminnoista, kuten kesäsiirtolaan, lainsäädännöllä ei ollut käytännön vaikutuksia, vaan siirtolatoiminta jatkui 1920-luvullakin oppivelvollisuutta edeltäneenä aikana omaksuttujen käytäntöjen turvin. Kansakoulun oppilashuollon toimintojen (vaatetusapu, terveydenhuolto, kesävirikistys, kasvitarha) kattavuudesta huolimatta ilmeni huoltokäytännöissä toi-

saalta myös kehitettävää, sillä kansakoulusta puuttui nimittäin koko 1920-luvun ajan kouluruo-
kailu- sekä ravintoavustustoiminta.

Jatko-opetuksen perustamisveloitteen sekä eräiden oppilashuoltovelvoitteiden ohella oppivelvollisuuslainsäädännöllä oli varsin huomattava vaikutus kansakoulutoimen talouteen. Kansakoululaitoksen kustannuslaissa järjestettiin ensinnäkin koulun kannattamisen taloudellinen pohja säätämällä koulutoimi kunnan perustamaksi ja ylläpitämäksi. Lainsäädännön nojalla kunnalle kuitenkin myönnettiin neljänneksen valtionavustus koulutoimen todellisista menoista. Oppivelvollisuuslainsäädäntö vaikutti kansakoulutoimen talouden perusteiden järjestämisen lisäksi myös kaupungin kansakoulutoimen reaalisena meno- ja tulotalouteen. Nimittäin lainsäädäntöön kirjatut jatko-opetusta, oppilashuoltoa sekä opettajien vähimmäispalkkausta koskevat säännökset aiheuttivat kaupungin kansakoulumenojen ja menoihin sidottujen tulojen poikkeuksellisen voimakkaan kasvun 1920-luvulla.

1920-luvun alkupuolen oppivelvollisuuslainsäädännön synnyn jälkeen seuraava merkittävämpi muutosvaihe kaupungin kansakoulutoimen historiassa tapahtui vuosikymmenen kuluttua, kun 1930-luvun alkuvuosina kansakoulutoimi joutui vaikean talouslaman ja vuoden 1932 alussa toteutetun esikaupunkiliitoksen yhteisvaikutusten myötä huomattavien muospaineiden alaiseksi. Ensinnäkin alueliitoksen myötä mullistui kerralla kaupungin kansakoulutoimen ulkoiset puitteet, kun kaupungin ainoan kansakoulun jatkoksi liitettiin neljä varsinaista kansakoulua ja jatkokoulu, jonka liitostyon johdosta koululaisten yhteismäärä vuoden 1932 alussa 3½-kertaistui 400:sta 1390 oppilaaseen. Alueliitoksen vaikutukset ulottuivat kansakoulutoimen ulkoisen kasvun lisäksi laajalti myös muualle koulutoimeen. Varsinaisen kansakoulun kohdalla Lappeenranta peri esikaupunkiliitoksen myötä koko joukon kouluissa opiskelemaan oppilasmäärään suhteutettuna alamittaisia ja tilahtauden vaivaamia koulutaloja. Oppilasmäärän alueliitoksen jälkeen edelleen kasvaessa ja vuoroluvun näin yleistyessä sekä kahden kolmiluokkaisen kansakoulun lakkautusuhan alla varsinaisten kansakoulujen tilat jäivät vuosikymmenen edetessä väjäämättä aivan riittämättömiksi ja niinpä oli vuosikymmenen loppupuolella kaupungin johdon taivuttava kansakoulujen johtokunnan helpotukseksi uuden kouluhuoneiston perustamiseen. Varsinaisen kansakoulun tilavajeen ohella aiheutui kaupungille huolia myös jatko-opetuksen puutteellisista työtiloista. Kaupungille alueliitoksen myötä siirtyneellä jatkokoululla ei nimittäin ollut omaa erillistä kouluhuoneistoa ja niinpä vuosikymmenen alkupuolella järjestettiin jatko-opetus varsinaisten kansakoulujen huoneistoissa ja vuokratiloissa. Jatko-opetuksen pulmallinen toimitilakysymys ratkesi viimein vuosikymmenen puolivälissä, kun kouluhallituksen määrättyä kaupungin jatko-opetuksen pysyvistä järjestämisestä sitoutui kaupunki hankkimaan vuodeksi 1936 kaupungin jatkokoululaisille oman erillisen kouluhuoneiston.

Koulujen toimitilapulmien lisäksi ulottuivat esikaupunkiliitoksen vaikutukset myös oppilashuoltoon. Nimittäin alueliitoksen myötä yli kolminkertaistui oppilashuollon varsinainen

kohderyhmä, mikä yhdessä talouslaman aiheuttaman vaikean puutteen kanssa aiheutti luonnollisestikin oppilashuollon kysynnän huomattavan lisääntymisen. Alueliitoksen seurauksena toteutui myös 1930-luvun kansakoulutoimen oppilashuollon merkittävin uudistus, kun liitoksen myötä siirtyi Lappeen kunnan kansakouluissa jo aikaisemmin toteutettu kunnallinen kouluruokailu alueliitoskoulujen mukana myös Lappeenrannan kansakoulutoimessa toteutettavaksi. Oppilashuoltoon ulottuneiden muutosvoimien lisäksi esikaupunkiliitos vaikutti myös kaupungin kansakoulutoimelle vielä 1920-luvulla käytännön tasolla täysin tuntemattomaan erityisopetukseen. Nimittäin liitoksen myötä kolminkertaistui kaupungin asukasluku 11 500 henkeen, mikä tarkoitti erityisopetuksen käynnistämiseksi oppivelvollisuuslaissa säädetyn 10 000 asukkaan rajan rikkoutumista ja Lappeenrannan joutumista vuoden 1932 alusta lukien velvolliseksi järjestämään yleisopetukseen sopeutumattomille oppilaille erityisopetusta. Muun Suomen tapaan käynnistettiin myös Lappeenrannassa erityisopetus apukoulumuotoisena, kun syksyllä 1934 aloitti Lönnrotin kansakoulun tiloissa toimintansa 15 oppilaan ja yhden opettajan voimin apukoululuokka.

Oppilashuoltoon ja erityisopetukseen kohdistuneiden muutosten lisäksi esikaupunkiliitoksen vaikutukset ulottuivat luonnollisestikin myös talouden alueelle. Ensinnäkin alueliitoksen johdosta kasvoi kansakoulutoimen talous merkittävästi, kun kansakoulumenot vuodeksi 1932 yli kolminkertaistuivat ja vastaavat tulot peräti yli nelinkertaistuivat. Lisäksi alueliitoksen myötä nousi kansakoulutoimen painoarvo kaupungin kokonaistaloudessa ja täten myös kaupungin johdon silmissä aivan uudelle tasolle, kun liitoksen johdosta kaksinkertaistui kansakoulutoimen menotalouden osuus peräti reiluun viidennekseen (22-23 %) kaupungin kokonaismenoista. Esikaupunkiliitoksen vaikutukset kansakoulutoimen talouteen jatkuivat myös vuoden 1932 jälkeenkin, sillä kansakoulutoimen oppilasmäärän lisääntymisen, oppilashuollon laajenemisen sekä erityis- ja päiväjatko-opetuksen perustamishankkeiden yhteisvaikutuksesta kasvoivat kansakoulumenot liitoksen jälkeen tasaisesti noin viiden prosentin keskimääräistä vuosivauhtia koko 1930-luvun lopun ajan.

Esikaupunkiliitoksen lisäksi vaikutti kaupungin kansakoulutoimen vaiheisiin 1930-luvulla voimakkaasti myös vuosikymmenen vaihteessa kaupungin saavuttanut taloudellinen lamakausi. Laman vaikutukset heikensivät luottamusta jatko-opetukseen, mikä näkyi päiväjatko-opetusta kohtaan osoitettuina supistustoimina ja tilapäisratkaisuina. Ensinnäkin säästösyistä lakkautettiin vuosiksi 1931-1935 tyttöjen päiväjatko-opetus. Poikien jatko-opetuksen kohdalla laman vaikutukset näkyivät puolestaan siten, että keväällä 1932 lopetettiin Lappeen kunnan vetäytymisen johdosta Lappeen-Lappeenrannan poikien jatkokoulu ja lama-ajan luomien epävakaiden jatko-opetusnäkyneiden johdosta perustettiin yhdessä Lauritsalan kauppalan kanssa kesällä 1932 kaupunkiin väliaikainen poikien päiväjatkokoulu aluksi vain kahden lukuvuoden ajaksi. Laman heikennettyä päiväjatko-opetuksen asemaa kasvoi sitä vastoin kustannuksiltaan kevyen ja näin lamaoloihin hyvin soveltuneen iltajatko-opetuksen suosio erittäin voimakkaasti,

kun kaupungissa syksyllä 1931 käynnistettyyn iltajatkokouluun osallistuneiden oppilaiden määrä kasvoi kolmessa vuodessa reiluun 180 opiskelijaan. Lama-ajan raskaimpien vaikutusten vähitellen helpotettua järjestettiin Lappeenrannassa päiväjatko-opetus viimein pysyväälle kannalle, kun kouluhallituksen pysyvää päiväjatko-opetusta käsitelleen määräyksen seurauksena perustettiin kaupunkiin vuonna 1936 tytöille ja pojille yhteinen päiväjatkokoulu. Päiväjatkokoulun perustaminen muutti lamavuosien jatko-opetusrakenteen lähes täydellisesti, kun uuden päiväjatkokoulun aloittamisen seurauksena kasvoi päiväjatko-oppilaiden määrä reilusta 50:stä 200 oppilaaseen iltajato-oppilaiden määrän vastaavasti supistuessa 190:sta reiluun 40 oppilaaseen. Lisäksi tytöille ja pojille yhteisen ja täysin kaupungin omaan hallintaan saatetun pysyvän päiväjatkokoulun perustaminen ja koululle oman erillisen huoneiston hankkiminen lopettamalla kaupungin jatko-opetusta 1920-luvun alkupuolelta seuranneet väliaikaisratkaisut vahvisti selvästi kaupungin jatko-opetuksen asemaa.

Lama vaikutti jatko-opetuksen lisäksi myös varsinaisen kansakoulun toimintaan. Nimittäin alueliitoksen myötä Lappeenranta peri joukon tilanahtautta potevia kouluhuoneistoja, joiden tilavaje vuosikymmenen edetessä vain entisestään paheni. Kansakoulut tarvitsivat kipeästi lisää toimitiloja, mutta laman aiheuttamien seurausten johdosta oli kaupungin käynyt kovin vaikeaksi hankkia kouluille lisätiloja. Kaupungin koulurakennusintoa ja -kykyä heikensivät nimittäin merkittävästi laman myötä epätasapainoon ajautuneet kaupungin menot ja tulot sekä vuoden 1931 lopulla lainsäädännön nojalla suoritettu kaupungin valtionavustusjärjestelmän uudistus, jonka seurauksena kaupunki menetti kaupungille aikaisemmin koulurakennuksiin osoitetun valtionavun. Laman myötä synkistyneiden taloudellisten näkymien johdosta kaupunginhallitus muuttuikin 1930-luvulla perin kriittiseksi ja haluttomaksi koulurakennushankkeiden edistämiseen. Vuosikymmenen lopulla kaupunki joutui kuitenkin vaikean koulutilavajeen ja kansakouluviranomaisten painostuksen edessä taipumaan uuden kansakoulutalon perustamiseen.

Laman vaikutukset ulottuivat koulutilahankkeiden viivästymisen lisäksi voimakkaasti myös oppilashuollon puolelle. Nimittäin puutteen kohdattua 1930-luvun alkuvuosina useat lappeenrantalaiskodit ja vuoden 1932 alussa toteutetun alueliitoksen siirrettyä kaupungin hallintaan laman pahoin koetteleman työläisvaltaisen esikaupunkialueen kasvoi vuosikymmenen alkupuoliskolla oppilashuollon kysyntä erityisesti kouluruokailun, vaatetusavustuksen, kesäsiirtolan ja terveydenhuollon piirissä voimakkaasti. Kansakoulun puolesta annetun huollon tarve olikin lamavuosina siinä määrin mittavaa, että kaupungin kansakoululle myöntämät voimavarat osoittautuivat vuosikymmenen alkupuolella etenkin juuri kouluruokailun, kesäsiirtolan ja terveydenhuollon osalta riittämättömiksi. Vaikka kaupunki vuosikymmenen jälkipuoliskolla kehittäikin kouluruokailun ja kesäsiirtolan toimintamahdollisuuksia, ei kaupunki laman aiheuttamien taloudellisten vaikeuksien (menojen ja tulojen epätasapaino, investointien siirtyminen) sekä kaupungin laajenemisen aiheuttaman

investointitarpeen johdosta kyennyt 1930-luvun kuluessa poistamaan kouluruokailun, kesävirikistyksen ja terveydenhuollon piirissä ilmenneitä puutteita. Oppilashuoltoon aiheuttamien puutteiden lisäksi oli lamalla vaikutusta myös erityisopetuksen kehitykseen. Ensinnäkin laman aiheuttamien taloudellisten vaikeuksien johdosta kyettiin erityisopetus kaupungissa käynnistämään vasta reilun kolmen vuoden kuluttua siitä hetkestä lukien, kun kaupunki oli muuttunut erityisopetuksen järjestämisestä velvolliseksi. Laman aiheuttama kaupungin taloudellisten voimavarojen niukkuus ja investointikohteiden runsaus vaikuttivat erityisopetuksen toimintaan myös opetuksen käynnistyttyäkin siten, että jatkuvaa opettaja- ja tilavajetta potevan erityisopetuksen toimintamahdollisuuksia kyettiin laajentamaan vasta aivan vuosikymmenen lopussa.

Lama vaikutti merkittävästi myös kansakoulutoimen talouteen. Nimittäin taloudellisten ongelmien keskellä kamppailut valtiovalta supisti vuosikymmenen alussa kansakoulumenojaan toteuttamalla vuoden 1931 lopulla kaupungin kansakoulutoimen valtionavustusjärjestelmän uudistuksen, jonka seurauksena valtionavun ja kansakoulutoimen ylläpitämisestä aiheutuneiden kustannusten määrän välinen sidos katkaistiin ja valtionavun määrä sidottiin menojen määrän sijasta kaupungin kansakoulutoimen oppilasmäärän kehityskulkuihin. Koska kaupungin kansakoulutulot koostuivat lähes täysin (90 %) valtionavustuksista, alkoi suoritettun lainsäädännöllisen toimenpiteen seurauksena Lappeenrannan kansakoulumenojen ja -tulojen välinen kuilu ja täten myös kaupungin todellinen maksurasitus kansakoulun ylläpitämisestä 1930-luvulla kasvaa. Kaupunki vastasi kehityskulkuun yrittämällä estää kansakoulumenojen paisumisen ja supistamalla koulutoimen määrärahoja, mitkä yritykset käytännössä kuitenkin epäonnistuivat.

1930-luvun alkupuolen lama-ajan ja vuoden 1932 esikaupunkiliitoksen jälkeen seuraava kansakoulutoimeen merkittävästi vaikuttanut muutostapahtuma oli toisen maailmansodan aika. Kaupungin strategisesti keskeisen sijainnen johdosta kaupungin alueelle siirrettiin erilaisia sotajoukkoja, joita majoitettiin tilaratkaisuiltaan riittävän kookkaisiin ja monipuolisiin kouluhuoneistoihin. Valtaosan kouluhuoneistoista ja -tiloista ajaututtua talvi- ja jatkosodan vuosina puolustusvoimien käyttöön joutui kansakoulutoimi 1940-luvun alkupuoliskolla vuosien ajan kamppailemaan mittavan tilavajeen kanssa. Sotavuosina käytännössä-kroonisena jatkunut toimitilojen puute häittäsi suuresti koulunkäyntiä ja esimerkiksi koulujen oppi- ja viikkotuntimääriä jouduttiin useana vuonna supistamaan. Toimitilojen vähäisyyden vuoksi oli koulunkäynti sotavuosina useana vuonna siirrettävä myös erilaisissa tilapäisissä ja opetustoimintaan soveltumattomissa vuokratiloissa toteutettavaksi, mikä yhdessä varsinaisten kouluhuoneistojen puolustusvoimilta koulutoimelle tapahtuneiden takaisin luovuttamisten ja taas kohta koulutoimelta puolustusvoimille tapahtuneiden poisottamisten kanssa teki koulunkäynnistä sotavuosina kovin poukkoilevaa. Koulunkäynnin hajanaisuutta lisäsi myös se, että sotavuosina lukuvuodet alkoivat ja loppuivat epäsäännöllisesti ollen kouluvuodet

lisäksi jatkuvasti rauhanajan työvuosia lyhyempiä, lyhimmillään talvisodan aikana (1939-1940) vain 78 koulupäivää. Sodan haitalliset vaikutukset ulottuivat koulunkäynnin epäsäännöllisyyden johdosta myös varsinaisiin koulukiinteistöihin, sillä sodan aikaiset pommitukset aiheuttivat osalle kouluhuoneistoista, kuten Armilalle ja Lönnrotille, suurta aineellista vahinkoa.

Sodan luomat poikkeusolosuhteet näkyivät vahvasti myös oppilashuollossa. Sodan aiheuttaessa kaupungissa hyödykkeiden säännöstelyä ja -pulaa heikkeni useiden kaupunkilaiskotien kyky huolehtia lastensa hyvinvoinnista siinä määrin pahoin, että oppilashuolto joutui koko toimintakapasiteetillaan tukemaan oppilaiden terveyden ja koulunkäyntiedellytysten säilymistä. Elintarvikkeiden ankaran pulan johdosta nousikin oppilashuollon muodoista sotavuosina kouluterveydenhoitohenkilöstön ja kansakoulujen johtokunnan mielestä erityisen tärkeäksi kouluruokailun jatkumisen turvaaminen. Kouluissa tarjotun ruokahuollon lisäksi oppilaiden ravitsemuksellisista ja terveydellisistä oloista pyrittiin huolehtimaan myös vaatetusavustuksen, kasvitarhan, kesäsiirtolan ja terveydenhuollon turvin. Tosin kansakoulun puolesta järjestetty oppilaiden tukitoimintakaan ei ollut sotavuosina mitenkään ongelmatonta, sillä sota aiheuttamalla jokaiselle oppilashuollon käytännölle eripituisia ja -laajuisia toimintahäiriöitä osaltaan luonnollisestikin vaikeutti oppilaiden hyvinvoinnin edistämistä. Aika ajoin varsin ankarastakin puutteesta ja toimintahäiriöistä huolimatta onnistuttiin oppilashuollon toimintojen avulla kuitenkin pitämään oppilaiden terveydentilaolosuhteet huomioon ottaen suhteellisen hyvässä kunnossa, minkä oppilaiden terveydentilan asiantuntijat, koululääkäri ja -terveydenhoitaja, lausunnoissaan ja tarkastuksissaan myös totesivat.

Oppilashuollon ohella sota-ajalla oli selviä vaikutuksia myös kansakoulutoimen talouteen, sillä kansakoulua kohdanneiden rajoitusten, kuten oppilasmäärän vähenemisen ja lukuvuosien lyhenemisen seurauksena supistui koulutoimen meno- ja tulotalous useimpina sotavuosina. Sodan aiheuttama epävarmuus näkyi erityisesti kansakoulutuloissa, sillä valtionavustuksen sodanaikaisen kutistumisen seurauksena laski pääosin valtionavuista koostuneiden koulutulojen määrä sotavuosina aivan romahdusmaisesti ollen tulokertymä pudonnut alhaisimmillaan vaivaiseen neljännekseen (27 %) sota-aikaa edeltäneestä (1938) tasosta. Menojen ja tulojen välisen kuilun laajeneminen lisäsi luonnollisestikin kaupungin maksurasitusta jopa siinä määrin, että enimmillään kaupunki rahoitti 1930-luvun lopun 60 prosentin sijaan 1940-luvun puolivälissä omatoimisesti lähes 90 prosenttia kansakoulun ylläpidosta aiheutuneista kustannuksista.

Talvi- ja jatkosotien myötä Lappeenrannan painoarvo kaupunkina muuttui maailmansotien väliseen aikaan verrattuna merkittävästi. Käytyjen sotien seurauksena Suomi nimittäin menetti Kaakkois-Suomen siihenastisen taloudellis-hallinnollisen keskuksen sekä alueen ainoan ja valtakunnallisestikin huomattavan suurkaupungin, Viipurin. Viipurin menetyksen jälkeen alkoi Lappeenranta vähitellen kasvaa alueen uudeksi keskuksesi.

Kaupunkiin sotien seurauksena luovutetuilta alueilta suuntautunut muuttovoitto yhdessä 1940-luvun jälkipuoliskon poikkeuksellisen nopean syntyvyyden kanssa aiheuttikin toisen maailmansodan jälkeisen kymmenvuotiskauden aikana kaupungin väkiluvun erikoisen voimakkaan kasvun kaupungin asukasluvun lisääntyessä 14 000:sta 19 800 asukkaaseen. Kaupungin asukasmäärän kasvu heijastui luonnollisesti välittömästi myös kansakoulun oppilasmäärään ja niinpä kansakoulutoimessa koettiin toisen maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen aikana todellinen oppilastulva koulutoimen oppilasmäärän vuosina 1945-1956 yli kaksinkertaistuttua 1240:stä 2710 oppilaaseen. Oppilasmäärän poikkeuksellisen voimakkaan lisääntymisen aiheuttamat seuraukset olivat huomattavat, sillä kansakoulutoimen laajuutta säätelevän perustan vahva kasvu lisäsi kaikkien koulutoimen osien (henkilöstö, koulutilat, oppilashuolto, erityisopetus, tarvikkeisto/kalusto) kysyntää erittäin nopeasti ja voimakkaasti.

Varsinaisen kansakoulun ja jatkokoulun osalta kouluja kohdannut oppilasvirta aiheutti tilojen voimakkaan kysynnän kasvun. Kun kouluille ei kuitenkaan kyetty lisätiloja osoittamaan ja kun kansakoulu 1940-luvun jälkipuoliskolla itse asiassa päinvastoin jopa menetti omia tilojaan, oli edellä kuvatusta yhtälöstä seurauksena vaikea koulutilojen puute. Kansakouluviranomaiset yrittivätkin 1940-luvun puolivälistä lähtien saada kaupungin johtoa hankkimaan kansakoulutoimelle lisätiloja, mutta kaupungin samanaikaisen moniulotteisen laajenemisen ja mittavien investointihankkeiden paisuttama meno- ja lainataakka sekä koulurakennushankkeille osoitetun valtionavun puute tekivät kaupungin kyvyttömäksi ja haluttomaksi uusien koulutilojen hankkimiselle. Oppilasmäärän kasvaessa ja vuoroluvun yleistyessä joutui kaupungin johto viimein 1950-luvun puolivälissä kansakouluviranomaisten suureksi helpotukseksi taipumaan koulutilojen hankkimiselle ja niinpä 1950-luvun jälkipuoliskolla perustettiin kaupunkiin lähes äärimmäisen pakon edessä kolmessa vaiheessa uusi kansakoulukokonaisuus. Kaupungin resurssit riittivät kuitenkin vain varsinaiselle kansakoululle osoitettuihin lisätiloihin ja niinpä jatkokoululle kyettiin koulun mittavasta lisätilantarpeesta huolimatta järjestämään 1950-luvulla tilapäisratkaisujen nojalla vain muutamia huoneita. Kansakoululle osoitetuista lisätiloista huolimatta jäi uusien tilojen määrä tilojen tarpeeseen nähden aivan riittämättömäksi ja niinpä jo 1940-luvun puolivälistä alkanut vuoroluku jatkui sekä varsinaisen kansakoulun että jatkokoulun kohdalla koko 1950-luvun ajan siirtyen tilavajeen ratkaisu näin seuraavalle vuosikymmenelle.

Kansakoulutointa kohdannut oppilastulva vaikutti merkittävästi myös oppilashuoltoon. Oppilashuollon kysynnän voimakkaasti kasvaessa osoittautuivat huoltotoimen voimavarat riittämättömäksi, kun kaupunki ei useiden samanaikaisten kansakoulutoimen sisäisten ja ulkopuolisten investointiensä johdosta kyennyt osoittamaan oppilashuollolle kysyntää vastaavia resursseja. Oppilashuollon tarjonta osoittautuikin joko toimitilojen tai henkilöstön tai molempien osalta 1940-luvun jälkipuoliskolla ja 1950-luvulla puutteellisiksi varsinkin kesäsiirtolan, vuonna 1945 kaupungin vähävaraisia ja yksinäisiä koululaisia varten käynnistetyn

päiväkodin ja kouluterveydenhuollossa erityisesti niin ikään vuonna 1945 käynnistetyn hammaslääkäritoiminnan kohdalla. Oppilastulvan lisäksi paineita oppilashuollon riittävyydelle asetti 1940-luvun jälkipuolen vuosina myös toisen maailmansodan aikaisesta hyödykepulasta useille lappeenrantalaiskodeille aiheutunut monialainen ja laaja puute, jonka poistamiseen oppilashuolto joutui etulinjassa vastaamaan. Puute näkyikin erityisesti vaatetusavun, kesäsiirtolan, päiväkodin ja kasvitarhan suurena kysyntänä sekä koulunkäynnin edistämiseen sitoutuneiden kouluviranomaisten korostaman järjestelmällisen kouluruokailun tärkeytenä. Kansakoulutoimen rahoittajana toimineen kaupungin näkökulmasta aiheutti oppilashuollon riittävyydelle lisäpaineita myös 1940- ja 1950-lukujen aikana kehittynyt oppilashuoltolainsäädäntö, sillä vuosina 1943-1953 säädettiin kaupungin vastikkeettomasti järjestämiksi oppilashuoltovelvoitteiksi kaikki koululaiset kattava säännöllinen kouluruokailu sekä kesäsiirtola-, kouluterveydenhoitaja- ja koululääkäritoiminnan ylläpito.

Kansakoulua kohdanneella oppilastulvalla oli vaikutuksia myös erityisopetukseen. Koululaisten määrän kasvaessa lisääntyi samalla myös erityisopetuksen tarve ja niinpä 1940-luvun jälkipuoliskolla kasvoi muun kansakoulutoimen oppilasmäärän tapaan myös erityisopetukseen valittujen oppilaiden joukko. 1950-luvun alkuvuosina erityisopetuksesta vielä tuolloin yksinomaan vastanneen apukoulun toiminnan 'luonnollinen' laajeneminen kuitenkin estyi ja koulun oppilasmäärän kasvu muun kansakoulutoimen oppilasmäärän kehittymisestä poiketen pysähtyi täysin koko 1950-luvun lopun ajaksi. Apukoulun toiminnan rajoittaminen johtui ennen kaikkea kaupungin ja näin ollen myös kansakoulutoimen taloudellisten voimavarojen niukkuudesta. Jatkosodan päättymisen jälkeen alkanut kaupungin voimallinen kasvu oli nimittäin aiheuttanut kaupungin taloudelle mittavia rasitteita, joita osaltaan kasvattivat myös varsinaisen kansakoulun ja jatkokoulun huomattava laajeneminen. Kaupungin voimavarojen niukkuuden johdosta jouduttiinkin kansakoulutoimelle osoitetut resurssit suuntaamaan ensisijaisesti oppivelvollisuuskouluna toimineen varsinaisen kansakoulun ja läheiseksi osaksi oppivelvollisuuskoulua lainsäädännöllä vuonna 1943 liitetyn jatkokoulun toiminnan ylläpitämiseen, jolloin apukoulun kohtalona oli vielä 1950-luvulla tyytyminen toimimaan 'puoliteholla'. Vaikka apukoulun toiminta 1950-luvulla supistuikin, laajeni erityisopetus vuosikymmenen jälkipuoliskolla kuitenkin toista kautta. Nimittäin lukuvuonna 1954-1955 käynnistettiin kaupungissa osa-aikainen erityisopetus, kun koulutoimessa ryhdyttiin antamaan opetusta puhumisen ja ääntämisen vaikeuksia omaaville lapsille. Lisäksi vuosina 1957-1960 annettiin kokeiluluontoisesti erityisopetusta lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksia omaaville lapsille. Osa-aikaisen erityisopetuksen käynnistymisen mahdollisti opetuksen ylläpidosta aiheutuneiden kustannusten vähäisyys, sillä esimerkiksi puheopetus kyettiin järjestämään yhden kansakouluopettajan ylityötuntien puitteissa.

Kansakoulun oppilasmäärän voimakas kasvu vaikutti luonnollisesti myös koulutoimen talouteen. Koululaisten joukon lisääntyminen aiheutti nimittäin toisen

maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen (1946-1956) aikana kansakoulumenojen poikkeuksellisen voimakkaan kasvun menojen nelinkertaistuessa 11,7 miljoonaan markkaan. Kansakoulutulojen lisääntyminen oli menojen kasvua huomattavasti vaatimattomampaa, sillä vuonna 1948 sota-aikaa edeltäneelle tasolla palautetut tulot kasvoivat vuosina 1948-1956 'vain' vähän yli kaksinkertaisiksi, 2,9 miljoonaan markkaan. Kansakoulutulojen kehitystrendin ollessa selvästi menojen vastaavaa kulkua vaatimattomampaa ja menojen ja tulojen välisen kuilun näin laajetessa kasvoi kaupungin maksurasitus toisen maailmansodan jälkeisen puolentoista vuosikymmenen aikana huomattavasti, 2,6 miljoonasta 10,0 miljoonaan markkaan. Samanaikaisen asukasluvun lisääntymisen ja laajojen investointien kasvattaman menotalouden ja lainataakan parissa kamppailevan kaupungin johdon tavoitteeksi nousikin kansakoulumenojen ja -tulojen välisen kuilun kasvun pysäyttäminen. Menojen supistaminen osoittautui kuitenkin vaikeaksi, sillä valtaosaan markkamääräisesti ja täten myös prosentuaalisesti merkittävimmistä menokohteista (opettajien palkkaus, kouluruokailu, kesäsiirtola, oppikirjat ja koulutarvikkeet) ei kohteiden vahvan lakisääteisyysjohdosta kyetty ulottamaan leikkauksia.

Toisen maailmansodan jälkeisen vuosikymmenen aikaisen oppilastulvan aiheuttaman kansakoulutoimen moniulotteisen ja voimakkaan laajenemisen jälkeen seuraava, joskin ajallisesti ja vaikutuksiltaan huomattavasti rajatumpi muutostapahtuma kohtasi koulutointa aivan 1950-luvun lopulla valtakunnallisen kansakoululainsäädännön uudistustyön seurauksena. Lappeenrannan kohdalla lainsäädännön velvoitteet kohdistuivat näkyvimmin varsinaisen kansakoulun ja jatkokoulun puutteellisiin toimitiloihin. Kansakoululakiin ja lakia täydentävään -asetukseen kirjattiin nimittäin säännöksiä, joiden nojalla valtion kouluviranomaisena toimineen kouluhallituksen valtaa kaupungin koulutoimen hoidossa ja valvonnassa lisättiin. Kouluhallituksen vallan kasvu yhdistettynä kouluhallituksen tavoitteeseen poistaa kaupungin kansakouluista jo varsin näyttäväksi osaksi koulujen arkea muodostunut vuoroluku merkitsikin mittavaa tila- ja vuorolukua potevassa Lappeenrannan kansakoulutoimessa huomattavaa muospainetta. Koska koulujen vuorolukua ei ollut mahdollista oppilasmäärän 'luonnollisen' poistuman eikä kouluille osoitettavien vuokratilojen johdosta mahdollista lopettaa, oli kaupungin kouluhallituksen kehotuksesta vain ryhdyttävä samanaikaisesta kiihtyvistä koulutoimen ulkopuolisesta investointitoiminnasta huolimatta poistamaan kansakouluviranomaisten jo 1940-luvun lopulta ja usein pitkin 1950-lukua esille tuomaa koulutilojen vajetta ja vuorolukua hankkimalla kansakoululle uusia työtiloja. Vuosina 1963-1966 kaupunkiin perustettiinkin kaksi noin 300 oppilaalle tarkoitettua ja yhteensä 22 luokkahuonetta sekä tarvittavat erikois- ja lisätilat käsittävää kouluhuoneistoa. Uusien koulujen ja kansakoululaisten yhteismäärän vuodesta 1957 alkaneen jatkuvan vähenemisen yhteisvaikutuksesta saatiinkin varsinaisen kansakoulun puolella kaupungin koulutointa lähes yhtäjaksoisesti jo 1930-luvun puolivälistä vaivannut vuoroluku viimein syksyllä 1966 loppumaan.

Varsinaiseen kansakouluun kohdistuneiden muutosten lisäksi ulottuivat 1950-luvun lopulla uusitun kansakoululainsäädännön vaikutukset myös jatkokoulun puolelle. Lakiuudistuksen yhteydessä kaksivuotiseksi kansalaiskouluksi muutettu jatkokoulu säädettiin nimittäin kiinteäksi osaksi yhteensä 8-vuotista kansakoulua ja oppivelvollisuuden suorittamista. Kansalaiskoulun sitominen osaksi oppivelvollisuuskoulua aiheutti kouluun kohdistuvan oppilaspaineen, jonka edessä osoittautuivat koulun jo ennestäänkin täydet toimitilat väistämättä riittämättömiksi. Kansalaiskoulun toiminnan jatkumisen turvaamiseksi osoitettiin koulun käyttöön pakon edessä syksyllä 1959 tehdyllä päätöksellä entisen Armilan kansakoulun puinen koulurakennus, jonne Tykin kansalaiskouluksi nimetyn koulun oppilaat kyettiin majoittamaan. Kaupungin taloudelliset voimavarat ja intressit eivät kuitenkaan riittäneet kansalaiskoululle osoitettuihin enempiin lisätiloihin ja niinpä Armilan puisesta koulurakennuksesta huolimatta jouduttiin kansalaiskoulussa riittävien ja kansalaiskoulun käyttöön tarkoituksenmukaisten toimitilojen puutteessa turvautumaan myös 1960-luvulla vuorolukuun.

Kansakoululainsäädännössä 1950-luvun lopulla tapahtuneen uudistusvaiheen jälkeen seuraava kansakoulutoimeen merkittävästi vaikuttanut muutos tapahtui 1960-luvun loppupuolella, kun vuoden 1967 alussa asukaslukuaan toisen maailmansodan jälkeen jatkuvasti kasvattaneeseen Lappeenrantaan liitettiin korkeimman hallinto-oikeuden päätöksellä kokonaisina kuntayksiköinä Lauritsalan kauppala ja Lappeen kunta. Valtakunnallisestikin poikkeuksellisen laaja alueliitos mullistikin kerralla kaupungin kansakoulutoimen ulkoiset puitteet, kun Lappeenrannan 'vanhan', alueliitosta edeltävän, seitsemän varsinaisen kansakoulun, kahden kansalaiskoulun ja apukoulun rinnalle siirtyi 'uusina' alueliitoskouluina peräti 24 varsinaista kansakoulua sekä kaksi kansalais- ja kaksi apukoulua. Liitoksen myötä kansakoulutoimen yhteisoppilasmäärä kasvoikin yli kaksinkertaiseksi, 2260:sta 5160 oppilaaseen. Alueliitoksen seurauksena muuttui kerralla myös kaupungin koulutoimen rakenne, sillä alueliitoskoulujen henkilömäärillä mitattu koko vaihteli kaksiopeettajaisesta 24 oppilaan koulusta 20-opeettajaiseen 520 oppilaan kouluun ollen yhteensä 27 alueliitoskoulusta peräti reilu puolet (15) kaksiopeettajaisia ja -luokkaisia alle 60 oppilaan pienkouluja. Alueliitoksen toteuttamasta koulukoon pirstoutumisesta aiheutuikin ongelmia, kun liitoksen jälkeen kaupungin kaikkiin kooltaan ja täten myös toimintaympäristöltään ja -tavoiltaan erilaisiin kouluihin pyrittiin kaupunkikunnalle tyypilliseen tapaan laatimaan yhteinen opetussuunnitelma. Lisävaikeuksia aiheutui pienkoulujen oppilasmäärien supistumisesta, jonka seurauksena kaupunki uhkasi menettää pienkouluille osoitetun valtionavun. Opetustoiminnan yhtenäistämiseen ja valtionavustuksen saamiseen turvaamiseen liittyneiden tekijöiden johdosta kaupungissa päädyttiinkin alueliitoksen jälkeisinä vuosina lakkauttamaan viiden pienkoulun toiminta joutuen toiset viisi vähitellen kuihtuvaa pienkoulua työskentelemään kansakoulujärjestelmän viimeiset vuodet lakkautusuhan alaisina.

Alueliitoksen mullistavat vaikutukset ulottuivat koulutoimen koon ja rakenteen lisäksi myös talouden alueelle, kun liitoksen myötä kansakoulun menot yli 2½-kertaistuivat 46,8 miljoonaan markkaan ja tulot peräti 5½-kertaistuivat 26,5 miljoonaan markkaan. Kansakoulutulojen poikkeuksellisen suuren lisääntymisen johdosta putosi kaupungin suhteellinen maksurasitus 1960-luvun alkupuolen keskimääräisestä 74 prosentista alueliitoksen myötä kansakoulujärjestelmän viimeisiksi vuosiksi pysyvästi alle puoleen (42-49 %) kansakoulun kokonaismenoista. Tulojen erikoisen suuri kasvu juontui alueliitoksen mittavuudesta, sillä valtioneuvosto myönsi Lappeenrannalle vuodesta 1967 lähtien lainsäädännön nojalla korotettua valtionavustusta poikkeuksellisen laajan alueliitoksen aiheuttamien taloudellisten rasitusten kattamiseksi. Suhteellisesti keventyneestä maksuosuudesta huolimatta kävi kansakoulutoimen kaupungille tuottama absoluuttinen maksurasitus kuitenkin menojen ja tulojen välisen markkamääräisen kuilun jatkuvasti kasvaessa yhä raskaammaksi. Maksutaakkansa keventämiseksi kaupunki yrittikin 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun vuosina määrärahalleikkausten kautta supistaa kansakoulun menotaloutta, mitkä toimet osoittautuivat koulumenojen rakenteellisen jäykkyyden johdosta tuloksiltaan käytännössä kuitenkin kovin heikoiksi.

1950-luvun lopulla toteutetusta kansakoululainsäädännön uudistuksesta ja vuoden 1967 alueliitoksesta aiheutuneiden muutosten lisäksi esiintyi kaupungin kansakoulutoimessa viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana myös muutamia vaikutuksiltaan pidempiaikaisia kehityskulkuja. Ensinnäkin varsinaisen kansakoulun kohdalla kaupunki joutui 1970-luvun alussa vuosina 1970-1974 perustamaan uudet kansakoulut Voisalmeen, Mäntylään ja Kuusimäkeen. Syynä uusien koulujen 'perustamisaltoon' oli hankkeiden toteuttamisen viivästyminen. Kansakouluviranomaiset olivat nimittäin pitkin 1950- ja 1960-lukuja esittäneet kaupungille kyseisten hankkeiden toteuttamista, mutta kaupungin samanaikaisten lukuisten muiden investointihankkeiden johdosta koulujen perustaminen viivästyi aina siihen saakka, kunnes hankkeiden siirtäminen oli käytännössä mahdotonta. Osoituksena uusien koulujen tarpeellisuudesta oli, että kansakoulutoimen viimeisenä lukuvuonna 1974-1975 opiskeli kolmessa uudessa kansakoulussa 730 oppilasta, viidennes (19 %) kaupungin kansakoululaisista. Kolmesta uudesta koulusta huolimatta olivat kaupungin kouluhuoneistoihin kohdentamat investoinnit kysyntään nähden edellisten vuosikymmenien tapaan kuitenkin myös 1970-luvun alkupuoliskolla riittämättömiä, sillä kaupungin kansakoulutoimelle osoittamien investointien suuntautuessa ensisijaisesti varsinaisen kansakoulun puolelle jäi kansalaiskoulu 1950- ja 1960-lukujen tapaan myös 1970-luvulla resurssien kohdentumisjärjestyksessä varsinaisen kansakoulun varjoon siinä määrin pahoin, että kesällä 1971 jouduttiin Tykin kansalaiskoulu sulkemaan riittämättömien ja puutteellisten toimitilojen tähden. Kouluhuoneistoihin suunnattujen lisäresurssien sekä uusien koulutilojen tarpeesta oli myös osoituksena, että kansakouluviranomaiset ehdottivat kaupungille kolmen perustetun koulun lisäksi vuosina 1971-

1976 toteutettavaksi viiden uuden koulutalon hankkimista, kolmen koulun uudelleen rakentamista ja yhden koulun laajentamista.

Kansakoulutoimen viimeiset puolitoista vuosikymmentä olivat oppilashuollon kohdalla edellisiin vuosikymmeniin verrattuna suhteellisen tasaisen kehityksen aikaa. Ensinnäkään uusia oppilashuollon toimintamuotoja ei aivan peruskoulujärjestelmään siirtymisen kynnyksellä toteutettua psyko-sosiaalisen oppilashuollon käynnistymistä lukuun ottamatta 1960- ja 1970-luvuilla perustettu, vaan oppilashuoltoa toteutettiin edellisten vuosikymmenien aikana vakiintuneiden toimintojen kautta. Lisäksi 1940- ja 1950-lukuihin verrattuna ei minkään oppilashuollon yksittäisen toimintamuodon sisällä enää 1960- ja 1970-luvuilla juurikaan tapahtunut huomattavaa kysynnän ja tarjonnan välistä epätasapainoa, vaan kunkin toiminnon kohdalla saavutettiin kyseisen toimintamuodon laajenemisen rajat. 1960- ja 1970-luvut olivatkin oppilashuollossa eräällä tavalla perusrakenteiden täydentymisen sekä kysyntä-tarjonta-ulottuvuuden tasapainottumisen aikaa. Koska kouluruokailun kohdalla oli kaikki koululaiset kattava järjestelmällinen ruokailu toteutettu jo 40-luvun puolivälissä, saatettiin 1960- ja 1970-lukujen kuluessa keskittyä ruokailutarjonnan laadullisiin ja sisällöllisiin kysymyksiin, kuten ateria- ja ravintoainekoostumusten kehittämiseen. Päiväkotitoiminnan kohdalla tapahtui 1960- ja 1970-lukujen ainoa huomattava muutos aivan 1960-luvun alkuvuosina, kun päiväkodissa käyneiden lasten määrä alkoi pysyvästi jäädä alle päiväkotiin valittujen lasten määrän. Vastaavanlainen oppilashuollollinen ylitarjontatilanne koettiin 1960-luvun puolivälissä myös kesäsiirtolassa, kun siirtolatiloihin suunnattujen laajennusten jälkeen kyettiin siirtolapaikka tarjoamaan kaikille siirtolaan pyrkineille lapsille. Kouluterveydenhuollon ”perusrakenteissa” saavutettiin puolestaan eräänlainen ’täydellistyminen’ 1960-luvun alussa, kun lainsäädännön velvoittamana ja terveydenhoitolautakunnan esityksestä perustettiin kaupunkiin kesällä 1961 pysyvien viranhaltijoiden ja toimitilojen varaan rakennettu kouluhammashoitola ja taattiin näin kaupungin kansakoululaisille järjestelmällinen hammashoito. Muu kouluterveydenhuolto (lääkäri, terveydenhoitaja) puolestaan jatkoi toimintaansa valtakunnallisessa lainsäädännössä ja paikallisissa ohjesäännöissä jo 1940- ja 1950-lukujen aikana luotujen ja vakiinutettujen toimintamallien mukaan. 1960-luvun lopulla ryhdyttiin terveydenhuollossa kuitenkin korostamaan aikaisempaa selvemmin ennaltaehkäisevän terveydenhuollon periaatetta, jonka seurauksena esimerkiksi rutiininomaisten luokkakohtaisten lääkärintarkastusten määriä vähennettiin. Kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosina oppilashuollon ’perinteisen’ fyysis-materiaalisen ulottuvuuden saavutettua laajenemisensa rajat ryhtyivät kansakouluviranomaiset ja kouluterveydenhuoltohenkilöstö siirtämään oppilashuollon painopistettä kohti psyko-sosiaalista oppilashuoltoa. Kansakouluviranomaisten vuodesta 1969 lähtien innolla ajama hanke toteutui viimein vuonna 1974 kaupunki päätettyä koulupsykologin ja -kuraattorin virkojen perustamisesta kansakouluun.

Oppilashuollon verrattain tasaisesta toiminnasta poiketen esiintyi kansakoulun erityisopetuksessa 1960- ja 1970-luvuilla merkittäviä muutoksia, kun kansakoulun viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana koettiin erityisopetuksen piirissä huomattava laajenemisen kausi. Ensinnäkin 1960-luvulla laajeni edellisellä vuosikymmenellä supistustointen alaiseksi joutuneen apukoulun toiminta selvästi koulun oppilasmäärän vuosikymmenen alkupuoliskolla kaksinkertaistuesssa. Samalla tavoin kaksinkertaistui 1960-luvun alkuvuosina myös osa-aikaisena toteutetun puheopetuksen oppilasmäärä. Varsinainen erityisopetuksen räjähdysmäisen kasvun aika koettiin kuitenkin vasta 1960-luvun lopulta alkaen, kun vuonna 1967 aloitettiin uutena osa-aikaisen erityisopetuksen muotona opetus lukemisen ja kirjoittamisen vaikeuksia omaaville lapsille sekä vuonna 1969 uusina luokkamuotoisen erityisopetuksen muotoina yhtä aikaa tarkkailuopetus ja eriasteisesti huonokuuloisten opetus, joka viimeisenä mainittu laajeni vuonna 1973 kuulovammaisten koulun perustamisen myötä kattamaan myös täysin kuurojen lasten opetuksen. Lisäksi lukuvuodesta 1970-1971 lähtien Lappeenrannalla oli mahdollisuus lähettää eriasteisia aivovaurioita omaavia oppilaita Imatralle CP-opetukseen. Erityisopetuksen voimakkaasta esiinmarssista oli uusien erityisopetuksen muotojen lisäksi osoituksena kansakoulun viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana tapahtunut erityisopetukseen osallistuneiden oppilaiden määrän erittäin voimakas kasvu. Nimittäin, kun vuonna 1960 kävi erityisopetuksessa 3,3 % kansakoulutoimen oppilaista, oli erityisopetuksen toimintojen piiriin kuuluneiden oppilaiden määrä pääosin osa-aikaisen erityisopetuksen voimakkaan yleistymisen johdosta noussut lukuvuodeksi 1973-1974 peräti 20,6 prosenttiin kansakoululaisista. Lappeenrannassa erityisesti 1960-luvun lopulta lähtien koettu erityisopetuksen räjähdysmäinen laajeneminen ei kuitenkaan ollut maassamme mitenkään ainutlaatuista, vaan osa samanaikaista valtakunnallista kehityskulkua.

Muun kansakoulutoimen kohdalla koettujen muutosvaiheiden ja kehityskulkujen ohella tapahtui myös kansakoulutoimen opetussuunnitelmien piirissä 1920- ja 1970-lukujen välisenä aikana useita muutoksia. Kuusivuotisen varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelmat uusittiin kansakoulutoimen työtä huomattavasti muuttaneiden lainsäädännöllisten muutosten, alueliitosten tai valtakunnallisten opetussuunnitelmauudistusten seurauksena vuosina 1925, 1935, 1953, 1961, 1967 ja 1971. Useista suunnitelmauudistuksista huolimatta säilyi varsinaisen kansakoulun oppiainekoostumus koko tutkimusajan kuitenkin huomattavan vakaana, sillä jokaisen opetussuunnitelman mukaan varsinaisessa kansakoulussa opiskeltiin uskontoa, äidinkieltä, matematiikkaa, biologiaa ja maantietoa, historiaa, liikuntaa, käsitöitä, musiikkia ja kuvaamataitoa. Uusina oppiaineina tulivat mukaan ainoastaan vuodesta 1961 lähtien vieras kieli (englanti) ja vuodesta 1967 lähtien kansalaistaito. Oppiainekoostumuksen vakaus juontui kuitenkin lainsäädännöllisistä tekijöistä, sillä varsinaisessa kansakoulussa opetettavista aineista oli paria vapaaehtoista ainetta lukuun ottamatta otettu säännökset kansakoululainsäädäntöön.

Koko tutkimusjakson mitassa nousi varsinaisen kansakoulun oppiaineista selvästi merkittävimpään asemaan äidinkieli, jonka opiskeluun käytettiin reilu neljännes (25-29 %) varsinaisen kansakoulun kokonaistyöajasta. Äidinkielen lisäksi yli kymmenyksen osuuteen ylsivät koko tutkimusjakson mitassa matematiikka sekä biologia ja maantieto, 1920-luvun puolivälistä 1950-luvun puoliväliin uskonto sekä 1920-luvun puolivälistä 1960-luvun jälkipuoliskolle käsityö. Vaikka suomalaisessa kansakoulujärjestelmässä esiintyneen opetuksen hajautetun johtamismallin nojalla oli kunnille annettu opetussuunnitelman laadinnan ja opetuksen yksityiskohtaisen säätelyn suhteen huomattavan laaja paikallinen autonomia, eikä kunnan kansakoulujen opetustoimintaa ohjanneista opetussuunnitelmista annettu valtakunnallisesti kattavia eikä sitovia määräyksiä, päätettiin Lappeenrannassa kansakoulun opetuksessa kuntakohtaisten erityispainotusten sijasta tukeutua valtioneuvoston asettamien opetussuunnitelmaomiteoiden laatimissa mietinnöissä esitettyihin opetussuunnitelmamalleihin. Nimittäin kaupungin vuosien 1925, 1953 ja 1971 opetussuunnitelmat ja vastaavina aikoina laaditut valtakunnalliset opetussuunnitelmat (1925, 1952, 1970) olivat sekä oppiaineosuuksiltaan että myös koostumuksiltaan lähes identtiset.

Lappeenrannassa laadittiin samanaikaisesti varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelmauudistusten myötä vuosina 1935, 1953, 1961, 1967 ja 1971 uudet viralliset opetussuunnitelmat myös kaksivuotisen päivä jatko-opetuksen yleislinjoille, mikä tarkoitti tyttöjen kohdalla kotitalouslinjaa ja poikien kohdalla puu- ja metallilinjaa. Tyttöjen jatko-opetukselle valmistettiin lisäksi vuonna 1925 epävirallinen opetussuunnitelma samoin kuin kaksivuotiselle poikajatko-opetukselle vuosina 1923 ja 1932. Kaksivuotisen yleislinjan oppiaineosuuksissa oli koko tutkimusjakson mitassa käsityön asema erittäin vahva, sillä käden taitoja opiskeltiin tyttöjatko-opetuksessa 1930-luvun puolivälistä aina 1960-luvun lopulle neljännes (23-26 %) ja kansakoulujärjestelmän viimeisinä vuosinakin reilu kuudennes (17-19 %) sekä poikien kohdalla 1930-luvulta aina 1960-luvun lopulle saakka vajaa neljä kymmenystä (37-46 %) sekä 1920-luvulla ja kansakoulun viimeisinä vuosina reilu neljännes (26-29 %) linjan kokonaistyöajasta. Käsityön ohella hallitsi tyttöjen kaksivuotista jatko-opetusta toisena mahtiaineena kotitalous ja kodinhoito, jonka opiskeluun käytettiin 1930-luvun puolivälistä aina 1960-luvun lopulle saakka neljännes (26 %) ja kansakoulutoimen viimeisinä vuosinakin noin kuudennes (14-20 %) yleislinjan työajasta. Edellä mainittujen aineiden vahvuudesta oli myös osoituksena, että yli kymmenyksen osuuteen jatko-opetuksen työajasta ylsivät sekä poikien että tyttöjen kohdalla pidempiaikaisesti ainoastaan äidinkieli ja matematiikka. Jatko-opetuksen kaksivuotisen yleislinjan muutoin suhteellisen vakaassa oppiainekoostumuksessa tapahtui 1960- ja 1970-lukujen vaihteen vuosien kahden opetussuunnitelmauudistuksen seurauksena erittäin huomattava muutos, kun tyttöjen opetuksessa aloitettiin viiden ja poikien opetuksessa neljän uuden oppiaineen opinnot. Uusien aineiden esiinmarssista oli osoituksena, että mainitut oppiaineet kattoivat vuoden 1971 opetusohjelmissa peräti viidenneksen koulun kokonaistyöajasta.

Kaksivuotisen yleislinjan lisäksi oli lappeenrantalaispoikien ja -tyttöjen mahdollisuus vuodesta 1961 lähtien opiskella myös kansalaiskoulun vapaaehtoisella kolmannella vuosiluokalla, jolle luokalle laadittiin vuosina 1961, 1969 ja 1971 omat opetusohjelmat. Opetustarjontansa puolesta luokka jäi kuitenkin vanhan kertaukseksi, sillä valtaosa luokan työajasta käytettiin kahden edellisvuoden aikana ajankäytöllisesti merkittävimiksi osoittautuneiden aineiden (käsityö, äidinkieli, matematiikka, yhteiskuntaoppi sekä kotitalous ja lastenhoito) opiskeluun. Kolmannen vuosiluokan lisäksi pojat ja tytöt saattoivat vuodesta 1937 lähtien kartuttaa ammatitaitoaan myös kaupallisten aineiden linjalla sekä vuodesta 1967 lähtien maatilatalouden linjalla. Lisäksi pojat saattoivat 1950-luvulla valita puu- ja metallilinjan lisäksi myös kaksivuotisten luonnonopillisen linjan sekä 1960-luvulla niin ikään kaksivuotisen sähkö-, auto- ja moottorilinjan tarjoamat opintokokonaisuudet.

LÄHTEET
ARKISTOLÄHTEET
Lappeenrannan kaupunginarkisto (LKA)

Painamattomat arkistolähteet

Kaupunginvaltuuston ja kaupunginhallituksen arkisto:
Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat (=KV) 1921-1925, Ca:21-24
Kaupungin asiakirjat 1925, 1955, 1962, saapuneet kirjeet, Ea:20, 135, 204
Kaupunginhallituksen pöytäkirjat (=KH) 1931-1973, Cb:2-155

Kansakoulujen johtokunnan arkisto:
Johtokunnan pöytäkirjat (=JK) 1921-1973, Ca:3-19
Kansakoulujen toimintakertomukset 1910-1946, Dc:1, vuodet 1920-1946
Kansakoulujen toimintakertomukset 1946-1975, Dc:2, vuodet 1946-1975
Kansakoulujen opetussuunnitelmat, Db:1-2
Kesäsiirtolan toimintakertomukset 1927-1962, Dc:1

Kansakouluntarkastajan arkisto:
Tilastojen toisteet 1916-1970, De, vuodet 1920-1970

Linnoituksen kansalaiskoulun (jatkokoulun) arkisto:
Jatkokoulun vuosikertomukset 1923-1932, Dc:1

Koululääkärin arkisto:
Kesäsiirtolan toimintakertomukset 1954-1962, Dc:1

Painetut arkistolähteet

Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat (=KV) 1926-1975
Kaupungin tilienpäätökset 1926-1974
Kaupungin talousarviot 1920-1925
Terveystieteiden lautakunnan toimintakertomukset 1928-1959

LAIT JA ASETUKSET

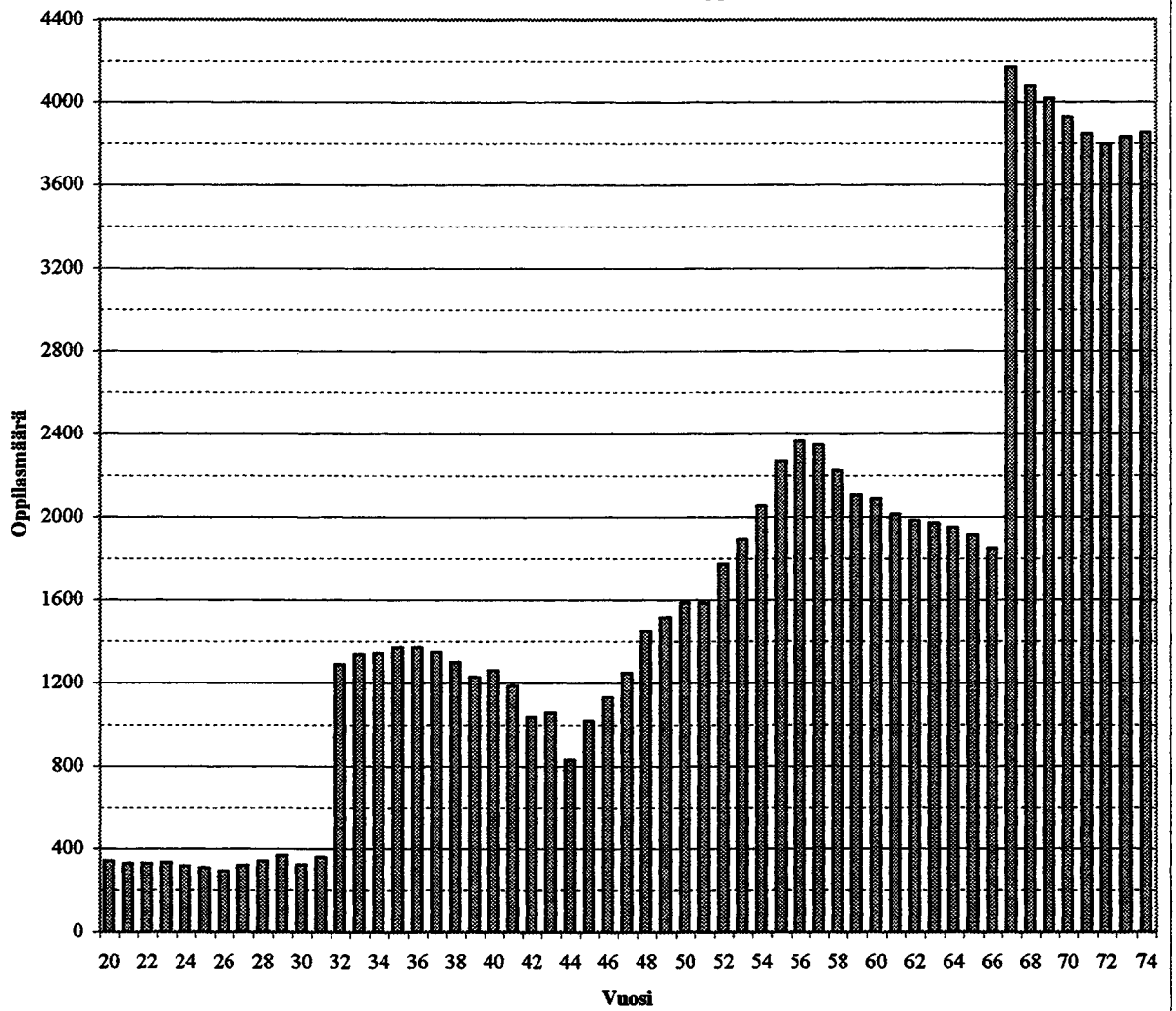
- SA 101/1921, Laki oppivelvollisuudesta
SA 102/1921, Laki kansakoululaitoksen kustannuksista
SA 183/1921, Asetus oppivelvollisuudesta
SA 184/1921, Asetus kansakoululaitoksen kustannuksista
SA 137/1923, Laki kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista
SA 138/1924, Asetus kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista
SA 180/1926, Laki kansakoululaitoksen kustannuksista
SA 190/1931, Asetus kansakoulun järjestysmuodosta
SA 346/1931, 115/1943, 329/1947, 933/1947, 543/1948, 886/1949, 360/1950, 73/1953,
Laki kansakoululaitoksen kustannuslain muuttamisesta
SA 83/1932, 451/1944, 64/1952, 142/1954, 133/1955, 132/1957,
Valtioneuvoston päätös kaupunkien kansakoululaitoksen valtionavustuksesta
SA 398/1943, Asetus kansakoulun järjestysmuotoasetuksen muuttamisesta
SA 637/1943, Laki kansakoululaitoksen kustannuslain muuttamisesta
SA 382/1945, Laki oppivelvollisuuslain muuttamisesta
SA 158/1947, Asetus kansakoulun kesäsiirtoloista
SA 32/1952, Apukouluasetus
SA 362/1952, Laki kansakoulujen lääkärintoimesta
SA 123/1953, Asetus kansakoulujen lääkärintoimesta
SA 297/1956, Laki kansakoulujen hammaslääkärintoimesta
SA 551/1956, Asetus kansakoulujen hammaslääkärintoimesta
SA 247/1957, Kansakoululaki
SA 248/1957, Laki kansakoululaitoksen viranhaltijain palkkauksesta ja eläkkeistä
SA 321/1958, Kansakouluasetus
SA 322/1958, Asetus kansakoululaitoksen viranhaltijain palkkauksesta ja eläkkeistä
SA 256/1961, 444/1962, 445/1962, 11/1967, Laki kansakoululain muuttamisesta
SA 377/1968, 62/1972, Asetus kansakouluasetuksen muuttamisesta
SA 476/1972, Laki kunnallisista kuulovammaisten kouluista
SA 744/1972, Asetus kunnallisista kuulovammaisten kouluista

KIRJALLISUUS

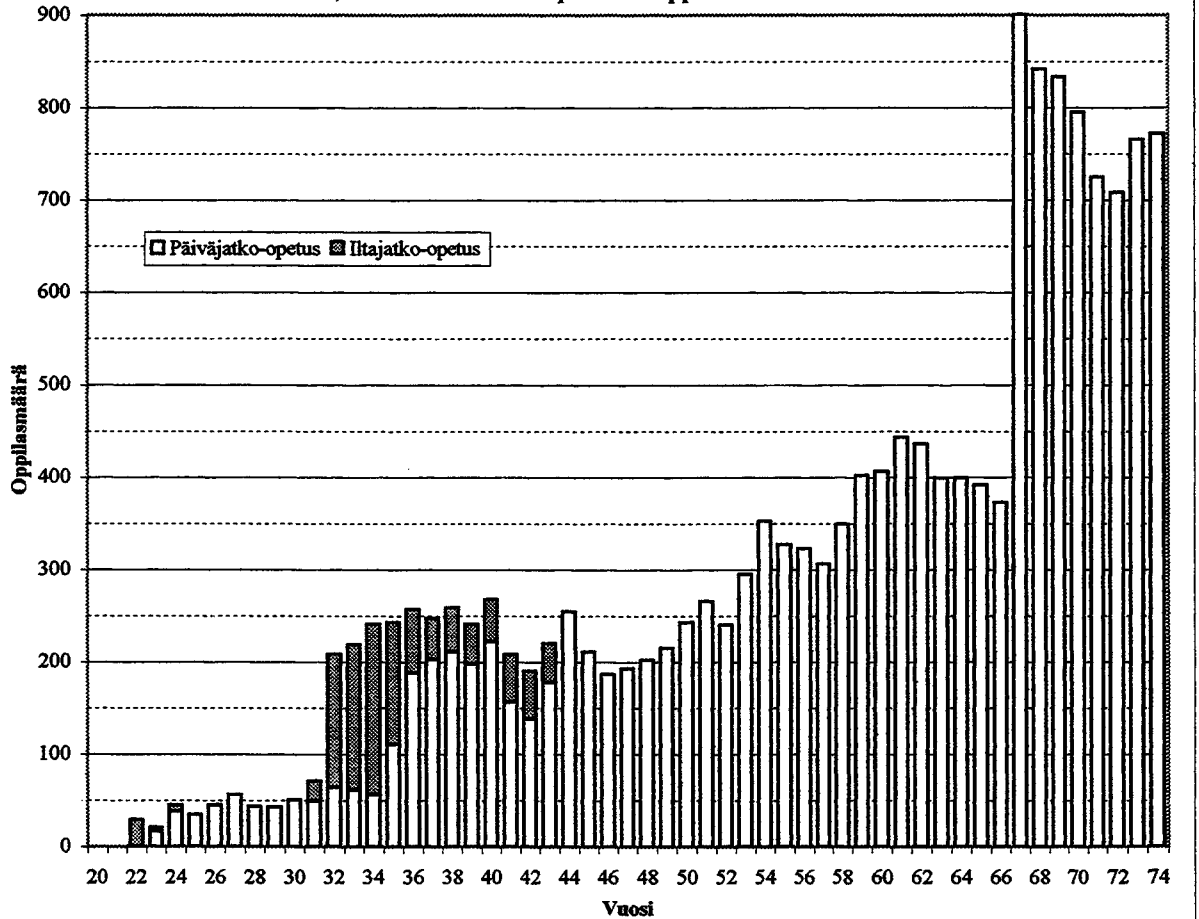
- Aho, Erkki, 1974: Koulujärjestelmä ja yhteiskunta. Teoksessa Sata suomalaisen kulttuurin vuotta 1870-luvulta nykyaikaan. Helsinki.
- Antikainen, Jyrki, 1988: Lappeenrannan väestö. Teoksessa Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966. Nide I. Jyväskylä.
- Autio, Veli-Matti, 1986: Opetusministeriön historia 4. Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917-1944. Järvenpää.
- Autio, Veli-Matti, 1990: Opetusministeriön historia 5. Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikka 1945-1965. Helsinki.
- Autio, Veli-Matti, 1993: Opetusministeriön historia 6. Suurjärjestelmän aika koittaa 1966-1980. Helsinki.
- Castrén, Liisa, 1957: Lappeenrannan kaupungin historia 1812-1918. Lappeenranta.
- Halila, Aimo, 1950: Suomen kansakoululaitoksen historia, osa IV. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921-1939). Turku.
- Halila, Aimo, 1984: Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika. Vantaa.
- Heporauta, F. A., 1945: Suomen kansakoululaitoksen historia. 2. uusittu painos. Helsinki.
- Herranen, Timo, 1988: Lappeenrannan puolue-elämä ja kunnallishallinto. Teoksessa Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966. Nide I. Jyväskylä.
- Herranen, Timo, 1989: Lappeenranta koulu- ja kulttuurikeskuksena. Teoksessa Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966. Nide I. Jyväskylä.
- Hoffman, Kai, 1988: Lappeenrannan kunnallistalous ja elinkeinoelämä. Teoksessa Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966. Nide I. Jyväskylä.
- Hoikka, Paavo, 1969: Suomen kuntien sivistyshallinto. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisusarja. Poliitikan tutkimuksia 10. Porvoo.
- Iisalo, Taimo, 1989: Kouluopetuksen vaiheita keskiajan katedraalikoulusta nykyisiin kouhuihin. Keuruu.

- Iisalo, Taimo & Lahdes, Erkki & Viitaniemi, Eero, 1983: Suomen peruskoulun synty ja toteutuminen. Turun opettajainkoulutuslaitos. Julkaisusarja A5. 3 painos. Turun yliopisto.
- Ihatsu, Markku, 1995: Erikseen ja yhdessä: Normalisaation kehityslinjat. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisen tiedekunnan selosteita 57. Joensuu.
- Isosaari, Jussi, 1973: Suomen koululaitoksen rakenne ja kehitys. 2. tarkistettu painos. Keuruu.
- Jauhiainen, Arto, 1993: Koulu, oppilaiden huolto ja hyvinvointivaltio. Suomen oppivelvollisuuskoulun oppilashuollon ja sen asiantuntijajärjestelmien muotoutuminen 1800-luvun lopulta 1990-luvulle. Turun yliopiston julkaisuja C 98. Turku.
- Johanson L. O. & Tattari, Veikko 1984: Kaupunkien yhteistoiminta. Kaupungit ja valtiovalta. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika. Vantaa.
- Kallio, Niilo, 1955: Suomen koululaitos. Helsinki.
- Karttunen, Toivo, 1966: Iltajatko-opetuksesta 2- ja 3-vuotiseen kansalaiskouluun. Teoksessa Kansakoulu 1866-1966. Keuruu.
- Kivinen, Osmo, 1988: Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja C 67. Turku.
- Kivirauma, Joel, 1989: Erityisopetus ja suomalainen oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921-1985. Turun yliopiston julkaisuja C 74. Turku.
- Lappalainen, Antti, 1985a: Kamppailu peruskoulusta. Jyväskylä.
- Lappalainen, Antti, 1985b: Peruskoulun opetussuunnitelman syntyprosessi ja peruskouluopetuksen johtamisjärjestelmän muotoutuminen. Helsingin yliopiston opettajainkoulutuslaitoksen tutkimuksia 28. Helsinki.
- Matilainen, Pekka & Vehmas, Simo, 1994: Heikkojen etuoikeus vai epäkelvojen kaatopaikka: Apukoulun historiallista tarkastelua. Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitos. Tutkimusraportti 49. Jyväskylä.
- Murto, Taavi Gabriel, 1924: Lappeenrannan kansakoululaitoksen historia. Lappeenranta.
- Nurmi, Veli, 1989: Kansakoulusta peruskouluun. Juva.
- Perälä, Tauno, 1984: Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkiliitokset. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika. Vantaa.
- Rinne, Matti, 1973: Suomen opettajain liitto 1893-1973. Helsinki.
- Rinne, Risto, 1984: Suomen oppivelvollisuuskoulun opetussuunnitelmien muutoksen 1916-1970. Turun yliopiston julkaisuja C 44. Turku.
- Rinne, Risto, 1987: Onko opetussuunnitelma ideologiaa. Teoksessa Opetussuunnitelman tutkimukselliset kehukset. Helsingin yliopiston opettajainkoulutuslaitos, tutkimuksia 48. Helsinki.
- Räsänen, Matti 1989: Lappeenrannan muuttuva miljö. Teoksessa Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966. Nide II. Jyväskylä.
- Sallinen, Aimo, 1988: Lönnrotin koulu 1888-1988. Lappeenranta.
- Sallinen, Aimo, 1992: Lappeenrannan lyseo 1892-1992. Lappeenranta.
- Salmela, Alfred, 1966: Kansakoululainsäädäntö oppivelvollisuuslain jälkeen. Teoksessa Kansakoulu 1866-1966. Keuruu.
- Somerkivi, Urho, 1962: Itsenäisyyden ajan kansakoululaitos. Teoksessa Oma maa XI. Porvoo.
- Somerkivi, Urho, 1979: Kouluhallinto ja koulutoimen kehittyminen satavuotiskautena 1869-1969. Teoksessa Kouluhallitus, Skolstyrelsen 1869-1969. Vantaa.
- Suomen kaupunkiliitto, 1985: Suomen kaupunkilaitoksen historia. Tilasto-osa. Helsinki.
- Tammivuori, Aimo, 1987: Sata vuotta opettajien ammattijärjestön toimintaa (1877-1977). Mikkeli.
- Toivanen, Pekka, 1988: Kaupungin alue ja kaupungin rakentaminen. Teoksessa Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966. Nide I. Jyväskylä.
- Tuunainen, Kari & Nevala, Arto, 1986: Erityiskasvatus koko ikäluokan koulutuksen osana. Erityiskasvatuksen historiallisen kehityksen piirteitä Suomessa 1860-luvulta peruskoulun tulon. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia 14. Joensuu.
- Tuunainen, Kari & Nevala, Arto, 1989: Erityiskasvatuksen kehitys Suomessa. Helsinki.

Liite 1, Taulukko 1: Varsinaisen kansakoulun oppilasmäärä 1920-1974

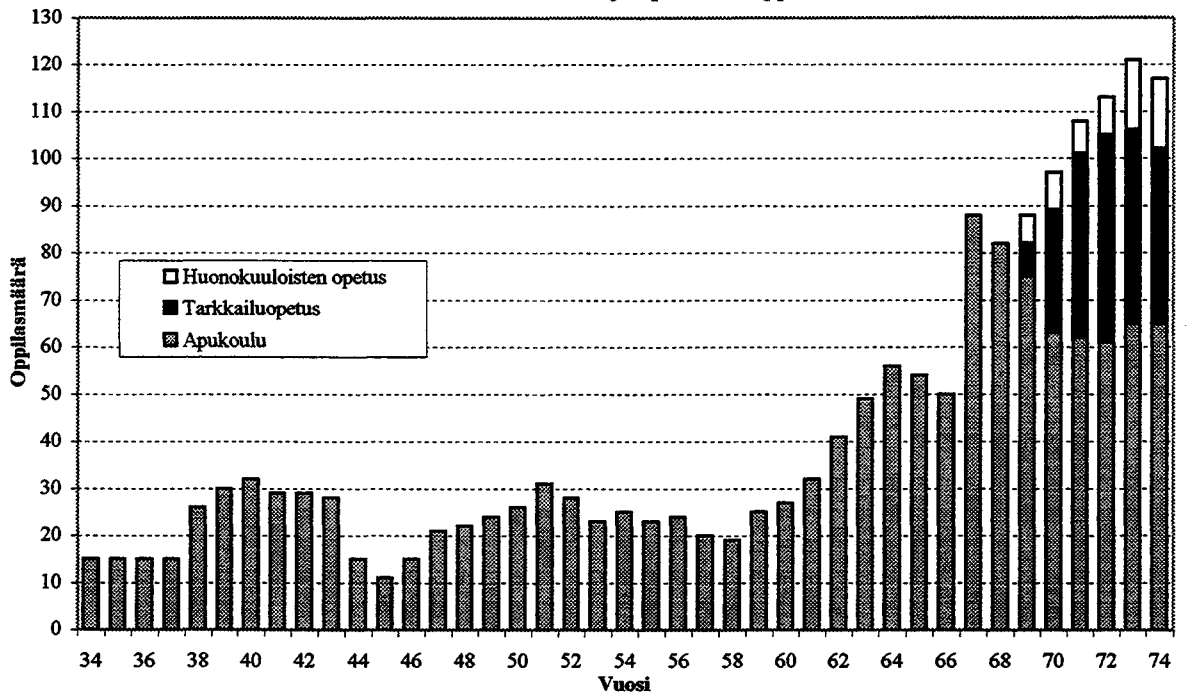

Liite 1, Taulukko 2: Jatko-opetuksen oppilasmäärä 1922-1974

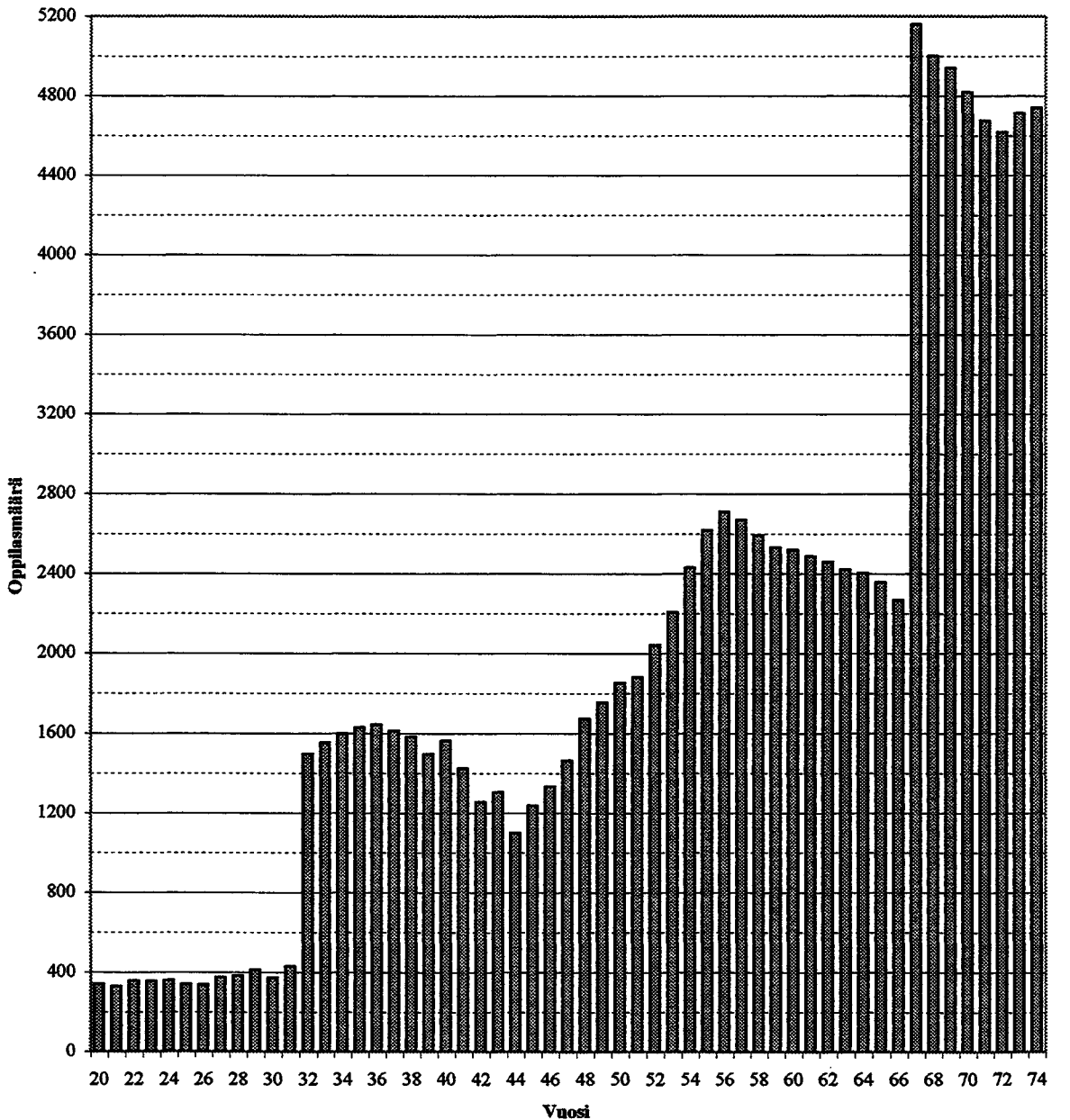

901

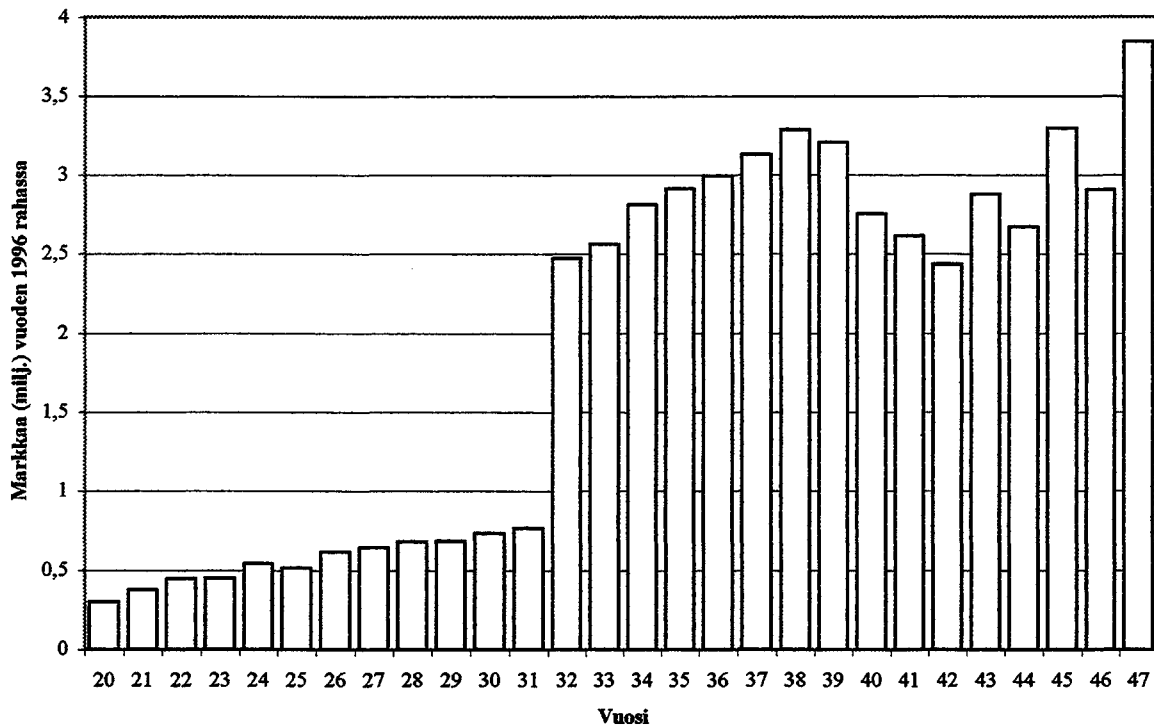
Liite 1, Taulukko 3: Luokkamuotoisen erityisopetuksen oppilasmäärät 1934-1974

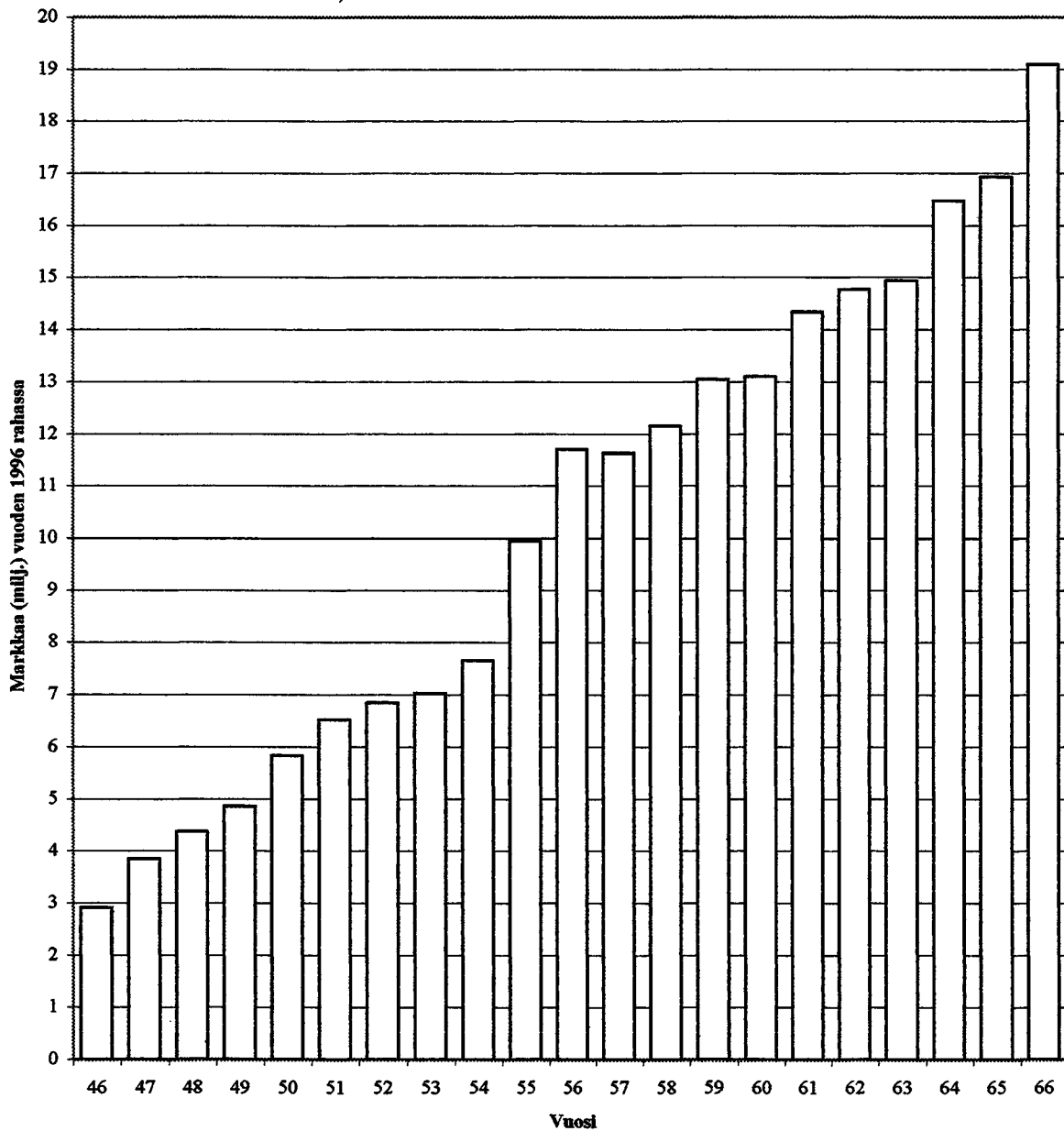
Liite 1, Taulukko 4: Kansakoulujen yhteiset oppilasmäärät 1920-1974 (taulukot 1-3)

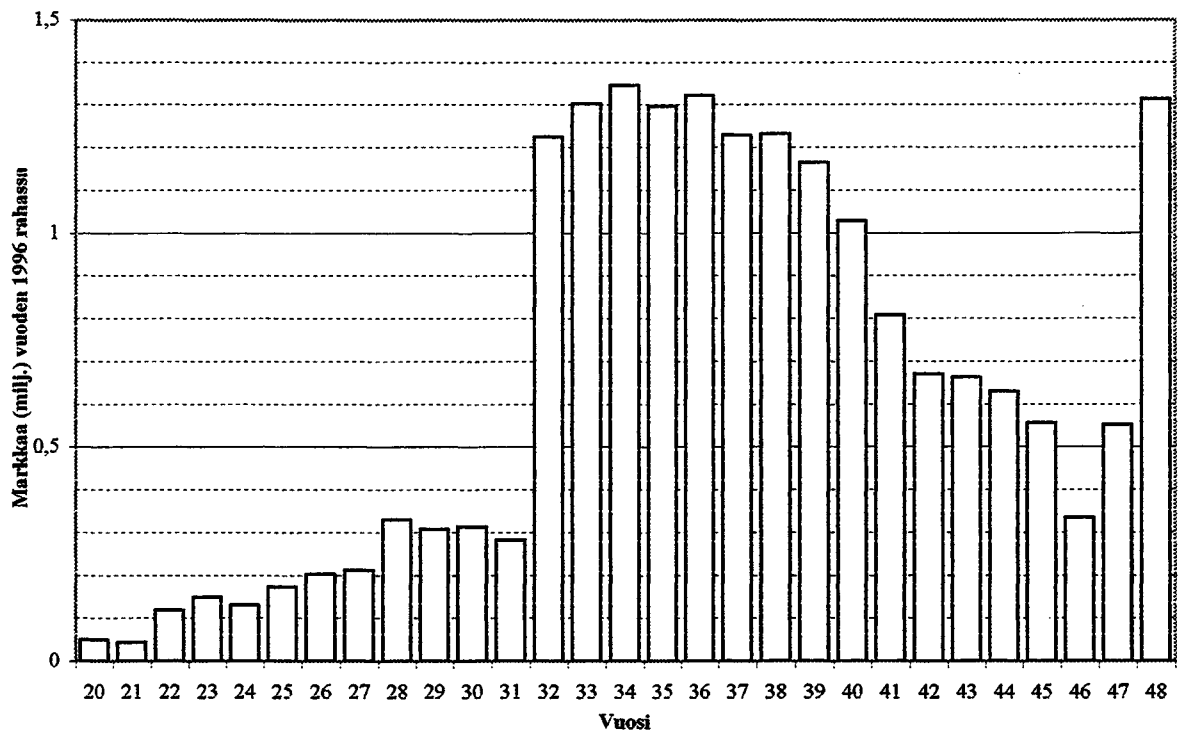
Läite 2, Taulukko 1 : Kansakoulutoimen menot 1920-1947

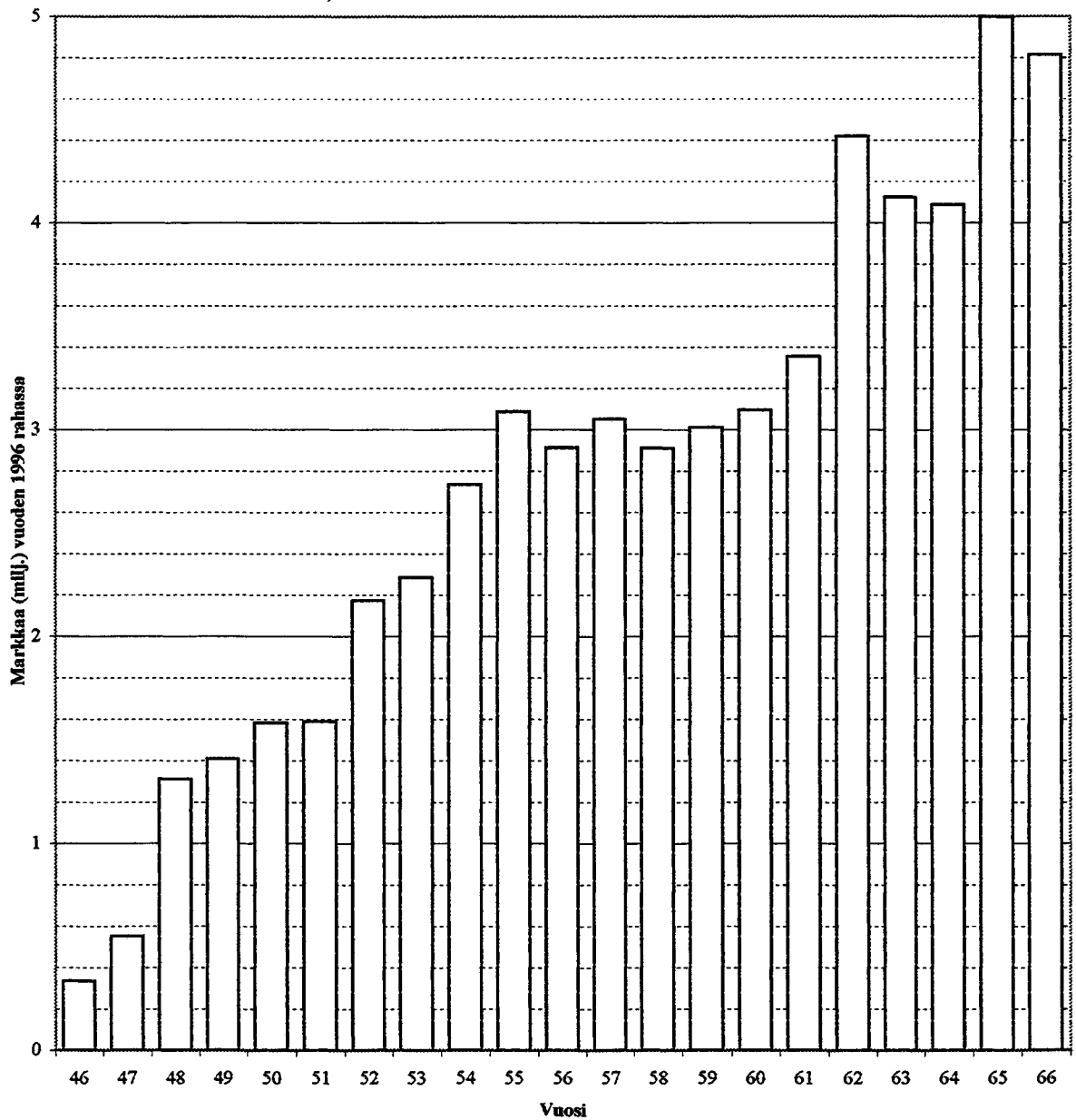
Läite 2, Taulukko 2 : Kansakoulutoimen menot 1946-1966

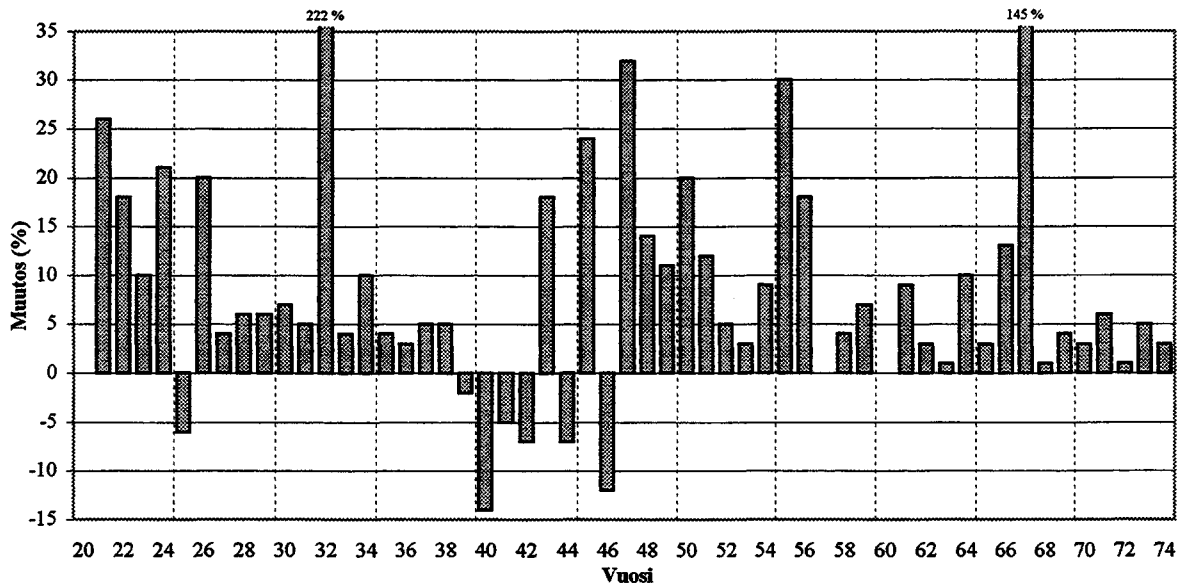
Liite 2, Taulukko 3 : Kansakoulutoimen 'tulot' 1920-1948

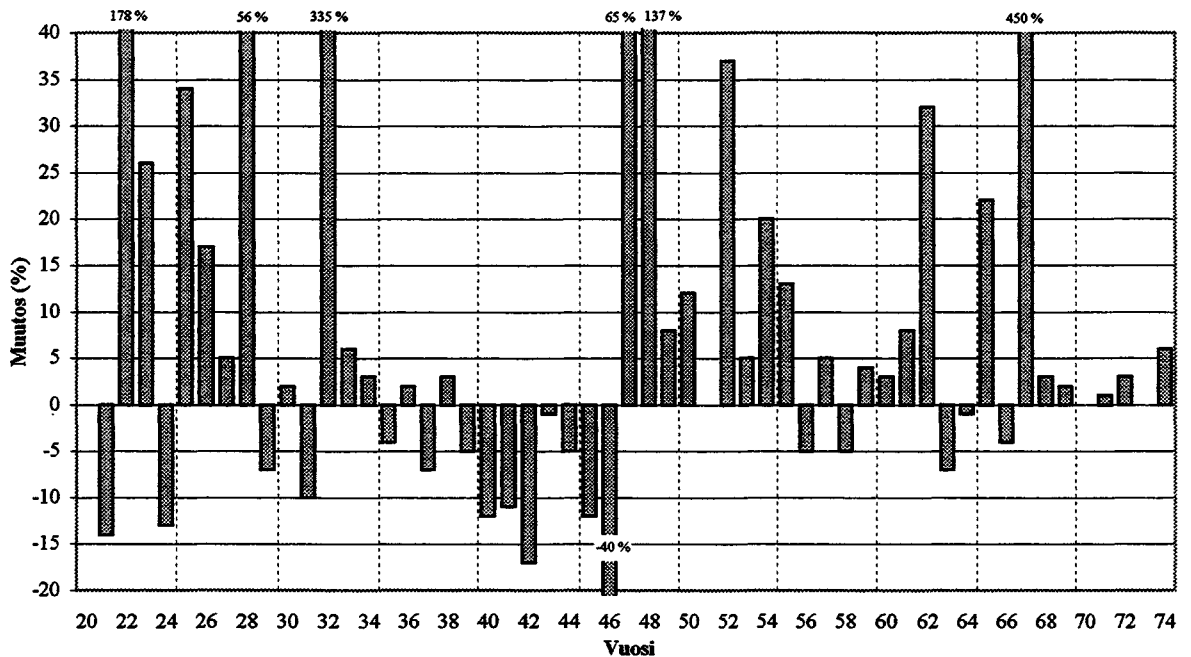
Liite 2, Taulukko 4 : Kansakoulutoimen 'tulot' 1946-1966

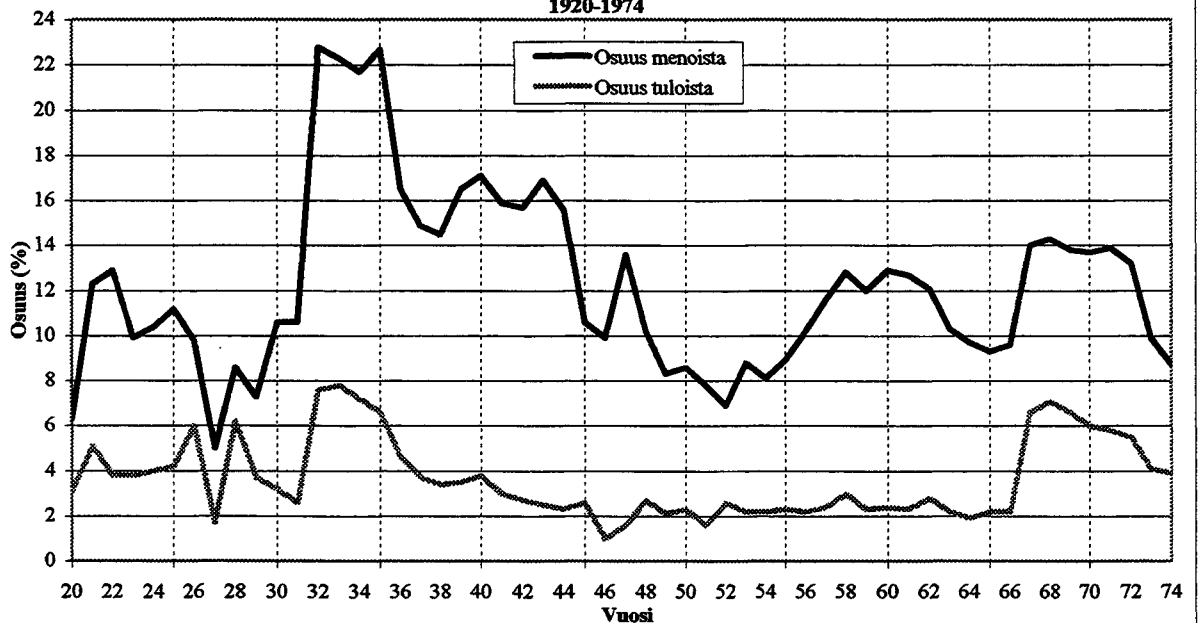
Liite 2, Taulukko 5 : Kansakoulutoimen menojen muutos (%) edelliseen vuoteen verrattuna 1921-1974

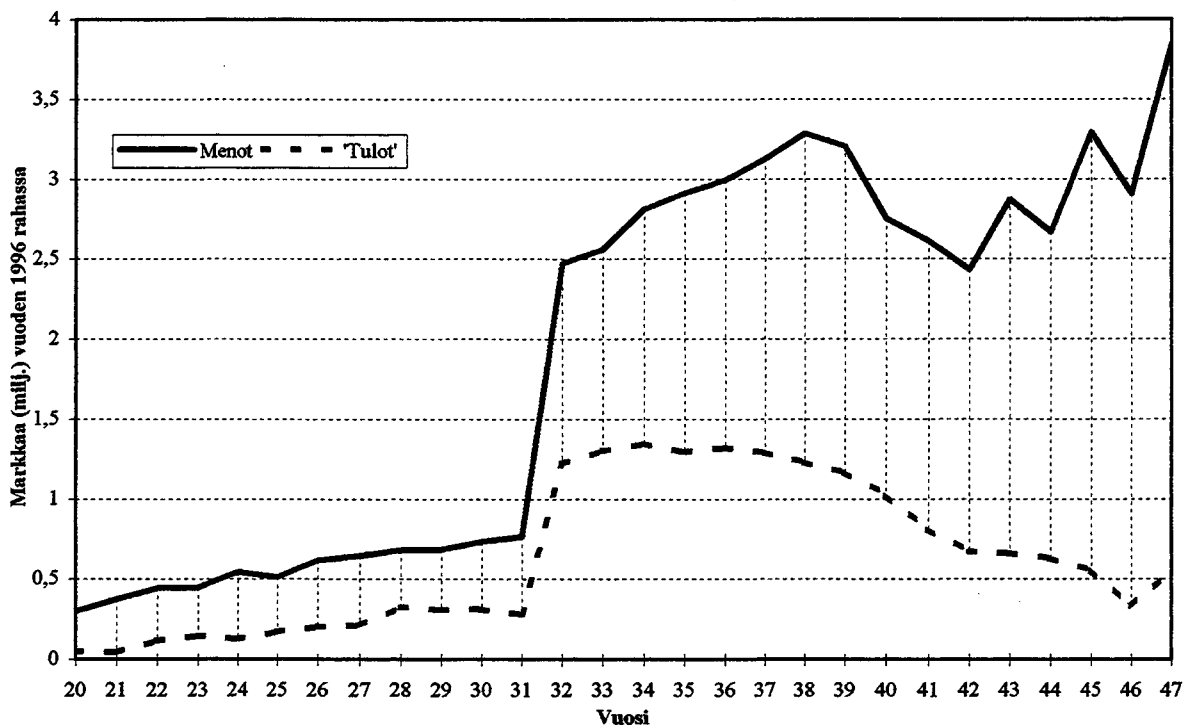
Liite 2, Taulukko 6 : Kansakoulutoimen 'tulojen' muutos (%) edelliseen vuoteen verrattuna 1921-1974

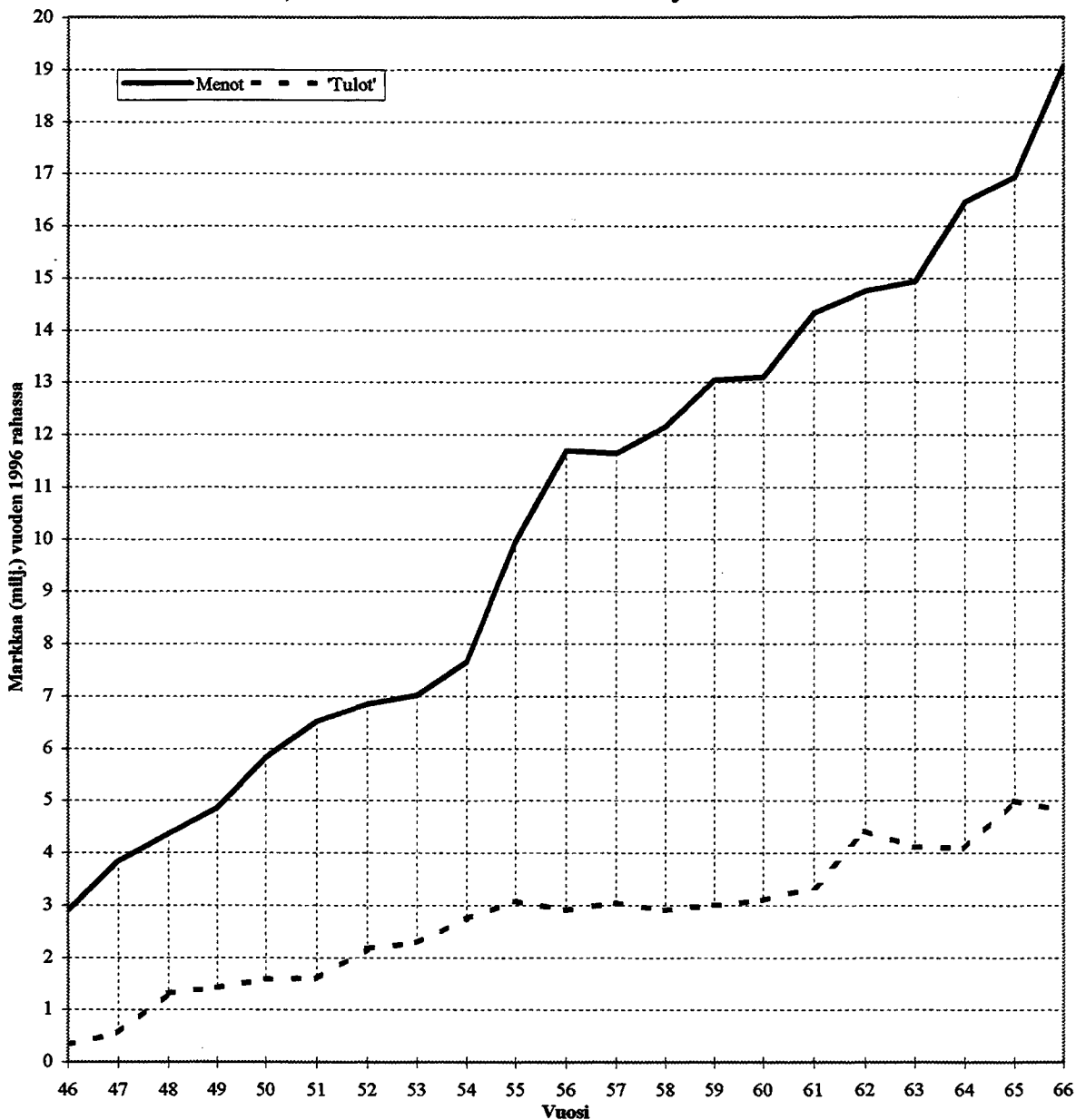
Liite 2, Taulukko 13 : Kansakoulutoimen menojen ja 'tulojen' osuus kaupungin menoista ja tuloista 1920-1974

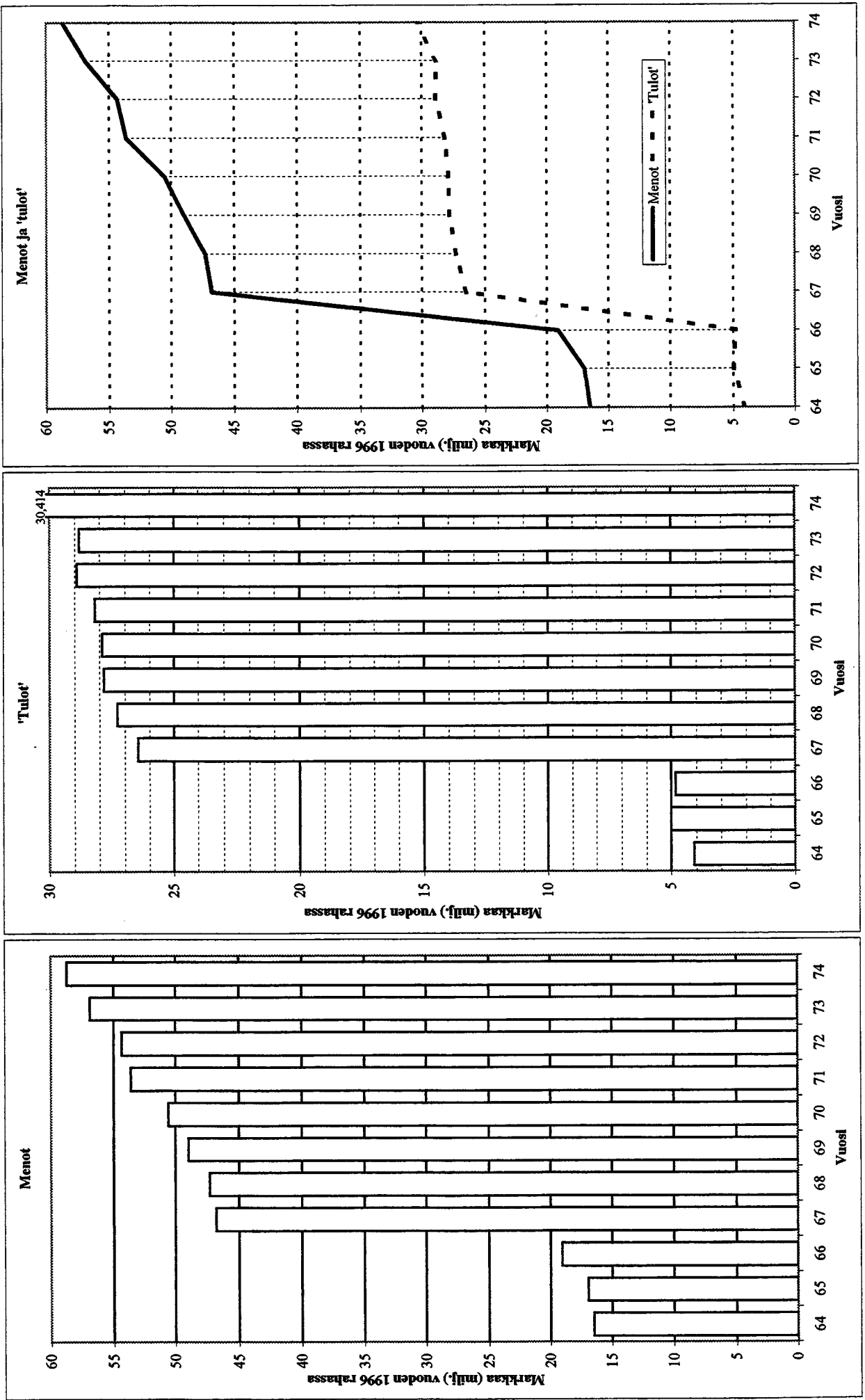
Liite 2, Taulukko 7 : Kansakoulutoimen menot ja 'tulot' 1920-1947

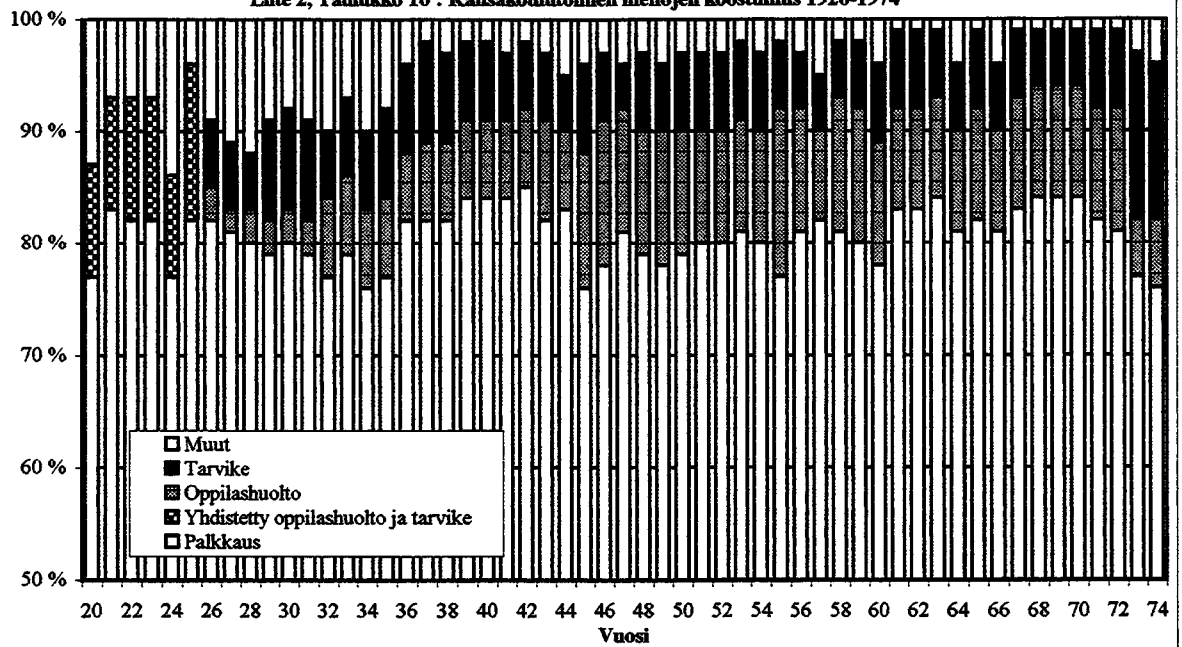
Liite 2, Taulukko 8 : Kansakoulutoimen menot ja 'tulot' 1946-1966

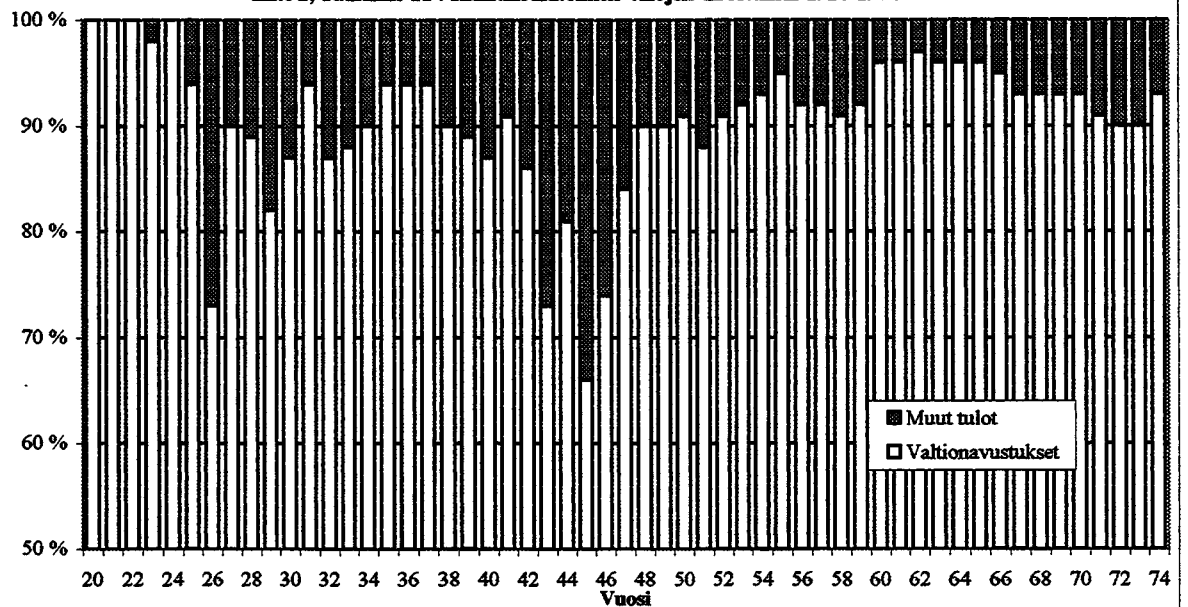
Liite 2, Taulukko 9 : Kansakoulutoimen menot ja 'tulot' 1964-1974

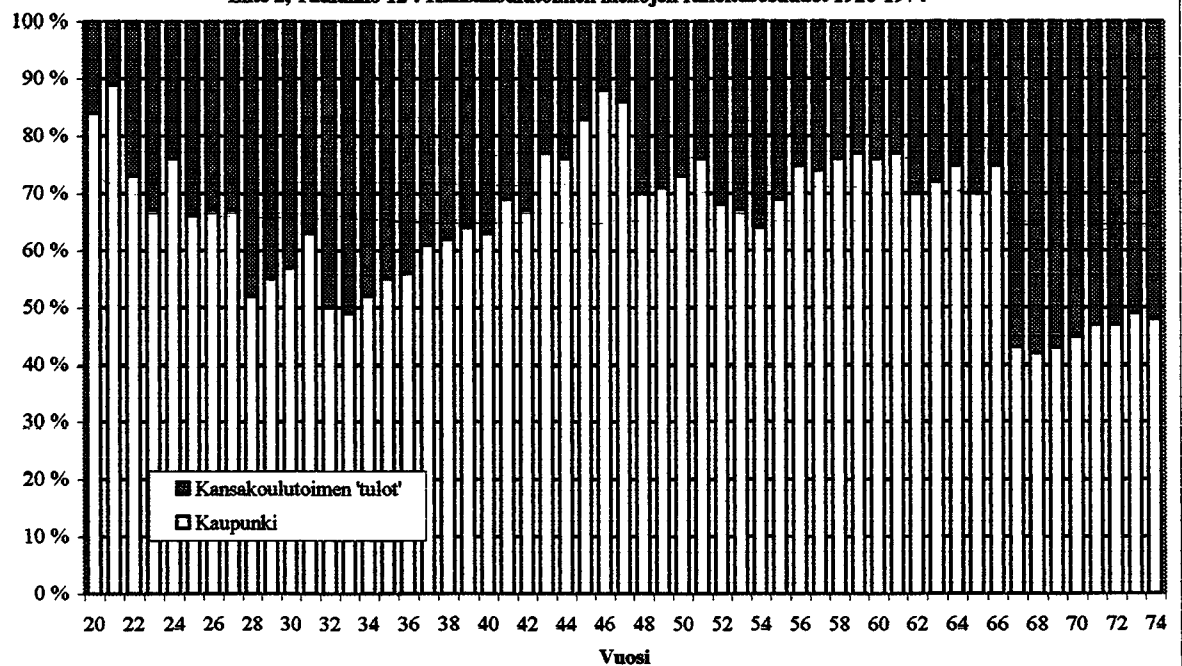
Liite 2, Taulukko 10 : Kansakoulutoimen menojen koostumus 1920-1974

Liite 2, Taulukko 11 : Kansakoulutoimen 'tulojen' koostumus 1920-1974

Liite 2, Taulukko 12 : Kansakoulutoimen menojen rahoitusosuudet 1920-1974

Liite 5 : LAPPEENRANNAN KANSAKOULUT 1921-1975

Varsinaiset kansakoulut:

Lönnrot 1921-1975
Armila 1932-1974
Juvakka 1932-1938
Peltola 1932-1975
Taikinamäki 1932-1938, 1951-1975
Kesämäki 1955-1975
Alakylä 1964-1975
Tyysterniemi 1966-1975
Haapajärvi 1967-1975
Hanhijärvi 1967-1975
Kasukkala 1967-1975
Kaukas 1967-1975
Kauskila 1967-1972
Keskuskoulu 1967-1975
Korkea-aho 1967-1975
Lamposaari 1967-1975
Lauritsala 1967-1975
Lavola 1967-1975
Lempiälä 1967-1975
Mustola 1967-1975
Muukonniemi 1967-1975
Myllymäki 1967-1975
Nyrhilä 1967, lukuvuodesta 1967-1968 lähtien Sipari-Nyrhilä
Partala 1967-1975
Pulsa 1967-1968
Rikkilä 1967
Rutola 1967-1975
Simola 1967-1975
Sipari 1967, lukuvuosina 1967-1974 Sipari-Nyrhilä, lukuvuonna 1974-1975 jälleen Sipari
Tani 1967
Tirilä 1967-1975
Vainikkala 1967-1975
Mäntylä 1971-1975
Voisalmi 1971-1975
Kuusimäki 1972-1975

Jatko-/kansalaiskoulut:

Lappeen-Lappeenrannan poikien päiväjätkökoulu 1923-1932
Tytttöjen päiväjätkökoulu 1925-1931
Iltajätkökoulu 1922-1925, 1931-1944
Lappeenrannan-Lauritsalan poikien päiväjätkökoulu 1932-1935
Jätkökoulu / Linnoituksen kansalaiskoulu 1936-1973
Tykin kansalaiskoulu 1959-1971
Lappeen kansalaiskoulu 1967-1974
Lauritsalan kansalaiskoulu 1967-1974

Erityisopetus:

Luokkamuotoinen:

Apukoulu / Lappeenrannan apukoulu / Lönnrotin apukoulu 1934-1975
Lauritsalan apukoulu 1967-1971
Huonokuuloisten luokka / Kuulovammaisten koulu 1969-1975
Tarkkailuluokka 1969-1975

Osa-aikainen:

Puheopetus 1954-1975
Luki-opetus 1957-1960, 1967-1975